Peter Kropotkin

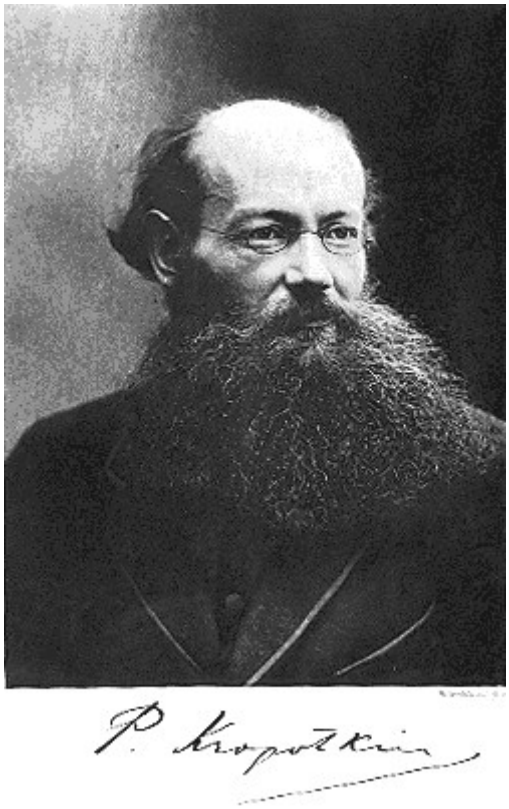

Η κατάκτηση του ψωμιού

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Μια από τις σύγχρονες ενστάσεις που χρησιμοποιούνται ενάντια στον Κομμουνισμό και τον Σοσιαλισμό γενικότερα είναι ότι η ιδέα είναι τόσο παλιά και όμως δεν έχει ποτέ πραγματοποιηθεί. Σχέδια για τη δόμηση μιας ιδεώδους Πολιτείας στοίχειωναν το μυαλό των αρχαίων Ελλήνων και, στη συνέχεια, οι πρώτοι Χριστιανοί σχημάτισαν κομμουνιστικές ομάδες. Αιώνες μετά, μεγάλες κομμουνιστικές αδελφότητες δημιουργήθηκαν κατά τη διάρκεια του Μεταρρυθμιστικού Κινήματος [1], ενώ στη συνέχεια οι ίδιες ιδέες αναβίωσαν κατά τη διάρκεια της μεγάλης Αγγλικής και Γαλλικής Επανάστασης. Και τελικά, πολύ πρόσφατα, το 1848, μια επανάσταση εμπνευσμένη σε μεγάλο βαθμό από τα Σοσιαλιστικά ιδεώδη, έγινε στη Γαλλία «Και όμως, βλέπετε» μας λένε, «πόσο μακριά είστε ακόμη από την πραγματοποίηση των σχεδίων σας. Δε νομίζετε πως έχετε κάποιο θεμελιώδες σφάλμα στην κατανόηση της ανθρώπινης φύσης και των αναγκών της;»

Με μια πρώτη ματιά αυτή η ένσταση μοιάζει πολύ σοβαρή. Μελετώντας όμως την ανθρώπινη ιστορία με μεγαλύτερη προσοχή χάνει τη δύναμή της. Καταρχήν, βλέπουμε ότι εκατομμύρια άνθρωποι έχουν καταφέρει να διατηρήσουν για εκατοντάδες χρόνια αναμεταξύ τους, στις μικρές τους κοινότητες, ένα από τα βασικότερα στοιχεία του Σοσιαλισμού. Την κοινοκτημοσύνη του κύριου μέσου παραγωγής, της ίδιας της γης, καθώς και τον καταμερισμό της ανάλογα με την εργατική δυνατότητα κάθε οικογένειας. Ανακαλύπτουμε δε, πως αν η ιδέα της κοινοκτημοσύνης της γης έχει καταστραφεί στη Δυτική Ευρώπη

τούτο δεν συνέβη εκ των έσω, αλλά από εξωτερικούς παράγοντες, από τις κυβερνήσεις που δημιούργησαν το μονοπώλιο της γης προς όφελος της αριστοκρατίας και της μεσαίας τάξης. Μαθαίνουμε επίσης, ότι οι μεσαιωνικές πόλεις κατάφεραν να διατηρήσουν μεταξύ τους για αρκετούς αιώνες μια σταθερή κοινωνικοποιημένη οργάνωση της παραγωγής και του εμπορίου. Ότι αυτοί οι αιώνες ήταν περίοδοι ταχύτατης πνευματικής, βιομηχανικής και καλλιτεχνικής προόδου και πως η παρακμή αυτών των συλλογικών θεσμών προήλθε κυρίως από την ανικανότητα των ανθρώπων να συνδυάσουν το χωριό με την πόλη, τον χωρικό με τον αστό (2), έτσι ώστε από κοινού να αντιμετωπίσουν την εξάπλωση των μιλιταριστικών κρατών που κατέστρεφε τις ελεύθερες πόλεις.

Η ιστορία της ανθρωπότητας, λοιπόν, από αυτή την οπτική δεν προσφέρει κάποιο επιχείρημα ενάντια στον κομμουνισμό. Αντιθέτως, φαντάζει ως μια σειρά προσπαθειών για την πραγματοποίηση κάποιου είδους κομμουνιστικής οργάνωσης, προσπαθειών οι οποίες στέφθηκαν με μερική επιτυχία για ένα περιορισμένο χρονικό διάστημα. Και αυτό που μας επιτρέπεται να συμπεράνουμε, είναι ότι η ανθρωπότητα δεν έχει βρει ακόμα την κατάλληλη δομή για να συνδυάσει, σε κομμουνιστικές αρχές, τη γεωργία με την ξαφνική ανάπτυξη της βιομηχανίας και ένα γρήγορα αναπτυσσόμενο διεθνές εμπόριο. Το τελευταίο φαίνεται σαν ένα ιδιαίτερα ανησυχητικό φαινόμενο, καθώς πλέον δεν είναι μόνο άτομα ή πόλεις που πλουτίζουν από το μακρινό εμπόριο και τις εξαγωγές αλλά έθνη ολόκληρα που πλουτίζουν εις βάρος των εθνών που μένουν πίσω στην βιομηχανική ανάπτυξη.

Οι συνθήκες αυτές, οι οποίες εμφανίστηκαν από τα τέλη του 18ου αιώνα, ωστόσο, αναπτύχθηκαν πλήρως μόνο κατά τον 19ο αιώνα μετά το τέλος των Ναπολεόντειων πολέμων (3). Και ο σύγχρονος κομμουνισμός έπρεπε να τις πάρει υπόψιν του.

Είναι πλέον γνωστό πως η Γαλλική Επανάσταση, πέρα από την πολιτική της βαρύτητα, ήταν μια προσπάθεια του Γαλλικού λαού, το 1793 και 1794, σε τρεις διαφορετικές κατευθύνσεις λίγο-πολύ συγγενικές προς τον σοσιαλισμό. Αυτές ήταν, πρώτον, *η εξίσωση των περιουσιών* μέσω της επιβολής φόρου εισοδήματος και φόρου κληρονομιάς, και οι δύο πολύ προοδευτικοί, καθώς επίσης και με την άμεση κατάσχεση της γης για την αναδιανομή της αλλά και με την βαριά πολεμική φορολογία που επιβλήθηκε μόνο τους πλούσιους. Η δεύτερη προσπάθεια έγινε για την εισαγωγή ενός ευρέους *εθνικού συστήματος λογικού καθορισμού τιμών για όλα τα εμπορεύσιμα αγαθά*, για τον καθορισμό των οποίων θα λαμβανόταν υπόψιν το αληθινό κόστος παραγωγής και ένα λογικό εμπορικό κέρδος. Η Συνέλευση (4) εργάστηκε σκληρά πάνω σε αυτό το σχέδιο και βρισκόταν πολύ κοντά στην ολοκλήρωση του, όταν οι αντιδραστικοί (5) πήραν το πάνω χέρι. Και ο τρίτος στόχος ήταν μια μορφή *Δημοτικού Κομμουνισμού* σχετικά με την κατανάλωση κάποιων ειδών πρώτης ανάγκης, τα οποία αγόραζαν οι δήμοι και πουλούσαν σε τιμές κόστους.

Ήταν κατά τη διάρκεια αυτού του εντυπωσιακού κινήματος. το οποίο δεν έχει ακόμα μελετηθεί σωστά, που γεννήθηκε ο σύγχρονος Σοσιαλισμός. ο Φουριερισμός με τον Λανζέ (6) στη Λυών, και ο εξουσιαστικός Κομμουνισμός του Μπουοναρότι (7), του Μπαμπέφ (8) και των συντρόφων τους, Και ήταν αμέσως μετά τη Μεγάλη Επανάσταση (9) που οι τρεις μεγάλοι θεωρητικοί ιδρυτές του σύγχρονου Σοσιαλισμού Φουριέ (10), Σαιν Σιμόν (11) και Ρόμπερτ Όουεν (12), καθώς και ο Γκόντουιν (13) (Μη Κρατικός Σοσιαλισμός) βρέθηκαν στο προσκήνιο, την ίδια στιγμή που οι μυστικές κομμουνιστικές ομάδες γεννημένες από οπαδούς των

Μπουοναρότι και Μπαμπέφ έβαζαν την σφραγίδα τους στον Ένοπλο Κομμουνισμό (14) για τα επόμενα πενήντα χρόνια.

Για να ακριβολογούμε, λοιπόν, πρέπει να πούμε ότι ο σύγχρονος Σοσιαλισμός δεν έχει ακόμη ούτε εκατό χρόνια ζωής και ότι τα πρώτα πενήντα χρόνια, μόνο δυο κράτη που κυριαρχούσαν στη βιομηχανική επανάσταση (η Αγγλία και η Γαλλία) συνέβαλαν στη διαμόρφωση του. Και οι δύο αιμορραγώντας εκείνη τη περίοδο από τις τρομερές πληγές που τους άφησαν δεκαπέντε χρόνια Ναπολεόντειων πολέμων, και αμφότεροι κυκλωμένοι από τη μεγάλη Ευρωπαϊκή αντίδραση η οποία ήρθε από την Ανατολή (15).

Βασικά, μόνο μετά την Επανάσταση του Ιούλη του 1830 (16) στην Γαλλία και το Μεταρρυθμιστικό κίνημα του 1830-32 στην Αγγλία (17), αποτινάχτηκε αυτή η τρομερή αντίδραση έγινε εφικτή μια συζήτηση για τον Σοσιαλισμό μέσα στα επόμενα δεκαέξι ή δεκαοχτώ χρόνια (18). Κατά τη διάρκεια αυτών των χρόνων οι φιλοδοξίες των Φουριέ, Σαιν Σιμόν και Ρόμπερτ Όουεν, επεξεργάστηκαν από τους υποστηρικτές τους, πήραν μια συγκεκριμένη μορφή, και μορφή και οι διαφορετικές σχολές του Σοσιαλισμού που υπάρχουν σήμερα προσδιορίστηκαν.

Στη Βρετανία, ο Ρόμπερτ Όουεν και οι οπαδοί του εργάστηκαν πάνω στα σχέδια τους για τους κομμουνιστικούς οικισμούς, η φύση των οποίων επρόκειτο να είναι αγροτική και βιομηχανική ταυτόχρονα. Τεράστιες συνεργατικές ενώσεις ξεκίνησαν, να δημιουργήσουν με τα μερίσματά τους περισσότερες κομμουνιστικές αποικίες. Και το Μεγάλο Ενοποιημένο Εργατικό Σωματείο (19) δημιουργήθηκε – ο πρόδρομος των Εργατικών Κομμάτων των ημερών μας και της Διεθνούς Συνομοσπονδίας Εργατών (20).

Στη Γαλλία, ο Φουριεριστής Κονσιντεράν (21) έκδωσε το αξιοσημείωτο μανιφέστο του το οποίο περιέχει, έξοχα διατυπωμένες, όλες τις θεωρητικές εκτιμήσεις για την ανάπτυξη του Καπιταλισμού που πλέον αναφέρονται ως "Επιστημονικός Σοσιαλισμός". Ο Προυντόν (22) ανέπτυξε την ιδέα του περί Αναρχισμού και συμβιωτισμού (23) χωρίς την παρέμβαση του Κράτους Ο Λουί Μπλαν (24) έκδωσε το βιβλίο *Οργάνωση της Εργασίας*, οποίο αργότερα έγινε το πρόγραμμα του Λασάλ (25) στην Γερμανία. Ο Βιντάλ (26) στη Γαλλία και ο Λόρενζ Στέιν (27) στη Γερμανία ανέπτυξαν περισσότερο, σε δύο αξιοσημείωτα έργα, δημοσιευμένα το 1846 και 1847 αντίστοιχα, τις θεωρίες του Κονσιντεράν. Και, τέλος, ο Βιντάλ και κυρίως ο Πικέρ (28) ο τελευταίος σε μια πολύ επιμελημένη εργασία, καθώς και σε μια σειρά εκθέσεων – ανέπτυξαν με λεπτομέρειες το σύστημα του Κολεκτιβισμού, το οποίο ο Πικέρ ήθελε να ψηφίσει σαν νόμο η Εθνοσυνέλευση του 1848.

Ωστόσο, υπάρχει ένα κοινό γνώρισμα σε όλες τις Σοσιαλιστικές τάσεις αυτής της περιόδου το οποίο πρέπει να σημειωθεί Οι τρεις σπουδαίοι θεμελιωτές του Σοσιαλισμού που έγραψαν στις αρχές του 19ου αιώνα ήταν τόσο μαγεμένοι από τους πλατεις ορίζοντες που ανοίγονταν μπροστά τους, που έβλεπαν τον σοσιαλισμό σαν μια καινούργια αποκάλυψη και τους εαυτούς τους σαν τους ιδρυτές μιας καινούργιας θρησκείας. Ο Σοσιαλισμός έπρεπε οπωσδήποτε να γίνει θρησκεία και οι ίδιοι θα έπρεπε να ελέγχουν την πρόοδο του, ως κεφαλές μιας νέας εκκλησίας. Άλλωστε, γράφοντας κατά στην περίοδο της αντίδρασης που ακολούθησε τη Γαλλική Επανάσταση, και βλέποντας περισσότερες αποτυχίες παρά επιτυχίες, δεν εμπιστεύονταν τις μάζες και δεν απευθύνονταν σε αυτές ώστε να τις πείσουν για τις

αλλαγές τις οποίες οι ίδιοι θεωρούσαν αναγκαίες. Αντίθετα, εναπόθεσαν τις ελπίδες τους σε κάποιον σπουδαίο κυβερνήτη (29). Αυτός θα κατανοούσε τη νέα αποκάλυψη θα πειθόταν για το επιθυμητό της από τα επιτυχημένα πειράματα των φαλανστηρίων (30), ή ενώσεών τους και θα πραγματοποιούσε ειρηνικά με την εξουσία του την επανάσταση που θα έφερνε ευημερία και ευτυχία στην ανθρωπότητα. Μια στρατιωτική ιδιοφυΐα, ο Ναπολέων (31), μόλις είχε κυριαρχήσει στην Ευρώπη... Γιατί λοιπόν να μην εμφανιστεί μια κοινωνική ιδιοφυία η οποία θα καθοδηγούσε την Ευρώπη και θα έδινε ζωή στο νέο Ευαγγέλιο;... Αυτή η πίστη ήταν βαθιά ριζωμένη και στάθηκε για πολύ καιρό εμπόδιο στον Σοσιαλισμό. Τα ίχνη της διακρίνονται ακόμη και σήμερα ανάμεσά μας.

Ήταν μόνο κατά την περίοδο 1840-48, όταν η έλευση της επανάστασης ήταν αισθητή παντού και οι προλετάριοι άρχιζαν σιγά να τοποθετούν το λάβαρο Σοσιαλισμού στα οδοφράγματα, που η πίστη στον ίδιο τον λαό άρχισε να επανέρχεται στις καρδιές των σοσιαλιστών θεωρητικών. Πίστη, από τη μια στην Ρεπουμπλικανική Δημοκρατία (32), και από την άλλη στην ελεύθερη σύμπραξη και οργάνωση των δυνάμεων των ίδιων των εργατών.

Αλλά μετά ήρθε η Επανάσταση τον Φλεβάρη του 1848 η Δημοκρατία της μεσαίας τάξης και μαζί με αυτή οι χαμένες ελπίδες. Τέσσερις μόνο μήνες μετά την ανακήρυξη της Δημοκρατίας ξέσπασε, τον Ιούνη, εξέγερση του προλεταριάτου του Παρισιού, η οποία πνίγηκε στο αίμα. Ακολούθησε γενική σφαγή των εργαζομένων, μαζική μετανάστευση στη Νέα Γουϊνέα, και τελικά το πραξικόπημα του Ναπολέοντα (29). Οι Σοσιαλιστές καταδιώχθηκαν με λύσσα και οι εκκαθαρίσεις ήταν τόσο τρομερές και βαθιές που για τα επόμενα 12 με 15 χρόνια τα ίχνη του Σοσιαλισμού εξαφανίστηκαν. Η φιλολογία του εξαλείφθηκε ολοκληρωτικά. Ακόμη και τα ονόματα που ήταν τόσο συνηθισμένα πριν το 1848 ξεχάστηκαν εντελώς. Ιδέες οι οποίες κυκλοφορούσαν τότε – παρακαταθήκη ιδεών των πριν το 1848 Σοσιαλιστών – σβήστηκαν από τις μνήμες για να τις αναλάβει τελικά η σημερινή γενιά, και να προχωρήσει σε νέες ανακαλύψεις.

Ωστόσο, όταν μια νέα αναγέννηση ήρθε, περίπου το 1866, όταν ο Κομμουνισμός και ο Κολεκτιβισμός για άλλη μια φορά ήρθαν στο προσκήνιο, η αντίληψη σχετικά με τα μέσα για την πραγματοποίησή τους είχε υποστεί μια βαθιά αλλαγή. Η παλιά πίστη στην Πολιτική Δημοκρατία είχε χαθεί και οι πρώτη αρχή πάνω στην οποία οι εργαζόμενοι του Παρισιού και οι Βρετανοί συνδικαλιστές και Οουενιστές συμφώνησαν όταν συναντήθηκαν στο Λονδίνο το 1866, ήταν ότι "η απελευθέρωση των εργατών θα πρέπει να επιτευχθεί από τους ίδιους τους εργάτες". Ακόμη, συμφώνησαν σε άλλο ένα σημείο. Τα ίδια τα συνδικάτα θα έπρεπε να πάρουν τον έλεγχο των μέσων παραγωγής και να οργανώσουν μόνα τους την παραγωγή. Έτσι, η Γαλλική ιδέα του Φουριεριστικού και Συμβιωτικού Συνεταιρισμού συγχωνεύτηκε με την ιδέα του Robert Owen για την ύπαρξη ενός «Μεγάλου Ενοποιημένου Εργατικού Σωματείου» η οποία επεκτάθηκε τώρα, και έγινε μια Διεθνής Συνομοσπονδία Εργατών

Για άλλη μια φορά, αυτή η νέα αναβίωση του Σοσιαλισμού διήρκησε μόνο μερικά χρόνια. Σύντομα ήρθε ο πόλεμος του 1870-1871 (33), η εξέγερση της Παρισινής Κομμούνας (34) και ξανά η ελεύθερη ανάπτυξη του Σοσιαλισμού κατέστη αδύνατη στη Γαλλία. Αλλά ενώ η Γερμανία δεχόταν τώρα από τα χέρια των Γερμανών δασκάλων της, Μαρξ & Ένγκελς, τον Σοσιαλισμό των Γάλλων «σαρανταοχτάρηδων»

τον Σοσιαλισμό του Κονσιντεράν και του Λουί Μπλαν και τον Κολεκτιβισμό του Πικέρ,η Γαλλία έκανε ένα βήμα περαιτέρω.

Τον Μάρτη του 1871, το Παρίσι ανακήρυξε πως από δω και στο εξής δεν θα περίμενε τα αργοπορημένα τμήματα της Γαλλίας, αλλά ότι προτίθεται να ξεκινήσει μέσα στη δικιά του Κομμούνα τη δική του κοινωνική ανάπτυξη.

Το κίνημα ήταν πολύ βραχύβιο για να αποδώσει κάποιο θετικό αποτέλεσμα. Παρέμεινε απλά κοινοτιστικό, διεκδίκησε μερικώς τα δικαιώματα της κομμούνας για πλήρη αυτονομία. Αλλά οι εργατικές τάξεις της παλιάς Διεθνούς διέκριναν αμέσως την ιστορική του σημασία. Κατανόησαν πως η ελεύθερη κομμούνα θα ήταν εφεξής το μέσο της πραγματοποίησης του σύγχρονου Σοσιαλισμού. Οι ελεύθερες αγρό-βιομηχανικές κομμούνες, για τις οποίες τόσα ειπώθηκαν το 1848, δεν έπρεπε να είναι μικρά φαλανστήρια ή μικρές κοινότητες των 2000 ανθρώπων. Πρέπει να είναι πολύ μεγάλες συσσωρεύσεις}, όπως το Παρίσι, ή ακόμη καλύτερα μικρές επαρχίες. Αυτές οι κοινότητες θα ομοσπονδοποιηθούν για να σχηματίσουν έθνη σε κάποιες περιπτώσεις, ακόμη και ανεξάρτητα από τα εθνικά σύνορα, (όπως τα Πέντε Λιμάνια (35) ή η Χάνσα (36)). Ταυτόχρονα μεγάλες εργατικές ενώσεις θα δημιουργηθούν για τις διακοινοτικές υπηρεσίες των σιδηροδρόμων, των αποβάθρων και τα λοιπά. Τέτοιες ήταν οι ιδέες που άρχισαν σιγά σιγά να κυκλοφορούν μετά το 1871 ανάμεσα στους σκεπτόμενους εργαζόμενους ιδιαίτερα στις Λατινικές χώρες (37). Σε κάποιες τέτοιες οργανώσεις, τις λεπτομέρειες των οποίων η ίδια η ζωή θα ρυθμίσει, οι εργατικοί κύκλοι αυτών των χωρών είδαν το μέσο με το οποίο Σοσιαλιστικοί τρόποι ζωής μπορούν πιο εύκολα να πραγματοποιηθούν σε σχέση με το Κολεκτιβιστικό σύστημα των Κρατικών Σοσιαλιστών.

Αυτές είναι οι ιδέες στις οποίες προσπάθησα να δώσω έναν, λίγο ή πολύ, σαφή προσδιορισμό σε αυτό το βιβλίο.

Αναπολώντας τα χρόνια που πέρασαν από τότε που γράφτηκε αυτό το βιβλίο, μπορώ να πω με πλήρη συνείδηση ότι οι βασικές του ιδέες πρέπει να είναι σωστές. Ο Κρατικός Σοσιαλισμός του κολεκτιβιστικού συστήματος έχει κάνει αναμφίβολα κάποια πρόοδο. Κρατικοί σιδηρόδρομοι, Κρατικές τράπεζες και Κρατικό εμπόριο οινοπνεύματος έχει εισαχθεί εδώ κι εκεί. Αλλά κάθε βήμα που έγινε προς αυτή την κατεύθυνση, ακόμα και αν οδήγησε στη μείωση των τιμών κάποιων εμπορευμάτων, αποδείχθηκε τελικά ένα νέο εμπόδιο στον αγώνα των εργαζομένων για την απελευθέρωσή τους. Έτσι τώρα βρίσκουμε ανάμεσα στους εργαζόμενους, ειδικά στην Αγγλία, την ιδέα ότι ακόμη και η λειτουργία τέτοιων τεράστιων εθνικών περιουσιών όπως ενός σιδηροδρομικού δικτύου, μπορεί να διαχειριστεί πολύ πιο καλά από ένα Ομόσπονδο Συνδικάτο σιδηροδρομικών υπαλλήλων, παρά από έναν κρατικό οργανισμό.

Από την άλλη πλευρά βλέπουμε ότι έχουν γίνει σε όλη την Ευρώπη και την Αμερική αμέτρητες προσπάθειες, που έχουν ως κύρια ιδέα, από την μία, να πάρουν οι εργαζόμενοι στα χέρια τους ευρύς κλάδους της παραγωγής και από την άλλη, να διευρύνεται πάντα μέσα στις πόλεις ο κύκλος των λειτουργιών εκείνων που η ίδια η πόλη εκτελεί προς όφελος των κατοίκων της. Οι τρεις κατευθύνσεις στις οποίες έχει δοθεί το μεγαλύτερο μέρος της δημιουργικής δύναμης τελευταία είναι: Οι συντεχνίες, με μια αυξανόμενη τάση προς την οργάνωση των διαφορετικών κλάδων σε διεθνές επίπεδο, όχι μόνο σαν ένα όργανο για την βελτίωση των συνθηκών εργασίας, αλλά

επίσης σαν ένας οργανισμός ο οποίος, ίσως, σε δοσμένη στιγμή πάρει στα χέρια του τη διαχείριση της παραγωγής. Ο συνεργατισμός, τόσο στην παραγωγή όσο και στη διανομή, στη βιομηχανία και τη γεωργία και προσπάθειες συνδυασμού των δύο σε πειραματικές αποικίες. Και τελικά, το πολυποίκιλο πεδίο του αποκαλούμενου Δημοτικού Σοσιαλισμού (38).

Φυσικά, καμία από αυτές τις κατευθύνσεις, σε κανέναν βαθμό δεν μπορούν να θεωρηθούν υποκατάστατα του Κομμουνισμού ή έστω του Σοσιαλισμού, αφού και οι δύο έννοιες εμπεριέχουν την κοινή ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής. Αλλά αναμφίβολα πρέπει να εξετάσουμε όλες τις προαναφερθέντες προσπάθειες σαν *πειράματα*. Σαν αυτά που ο Όουεν, ο Φουριέ και ο Σαιν Σιμόν δοκίμασαν στις αποικίες τους, πειράματα που προετοιμάζουν την ανθρώπινη σκέψη να συλλάβει κάποιες πρακτικές μορφές στις οποίες μια κομμουνιστική κοινωνία ίσως βρει την έκφρασή της. Η σύνθεση όλων αυτών των μερικών πειραμάτων πρέπει να γίνει κάποια μέρα από τη δημιουργική ευφυΐα κάποιου από τα πολιτισμένα έθνη και θα γίνει. Αλλά δείγματα από τα τούβλα με τα οποία το μεγάλο αυτό συνθετικό οικοδόμημα θα χτιστεί, ακόμα και δείγματα μερικών δωματίων του, προετοιμάζονται από την πελώρια προσπάθεια της δημιουργικής ευφυΐας του ανθρώπου.

Μπρόμλεϊ, Κέντ (Bromley, Kent)
Οκτώβρης του 1906

Υποσημειώσεις

Πρόλογος της αγγλικής έκδοσης του 1913 αποτελεί ουσιαστικά μια μικρή διόρθωση από τον Κροπότκιν κάποιων φράσεων του πρώτου προλόγου και έγινε στο Μπράιτον (Brighton) τον Γενάρη του ίδιου έτους

1. **Το Μεταρρυθμιστικό Κίνημα (1517-1555)** που ονομάστηκε και Λουθηρανικό, ξεκίνησε αρχικά από τον Μαρτίνο Λούθηρο, με σκοπό την διατήρηση της καθολικής παράδοσης αλλά αλλάζοντας τις διαστρεβλώσεις της Πίστης (όπως συγχωροχάρτια και αλάθητο του Πάπα), και εξαπλώθηκε στη Γερμανία την Πολωνία, την Βοημία, την Μοραβία, την Ουγγαρία και την Τρανσυλβανία. Η παπική εκκλησία τον ανακήρυξε αιρετικό αλλά με την υποστήριξη των γερμανών αριστοκρατών, και του λαού, κατάφερε να περάσει τις αλλαγές που πρότεινε. Για τους αγρότες και τους φτωχούς των πόλεων η απόσχιση από την παπική εκκλησία ήταν η αφορμή για να ζητήσουν γενικότερες αλλαγές σε κοινωνικό επίπεδο και περισσότερες ελευθερίες και οδήγησε στην εξέγερση των χωρικών (1524-1526). Οι χωρικοί ανακήρυξαν ένα πρόγραμμα που ονομάστηκε Τα Δώδεκα Άρθρα των Χωρικών, μεταξύ των οποίων ήταν το αίτημα να διαλέγουν τους κληρικούς τους, την μείωση της δεκατής (αγροτική φορολογία, το 1/10 της παραγωγής τους), την κατάργηση της δουλοπαροικίας, το δικαίωμα να ψαρεύουν και να κυνηγούν, την αμεροληψία των δικαστηρίων και περιορισμό στις απαιτήσεις των φεουδαρχών. Τα άρθρα αυτά αναπροσαρμόζονταν με βάση τις τοπικές ανάγκες. Ο Λούθηρος αποκήρυξε την εξέγερση των χωρικών, η οποία καταστάληκε βίαια από τους ευγενείς. Υπολογίζεται ότι στοίχισε τη ζωή σε

περισσότερο από 100,000 χωρικούς. Σε μερικές περιοχές οι χωρικοί πέτυχαν κάποιους συμβιβασμούς αλλά στις περισσότερες η καταπίεση είτε παρέμεινε όπως πριν την εξέγερση είτε αυξήθηκε. http://mb-soft.com/believe/txn/reformat.htm http://www.encyclopedia.com/html/P/PeasW1ar.asp

2. Στο αγγλικό κείμενο χρησιμοποιεί την λέξη citizen, για αυτό μεταφράστηκε ως αστός, με τη έννοια του κάτοικου της πόλης, και όχι ως εκπροσώπου της αστικής τάξης.
3. **Ναπολεόντειοι Πόλεμοι (1798-1815)**. Οι πόλεμοι που διεξήγαγε ο Ναπολέων Βοναπάρτης (Ναπολέων ο 1ος)(σημ. (31)) ξεκινούν από την εκστρατεία στη Αίγυπτο (ως στρατηγός της Πρώτης Γαλλικής Δημοκρατίας) και τελειώνουν με την Μάχη του Βατερλό, όπου ηττήθηκε από τους Άγγλους. Το 1799 ο Ναπολέων ανακηρύχθηκε Αυτοκράτορας ξεκινώντας την Πρώτη Γαλλική Αυτοκρατορία. http://en.wikipedia.org/wiki/Napoleon_I_of_France http://www.napoleonguide.com/timeind.htm
4. **Συνέλευση ή Εθνική Συνέλευση.** Το συνταγματικό και νομοθετικό σώμα κατά την διάρκεια της Γαλλικής Επανάστασης την περίοδο 1792-1795, το οποίο διαδέχθηκε το διευθυντήριο (Directory, Ομάδα πέντε ανδρών που είχαν την εκτελεστική εξουσία κατά την περίοδο 1795-1799) http://en.wikipedia.org/wiki/National_Convention
5. Αντιδραστικοί ονομάστηκαν οι υποστηρικτές της μοναρχίας όπως ήταν πριν την Γαλλική επανάσταση και στο κείμενο χρησιμοποιείται με αυτή την έννοια.
6. **Francois-Joseph L'Ange (Franz Josef Lange).**, Γερμανός σοσιαλιστής απο το Μόναχο, σύγχρονος του Σάρλ Φουριέ (σημ. (10)), έλαβε μέρος στην Γαλλική Επανάσταση με τους Ιακωβίνους. Στη Λυόν ο Λανζέ ανέπτυξε ιδέες για την δημιουργία εθνικής εταιρίας αγοράς και διανομής του καλαμποκιού διαμέσου ενός δικτύου {Centuries} (developing ideas for a nationalized company to buy and distribute corn through a network of centuries) http://en.wikipedia.org/wiki/Charles_Fourier http://www.artcontent.de/skulptur/97/hains/k_02.htm
7. **Filippo Michele Buonarroti (1761-1837).** Μέλος της ομάδας του Babeuf (σημ.(4)) διέδωσε τις ιδέες του Babeuf μετά τον θάνατο του, επίσης ήταν ιδρυτής του *Giornale patriottico di Corsica* (πατριωτικού περιοδικού Κορσικής 1790). http://www.bartleby.com/67/746.html http://www.bartleby.com/65/ba/Babeuf-F.html
8. **François Noël Babeuf (1760-1797).** Γάλλος επαναστάτης, οργανωτής κομμουνιστικής εξέγερσης ενάντια στο διευθυντήριο (σημ (4)) Εκδότης του πολιτικού περιοδικού *Journal de la liberté de la presse* (περιοδικό της ελευθερίας του τύπου), στο οποίο υποστήριζε ότι η επανάσταση δεν προχώρησε αρκετά μόνο με την κατοχύρωση της πολιτικής ελευθερίας. Φυλακίστηκε για τις ιδέες του, αλλά επέστρεψε ως δριμύτερος κατήγορος της οικονομικής αδικίας. Ίδρυσε μία μυστική οργάνωση που σχεδίαζε την ανατροπή της κυβέρνησης, που έγινε γνωστή ως *Η Συνομωσία των Ίσων*. Το οικονομικό πρόγραμμα που προπαγάνδιζαν, αφορούσε το δικαίωμα όλων των ανθρώπων να δουλεύουν και να μοιράζονται τα προϊόντα της οικονομίας. Η μορφή του κομμουνισμού τους αφορούσε μάλλον τη διανομή των αγαθών παρά την παραγωγή τους. Η συνομωσία τους προδόθηκε και ο Babeuf εκτελέστηκε. http://www.bartleby.com/65/ba/Babeuf-F.html
9. Η Γαλλική Επανάσταση (1789-1799)

10. **Charles Fourier (1773-1837)** Σοσιαλιστής φιλόσοφος, αποκήρυσσε τα υπάρχοντα συστήματα και ανέπτυξε μια μορφή ουτοπικού σοσιαλισμού. Το πιστεύω του ήταν ότι οι τα ένστικτα του ανθρώπου σωστά διοχετευμένα θα οδηγούσαν στην κοινωνική αρμονία. Για να επιτευχθεί αυτό, έπρεπε να καταστραφούν αρκετοί από τους πλασματικούς περιορισμούς του πολιτισμού. Η κοινωνική οργάνωση για μια τέτοια εξέλιξη ήταν κυρίως αγροτική με συστηματική διαμόρφωση και θα βασιζόταν στη «φάλαγγα», μία οικονομική ομάδα 1620 ανθρώπων οι οποίοι θα ζούσαν σε φαλανστήρια (σημ.(30)), ένα κτίριο στο οποίο θα ζούσαν όλοι και η δουλειές θα μοιράζονταν σύμφωνα με τις φυσικές τάσεις του κάθε μέλους.Σε γενικές γραμμές ήταν ένα αρκετά οργανωμένο σύνολο το οποίο εφαρμόστηκε αρκετά εκτεταμένα στις Ηνωμένες Πολιτείες.
http://reference.allrefer.com/encyclopedia/F/FourierC.html
http://en.wikipedia.org/wiki/Charles_Fourier **Βιβλιογραφία:** *Théorie des Quatres Mouvements et des Destinées Générales* (The Social Destiny of Man) *1809 Théorie de l'Unité Universelle (2 τόμοι) Le nouveau monde industriel et sociétaire* The New World of Communal Activity *1829 The False Division of Labour Le charme composé Citerlogue Le Nouveau monde amoureux*
11. **Claude Henri de Rouvroy, Comte de Saint-Simon, (1760-1825).** Ουτοπικός Σοσιαλιστής, Ξεπεσμένος αριστοκράτης, αξιωματικός στην αμερικανική επανάσταση και δημοσιογράφος. Ιδρυτής του «Σαιν-Σιμονικού» {Saint-Simonian} κινήματος, ένα είδος ημι-μυστικιστικού «Χριστιανό-επιστημονικού» σοσιαλισμού. Ο Σαιν-Σιμόν οραματιζόταν την αναδιοργάνωση της κοινωνίας με μία ελίτ φιλοσόφων, μηχανικών και επιστημόνων να ηγούνται μιας ειρηνικής πορείας βιομηχανοποίησης η οποία θα αυτοπεριοριζόταν από τον χριστιανικό ανθρωπισμό της ελίτ. Υπέρμαχος της δημιουργίας μιας ανθρωπιστικής θρησκείας η οποία θα είχε επιστήμονες ως ιερείς. Υπήρξε επίσης και ντετερμινιστής θεωρώντας ότι όλα στη φύση και την κοινωνία καθορίζονται από νόμους, γνώση η οποία θα βοηθούσε την κατανόηση της ανθρώπινης ιστορίας.
http://cepa.newschool.edu/~het/profiles/saintsimon.htm
http://www.historyguide.org/intellect/lecture22a.html
http://www.marxists.org/glossary/people/s/a.htm#st-simon **Βιβλιογραφία:** *Letters from an Inhabitant of Geneva to His Contemporaries, 1803 (copy) Introduction aux Travaux Scientifiques du Dixneuvieme Siécle, 1807. Memoire sur la Science de l'Homme, 1813. De la Rıorganisation de la sociıtı europıene, with A. Thierry, 7. Industrie, with A. Comte, 1819. La Politique, 1821. Du Systéme industriel, 1823. De l'Organisation Sociale, 1825. Le Cathıcisme des Industriels with A. Comte, 1825 (extract) New Christianity, 1825 - (English selections)*
12. **Robert Owen (1771-1858).** Θεωρείται ο πατέρας του συνεργατισμού και ιδρυτής του βρετανικού σοσιαλισμού. Γεννήθηκε στο Νιούταουν της Ουαλίας, και έγινε εργοστασιάρχης στο Νιού Λάναρκ της Σκότιας., όπου εφάρμοσε τις ιδέες του, προσφέροντας στους εργάτες καλή στέγαση, καλές συνθήκες υγιεινής, μη κερδοσκοπικά καταστήματα, σχολεία, και εξαιρετικές συνθήκες εργασίας, καταργώντας την παιδική εργασία, μειώνοντας το ωράριο, μισθό για τους ασθενείς εργάτες, και ασφαλιστικά ταμεία με κατακράτηση μέρους του μισθού. Αυτές οι αλλαγές οδήγησαν στην αύξηση των κερδών της επιχειρήσεις και έτσι η πρότυπη βιομηχανία του Όουεν έγινε γνωστή στην Αγγλία και το εξωτερικό, έχοντας και την υποστήριξη των

ανώτερων τάξεων. Ωστόσο ο Όουεν πίστευε στη μεταμόρφωση της κοινωνίας και όχι στη μεταρρύθμιση της, χάνοντας έτσι την υποστηρίξω των ανώτερων τάξεων αλλά όχι και των εργατών. Στη συνέχεια ασχολήθηκε ενεργά με τις συντεχνίες και υποστήριζε την συνένωση των συντεχνιών με συνεργατικές. Ο Όουεν ήταν υποστηρικτής της ειρηνικής μετατροπής της κοινωνίας και δεν υποστήριζε την ταξική πάλη.
http://reference.allrefer.com/encyclopedia/O/Owen-Rob.html
http://en.wikipedia.org/wiki/Robert_Owen
http://www.historyguide.org/intellect/owen.html http://archive.co-op.ac.uk/owen.htm http://www.historyguide.org/intellect/lecture22a.html
Κύρια Βιβλιογραφία: *New View of Society; or, Essays on the Formation of Character (3 vol., 1813–14) Report to the County of Lanark (1821), The Life of Robert Owen, αυτοβιογραφία (London, E. Wilson, 1857-1858) The Book of the New Moral World (New York, G. Vale, 1845).* Συνολικά υπάρχουν 95 βιβλία που έχει γράψει. **Πλήρης βιβλιογραφία**
http://socserv2.socsci.mcmaster.ca/~econ/ugcm/3ll3/owen/owenbib.htm

13. **William Godwin (1756-1836).** Ιδρυτής του Φιλοσοφικού Αναρχισμού, Σύζυγος της φεμινίστριας Μέρυ Γουλστοουνκραφτ (Mary Wollestonecraft) και πατέρας της Μέρυ Σέλλεϊ (Mary Shelley). Υπήρξε ιδιαίτερα αισιόδοξος για την ανθρώπινη φύση, ωστόσο αναγνώριζε την εκμεταλλευτική φύση του Καπιταλισμού και πρότεινε μια ουτοπική αναδιαμόρφωση της κοινωνίας όπου αυτοί που έβγαζαν περισσότερα από τις βασικές τους ανάγκες θα διένειμαν την περίσσεια σε όσους είχαν ανάγκη. Υποστηρικτής της ατομικής ελευθερίας, της κυριαρχίας της λογικής και πολέμιος της θρησκείας. Εκτός από πολιτικά κείμενα, έγραψε και αρκετά λογοτεχνικά έργα.
http://cepa.newschool.edu/~het/profiles/wgodwin.htm
http://en.wikipedia.org/wiki/William_Godwin
http://web.bilkent.edu.tr/Online/www.english.upenn.edu/jlynch/Frank/Godwin/godwin.html http://www.historyguide.org/intellect/godwin.html
http://www.spartacus.schoolnet.co.uk/PRgodwin.htm
http://dwardmac.pitzer.edu/anarchist_archives/godwin/Godwinarchive.html
Κύρια βιβλιογραφία: *A Defense of the Rockingham Party, 1783 Imogen: Pastoral romance from the Ancient British, 1784. Instructions to a Statesman, 1784. An Inquiry Concerning Political Justice , 1793. Things as They Are; or the adventures of Caleb Williams, 1794. The Enquirer, 1797. Thoughts Occasioned by the Perusal of Dr. Parr's Spital Sermon, 1801. Of Population, 1820. Thoughts on Man, his Nature, Productions and Discoveries 1831, "Summary of Principles" - an extract from Godwin* **Πλήρης βιβλιογραφία:**
http://www.benthamlinks.com/Godwin/
14. Militant Communism, Εννοεί τον ένοπλο Κομμουνισμό πιθανότατα, αλλά, σύμφωνα με τον πρόλογο του 1913, τον ονομάζει Εξουσιαστικό Κομμουνισμό
15. Εννοεί την Πρωσική και την Ρωσική Αυτοκρατορία, πιθανότατα μιας και ήταν οι κύριοι ανταγωνιστές της Γαλλίας και της Αγγλίας την περίοδο εκείνη.
16. **Η Επανάσταση του Ιουλίου 1830.** Ξεκίνησε από την μεσαία τάξη, εναντίον του αυταρχικού βασιλιά Κάρολου του 10ου ο οποίος προσπάθησε να καταργήσει αρκετές από τις ελευθερίες που είχαν απομείνει από την Γαλλική Επανάσταση (ελευθερία του λόγου, συνταγματική μοναρχία). Μετά από αρκετά πολιτικά σκαμπανεβάσματα στην Συνέλευση αποφασίστηκε η ανακηρύξη του Λουδοβίκου- Φίλιππου (Luis-Philippe) ως βασιλιά με μία μορφή λαϊκής μοναρχίας, η οποία διήρκησε μέχρι τον Φεβρουάριο του 1948

οπότε και παραιτήθηκε ο Λουδοβίκος- Φίλιππος, και μετά την Επανάσταση του 1848 ξεκίνησε η Δεύτερη Γαλλική Δημοκρατία. http://en.wikipedia.org/wiki/July_Revolution

17. Κατά την διάρκεια αυτών των χρόνων το Αγγλικό πολιτικό σύστημα πήρε την μορφή που έχει σήμερα. Το κοινοβούλιο προϋπήρχε, αλλά αναδιαμορφώθηκαν οι εκλογικές περιφέρειες, με περισσότερη αντιπροσώπευση στο κοινοβούλιο των καινούργιων βιομηχανικών περιοχών καθώς και των μεσαίων τάξεων μιας και το δικαίωμα ψήφου αφορούσε μόνο όσους κατείχαν αρκετό μισθό. Μετά την **Μεταρρύθμιση του 1832,** περίπου 1 στους 7 άντρες στην Βρετανία είχε δικαίωμα ψήφου. Επίσης καταργήθηκε και η δουλεία. http://en.wikipedia.org/wiki/Whig http://plaza.ufl.edu/lcurta/Reform%20Movement.html
18. Μέχρι την Επανάσταση του 1848
19. **Great Consolidated Trades Union.** Σύμφωνα με την Ιστορία της Ανθρωπότητας της Unesco, ο τίτλος του είναι Grand National Consolidated Trade Union. Το Μεγάλο Ενοποιημένο Εργατικό Σωματείο δημιουργήθηκε στις αρχές του 1834. Εκείνη την εποχή οι εργάτες που ήταν γραμμένοι σε σωματεία έφταναν τους 800,000, και το Ενοποιημένο Σωματείο δημιουργήθηκε για να συντονίσει τα επιμέρους σωματεία δίνοντας έτσι μεγαλύτερη ισχύ στη δύναμη των εργατών. Οι προθέσεις των ιδρυτών του σωματείου ήταν κατά κύριο λόγο να έχουν τον γενικό έλεγχο στις κινήσεις για αύξηση των μισθών και να συντονίζουν βοήθεια για τους απεργούς. Ωστόσο λόγω της αυξανόμενης επιρροής του ενοποιημένου σωματείου, η κυβέρνηση και οι εργοδότες αντέδρασαν, αποκλείοντας όσους άνηκαν σε σωματεία από τις δουλειές τους. Οι εργαζόμενοι άρχισαν να χάνουν την εμπιστοσύνη τους στο ενοποιημένο σωματείο που ήταν ανίκανο να τους προστατέψει (κυρίως λόγω περιορισμένων οικονομικών πόρων) με αποτέλεσμα, το σωματείο να διαλυθεί λόγω χρεοκοπίας το 1835. http://dspace.dial.pipex.com/town/terrace/adw03/peel/trade-us/gnctu.htm http://www.anarchosyndicalism.org/theory/as3-fore.htm
20. Η Πρώτη Διεθνής. **Η Διεθνής Συνομοσπονδία Εργατών** ήταν μία διεθνής οργάνωση που είχε σκοπό την ένωση των διαφόρων πολιτικών οργανώσεων και συντεχνιών που βασίζονταν στην εργατική τάξη. Αρχικά αποτελούταν από Βρετανούς συνδικαλιστές, Γάλλους Σοσιαλιστές, Αναρχικούς, Ιταλούς Ρεμπουπλικάνους και οργανωνόταν από μία μικρή ομάδα γύρω από τον Κάρλ Μαρξ. http://en.wikipedia.org/wiki/International_Workingmen%27s_Association
21. **Victor Prosper Considérant (1808-1893).** Γάλλος σοσιαλιστής, μαθητής του Φουριέ, και διάδοχος του σαν ηγέτης του κινήματος. Υπό την καθοδήγηση του το φουριεριστικό κίνημα έγινε πιο πολιτικό και σοσιαλιστικό. Υπήρξε εκδότης των φουριεριστικών εφημερίδων συμπεριλαμβανόμενων των *Philanstére* , και *Phalange*. Υπήρξε μέλος του Γαλλικού κοινοβουλίου και έλαβε μέρος στην επανάσταση του 1848. Αντιτάχθηκε στον Ναπολέοντα (σημ. (29)) για τον πόλεμο με την Ιταλία αλλά στη συνέχεια μετά την δικτατορία του Ναπολέοντα εξορίστηκε στο Βέλγιο και από εκεί πήγε στο Τέξας των Ηνωμένων Πολιτειών όπου αποπειράθηκε να δημιουργήσει ένα φαλανστήριο (σημ. (30)). Μετά την αποτυχία του φαλανστηρίου, επέστρεψε στη Γαλλία και έγινε μέλος της Διεθνούς Συνομοσπονδίας Εργατών (σημ. (20)). http://reference.allrefer.com/encyclopedia/C/Consider.html http://www.slider.com/enc/13000/Considerant_Victor_Prosper.htm

http://www.ohiou.edu/~Chastain/ac/consider.htm **Κύρια Βιβλιογραφία:** *Principes du socialisme (1847), Destinée sociale (2d ed. 1847-49)*

22. **Pierre-Joseph Proudhon (1809-1865).** Γάλλος αναρχικός, Εισήγαγε τον όρο συμβιωτισμό (σημ (23)) για την μορφή αναρχισμού που πρότεινε. Το όραμα του περιλάμβανε τον έλεγχο της παραγωγής από τους εργάτες. Αυτοεργοδοτούμενοι τεχνίτες, αγρότες και συντεχνίες θα αντάλλασσαν τα προϊόντα τους στην αγορά. Υποστήριζε μη-καπιταλιστικές αγορές χωρίς μισθωτή εργασία και ατομική ιδιοκτησία. Εξέδωσε αρκετά βιβλία, και έγραφε και στις εφημερίδες *La Représentant du Peuple, L e Peuple, La Voix du Peuple* από το 1848 έως το 1850. Ως μέλος του κοινοβουλίου (1848-1849) καθώς και στα άρθρα του ασκούσε έντονη κριτική στις πολιτικές της κυβέρνησης, και υποστήριζε την μετατροπή του συστήματος ανταλλαγής και πίστωσης, δημιουργώντας ταυτόχρονα και την Λαϊκή Τράπεζα (*Bank De Peuple*) το 1849, η οποία αν και είχε αρκετή απήχηση δεν κατάφερε να εξελιχθεί περαιτέρω. Άσκησε έντονη κριτική στον Ναπολέοντα (σημ. (29)) με αποτέλεσμα να φυλακιστεί για τρία χρόνια. . Ο Προυντόν απέρριπτε την βίαιη επανάσταση και υποστήριζε την σταδιακή εξέλιξη της κοινωνίας στην αναρχία, έχοντας την πίστη ότι η αλλαγή δεν μπορεί να γίνει εκ των άνωθεν αλλά μόνο από την εργατική τάξη. http://en.wikipedia.org/wiki/Pierre-Joseph_Proudhon http://www.ohiou.edu/~Chastain/ip/proudhon.htm http://staff-www.uni-marburg.de/~multimed/theorie/klassik/owen/bios/Proudhon.html
Βιβλιογραφία: *De la célébration du Dimanche (1839) Qu'est-ce que la propriété? (1840) De la création de l'ordre dans l'humanité (1843) Système des contradictions économiques, ou philosophie de la misère, (2 τόμοι, 1846) Solution du problème social (1848) Confession d'un révolutionnaire (1849) Idée générale de la révolution au XIXe siècle (1851) La Révolution sociale demontrée par le coup d'état du 2 decembre 1851 (1852) Philosophie du progrès (1853),* **Βιβλία στο Διαδύκτιο (Αγγλικά)** *Qu'est-ce que la propriété? (What is Property?) Système des contradictions économiques, ou philosophie de la misère (System of Economical Contradictions: or, the Philosophy of Misery)* http://flag.blackened.net/liberty/proudhon.html http://dwardmac.pitzer.edu/anarchist_archives/proudhon/proudhonbio.html http://onlinebooks.library.upenn.edu/webbin/gutbook/author?name=Proudhon%2C%20P.-J.
23. Mutualism. Το σύστημα που πρότεινε ο Προυντόν, μπορεί να μεταφραστεί ως αλληλοβοήθεια, ή συμβιωτισμός
24. **Louis Blanc (1811–1882).** Γάλλος σοσιαλιστής, δημοσιογράφος και ιστορικός. Το 1840 έκδωσε το βιβλίο του *Organisation du travail* που βασιζόταν στην αρχή «ο καθένας παράγει σύμφωνα με τις δυνατότητες του και καταναλώνει σύμφωνα με τις ανάγκες του». Στο βιβλίο αυτό, υποστήριζε ότι όλα τα κακά της κοινωνίας προέρχονται από την πίεση που προκαλεί ο ανταγωνισμός, και οι αδύνατοι παραγκωνίζονται. Απαιτούσε την εξομοίωση όλων των μισθών και υποστήριζε την σύγκλιση των προσωπικών ενδιαφερόντων προς το κοινό καλό. Για να επιτευχθεί αυτός ο σκοπός το 1848 σαν μέλος της επαναστατικής κυβέρνησης δημιούργησε τα «κοινωνικά εργαστήρια» κάτι μεταξύ κολεκτίβας και εργατικής συντεχνίας που θα υποστηριζόταν από την κυβέρνηση, όπου οι εργάτες θα ένωναν τις δυνάμεις τους για το κοινό καλό. Υπήρξε μέλος της κυβέρνησης του 1848 και εκπρόσωπος των σοσιαλιστών και των Ιακωβίνων (Jacobins) δημοκρατών

καθώς και στην κυβερνητική επιτροπή εργασίας, γνωστή και ως επιτροπή του Λουξεμβούργου (Luxemburg Commision), μέχρι τον Ιούνη του 1848 που θεωρήθηκε υπαίτιος της εξέγερσης των εργατών, και κατέφυγε στην Αγγλία μέχρι το 1870, και την πτώση της δεύτερης αυτοκρατορίας (σημ (29)). Το 1871 εκλέχτηκε μέλος του κοινοβουλίου, υποστήριξε την συνέχιση του γαλλοπρωσικού πολέμου (σημ.(33)). Αντιτάχθηκε στη παρισινή κομμούνα (σημ (34)), αλλά μετά την καταστολή της εξέγερσης πρότεινε και πέρασε την αμνηστία προς τους Κομμουνιστές. Εκτός από την πολιτική του σταδιοδρομία είναι γνωστός και για το ιστορικό του έργο.
http://reference.allrefer.com/encyclopedia/B/Blanc-Lo.html
http://www.ohiou.edu/~Chastain/ac/blanc.htm
http://en.wikipedia.org/wiki/Louis_Blanc **Κύρια Βιβλιογραφία:** *L'Organisalion du travail(1840) Histoire de dix ans 1830-1840(1844) Histoire de la Revolution Française 12 τόμοι (1847-1862) L'histoire de la révolution de 1848 2 τόμοι (1850) Discours politiques 1847-1881 (1882) Lettres sur l'Angleterre 1866-1867, Dix années de l'Histoire de l'Angleterre 1879-1881 Questions d'aujourd'hui et de demain 1873-1884*

25. **Ferdinand Lassalle (1825-1864).** Γερμανός σοσιαλιστής. Χρηματοδότης του Κάρλ Μαρξ και ιδρυτής του *Allgemeiner Deutscher Arbeiterverein* (Ενωση Γερμανών Εργατών). Ο Λασάλ υποστήριζε τον ρόλο του κράτους και του εθνικισμού στη διαμόρφωση της κοινωνίας, με το κράτος να παρέχει τα χρήματα στους εργάτες για την δημιουργία συνεργατικών, καθώς το κράτος θα υποχρεωνόταν να το πράξει όταν η παγκόσμια χειραφέτηση του ανθρώπου επιτυχαινόταν. Το κόμμα του Λασάλ αποτελεί τον προπομπό του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος της Γερμανίας και ήταν το πρώτο εργατικό κόμμα που δημιουργήθηκε στη Γερμανία.
http://en.wikipedia.org/wiki/Ferdinand_Lassalle
http://reference.allrefer.com/encyclopedia/L/Lassalle.html **Βιβλιογραφία:** *Die Philosophie Herakleitos des Dunklen von Ephesos (1858) System der erworbenen Rechte (1861) Συλλογή κειμένων από τον Eduard Bernstein 12 τόμοι. (1919–20)*
26. **Francois Vidal (1814-1872).** Δημοσιογράφος, πολιτικός και συγγραφέας οικονομικών βιβλίων. Θερμός υποστηρικτής του κρατικού παρεμβατισμού στις σχέσεις εργασίας κεφαλαίου. Μετά την επανάσταση του 1848 ο Λουί Μπλάν τον έκανε γραμματέα της επιτροπής οργάνωσης της εργασίας (επιτροπή Λουξεμβούργου). Υπήρξε μέλος της αντιπολίτευσης κατά του Βοναπάρτη και αποσύρθηκε από την πολιτική ζωή μετά την δικτατορία τον Δεκέμβριο του 1851(σημ. (29)). Υπήρξε συντάκτης σε αρκετές εφημερίδες συμπεριλαμβανομένης και της *La Presse*. Το πιο γνωστό του έργο είναι αυτό που αναφέρει ο Κροπότκιν στο κείμενο, *De la repartition de richesses ou De la justice distributive en economic sociale (1846)* (Η αναδιανομή του πλούτου ή η δίκαιη κατανομή στην σοσιαλιστική οικονομία)
http://www.marxists.org/archive/marx/works/1850/class-struggles-france/ch03.htm http://bastiat.org/en/property_law.html
http://www.marxists.org/italiano/enciclopedia/v.htm#p4
27. **Lorenz von Stein (1815–1890).** Γερμανός οικονομολόγος και κοινωνιολόγος. Δίδαξε στο πανεπιστήμιο του Κιέλ (Kiel, λιμάνι στη Βαλτική θάλασσα και πρωτεύουσα του κρατιδίου Σλέσουιγκ- Χόλστεϊν (Schleswig-Holstein) στη βόρεια Γερμανία κοντά στα σύνορα με Δανία) την περίοδο 1846-1851, αλλά λόγω της υποστήριξης του στην ανεξαρτησία του Σλέσουιγκ απολύθηκε. Στη

συνέχεια μέχρι τον θάνατο του δίδαξε στο πανεπιστήμιο της Βιέννης. Είναι γνωστός για τις κοινωνιολογικές του ιδέες, όπως εμφανίζονται στο βιβλίο του *Ιστορία του κοινωνικού κινήματος στη Γαλλία (3 τόμοι 1850)*. Περιέγραψε την οικονομική ερμηνεία της ιστορίας συμπεριλαμβάνοντας όρους προλεταριάτου και ταξικής πάλης, ωστόσο δεν είναι σαφής η επίδραση που είχε στον Μαρξ. http://reference.allrefer.com/encyclopedia/S/Stein-Lo.html **Βιβλιογραφία:** *Zur preussischen Verfassungsfrage, (1852) Die Gesellschaftslehre (1856). Der Socalismus und Communismus des heutigen Frankieichs. Ein Beitrag zur Zeitgeschichte (1842) Geschichte der sozialen Bewegung in Frankreich von 1789 bis auf unsere Tage 3 τόμοι (1850) Gegenwart und Zukunft des Rechts- und Staatswissenschaft Deutschlands, ,(1876)* http://www.unipd.it/concetti/ms/concepts_it/authors/stein.htm http://www.uni-kiel.de/lvs/lvs/index2.htm

28. **Constantin Pecqueur (1801-1887).** Ένας από τους μεγαλύτερους σοσιαλιστές οικονομολόγους της εποχής του, θεωρείται ο πατέρας του γαλλικού κολεκτιβισμού. Μετά την επανάσταση του 1848 υπήρξε μέλος της επιτροπής οργάνωσης της εργασίας. Αρχικά οπαδός του Σαιν Σιμόν και του Φουριέ, καταξιώθηκε ως οικονομολόγος με οκτώ βιβλία στην πολιτική οικονομία μεταξύ 1837 και 1844. Ως μέλος της επιτροπής οργάνωσης της εργασίας δούλεψε με τον Κονσιντεράν για την δημιουργία αγροτικών αποικιών , εργατικών κατοικιών , και για καθορισμό των μισθών και από τους εργάτες και τους εργοδότες, στα πρότυπα των θεωριών του Φουριέ. http://www.ohiou.edu/~Chastain/ip/pecqueur.htm **Βιβλιογραφία:** *Intérêt du commerce et de l'industrie (1836) Améliorations matérielles (1839) Théories nouvelles d'économie sociale et politique (1842) La réforme électorale (1840) De la paix, de son principe et de sa réalisation (1842) Des Armées dans leurs Rapports avec l'Industrie, la Morale, la Liberté ou les Devoirs civiques des Militaires 2 τόμοι (1842) La Republique de Dieu (1844)* http://home.nordnet.fr/~slenfant/ail/ail5_1.htm http://www.19e.org/bibliographie/monarchiejuillet.htm
29. κάποιον Σοσιαλιστή Ναπολέοντα όπως συμπληρώνει στον πρόλογο του 1913. Πρόκειται για τον **Charles Louis Napoleon Bonaparte (1808-1873).** Ανιψιός του Ναπολέων Βοναπάρτη (σημ. (31)) , Εκλεκτικέ πρόεδρος της Δεύτερης Γαλλικής Δημοκρατίας, (1848-1852) την οποία κατέλυσε με πραξικόπημα στις 2 Δεκεμβρίου 1851, και έγινε δικτάτορας. Στη συνέχεια ανακηρύχθηκε αυτοκράτορας (1852-1870) και ονομάστηκε Ναπολέων ο 3ος, ξεκινώντας την Δεύτερη Γαλλική Αυτοκρατορία η οποία τελείωσε με τον Γάλλο-Πρωσικό πόλεμο του 1870 (σημ. (33)) κατά τον οποίο ο Ναπολέων αιχμαλωτίστηκε και η αυτοκρατορία κατέρρευσε δίνοντας την θέση της στην Τρίτη Γαλλική Δημοκρατία (1870-1942/46). (Σήμερα είναι η Πέμπτη Γαλλική Δημοκρατία 1958-) http://en.wikipedia.org/wiki/Napoleon_III_of_France
30. **Φαλανστήρια** (Αγγλικά Phalansteries, Γαλλικά Phalanstéres). Ετοιμολογικά η λέξη βγάινει από την Φάλαγγα και το Μοναστήρι Phalan(ge)+ (mona)stere. Τα Φαλανστήρια αποτελούσαν αυτόνομες κοινοκτημονικές κοινότητες, σύμφωνα με το σύστημα του Φουριέ.(σημ. (10))
31. **Napoleon Bonaparte (1769-1821)** Γάλλος στρατηγός και Αυτοκράτορας της Γαλλίας (Ναπολέων ο 1ος). Κατά την διάρκεια της Γαλλικής Επανάστασης ήταν αξιωματικός του γαλλικού στρατού και υποστηρικτής της. Απελευθέρωσε την Τουλόν το 1793 από τους φιλοβασιλικούς και τα αγγλικά στρατεύματα, και στη συνέχεια το 1798 στάλθηκε στην Αίγυπτο για να

αποκόψει την προμήθεια των Άγγλων από την Ινδία. Το 1799 επέστρεψε στην Γαλλία λόγω της συμμαχίας των Ευρωπαϊκών δυνάμεων ενάντια στη Γαλλία και έγινε δικτάτορας. Το 1804 ενώ συνεχιζόταν ο πόλεμος με την Αγγλία ανακηρύχθηκε αυτοκράτορας. Συνέχισε τις πολεμικές εκστρατείες του μέχρι το 1814 όπου και η συμμαχία Άγγλων, Πρώσων, Αυστριακών και Ρώσων κατέλαβε το Παρίσι και ο Ναπολέων παραδόθηκε άνευ όρων, και εξορίστηκε στην νήσο Έλβα. Το 1815 δραπέτευσε από το νησί και επέστρεψε στη Γαλλία, όπου ο στρατός τον υποδέχθηκε ως αρχηγό και κυβέρνησε τη Γαλλία για 100 ημέρες, μέχρι την τελική ήττα του στην μάχη του Βατερλό. Μετά την σύλληψη του εξορίστηκε στη νήσο Αγία Ελένη, στον κόλπο της Γουινέας, όπου και παρέμεινε μέχρι τον θάνατό του το 1821. http://en.wikipedia.org/wiki/Napoleon_I_of_France

32. Στον πρόλογο του 1906 γράφει Republican Democracy, ενώ στον πρόλογο του 1913 γράφει Republic and Democracy. Η διαφορά μεταξύ των όρων Republic και Democracy είναι ότι ως Republic καθορίζεται το πολίτευμα στο οποίο κυβερνούν εκλεγμένοι αντιπρόσωποι ενώ ως Democracy καθορίζεται το πολίτευμα στο οποίο ο λαός συμμετέχει άμεσα στην διακυβέρνηση. http://reference.allrefer.com/encyclopedia/R/republic.html
33. **Γάλλο-Πρωσικός πόλεμος (Ιούλιος 1870- Μάιος 1871).** Αποτέλεσμα της διαμάχης της Γαλλικής Αυτοκρατορίας με το Πρωσικό Βασίλειο για την επιρροή στα ανεξάρτητα Γερμανικά κρατίδια. Αφορμή στάθηκε η διαφωνία της Γαλλίας στην ανακήρυξη του γερμανού πρίγκιπα Λεοπόλδου στον θρόνο της Ισπανίας. Οι Γάλλοι ηττήθηκαν σε αρκετές μάχες και στην μάχη του Σεντάν (Πόλη της Βορειοανατολικής Γαλλίας) ο αυτοκράτορας Ναπολέων ο 3ος (σημ. (29)) μαζί με 100,000 στρατιώτες αιχμαλωτίστηκαν, και η αυτοκρατορία κατέρρευσε, ωστόσο η Γαλλία συνέχισε τον πόλεμο μέχρι την μάχη του Μέτζ (Πόλη της Βορειοανατολικής Γαλλίας) όπου 180,000 Γάλλοι αιχμαλωτίστηκαν και υπογράφτηκε η συνθήκη των Βερσαλλιών τον Ιανουάριο του 1871 μεταξύ του Αδόλφου Τιέρ (Adolfe Thiers, Γάλλος πολιτικός 1797-1877) και του Όττο Φον Μπίσμαρκ (Otto Von Bismark, Γερμανός Καγκελάριος , 1815-1895) που επέβαλε στην Γαλλία την καταβολή ενός ή δύο δισεκατομμυρίων Φράγκων ως πολεμική αποζημίωση, καθώς και την προσάρτηση της Αλσατίας (Alsace) και της Λορένης (Lorraine) (Ανατολικές επαρχίες της Γαλλίας) στην Γερμανία. Ωστόσο οι εθνοφρουρά και οι εργάτες του Παρισιού αντέδρασαν, παρά το γεγονός ότι ήταν υπό πολιορκία από τους Γερμανούς από τον Σεπτέμβριο του 1870 έως τον Ιανουάριο του 1871, και τον Μάρτιο του 1871 κατέλαβαν το Παρίσι οδηγώντας στην Παρισινή Κομμούνα, (σημ. (34)) η οποία καταστάλληκε βίαια από τα Γαλλικά στρατεύματα που παρέμειναν πιστά στον Τιέρ, με την υποστήριξη των Πρώσων. http://en.wikipedia.org/wiki/Franco-Prussian_War http://reference.allrefer.com/encyclopedia/F/FrancoPr.html
34. **Παρισινή Κομμούνα (26 Μαρτίου –30 Μαΐου 1871).** Με το τέλος του Γάλλο-Πρωσικού πολέμου (σημ. (33)) το Παρίσι ήταν υπό Πρωσική κατοχή. Ο λαός και η εθνοφρουρά του Παρισιού ωστόσο, ενώ είχε αντέξει την Πρωσική πολιορκία για έξι μήνες, αρνήθηκαν την Πρωσική κατοχή αποκλείοντας τους Πρώσους σε μία μικρή περιοχή του Παρισιού αστυνομεύοντας τα «σύνορα» της περιοχής. Η κυβέρνηση της Τρίτης Γαλλικής Δημοκρατίας με πρόεδρο τον Αδόλφο Τιέρ, φοβήθηκε ότι οι εργάτες του Παρισιού θα έπαιρναν τα όπλα της εθνοφρουράς και θα προκαλούσαν τους Πρώσους και έτσι στις 18 Μαρτίου, ο Γαλλικός στρατός

μπήκε στο Παρίσι. Η εθνοφρουρά του Παρισιού αρνήθηκε να παραδώσει τα όπλα και ο στρατός υποχώρησε στις Βερσαλλίες και κήρυξαν πόλεμο στο Παρίσι. Στις 26 Μαρτίου το Παρίσι εξέλεξε καινούργιο δημοτικό συμβούλιο με τον Λουί Ογκούστ Μπλανκί (Louis Auguste Blanqui 1805-1881) ως πρόεδρο και στις 28 Μαρτίου ανακηρύχθηκε η Παρισινή Κομμούνα. Ο στρατός της πόλης αντικαταστάθηκε από την εθνοφρουρά όλων των πολιτών που μπορούσαν να πολεμήσουν, επέβαλε πάγωμα των τιμών στα ενοίκια κατά την διάρκεια του πολέμου, απαγόρευσε στα ενεχυροδανειστήρια να πουλούν αγαθά για τον φόβο ότι οι εργάτες αναγκάστηκαν να βάλουν ενέχυρο τα εργαλεία τους κατά την διάρκεια του πολέμου, κρατικοποίησαν την εκκλησιαστική περιουσία, ανέβαλαν την υποχρέωση καταβολής των χρεών και κατάργησαν τους τόκους. Ο στρατός των Βερσαλλιών επιτέθηκε στο Παρίσι στις 2 Απριλίου και το Παρίσι ήταν υπό συνεχή βομβαρδισμό. Όσοι κομμουνάροι αιχμαλωτίζονταν εκτελούνταν και το πλεονέκτημα του στρατού ήταν τέτοιο ώστε από τα μέσα Απριλίου σταμάτησαν κάθε διαπραγμάτευση με το Παρίσι. Το τείχος της πόλης καταλήφθηκε στις 21 Μαΐου, αλλά η σκληρότερη αντίσταση ήταν στις ανατολικές εργατικές συνοικίες του Παρισιού όπου οι οδομαχίες συνεχίστηκαν για ακόμα οκτώ μέρες και έμεινε στην ιστορία ως η αιματοβαμμένη εβδομάδα (La semaine sanglante). Καθ' όλη την διάρκεια της επέλασης των κυβερνητικών στρατευμάτων θανατώθηκαν πολλοί άμαχοι, και σύμφωνα με τις κυβερνητικές πηγές μόνο την αιματοβαμμένη βδομάδα σκοτώθηκαν 17,000 παριζιάνοι ενώ άλλες πηγές ανεβάζουν τον αριθμό σε 30,000. Οι απώλειες των κυβερνητικών το ίδιο διάστημα ήταν 1000. Συγκριτικά , την περίοδο της τρομοκρατίας κατά την πρώτη Γαλλική Επανάσταση, που διήρκησε ενάμισι χρόνο, οι νεκροί ήταν 19,000. Ακόμα και μετά την πτώση του Παρισιού, τα αντίποινα συνεχίστηκαν και 4,500 με 7,000 κομουνάρδοι εξορίστηκαν στη Νέα Καληδονία, ενώ το Παρίσι παρέμεινε υπό στρατιωτικό νόμο για ακόμα πέντε χρόνια. Σε αρκετές άλλες πόλεις δημιουργήθηκαν κομμούνες προς συμπαράσταση στο Παρίσι οι οποίες καταστάληκαν και αυτές, όπως στις πόλεις, Σαιντ Ετιέν (Saint Etienne), Λε Κροζό (Le Creusot) και Μασσαλία (Marseille).
http://en.wikipedia.org/wiki/Paris_Commune
http://reference.allrefer.com/encyclopedia/C/CommuneP.html

35. **Cinque Ports.** Ονομάστηκε ο συνεταιρισμός των πέντε λιμανιών της νοτιοανατολικής Αγγλίας, Σάντουιτς (Sandwich), Χέιστινγς (Hastings), Ρόμνεϊ (Romney), Χαϊθ (Hythe), και Ντόβερ (Dover), που αφορούσε την αμοιβαία προστασία των περιοχών αυτών από επιδρομείς και την συνεργασία των αλιευτικών στόλων. Η ακριβής δημιουργία του συνεταιρισμού αυτού δεν είναι γνωστή, άλλες πηγές αναφέρουν ότι ξεκίνησε κατά την διάρκεια των Νορμανδικών επιδρομών τον ενδέκατο αιώνα μετά χριστού, ενώ άλλες τον δέκατο τρίτο αιώνα, επί βασιλείας του Κάρολου του 2ου ο οποίος προσέφερε φορολογικές απαλλαγές και άλλα προνόμια στις περιοχές αυτές με αντάλλαγμα την χρήση των καραβιών και των ναυτικών ως μάχιμου στόλου, ο οποίος αποτελεί και το πρώτο Πολεμικό Ναυτικό που δημιουργήθηκε.
http://reference.allrefer.com/encyclopedia/C/CinquePo.html
http://www.cinqueports.org/

36. **Hansa ή Hanseatic League** (Χανσεατικός συνασπισμός), Αρχικά, Χάνσα ονομαζόταν ο συνεταιρισμός γερμανών εμπόρων που εμπορεύονταν με ξένες χώρες. Κατά τους μεσαιωνικούς χρόνους, δημιουργήθηκαν εμπορικοί συνεταιρισμοί γερμανικών πόλεων, για την προστασία των συμφερόντων

τους, από την στιγμή που τότε δεν υπήρχε ισχυρό γερμανικό κράτος. Ο συνασπισμός αυτός στην ακμή του έφτασε τις 160 πόλεις, και διήρκησε από τον ενδέκατο αιώνα περίπου μέχρι και τον δέκατο πέμπτο αιώνα οπότε λόγω της δημιουργίας ισχυρών στόλων από την Αγγλία και την Ολλανδία άρχισε να παρακμάζει, αν και τυπικά δεν διαλύθηκε ποτέ.
http://reference.allrefer.com/encyclopedia/H/Hanseati.html

37. Με τον όρο Λατινικές χώρες εννοεί τις χώρες της Ευρώπης με λατινογενή γλώσσα.
38. **Municipal Socialism.** Η έννοια του σοσιαλισμού σε τοπικό επίπεδο (Δημοτικός Σοσιαλισμός) ξεκίνησε στις αρχές του εικοστού αιώνα και είχε ως σκοπό την διαχείριση κοινόχρηστων αγαθών μίας πόλης από την ίδια την πόλη (π.χ. ηλεκτρισμό, νερό, συγκοινωνίες στέγαση). Κάποια παραδείγματα πόλεων που εφάρμοσαν τον δημοτικό σοσιαλισμό ήταν η Βιέννη την δεκαετία του 1920 με τις εργατικές κατοικίες, διάφορες πόλεις των Η.Π.Α. την ίδια περίοδο όπως το Κλήβλαντ (Cleveland), το Μιλγουόκι (Milwakee) κ.α. όπου έγιναν αρκετές καινοτομίες για την εποχή.
http://www.digitalhistory.uh.edu/database/article_display.cfm?HHID=167
http://www.historycooperative.org/journals/jah/90.3/radford.html
http://www.metropolismag.com/html/content_1099/oc99ph.htm

Κεφάλαιο 1: Ο πλούτος μας

I

Το ανθρώπινο γένος έχει προχωρήσει πολύ από τις εποχές εκείνες που ο άνθρωπος κατασκεύαζε πρωτόγονα αντικείμενα από πυριτόλιθο και ζούσε από την πρόσκαιρη λεία του κυνηγιού, αφήνοντας μόνη παρακαταθήκη στα παιδιά του ένα καταφύγιο ανάμεσα στα βράχια, μερικά πενιχρά εργαλεία -- και τη Φύση, την απέραντη, ακατανόητη και τρομερή, με την οποία θα έπρεπε να παλεύουν για ολόκληρη την οικτρή τους ύπαρξη.

Κατά τη διάρκεια των ταραγμένων εποχών που πέρασαν από τότε, και οι οποίες διήρκεσαν πολλές χιλιάδες χρόνια, η ανθρωπότητα συγκέντρωσε αμύθητους θησαυρούς. Καθάρισε τη γη, αποξήρανε τους βάλτους, διείσδυσε στα δάση και διαμόρφωσε δρόμους. Έχτισε, ανακάλυψε, παρατήρησε, διαλογίστηκε. Δημιούργησε περίπλοκες μηχανές, εκμαίευσε από τη Φύση τα μυστικά της και υπέταξε τον ατμό. Και το αποτέλεσμα είναι πως το παιδί του πολιτισμένου ανθρώπου βρίσκει σήμερα, από τη στιγμή της γέννησής του, στην απόλυτη διάθεσή του ένα τεράστιο κεφάλαιο, συσσωρευμένο από το μόχθο εκείνων που έζησαν πριν από αυτό. Και το κεφάλαιο αυτό του επιτρέπει τώρα να αποκτήσει, απλά και μόνο με τη δική του εργασία, σε συνδυασμό με την εργασία άλλων, πλούτη που ξεπερνούν ακόμα και τα όνειρα της Ανατολής, όπως εξιστορούνται στα παραμύθια των Χιλίων και Μία Νυχτών.

Η γη έχει εν μέρει κατακτηθεί [1] και είναι έτοιμη να δεχτεί την κατάλληλη εργασία και τους καλύτερους σπόρους, έτοιμη να ανταποδώσει με πλούσιες συγκομιδές την τέχνη και τον κόπο που ξοδεύτηκε πάνω της, μια ανταμοιβή περισσότερο από αρκετή για να ικανοποιήσει όλες τις ανάγκες της ανθρωπότητας. Η μέθοδος της καλλιέργειας είναι γνωστή.

Στα μεγάλα λιβάδια [2], της Αμερικής εκατό άνθρωποι, με τη βοήθεια δυνατών μηχανών, μπορούν να παραγάγουν μέσα σε λίγους μόνο μήνες αρκετό σιτάρι για να ζήσουν δέκα χιλιάδες άνθρωποι έναν ολόκληρο χρόνο. Και εκεί όπου ο άνθρωπος επιθυμεί να διπλασιάσει την παραγωγή του, να την τριπλασιάσει ή να την εκατονταπλασιάσει, *,φτιάχνει* το χώμα, φροντίζει ξεχωριστά το κάθε φυτό και εξασφαλίζει τεράστια συγκομιδή. Σε αντίθεση με τους κυνηγούς, που έπρεπε σε παλαιότερες εποχές να καλύψουν εκατό τετραγωνικά χιλιόμετρα, για να εξασφαλίσουν τροφή για τις οικογένειες τους, ο πολιτισμένος άνθρωπος συντηρεί τους δικούς του με πολύ λιγότερο κόπο και μεγαλύτερη σιγουριά, καλύπτοντας το ένα χιλιοστό μόνο αυτών των εκτάσεων.

Οι κλιματολογικές συνθήκες δεν αποτελούν πλέον εμπόδιο. Όταν δεν υπάρχει ηλιοφάνεια, ο άνθρωπος την αντικαθιστά με τεχνητή θέρμανση και βλέπουμε τον ερχομό μιας εποχής όπου και το τεχνητό φως θα χρησιμοποιείται στην καλλιέργεια φυτών. Εν τω μεταξύ, με την χρήση γυαλιού και θερμών σωλήνων ύδρευσης, ο άνθρωπος μετατρέπει μια περιοχή κάνοντας την πενήντα φορές πιο παραγωγική απ' ότι θα ήταν στην φυσική της κατάσταση.

Τα θαύματα που έχει πραγματοποιήσει η βιομηχανία είναι ακόμη πιο εντυπωσιακά. Με τη συνεργασία αυτών των έξυπνων όντων, των σύγχρονων μηχανών -

δημιουργήματα τριών ή τεσσάρων γενεών εφευρετών, στο μεγαλύτερο μέρος τους αγνώστων - εκατό άνθρωποι μπορούν να παράγουν το υλικό για την ένδυση δέκα χιλιάδων για δύο ολόκληρα χρόνια. Σε καλά οργανωμένα ανθρακωρυχεία εκατό άνθρωποι παράγουν κάθε χρόνο αρκετό καύσιμο για την παροχή θερμότητας ικανής να συντηρήσει δέκα χιλιάδες οικογένειες μέσα στο καταχείμωνο. Και δύο φορές πρόσφατα έχουμε γίνει μάρτυρες μίας υπέροχης πόλης να ανθίζει μέσα σε λίγους μήνες στο Πεδίο του Άρεως [3] , χωρίς να υπάρξει η παραμικρή διαταραχή στην εργασία του Γαλλικού έθνους.

Και αν, στη βιομηχανία όπως και τη γεωργία, όπως και σε όλο το κοινωνικό μας σύστημα, η εργασία, οι ανακαλύψεις και οι εφευρέσεις των προγόνων μας ωφελούν κυρίως τους λίγους, είναι παρ' όλα αυτά σίγουρο πως η ανθρωπότητα, με τη αρωγή των πλασμάτων από ατσάλι και σίδερο που κατέχει, μπορεί ήδη να παρέχει μια ζωή πλούσια και άνετη σε κάθε μέλος της.

Πράγματι, είμαστε πλούσιοι, απείρως πλουσιότεροι απ' όσο φανταζόμαστε. Πλούσιοι σε αυτά που ήδη κατέχουμε και ακόμα πλουσιότεροι στις δυνατότητες παραγωγής που γεννιούνται με τη χρήση του μηχανικού εξοπλισμού μας. Απείρως πλουσιότεροι στα κέρδη που μπορούμε να έχουμε από την ίδια τη γη, από τα εργοστάσιά μας, την επιστήμη μας, τις τεχνικές μας γνώσεις, αν μόνο τα χρησιμοποιούσαμε όλα αυτά για την ευημερία όλων μας.

II

Εμείς, στις πολιτισμένες κοινωνίες είμαστε πλούσιοι. Μα τότε γιατί η πλειοψηφία παραμένει φτωχή; Γιατί υπάρχει αυτή η επίπονη ειλωτεία των μαζών; Γιατί, ακόμα και ο πιο καλοπληρωμένος εργάτης, νιώθει αβεβαιότητα για το αύριο, ζώντας ανάμεσα σε όλο αυτό τον πλούτο που κληρονομήσαμε από το παρελθόν, και παρά την ύπαρξη πανίσχυρων μέσων παραγωγής που θα μπορούσαν να εξασφαλίσουν μια άνετη ζωή για όλους σε αντάλλαγμα λίγων ωρών καθημερινής εργασίας;

Οι Σοσιαλιστές το έχουν πει και το επαναλαμβάνουν ακούραστα. Καθημερινά το επαναλαμβάνουν, δηλώνοντας το με επιχειρήματα τους από όλες τις επιστήμες. Είναι επειδή όλα όσα είναι απαραίτητα για την παραγωγή -- η γη, τα ορυχεία, οι λεωφόροι, οι μηχανές, η τροφή, η στέγαση, η παιδεία, η γνώση -- όλα είναι κατειλημμένα από τους λίγους, στην πορεία αυτής της μακρόσυρτης ιστορίας ληστειών, αναγκαστικών μεταναστεύσεων και πολέμων, άγνοιας και καταπίεσης, που είναι η ιστορία της ζωής του ανθρώπου πριν μάθει να τιθασεύει τις δυνάμεις της Φύσης. Είναι επειδή, εκμεταλλευόμενοι τα υποτιθέμενα δικαιώματα τους που απέκτησαν κατά το παρελθόν, αυτοί οι λίγοι σήμερα έχουν αρπάξει τα δύο τρίτα της παραγωγής που βγαίνει από τον κόπο των ανθρώπων, τα οποία και σπαταλούν με τον πιο ανόητο και επαίσχυντο τρόπο. Είναι επειδή, έχοντας υποβιβάσει τις μάζες σε τέτοιο σημείο ώστε να μην έχουν τα μέσα για να εξασφαλίσουν τη διαβίωση τους ένα μήνα ή ακόμα και μια εβδομάδα προκαταβολικά, οι λίγοι επιτρέπουν στους πολλούς να εργάζονται μόνο υπό την προϋπόθεση να κρατούν για τους εαυτούς τους την μερίδα του λέοντος. Είναι επειδή αυτοί οι λίγοι εμποδίζουν τους υπόλοιπους ανθρώπους να παράγουν τα αντικείμενα που πραγματικά χρειάζονται και τους αναγκάζουν να παράγουν, όχι τα απαραίτητα για τη διαβίωση όλων, αλλά οτιδήποτε προσφέρει το μεγαλύτερο κέρδος στα μονοπωλιακά συμφέροντα.

Ολόκληρος ο Σοσιαλισμός είναι εκεί!

Πάρτε, για παράδειγμα, μια πολιτισμένη χώρα. Τα δάση που κάποτε την κάλυπταν έχουν καθαριστεί, οι βάλτοι έχουν αποξηρανθεί, το κλίμα έχει βελτιωθεί. Η γη αυτή έχει γίνει κατοικήσιμη. Το έδαφος που μέχρι τώρα παρήγαγε μόνο αγρία βλάστηση είναι σήμερα καλυμμένο με πλούσιες σοδειές. Τα πέτρινα βουνά στις κοιλάδες έχουν διαμορφωθεί κατά βαθμίδες και χρυσά φρούτα κρέμονται από τις περικοκλάδες τους. Τα άγρια φυτά που δεν παρήγαγαν τίποτα παρά μόνο ισχνά φρούτα ή ρίζες ακατάλληλες προς βρώσιν, έχουν μεταμορφωθεί με το πέρασμα των γενεών σε χυμώδη λαχανικά ή δέντρα με πληθώρα νόστιμων φρούτων. Χιλιάδες λεωφόροι και σιδηρόδρομοι οργώνουν τη γη και διαπερνούν τα βουνά. Ο ήχος της μηχανής ακούγεται στα άγρια φαράγγια των Άλπεων, του Καύκασου και των Ιμαλαΐων. Τα ποτάμια έχουν γίνει πλωτά, οι ακτές, προσεκτικά χαρτογραφημένες, είναι εύκολα προσβάσιμες, τεχνητά λιμάνια, με κόπο σκαμμένα και προστατευμένα από την οργή της θάλασσας, παρέχουν καταφύγιο στα πλοία. Βαθιά φρεάτια έχουν τοποθετηθεί μέσα στους βράχους, λαβύρινθοι από υπόγειες γαλαρίες έχουν εκσκαφή εκεί όπου μπορεί να γίνει εξαγωγή γαιάνθρακα ή άλλων ορυκτών. Στα σταυροδρόμια των οδικών αρτηριών μεγάλες πόλεις έχουν ξεπηδήσει και μέσα στα όρια τους έχουν συσσωρευτεί όλοι οι θησαυροί της βιομηχανίας, της επιστήμης και της τέχνης.

Γενεές ολόκληρες, που έζησαν και πέθαναν μέσα στη δυστυχία, καταπιεσμένες και κακομεταχειρισμένες από τους αφέντες τους, καταπονημένες από τον φόρτο της εργασίας τους, κληροδότησαν τα τεράστια αυτά επιτεύγματα στον αιώνα μας.

Για χιλιάδες χρόνια, εκατομμύρια άνθρωποι έχουν κοπιάσει για να καθαρίσουν τα δάση, να αποξηράνουν τους βάλτους και να ανοίξουν δρόμους στη στεριά και το νερό. Κάθε στρέμμα εδάφους που καλλιεργούμε στην Ευρώπη έχει ποτιστεί με τον ιδρώτα πολλών φυλών ανθρώπων. Κάθε εκτάριο έχει τη δική του ιστορία καταναγκαστικής εργασίας, αβάσταχτου κάματου και ανθρώπινης δυστυχίας. Κάθε χιλιόμετρο του σιδηρόδρομου, κάθε μέτρο υπόγειας στοάς έχει δεχτεί το μερίδιο του σε ανθρώπινο αίμα.

Τα τοιχώματα των ορυχείων διατηρούν ακόμα πάνω τους τα σημάδια από τα εργαλεία των εργατών που δούλευαν στην εξόρυξη. Η απόσταση από το ένα στήριγμα στο άλλο μπορεί να σημαδεύεται ως τάφος ενός ανθρώπου, και ποιος μπορεί να πει πόσο κόστισε ο καθένας από αυτούς τους τάφους, σε δάκρυα, σε στερήσεις, σε ανείπωτη εξαθλίωση της οικογένειας εκείνης που στηριζόταν στον πενιχρό μισθό του εργάτη που χάθηκε στην ακμή του από έκρηξη αερίων [4], κατολίσθηση, ή πλημμύρα;

Οι πόλεις, συνδεδεμένες μέσω σιδηρόδρομων και υδάτινων οδών, είναι οργανισμοί που έχουν επιβιώσει μέσα στους αιώνες. Σκάψτε από κάτω τους και θα βρείτε, το ένα πάνω στο άλλο, τα θεμέλια δρόμων ή σπιτιών, ή θεάτρων, ή δημοσίων κτιρίων. Ψάξτε την ιστορία τους και θα δείτε πως ο πολιτισμός της κάθε πόλης, η βιομηχανία της, τα ειδικά χαρακτηριστικά της, έχουν αργά αλλά σταθερά μεγαλώσει και ωριμάσει μέσα από τη συνεργασία των γενιών των κατοίκων τους πριν να φτάσει στο σημείο που έχει φτάσει σήμερα. Ακόμα και σήμερα, η αξία του κάθε σπιτιού, εργοστασίου, της κάθε αποθήκης, που έχει κατασκευαστεί με τον συσσωρευμένο κόπο εκατομμυρίων εργατών, τώρα νεκρών και θαμμένων, συντηρείται από την ίδια την παρουσία και τον κόπο των λεγεώνων των ανθρώπων που τώρα κατοικούν σε αυτή την ξεχωριστή γωνιά του πλανήτη. Κάθε ένα από τα άτομα που συνθέτει αυτό που αποκαλούμε

Πλούτο των Εθνών οφείλει την αξία του στο γεγονός ακριβώς ότι είναι μέρος ενός ευρύτερου συνόλου. Τι θα ήταν ένα λιμάνι του Λονδίνου ή μια από τις μεγάλες αποθήκες του Παρισιού αν δεν βρίσκονταν σε αυτά ακριβώς τα μεγάλα κέντρα του διεθνούς εμπορίου; Τι θα γίνονταν τα ορυχεία μας, τα εργοστάσια μας, τα εργαστήρια, οι σιδηρόδρομοι, δίχως την μεταφορά τεράστιων ποσοτήτων εμπορεύματος που διεξάγεται καθημερινά μέσω γης και θαλάσσης;

Εκατομμύρια άνθρωποι έχουν εργαστεί για τη δημιουργία ενός πολιτισμού για τον οποίο περηφανευόμαστε σήμερα. Εκατομμύρια άλλοι, σκορπισμένοι στα πέρατα του πλανήτη, εργάζονται για να τον συντηρήσουν. Χωρίς αυτούς τίποτα δεν θα έμενε σε πενήντα χρόνια, παρά μόνο συντρίμμια.

Δεν υπάρχει ούτε καν μια σκέψη ή μια εφεύρεση που να μην είναι κοινή ιδιοκτησία, είτε μιλάμε για το παρελθόν ή για το παρόν. Χιλιάδες εφευρέτες, γνωστοί και άγνωστοι, που πέθαναν μέσα στη φτώχεια, έχουν συνεργαστεί για την εφεύρεση κάθε μίας από αυτές τις μηχανές που συνιστούν το μεγαλείο του ανθρώπου.

Χιλιάδες συγγραφείς, ποιητές, λόγιοι, έχουν κοπιάσει για να αυξήσουν τη γνώση, να εξανεμίσουν το λάθος και να δημιουργήσουν μια ατμόσφαιρα που να προάγει την επιστημονική σκέψη, χωρίς την οποία κανένα από τα θαύματα του αιώνα μας δεν θα μπορούσε να υπάρχει. Και αυτοί οι ίδιοι φιλόσοφοι, ποιητές, λόγιοι ή εφευρέτες έχουν με τη σειρά τους υποστηριχθεί από την εργασία του ανθρώπου όλους αυτούς τους αιώνες. Έχουν στηριχθεί και τραφεί, τόσο σωματικά όσο και πνευματικά από το πλήθος των εργατών και των τεχνιτών όλων των ειδών. Άντλησαν την κινητήρια δύναμη τους από το περιβάλλον τους.

Η ιδιοφυΐα του Σέγουιν [5], του Μέιερ [6], και του Γκρόουβ [7], έχουν σίγουρα προσφέρει πολύ περισσότερα στην ανάπτυξη και εξάπλωση της βιομηχανίας από όλους μαζί τους καπιταλιστές του κόσμου. Αλλά και οι ίδιοι οι ιδιοφυείς άνθρωποι είναι τέκνα της βιομηχανίας και της επιστήμης. Μόνο όταν χιλιάδες ατμομηχανές δούλεψαν μπροστά στα μάτια όλων, μεταμορφώνοντας διαρκώς τη θερμότητα σε δυναμική ενέργεια, και αυτή την ενέργεια σε ήχο, φως και ηλεκτρισμό, μπόρεσε η διορατικότητα μιας ιδιοφυΐας να κάνει καθορίσει τις αρχές της μηχανικής και την ενότητα των φυσικών δυνάμεων. Και αν εμείς, τα παιδιά του δεκάτου ενάτου αιώνα, έχουμε επιτέλους κατανοήσει αυτή την αρχή, αν έχουμε μάθει πως να την εφαρμόζουμε, οφείλεται και πάλι στην εμπειρία της καθημερινότητας που προετοίμασε τον δρόμο. Οι στοχαστές του δεκάτου ογδόου αιώνα την παρατήρησαν και την κατέγραψαν, αλλά η ίδια η ιδέα παρέμεινε στάσιμη, γιατί ο δέκατος ένατος αιώνας δεν μεγάλωσε όπως ο δικός μας, δίπλα σε ατμομηχανές. Φανταστείτε πόσες δεκαετίες θα μπορούσαμε να περάσουμε αγνοώντας αυτό τον νόμο της φυσικής, που έφερε την επανάσταση στη σύγχρονη βιομηχανία, αν ο Βατ [8], δεν είχε βρει στο Σόχο ειδικευμένους εργάτες ώστε να ενσαρκώσουν τις ιδέες του στο μέταλλο, φτάνοντας όλα τα μέρη της μηχανής του στην τελειότητα, ώστε ο ατμός, εγκλωβισμένος μέσα σε έναν ολοκληρωμένο μηχανισμό, τιθασευμένος πιο πολύ και από ένα άλογο, πιο ευμεταχείριστος και από το νερό, έγινε επί τέλους η ίδια η ψυχή της σύγχρονης βιομηχανίας.

Κάθε μηχανή έχει την ίδια ιστορία. Μια μεγάλη σειρά από άυπνες νύχτες και φτώχεια, από δυσάρεστες διαπιστώσεις και από χαρές, από τμηματικές βελτιώσεις που έγιναν από ανώνυμους εργάτες, που πρόσθεσαν αυτά τα μικρά τίποτα στην

αρχική εφεύρεση, χωρίς τα οποία ακόμα και η πιο γόνιμη ιδέα θα παρέμενε άκαρπη. Ακόμα περισσότερο: κάθε νέα ανακάλυψη είναι μια σύνθεση, το αποτέλεσμα αμέτρητων ανακαλύψεων που έχουν προηγηθεί στο απέραντο πεδίο της μηχανικής και της βιομηχανίας.

Επιστήμη και βιομηχανία, γνώση και εφαρμογή, ανακάλυψη και πρακτική συνειδητοποίηση που οδηγεί σε νέες ανακαλύψεις, διανοητική εργασία και χειρονακτική εργασία. Όλα δουλεύουν μαζί. Κάθε ανακάλυψη, κάθε πρόοδος, κάθε προσαύξηση του συνόλου του ανθρώπινου πλούτου, οφείλει την ύπαρξη της στις επώδυνες προσπάθειες, σωματικές και πνευματικές, του παρελθόντος και του παρόντος.

Με πιο δικαίωμα, λοιπόν, μπορεί οποιοσδήποτε να πάρει ακόμα και το απειροελάχιστο από αυτό το τεράστιο σύνολο και να πει, "Αυτό είναι δικό μου, όχι δικό σου;"

III

Συμβαίνει, παρ' όλα αυτά, στην πορεία των χρόνων που έχει διανύσει η ανθρωπότητα, όλα όσα δίνουν τη δυνατότητα στον άνθρωπο να παράγει και αν αυξάνει την παραγωγική του ισχύ, να έχουν οικειοποιηθεί από τους λίγους. Κάποια στιγμή, ίσως, θα συζητήσουμε το πως συνέβη αυτό. Προς το παρόν ας αρκεστούμε στο να δεχτούμε το γεγονός και να αναλύουμε τις συνέπειες του.

Σήμερα το έδαφος, το οποίο οφείλει την αξία του στις ανάγκες ενός συνεχώς αυξανόμενου πληθυσμού, ανήκει σε μια μειοψηφία που εμποδίζει τον λαό από το να το καλλιεργήσει ή δεν του επιτρέπει να το καλλιεργήσει με τις σύγχρονες μεθόδους. Τα ορυχεία, παρ' ότι αντιπροσωπεύουν τον κόπο αρκετών γενεών και αποκτούν αξία από τις απαιτήσεις της βιομηχανίας ενός έθνους και την πυκνότητα του πληθυσμού, επίσης ανήκουν στους λίγους. Και αυτοί οι ολίγοι περιορίζουν την παραγωγή κάρβουνου ή την παρεμποδίζουν εντελώς, αν βρουν πιο επικερδείς επενδύσεις για το κεφάλαιο τους. Οι μηχανές είναι επίσης αποκλειστική ιδιοκτησία των λίγων, ακόμα και όταν μια μηχανή αντιπροσωπεύει τις προσθήκες που έγιναν στα πρόχειρα αρχικά σχέδια από τρεις ή τέσσερις γενιές εργατών, παρ' όλα αυτά ανήκουν σε λίγους ιδιοκτήτες. Ακόμα και αν οι απόγονοι του ίδιου του εφευρέτη που κατασκεύασε την πρώτη μηχανή κατασκευής δαντέλας, έναν αιώνα πριν, παρουσιάζονταν σήμερα σε ένα εργοστάσιο παραγωγής δαντέλας στη Βασίλεια [9] ή στο Νόττινγκχαμ [10] και απαιτούσαν τα δικαιώματα τους, θα έπαιρναν για απάντηση : "Κάτω τα χέρια! αυτή η μηχανή δεν είναι δική σου", και αν προσπαθούσαν να την πάρουν, θα τους πυροβολούσαν.

Οι σιδηρόδρομοι, που θα ήταν τελείως άχρηστα παλιοσίδερα αν δεν υπήρχε ο άφθονος πληθυσμός της Ευρώπης, η βιομηχανία, το εμπόριο και οι αγορές των, ανήκουν σε λίγους μετόχους που πιθανόν αγνοούν το που βρίσκονται οι ράγες των σιδηροδρόμων που τους αποφέρουν μεγαλύτερα κέρδη και από αυτά των μεσαιωνικών βασιλιάδων. Και αν τα παιδιά αυτών που πέθαναν κατά χιλιάδες κατασκευάζοντας τις ράγες αυτές και τις σήραγγες μαζεύονταν μια μέρα, ρακένδυτοι και πεινασμένοι για να απαιτήσουν ψωμί από τους μετόχους, θα αντιμετωπίζονταν με ξιφολόγχες και κανονιοβολισμούς, για να τους διαλύσουν και να διαφυλάξουν "κατοχυρωμένα δικαιώματα".

Μέσα από αυτό το τερατώδες σύστημα, ο γιος ενός εργάτη, με την γέννηση του, δεν θα βρει κανένα χωράφι για να οργώσει, καμία μηχανή για να χειριστεί, κανένα ορυχείο για να σκάψει, χωρίς πρώτα να αναγκαστεί να παραχωρήσει ένα μεγάλο μέρος της παραγωγής του σε έναν αφέντη. Πρέπει να πουλήσει την εργασία του για έναν πενιχρό και αβέβαιο μισθό. Ο πατέρας του και ο παππούς του κόπιασαν για να αρδεύσουν το χωράφι, να χτίσουν τον μύλο, να τελειοποιήσουν την μηχανή. Έδωσαν μέσω της εργασίας τους όλη τους την ενέργεια, και τι άλλο θα μπορούσαν να έχουν δώσει; Αλλά ο διάδοχος τους έρχεται στον κόσμο φτωχότερος από τον πιο ποταπό αγριάνθρωπο. Αν καταφέρει να εξασφαλίσει άδεια για να οργώσει τα χωράφια, αυτό συμβαίνει υπό τον όρο της παραχώρησης του ενός τετάρτου της συγκομιδής του στον αφέντη του και άλλο ένα τέταρτο στην κυβέρνηση και τους μεσάζοντες. Και αυτός ο φόρος, που του επιβάλει το Κράτος, οι καπιταλιστές, ο αφέντης της περιοχής και οι μεσολαβητές, συνεχώς αυξάνεται. Σπάνια του δίνει την ευχέρεια να βελτιώσει τις μεθόδους καλλιέργειας του. Αν ασχοληθεί με τη βιομηχανία, του επιτρέπεται να εργαστεί -- αν και μερικές φορές ούτε καν αυτό -- μόνο υπό την προϋπόθεση να παραδώσει τη μισή ή δύο τρίτα της παραγωγής του σε αυτόν τον οποίο η πολιτεία αναγνωρίζει ως ιδιοκτήτη των μηχανημάτων.

Φωνάζουμε ντροπή για τον φεουδάρχη βαρόνο που απαγόρευε στον χωρικό να εκμεταλλευτεί έστω και ένα σβώλο από την λάσπη της γης εκτός και αν του παρέδιδε το ένα τέταρτο της σοδειάς του. Αποκαλούμε αυτούς τους καιρούς βάρβαρους. Αλλά αν οι τύποι άλλαξαν, οι σχέσεις παρέμειναν ίδιες, και ο εργάτης αναγκάζεται στο όνομα της ελεύθερης απασχόλησης να δεχτεί φεουδαλικές υποχρεώσεις. Γιατί, όπου και αν στραφεί, δεν θα βρει καλύτερες συνθήκες. Τα πάντα είναι προσωπική ιδιοκτησία και πρέπει να το δεχτεί ή να πεθάνει από την πείνα.

Το αποτέλεσμα αυτής της κατάστασης είναι πως όλη η παραγωγική διαδικασία στρέφεται προς λάθος κατεύθυνση. Το επιχειρηματικό πνεύμα δεν απασχολείται καθόλου με για την πρόοδο της κοινότητας. Ο μόνος του σκοπός είναι η αύξηση των κερδών των κερδοσκόπων. Έτσι εξηγούνται και οι συνεχείς διακυμάνσεις του εμπορίου και οι περιοδικές κρίσεις στη βιομηχανία, κάθε μια εκ των οποίων πετάει στους δρόμους δεκάδες εργατών.

Οι εργαζόμενοι δεν μπορούν να προμηθευτούν με τους μισθούς τους τον ίδιο τον πλούτο τον οποίο παρήγαγαν, και η βιομηχανία αναζητεί διέξοδο σε ξένες αγορές, ανάμεσα στις υψηλές τάξεις των άλλων εθνών. Στην Ανατολή, την Αφρική, παντού, στην Αίγυπτο, στο Τόνκιν [11] ή στο Κονγκό, ο Ευρωπαίος στηρίζει την εξάπλωση της δουλείας. Και αυτό πράττει. Αλλά σύντομα βρίσκει παντού παρόμοιους ανταγωνιστές. Όλα τα έθνη εξελίσσονται πάνω στις ίδιες γραμμές και έτσι πόλεμοι, ατελείωτοι πόλεμοι ξεσπούν για το δικαίωμα της προτεραιότητας στην αγορά. Πόλεμοι για την κατάκτηση της Ανατολής, πόλεμοι για την κυριαρχία στη θάλασσα, πόλεμοι για τον έλεγχο των εισαγωγών και για την επιβολή όρων στα γειτονικά κράτη. Πόλεμοι εναντίων αυτών των "μαύρων" που εξεγείρονται! Ο βρυχηθμός των κανονιών δεν σταματά ποτέ στον κόσμο, φυλές ολόκληρες σφαγιάζονται, τα κράτη της Ευρώπης ξοδεύουν το ένα τρίτο του προϋπολογισμού τους σε πολεμικό εξοπλισμό, και όλοι ξέρουμε πόσο βαρύς είναι ο πέλεκυς της φορολογίας για όλα αυτά στους εργάτες.

Η παιδεία παραμένει ακόμα προνόμιο μιας μικρής μειοψηφίας, γιατί είναι ανώφελο να μιλάμε για παιδεία όταν το παιδί ενός εργάτη αναγκάζεται, από την ηλικία των

δεκατριών, να κατέβει στα ορυχεία ή να βοηθήσει τον πατέρα του στο χωράφι. Είναι ανώφελο να μιλάμε για σπουδές στον εργάτη, που επιστρέφει στο σπίτι του το απόγευμα συντετριμμένος από τον υπέρμετρο φόρτο της εργασίας του και την κτηνώδη ατμόσφαιρα που αυτή επιβάλει. Η κοινωνία είναι έτσι καταδικασμένη να παραμείνει χωρισμένη σε δύο εχθρικά στρατόπεδα και υπό αυτές τις συνθήκες η ελευθερία είναι μια λέξη κενή. Ο ριζοσπάστης ξεκινά απαιτώντας επέκταση των πολιτικών δικαιωμάτων, αλλά σύντομα βλέπει πως η πνοή της ελευθερίας οδηγεί στην άνοδο του προλεταριάτου, και έτσι γυρνάει, αλλάζει γνώμη, και επιστρέφει στην κατασταλτική νομοθεσία και την διακυβέρνηση δια της βίας.

Ένας τεράστιος αριθμός δικαστηρίων, δικαστών, εκτελεστών, αστυνομικών και δεσμοφυλάκων απαιτείται για την διαφύλαξη αυτών των προνομίων. Και αυτός το τεράστιο πλήθος οδηγεί με τη σειρά του στη γένεση ενός ολόκληρου συστήματος κατασκοπίας, ψευδομαρτυρίας, πληροφοριοδοτών, ένα σύστημα απειλών και διαφθοράς.

Το σύστημα κάτω από το οποίο ζούμε με τη σειρά του ελέγχει την ανάπτυξη του κοινωνικού αισθήματος. Όλοι γνωρίζουμε πως χωρίς εντιμότητα, χωρίς αυτοσεβασμό, χωρίς συμπόνια και αλληλοβοήθεια το ανθρώπινο είδος θα εξαφανιστεί, όπως εξαφανίζονται τα λιγοστά είδη ζώων που ζουν μέσα από λεηλασίες ή τα μυρμήγκια που κρατούν σκλάβους [12]. Αλλά τέτοιες έννοιες δεν είναι του γούστου των τάξεων που κυβερνούν, και έχουν επεξεργαστεί ένα ολόκληρο σύστημα ψευτοεπιστήμης για να μας διδάξουν το αντίθετο.

Έξοχα κηρύγματα μας διδάσκουν την αρχή πως όποιος κατέχει κάτι πρέπει να το μοιραστεί με αυτούς που δεν έχει τίποτα, αλλά εκείνος που θα ενεργήσει κατ' αυτόν τον τρόπο ενημερώνεται πολύ γρήγορα πως αυτά τα ευγενικά αισθήματα είναι πολύ όμορφα όταν πρόκειται για ποίηση, αλλά όχι και στην πράξη. "Το να ψεύδεσαι σημαίνει εξευτελισμό και προσβολή ίδιου μας του εαυτού" λέμε, κι όμως κάθε πολιτισμένη μορφή ζωής γίνεται ένα τεράστιο ψέμα. Εξοικειώνουμε τους εαυτούς και τα παιδιά μας στην υποκρισία, στην εξάσκηση μιας διπρόσωπης ηθικής. Και αφού το μυαλό μας αρρωσταίνει από τα ψέματα, κοροϊδεύουμε τον εαυτό μας με σοφιστείες. Υποκρισία και σοφιστεία γίνονται η δεύτερη φύση του πολιτισμένου ανθρώπου.

Αλλά μια κοινωνία δεν μπορεί να ζει έτσι. Πρέπει να επιστρέψει στην αλήθεια ή να πάψει να υπάρχει.

Έτσι οι συνέπειες που πηγάζουν από την ύπαρξη του μονοπωλίου απλώνονται σε ολόκληρη την κοινωνική ζωή. Υπό τη σκιά του θανάτου, οι ανθρώπινες κοινωνίες θα πρέπει να επιστρέψουν στις πρώτες αρχές : Τα μέσα για την παραγωγή αποτελούν συλλογική εργασία όλης της ανθρωπότητας, η ίδια η παραγωγή θα πρέπει να είναι συλλογική ιδιοκτησία του είδους μας. Η ατομική κατανομή ούτε δίκαιη είναι ούτε λειτουργική. Τα πάντα ανήκουν στους πάντες. Όλα τα πράγματα είναι για όλους τους ανθρώπους, εφ' όσον όλοι οι άνθρωποι τα έχουν ανάγκη και εφ' όσον όλοι οι άνθρωποι έχουν δουλέψει στο μέτρο στο οποίο μπορούν για να τα παράγουν, και αφού δεν είναι δυνατό να εκτιμηθεί το μερίδιο του καθενός στην συνολική παραγωγική διαδικασία του παγκόσμιου πλούτου.

Όλα ανήκουν σε όλους!. Ιδού μια τεράστια συλλογή από εργαλεία και σκεύη. Ιδού όλοι αυτοί οι σιδερένιοι σκλάβοι που αποκαλούμε μηχανές, που σπέρνουν και

θερίζουν, που γνέθουν και υφαίνουν για μας, φτιάχνουν και ξεφτιάχνουν, επεξεργάζονται πρώτες ύλες για να παράγουν τα θαύματα της εποχής μας. Αλλά κανείς δεν έχει δικαίωμα να οικειοποιηθεί ούτε ένα από αυτά τα μηχανήματα και να πει "Αυτό είναι δικό μου, αν θέλετε να το χρησιμοποιήσετε θα πρέπει να μου καταβάλετε φόρο για την παραγωγή σας" περισσότερο από ότι ο φεουδάρχης βαρόνος είχε το δικαίωμα να πει στον χωρικό "Αυτός ο λόφος, αυτό το λιβάδι, ανήκουν σε μένα και θα πρέπει να μου πληρώσει φόρο για κάθε δεμάτι καλαμπόκι που μαζεύεις, για κάθε θημωνιά που φτιάχνεις".

Όλα ανήκουν σε όλους! Αν ο άνδρας και η γυναίκα δουλέψουν όσο τους αρμόζει, έχουν δικαίωμα στο μερίδιο τους από τη συνολική παραγωγή όλων και αυτό το μερίδιο είναι αρκετό για να εξασφαλίσει την ευημερία τους. Όχι πια άλλες αφηρημένες φόρμουλες όπως "Το δικαίωμα του εργάζεσθε" ή "Σε κάθε έναν ολόκληρο το μερίδιο της εργασίας του". Αυτό που διακηρύσσουμε είναι Το Δικαίωμα Στην Ευημερία : Ευημερία Για Όλους!

Κεφάλαιο 2: Ευημερία για όλους

Η ευημερία για όλους δεν είναι ένα όνειρο. Είναι κάτι το εφικτό, χάρη σε όλα όσα έκαναν οι πρόγονοί μας για να αυξήσουν τις παραγωγικές μας δυνάμεις.

Γνωρίζουμε ότι παρόλο που οι παραγωγοί μετά βίας αποτελούν το ένα τρίτο των κατοίκων του πολιτισμένου κόσμου, παράγουν ακόμη και σήμερα ικανές ποσότητες προϊόντων, έτσι ώστε κάποιος βαθμός άνεσης μπορεί να αποδοθεί σε κάθε σπίτι. Ξέρουμε ακόμη ότι αν όλοι αυτοί που διασπαθίζουν σήμερα τους καρπούς ξένου μόχθου αναγκαζόταν να χρησιμοποιήσουν το χρόνο τους σε χρήσιμες εργασίες, τα πλούτη μας θα αυξάνονταν αναλογικά – αν όχι περισσότερο - με το νούμερο των παραγωγών. Τέλος, ξέρουμε ότι σε αντίθεση με τις διατυπωμένες από τον Μάλθους θεωρίες – αυτού του μάντη των οικονομικών της μεσαίας τάξης – οι παραγωγικές ικανότητες της ανθρωπότητας αυξάνονται με έναν πολύ ταχύτερο ρυθμό από ότι οι αναπαραγωγικές τις. Όσο πιο πυκνά συναθροίζονται οι άνθρωποι στη γη τόσο ταχύτερη είναι η ανάπτυξη της πλουτοπαραγωγικής τους δύναμης.

Έτσι παρόλο που από το 1844 ως το 1890 ο πληθυσμός της Αγγλίας έχει αυξηθεί μόνο κατά 62%, η παραγωγή της τουλάχιστον διπλασιάστηκε, τουτέστιν αυξήθηκε κατά 130%. Στη Γαλλία, όπου η αύξηση του πληθυσμού ήταν πιο αργή, η μεγέθυνση της παραγωγής είναι παρόλ' αυτά ταχύτατη. Κατά τη διάρκεια των τελευταίων 8 χρόνων και παρά τις κρίσεις που περνάει συχνά η γεωργία, τον κρατικό παρεμβατισμό, τον φόρο αίματος (στρατολογία - επίταξη), το κερδοσκοπικό εμπόριο και την οικονομία, η παραγωγή σιτηρών στη Γαλλία έχει τετραπλασιαστεί και η βιομηχανική παραγωγή υπερδεκαπλασιαστεί. Στις ΗΠΑ η πρόοδος είναι ακόμη πιο εντυπωσιακή. Παρόλη τη μετανάστευση ή μάλλον ακριβώς λόγω της εισροής αυτής του Ευρωπαϊκού πλεονάσματος εργασίας, οι ΗΠΑ έχουν δεκαπλασιάσει τα πλούτη τους.

Εντούτοις, τα νούμερα αυτά δίνουν μια μικρή μόνο ιδέα του ποιός θα είναι ο πλούτος μας σε καλύτερες συνθήκες. Παράλληλα με την ταχύτατη ανάπτυξη των πλουτοπαραγωγικών μας δυνάμεων έχουμε μια καταιγιστική αύξηση της τάξης των ενδιάμεσων και μεσαζόντων. Αντί το κεφάλαιο να συγκεντρώνεται σταδιακά σε λίγα

χέρια έτσι ώστε για να αναλάβει τη νόμιμη κληρονομιά της η κοινότητα να είναι απαραίτητο απλά να απαλλοτριώσει λίγους εκατομμυριούχους – αντί αυτή η Σοσιαλιστική πρόβλεψη να αποδειχθεί αληθινή, το ακριβώς αντίθετο συμβαίνει: το πλήθος των παρασίτων διαρκώς αυξάνει.

Στη Γαλλία δεν αντιστοιχούν ούτε 10 ενεργοί παραγωγοί για κάθε 30 κατοίκους. Ολόκληρος ο αγροτικός πλούτος της χώρας είναι δουλειά λιγότερων από 7 εκατομμύρια ανθρώπων, ενώ στις δύο μεγάλες βιομηχανίες – ορυχεία και υφαντουργεία – θα βρεις ότι οι εργάτες αριθμούν λιγότερους από 2,5 εκατομμύρια. Αλλά πόσοι είναι αυτοί που εκμεταλλεύονται την εργασία; Στην Αγγλία (εξαιρουμένης της Σκοτίας και της Ιρλανδίας) μόνο 1 εκατομμύριο εργάτες – άντρες, γυναίκες και παιδιά – εργάζονται σε όλο το υφαντουργικό εμπόριο, κάτι περισσότερο από μισό εκατομμύριο δουλεύουν στα ορυχεία και κάτι λιγότερο από μισό εκατομμύριο καλλιεργούν τη γη. Οι στατιστικολόγοι πρέπει να φουσκώσουν όλα τα νούμερα ώστε να εμφανιστούν ένα μέγιστο 8 εκατομμυρίων παραγωγών για 26 εκατομμύρια κατοίκους. Στην πραγματικότητα αυτοί που δημιουργούν τα προϊόντα που εξάγονται από τη Βρετανία σε κάθε γωνιά της γης δεν είναι περισσότεροι από 6 ή 7 εκατομμύρια εργάτες. Και πιο είναι το σύνολο των μετόχων και των μεσαζόντων που συγκεντρώνουν τους καρπούς της πρωτογενούς εργασίας κάθε τομέα; Αυτών που συσσωρεύουν μη δεδουλευμένα κέρδη βάζοντας τον εαυτό τους ανάμεσα στον παραγωγό και τον καταναλωτή, πληρώνοντας στον πρώτο ούτε το 1/5, μπα, ούτε το 1/20 αυτού που κερδίζει από τον τελευταίο;

Και δεν είναι μόνο αυτό. Αυτοί που κατέχουν το κεφάλαιο συνεχώς μειώνουν την απόδοση συγκρατώντας την παραγωγή. Δεν χρειάζεται να μιλήσουμε για τα φορτία στρειδιών που πετιούνται στη θάλασσα ώστε να μην φτάσει στους ανθρώπους ένα νόστιμο φαγητό, το οποίο μέχρι σήμερα φυλάγεται για τους πλούσιους. Δεν χρειάζεται να μιλήσουμε για τις χίλιες και μία πολυτέλειες – υφάσματα, τρόφιμα κλπ – που αντιμετωπίζονται όπως και τα στρείδια. Αρκεί να θυμηθούμε με ποιον τρόπο η παραγωγή των πιο απαραίτητων αγαθών περιορίζεται. Λεγεώνες ανθρακωρύχων είναι έτοιμες και πρόθυμες να εξορύσσουν καθημερινά άνθρακα και να τον στέλνουν σε αυτούς που τρέμουν από το κρύο. Αλλά πολύ συχνά στο 1/3 ή ακόμη και στα 2/3 από αυτούς, απαγορεύεται να εργαστούν περισσότερο από 3 μέρες την εβδομάδα γιατί η τιμή του άνθρακα πρέπει να παραμείνει υψηλή. Σε χιλιάδες υφαντουργούς δεν επιτρέπεται να εργαστούν στους αργαλειούς, παρόλο που οι οικογένειές τους ζουν στα κουρέλια, παρόλο που τα ? του πληθυσμού της Ευρώπης δεν έχουν ένα ρούχο που να αξίζει να αποκαλείται έτσι. Εκατοντάδες υψικάμινοι, χιλιάδες εργοστάσια, θέτονται περιοδικά εκτός λειτουργίας και άλλα δουλεύουν μόνο το μισό χρόνο. Σε κάθε πολιτισμένο έθνος υπάρχει ένας μόνιμος πληθυσμός περίπου 2 εκατομμυρίων ατόμων που ζητά δουλειά και μόνο, και στον οποίο την αρνούνται.

Πόσο πρόθυμα αυτά τα εκατομμύρια άνθρωποι θα δούλευαν για να ξαναπάρουν την χέρσα γη, ή για να μετατρέψουν την ακαλλιέργητη γη σε γόνιμα χωράφια, πλούσια σε συγκομιδές! Μια χρονιά καλοσχεδιασμένου κόπου θα πενταπλασίαζε την παραγωγή των άνυδρων εδαφών της βόρειας Γαλλίας τα οποία τώρα δίνουν μόνο περίπου 8 bushel σιταριού ανά acre. Αλλά αυτοί οι άνθρωποι οι οποίοι παρ' όλες τις δυσκολίες θα ήταν χαρούμενοι να γίνουν πρωτοπόροι σε τόσους πολλούς τομείς πλουτοπαραγωγικής δραστηριότητας, πρέπει να μένουν άπραγοι γιατί οι ιδιοκτήτες της γης, των ορυχείων και των εργοστασίων προτιμούν να επενδύσουν το κεφάλαιό τους – το οποίο έκλεψαν πρωταρχικά από την κοινότητα – σε Τούρκικα ή Αιγυπτιακά

ομόλογα ή στα χρυσωρυχεία της Παταγονίας και έτσι να κάνουν τους Αιγυπτίους φελάχους, τους Ιταλούς εξόριστους και τους Κινέζους κούληδες μισθωτούς σκλάβους τους.

Τόσα πολλά για τον άμεσο και εσκεμμένο περιορισμό της παραγωγής! Αλλά υπάρχει και ένας έμμεσος, μη-προμελετημένος περιορισμός, ο οποίος συνίσταται στο ξόδεμα του ανθρώπινου μόχθου σε εντελώς άχρηστα ή προορισμένα για την ικανοποίηση και μόνο της κουτής ματαιοδοξίας των πλουσίων αντικείμενα.

Είναι αδύνατο να υπολογιστεί με αριθμούς σε ποιον βαθμό ο πλούτος περιορίζεται με έμμεσους τρόπους, σε ποιο βαθμό γίνεται σπατάλη ενέργειας, ενώ θα μπορούσε να χρησιμεύσει για την παραγωγή και πάνω απ' όλα να προετοιμάσει τα απαραίτητα για αυτήν μηχανήματα. Αρκεί να αναφερθούν τα τεράστια ποσά που ξοδεύονται από την Ευρώπη σε εξοπλισμούς, με μοναδικό στόχο την απόκτηση ελέγχου στις αγορές, έτσι ώστε να σπρωχτούνε τα δικά της εμπορικά στάνταρτ στις γειτονικές περιοχές και να κάνουν ευκολότερη την εκμετάλλευση στην ίδια. Τα εκατομμύρια που πληρώνονται κάθε χρόνο σε κάθε λογής υπαλλήλους που η μόνη λειτουργία που επιτελούν είναι η διατήρηση των δικαιωμάτων των μειοψηφιών – το δικαίωμα λίγων πλούσιων ανθρώπων να χειρίζονται την οικονομική δραστηριότητα τους έθνους. Τα εκατομμύρια που ξοδεύονται σε δικαστές, φυλακές, αστυνόμους και όλα τα σύνεργα της αποκαλούμενης δικαιοσύνης – ξοδεμένα χωρίς σκοπό, γιατί ξέρουμε ότι κάθε ανακούφιση, όσο ασήμαντη κι αν είναι, της αθλιότητας στις μεγάλες πόλεις μας ακολουθείται από μια εξαιρετικά αξιοσημείωτη μείωση του εγκλήματος. Τέλος, τα εκατομμύρια που ξοδεύονται για τη διάδοση ολέθριων θεωριών-δογμάτων μέσω του τύπου και ειδήσεων που «μαγειρεύτηκαν» για χάρη αυτού ή του άλλου κόμματος, αυτού του πολιτικού ή εκείνης της εταιρίας εκμεταλλευτών.

Αλλά εκτός αυτού, πρέπει να πάρουμε υπόψιν μας όλη την εργασία που πηγαίνει χαμένη για να συντηρεί τους στάβλους, τα σπίτια των σκύλων και τους ακόλουθους των πλούσιων για παράδειγμα. Για να υποθάλπονται τα καπρίτσια της κοινωνίας και τα διεφθαρμένα γούστα του μοντέρνου όχλου. Για να υποχρεώνεται ο καταναλωτής από τη μια να αγοράζει ότι δεν χρειάζεται ή να του φορτώσουν ένα κατώτερο εμπόρευμα με τη βοήθεια υπερβολικής διαφήμισης και να παράγει από την άλλη εμπορεύματα τα οποία είναι απολύτως εξευτελιστικά αλλά κερδοφόρα για τον κατασκευαστή. Αυτό που σπαταλιέται με αυτόν τον τρόπο θα ήταν αρκετό για να διπλασιάσει τον πραγματικό μας πλούτο ή για να εφοδιαστούν οι μύλοι και τα εργοστάσιά μας με μηχανήματα τα οποία σύντομα θα πλημμύριζαν τα καταστήματα με όλα αυτά που σήμερα λείπουν από τα 2/3 του έθνους. Με το σημερινό σύστημα, το ένα τέταρτο των παραγωγών κάθε έθνους αναγκάζεται να μην εργάζεται για 3 ή 4 μήνες το χρόνο ενώ η εργασία άλλου ενός τετάρτου, αν όχι του μισού των παραγωγών, δεν δίνει τίποτα καλύτερο από τη διασκέδαση των πλούσιων ή την εκμετάλλευση του λαού.

Ας εξετάσει κάποιος από τη μια την ταχύτητα με την οποία τα πολιτισμένα έθνη αυξάνουν τις δυνάμεις παραγωγής τους και από την άλλη τα άμεσα ή έμμεσα όρια που τίθενται σε αυτή την παραγωγή από τις υπάρχουσες συνθήκες. Δεν μπορεί παρά να συμπεράνει ότι ένα οικονομικό σύστημα ελαφρός πιο φωτισμένο θα επέτρεπε να συσσωρεύσουν σε λίγα χρόνια τόσα πολλά χρήσιμα αγαθά ώστε θα αναγκαζόταν να ουρλιάξει «Αρκετά! Έχουμε αρκετό κάρβουνο και ψωμί και ρούχα! Ας

ξεκουραστούμε και ας εξετάσουμε τον καλύτερο τρόπο να χρησιμοποιήσουμε τις δυνάμεις μας, πώς θα χρησιμοποιήσουμε καλύτερα τον χρόνο μας.»

Όχι, η ευημερία για όλους δεν είναι ένα όνειρο – αν και ήταν πράγματι ένα όνειρο την εποχή που ο άνθρωπος, παρ' όλους τους κόπους του, με το ζόρι κέρδιζε 1 μόδι σταριού από ένα acres γης και έπρεπε να πλάσει με τα χέρια του όλα τα εργαλεία που χρησιμοποιούσε στη γεωργία και τη βιομηχανία. Σήμερα δεν είναι πια ένα όνειρο, γιατί ο άνθρωπος έχει εφεύρει μια μηχανή η οποία με λίγο σίδερο και μερικές λίβρες κάρβουνο του δίνει εξουσία σε ένα πράγμα ισχυρό και υπάκουο σαν άλογο, ικανό να θέτει τα πιο περίεργα μηχανήματα σε κίνηση.

Αλλά αν η ευημερία για όλους πρόκειται να πραγματοποιηθεί, αυτό το τεράστιο κεφάλαιο – πόλεις, σπίτια, λιβάδια, καλλιεργήσιμες εκτάσεις, εργοστάσια, δρόμοι, εκπαίδευση – πρέπει να πάψει να θεωρείται ιδιωτική ιδιοκτησία και αυτός που το θεωρεί μονοπώλιό του να χάσει τις ανέσεις του.

Αυτό το πλούσιο κληροδότημα, κερδισμένο με πόνο, χτισμένο, πλασμένο ή εφευρεμένο από τους προγόνους μας, πρέπει να γίνει κοινή ιδιοκτησία, έτσι ώστε τα συλλογικά συμφέροντα των ανθρώπων να μπορούν να κερδίσουν από αυτό το μέγιστο καλό για όλους.

Πρέπει να γίνει ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΗ. Η ευημερία για όλους - ο σκοπός, η απαλλοτρίωση – το μέσο.

II

ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΗ, αυτό είναι λοιπόν το ζήτημα που η Ιστορία έθεσε ενώπιον των ανθρώπων του 20^ου αιώνα: η επιστροφή στον Κομμουνισμό για όλους όσους βοηθούν για την ευημερία του ανθρώπου.

Αλλά αυτό το πρόβλημα δεν μπορεί να λυθεί μέσω νομοθεσίας. Κανένας δεν πιστεύει κάτι τέτοιο. Οι φτωχοί, όχι σε μικρότερο βαθμό από τους πλούσιους, καταλαβαίνουν ότι ούτε οι υπάρχουσες Κυβερνήσεις, ούτε καμία που ίσως αναδυθεί (προκύψει) από πιθανές πολιτικές αλλαγές θα είναι σε θέση να βρει μια λύση. Αισθανόμαστε την ανάγκη μιας κοινωνικής επανάστασης: πλούσιοι και φτωχοί αναγνωρίζουν ότι αυτή η επανάσταση βρίσκεται μπροστά μας, ότι ίσως ξεσπάσει σε πολύ λίγα χρόνια.

Μια μεγάλη αλλαγή στη σκέψη ολοκληρώθηκε στη διάρκεια του τελευταίου μισού του 19^ου αιώνα. Αλλά το νέο αυτό πνεύμα, καταπιεσμένο καθώς ήταν από την τάξη των ιδιοκτητών (γαιοκτημόνων) και καθώς δεν του επιτράπηκε η φυσική ανάπτυξη, πρέπει τώρα να σπάσει τα δεσμά του βίαια και να χειραφετηθεί με μια επανάσταση.

Από πού έρχεται η επανάσταση και πως αναγγέλλει τον ερχομό της; Κανένας δεν μπορεί να απαντήσει σε αυτές τις ερωτήσεις. Το μέλλον μας είναι κρυφό. Αλλά αυτοί που βλέπουν και σκέπτονται δεν παρερμηνεύουν τα σημάδια: εργάτες και εκμεταλλευτές, Επαναστάτες και Συντηρητικοί, φιλόσοφοι και άνθρωποι της δράσης, όλοι νιώθουν ότι η επανάσταση είναι μπροστά στη πόρτα μας. Πολύ ωραία! Αλλά τι να κάνουμε εμείς όταν ξεσπάσει η καταιγίδα;

Έχουμε όλοι μας μελετήσει τόσο πολύ τη συνταρακτική-δραματική πλευρά της επανάστασης και τόσο λίγο την πρακτική δουλειά της, ώστε είμαστε ικανοί να δούμε μόνο τα σκηνικά, ας πούμε, αποτελέσματα αυτών των μεγάλων κινημάτων: τις μάχες των πρώτων ημερών, τα οδοφράγματα. Αλλά αυτή η μάχη, αυτή η πρώτη αψιμαχία, σύντομα τελειώνει. Και μόνο μετά από αυτή τη συντριβή της παλιάς κατάστασης μπορεί να ειπωθεί ότι ξεκινάει η αληθινή δουλειά της επανάστασης.

Καταβεβλημένοι και αδύναμοι, δεχόμενοι επίθεση απ' όλες τις πλευρές, οι παλιοί κυβερνήτες σύντομα σαρώνονται από την πνοή της εξέγερσης. Σε λίγες μέρες η μοναρχία της μεσαίας τάξης του 1848 δεν υπήρχε πια και καθώς ο Louis Philippe εξασφάλιζε τη διαφυγή του με μια άμαξα, το Παρίσι είχε ήδη ξεχάσει τον «Πολίτη Βασιλιά». Η κυβέρνηση του Θιέρσου εξαφανίστηκε μέσα σε λίγες ώρες στις 18 του Μάρτη του 1871, αφήνοντας το Παρίσι να κυριαρχήσει στην τύχη του. Το 1848 και 1871 παρέμειναν απλώς εξεγέρσεις. Πριν από τη λαϊκή επανάσταση οι άρχοντες της «Παλιάς τάξης» εξαφανίστηκαν με εκπληκτική ταχύτητα. Οι υποστηρικτές τους ταξίδευαν στη χώρα, για να συνωμοτήσουν αλλού με ασφάλεια και να μηχανευτούν μέτρα για την επιστροφή τους.

Η προηγούμενη Κυβέρνηση έχει εξαφανιστεί, ο στρατός διστάζοντας μπροστά στη τάση της κοινής γνώμης δεν υπακούει πια στους διοικητές του, που επίσης προνοητικά τα μάζεψαν και φύγαν. Οι φαντάροι δεν παρεμβαίνουν ή ενώνονται με τους εξεγερμένους. Η αστυνομία, στέκεται σε αναμονή, αναποφάσιστη ανάμεσα στο να ξυλοφορτώσει το πλήθος ή να φωνάζει: «Ζήτω η Κομμούνα!» καθώς κάποιοι αποσύρονται από τις θέσεις μάχης «περιμένοντας τις επιθυμίες της νέας κυβέρνησης». Οι εύποροι πολίτες πακετάρουν τα μπαούλα τους και φεύγουν σε πιο ασφαλή μέρη. Ο λαός παραμένει. Έτσι ξεκινάει μια επανάσταση. Σε πολλές μεγάλες πόλεις διακηρύσσεται η Κομμούνα. Στους δρόμους χιλιάδες άνθρωποι περιπλανιούνται. Το βράδυ συγκεντρώνονται σε προχειροφτιαγμένες ομάδες και αναρωτιούνται «Τι θα κάνουμε τώρα;», συζητώντας φλογερά τα δημόσια ζητήματα για τα οποία όλοι ενδιαφέρονται. Αυτοί που χθες ήταν οι πιο αδιάφοροι είναι ίσως οι πιο ενθουσιώδης. Παντού υπάρχει άφθονη φιλικότητα (καλή διάθεση) και μια έντονη επιθυμία να οριστικοποιηθεί η νίκη. Είναι μια στιγμή υπέρτατης αφοσίωσης. Οι άνθρωποι είναι έτοιμοι να προχωρήσουν.

Όλα αυτά είναι λαμπρά και θαυμάσια, αλλά δεν είναι ακόμη επανάσταση. Όχι, μόλις τώρα η δουλειά των επαναστατών ξεκινά.

Αναμφίβολα η δίψα για εκδίκηση θα ικανοποιηθεί. Οι Watrins και οι Thomases θα πληρώσουν την ποινή της αντιδημοτικότητάς τους αλλά αυτό είναι μόνο μια στιγμή του αγώνα και όχι μια επανάσταση.

Σοσιαλιστές πολιτικοί, ριζοσπάστες, παραμελημένες ιδιοφυΐες της δημοσιογραφίας, ρήτορες του δρόμου, πολίτες της μεσαίας τάξης και εργαζόμενοι βιάζονται να πάρουν τις άδειες θέσεις στο Δημαρχείο και τα Κυβερνητικά γραφεία. Κάποιοι ικανοποιούν τις καρδιές τους με γαλόνια, θαυμάζουν τους εαυτούς τους στους υπουργικούς καθρέπτες και ετοιμάζονται να δώσουν διαταγές με έναν αέρα σπουδαιότητας, όπως πρέπει στη νέα τους θέση. Πρέπει να έχουν μια κόκκινη ζώνη, μια κεντημένη κάπα και επιβλητικές χειρονομίες για να εντυπωσιάσουν τους συντρόφους τους στο γραφείο ή το εργαστήριο! Άλλοι χώνονται σε επίσημες εφημερίδες, προσπαθώντας, με τις καλύτερες προθέσεις να γίνουν η κεφαλή ή η ουρά τους. Συνθέτουν νόμους και

εκδίδουν πομπώδη συνθηματικά διατάγματα που κανένας δεν μπαίνει στο κόπο να προσέξει – γιατί η επανάσταση έχει έρθει. Για να δώσουν στον εαυτό τους μια εξουσία που δεν έχουν επιδιώκουν την αναγνώριση-επικύρωση των παλιών μορφών κυβέρνησης. Παίρνουν τα ονόματα της «Προσωρινής Κυβέρνησης», «Επιτροπής Δημόσιας Ασφάλειας», «Δήμαρχος», «Κυβερνήτης του Δημαρχείου», «Επίτροπος Δημοσίου Συμφέροντος», και τι δεν παίρνουν. Εκλεγμένοι ή ανακηρυγμένοι δια βοής, συγκεντρώνονται στις Επιτροπές ή στα Κοινοτικά Συμβούλια. Αυτά τα σώματα περιλαμβάνουν ανθρώπους 10 ή 20 διαφορετικών σχολών οι οποίες, αν δεν είναι ακριβώς «ιδιωτικά παρεκκλήσια», είναι τουλάχιστον τόσες πολλές οι σέχτες που αντιπροσωπεύουν, όσοι είναι και οι τρόποι που βλέπουν τις ευκαιρίες, την κατεύθυνση και τον σκοπό της επανάστασης. Ρεαλιστές, Κολεκτιβιστές, Ριζοσπάστες, Ιακωβίνοι, Μπλανκιστές, σπρώχνονται μεταξύ τους και χάνουν το χρόνο τους σε φλύαρες εχθροπραξίες. Τίμιοι άνθρωποι έρχονται σε επαφή με φιλόδοξους, το μόνο όνειρο των οποίων είναι η εξουσία και που απορρίπτουν το πλήθος απ' το οποίο αναδύθηκαν. Βρίσκονται μαζί με διαμετρικά αντίθετες απόψεις και αναγκάζονται να συνάψουν αυθαίρετες συμμαχίες ώστε να δημιουργήσουν πλειοψηφίες της μιας μέρας. Λογομαχούν, αποκαλώντας ο ένας τον άλλο αντιδραστικό, εξουσιαστή και καθάρμα, ανίκανοι να συνεννοηθούν για οποιοδήποτε σοβαρό μέτρο. Σέρνονται σε συζήτηση για μικροπράγματα, χωρίς να παράγουν τίποτα καλύτερο από στομφώδεις προκηρύξεις. Παίρνουν τους εαυτούς τους στα σοβαρά χωρίς να έχουν επίγνωση ότι η πραγματική δύναμη του κινήματος είναι στους δρόμους. Όλα αυτά ίσως είναι ευχάριστα για όσους αγαπούν το θέατρο αλλά δεν είναι επανάσταση. Τίποτα ακόμη δεν έχει σιγουρευτεί. Εν τω μεταξύ οι άνθρωποι υποφέρουν. Τα εργοστάσια είναι εκτός λειτουργίας, τα εργαστήρια κλειστά, η βιομηχανία σε κατάσταση αναμονής. Ο εργαζόμενος δεν κερδίζει ούτε την πενιχρή αμοιβή που είχε πριν. Οι τιμές των τροφίμων ανεβαίνουν. Με την ηρωική αφοσίωση που τους χαρακτήριζε πάντα και η οποία σε μεγάλες κρίσεις φτάνει σε θαυμαστά όρια, οι άνθρωποι περιμένουν υπομονετικά. «Θέτουμε αυτούς τους 3 μήνες ανάγκης στην υπηρεσία της δημοκρατίας» είπαν το 1848, καθώς οι «αντιπρόσωποί τους» και οι κύριοι της νέας κυβέρνησης, down to the meanest Jack-in-office, έπαιρναν κανονικά τον μισθό τους.

Οι άνθρωποι υποφέρουν. Με μια παιδιάστικη πίστη, με την καλή πίστη των μαζών που πιστεύουν στους ηγέτες τους, νομίζουν ότι «εκεί», στη Βουλή, στο Δημαρχείο, στην Επιτροπή Δημόσιας Ασφάλειας, αποφασίζεται η ευημερία τους. Αλλά «εκεί» συζητούν για το κάθε τι κάτω απ' τον ήλιο εκτός από την ευημερία των ανθρώπων. Το 1793, καθώς η πείνα ερήμωνε τη Γαλλία και ακρωτηρίαζε την Επανάσταση, ενώ οι άνθρωποι ρίχνοντας στα βάθη της μιζέριας, ενώ το Champs Elysse ευθυγραμμίστηκε με πολυτελή οχήματα όπου οι γυναίκες επιδείκνυαν τα κοσμήματά και τα μεγαλεία τους {?}, ο Ροβεσπιέρος πίεζε τους Ιακωβίνους να συζητήσουν την πραμάτειά του για το Αγγλικό Σύνταγμα.

Ενώ οι εργαζόμενοι υπέφεραν το 1848 από το γενικό σταμάτημα του εμπορίου η Προσωρινή Κυβέρνηση και η Βουλή λογομαχούσαν για τις στρατιωτικές συντάξεις και την εργασία στις φυλακές, χωρίς να ενοχληθούν για το πώς θα ζήσουν οι άνθρωποι κατά τη διάρκεια της κρίσης. Και αν μπορούσε κάποιος να κατηγορήσει την Παρισινή Κομμούνα, η οποία γεννήθηκε κάτω από τα Πρωσικά κανόνια και κράτησε μόνο 70 μέρες, θα ήταν για το ίδιο λάθος – αυτή την αποτυχία των Κομμουνάρων να καταλάβουν ότι η Επανάσταση δεν θα θριαμβεύσει εκτός εάν αυτοί που αγωνίζονται με το μέρος της είναι χορτάτοι. Ότι με 15 πένες την ημέρα ένας

άνθρωπος δεν μπορεί να αγωνιστεί στα οδοφράγματα και την ίδια στιγμή να στηρίξει μια οικογένεια.

Οι άνθρωποι υποφέρουν και λένε: «Πώς να βρούμε την έξοδο από αυτές τις δυσκολίες;»

III

Εμείς πιστεύουμε ότι μόνο μια απάντηση υπάρχει σε αυτή την ερώτηση. Πρέπει να αναγνωρίσουμε και να διακηρύξουμε δυνατά ότι ο καθένας, οποιοσδήποτε κι αν ήταν ο βαθμός του στην παλιά κοινωνία, ισχυρός ή αδύνατος, ικανός ή ανίκανος, έχει πριν απ' όλα ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΝΑ ΖΗΣΕΙ. Ότι η κοινωνία είναι υποχρεωμένη να μοιράσει μεταξύ όλων, χωρίς εξαίρεση, τα μέσα της επιβίωσης που έχει στη διάθεσή της. Πρέπει να το αναγνωρίσουμε αυτό, να το διακηρύξουμε μεγαλόφωνα και να ενεργήσουμε προς αυτή τη κατεύθυνση.

Πρέπει να τα καταφέρουμε έτσι ώστε από την πρώτη μέρα της επανάστασης οι εργάτες να γνωρίζουν ότι μια νέα εποχή ανοίγεται μπροστά τους. Ότι από δω και στο εξής κανείς δεν χρειάζεται να μένει κάτω από τις γέφυρες, δίπλα σε παλάτια. Ότι κανείς δεν χρειάζεται να νηστεύει-πεινάει ανάμεσα σε φαγητά, κανένας δεν χρειάζεται να πεθαίνει απ' το κρύο δίπλα σε μαγαζιά γεμάτα γούνες. Ότι στην πράξη όπως και στη θεωρία όλα είναι για όλους και ότι επιτέλους για πρώτη φορά στην ιστορία έχει ολοκληρωθεί μια επανάσταση που σκέφτεται τις ΑΝΑΓΚΕΣ των ανθρώπων πριν τους εκπαιδεύσει στα ΚΑΘΗΚΟΝΤΆ τους.

Αυτό δεν μπορεί να επιτευχθεί με νομοθετικές πράξεις, αλλά μόνο παίρνοντας άμεσα και αποτελεσματικά την κατοχή όλων των απαραίτητων για την εξασφάλιση της ευημερίας όλων. Αυτός είναι ο μόνος πραγματικά επιστημονικός τρόπος να εργαστούμε, ο μόνος τρόπος που γίνεται κατανοητός και επιθυμητός από τις ανθρώπινες μάζες. Πρέπει να πάρουμε υπό την κατοχή μας στο όνομα του λαού τους σιτοβολώνες, τα γεμάτα ρουχισμό μαγαζιά και τα σπίτια κατοικίας. Τίποτα δεν πρέπει να πάει χαμένο. Πρέπει να οργανωθούμε χωρίς καθυστέρηση για να θρέψουμε τους πεινασμένους, να ικανοποιήσουμε όλες τις επιθυμίες και τις ανάγκες, να παράγουμε – όχι προς όφελος του ενός ή του άλλου – αλλά για να εξασφαλίσουμε ότι η κοινωνία σαν σύνολο θα ζήσει και θα αναπτυχθεί.

Αρκετά με τις διφορούμενες έννοιες όπως «το δικαίωμα στην εργασία», με το οποίο οι άνθρωποι παραπλανήθηκαν το 1848 και το οποίο ακόμη χρησιμοποιείται για να τους παραπλανήσει. Ας έχουμε το θάρρος να αναγνωρίσουμε ότι η ευημερία για όλους, η οποία είναι πια εφικτή, πρέπει να πραγματοποιηθεί.

Όταν οι εργάτες απαίτησαν το δικαίωμα στην εργασία το 1848, εθνικά και δημοτικά εργαστήρια οργανώθηκαν και οι εργαζόμενοι στάλθηκαν να δουλέψουν σκληρά εκεί για το ποσό του 1s και 8d την ημέρα! Όταν ζήτησαν να οργανωθεί η εργασία, η απάντηση ήταν: «Υπομονή φίλοι, η Κυβέρνηση θα το εξετάσει, ταυτόχρονα εδώ είναι το 1s και 8d. Ξεκουραστείτε τώρα, γενναίοι δουλευτές, αφού αγωνιστήκατε όλη σας τη ζωή για το φαΐ!» Την ίδια ώρα τα κανόνια ετοιμάζονταν, οι εφεδρείες κλήθηκαν για επέμβαση και οι ίδιοι οι εργάτες αποδιοργανώθηκαν με τους χίλιους τρόπους που γνωρίζει η μεσαία τάξη. Ώσπου μια ωραία μέρα τους είπαν να πάνε άποικοι στην Αφρική ή θα τουφεκιστούν.

Πολύ διαφορετικά θα ήταν τα πράγματα αν οι εργάτες ζητούσαν το δικαίωμα στην ευημερία! Απαιτώντας αυτό το δικαίωμα απαιτούν το δικαίωμα να κατέχουν τον πλούτο της κοινότητας. Να πάρουν τα σπίτια για να κατοικήσουν ανάλογα με τις ανάγκες της κάθε οικογένειας, να καταλάβουν τα μαγαζιά τροφίμων και να μάθουν τι σημαίνει αφθονία, αφού έχουν μάθει τόσο καλά την πείνα. Διακηρύσσουν το δικαίωμά τους σε όλο τον πλούτο – τους καρπούς της δουλειάς των προηγούμενων και τωρινών γενιών – και μαθαίνουν με τη βοήθειά του να απολαμβάνουν τις υψηλές απολαύσεις της τέχνης και της επιστήμης που μονοπωλήθηκαν για τόσο πολύ καιρό από τις μεσαίες τάξεις.

Και καθώς διεκδικούν το δικαίωμά τους να ζήσουν με άνεση, διεκδικούν αυτό που είναι το πιο σημαντικό, το δικαίωμά τους να αποφασίζουν οι ίδιοι ποια θα είναι αυτή η άνεση, τι πρέπει να παραχθεί για να την εξασφαλίσει και τι απορρίπτεται ως μη έχων πια αξία.

Το «δικαίωμα στην ευημερία» σημαίνει τη δυνατότητα να ζήσεις σαν άνθρωπος και να φέρεις παιδιά που θα είναι μέλη μιας κοινωνίας καλύτερης απ' τη δικιά μας, ενώ το «δικαίωμα στην εργασία» σημαίνει μόνο το δικαίωμα να είσαι πάντα μισθωτός σκλάβος, ένας δουλευτής, κυβερνώμενος και εκμεταλλευόμενος από τη μελλοντική μεσαία τάξη. Το δικαίωμα στην ευημερία είναι η Κοινωνική Επανάσταση, το δικαίωμα στην εργασία δεν σημαίνει τίποτα παραπάνω από το δέσιμο στον τροχό της εμπορευματικής κοινωνίας. Ήρθε η ώρα ο εργάτης να διεκδικήσει το δικαίωμά του στην κοινή κληρονομιά και να εισβάλει στα κτήματα.

Κεφάλαιο 3: Αναρχοκομμουνισμός

I

ΚΑΘΕ κοινωνία που έχει καταργήσει την ιδιωτική ιδιοκτησία θα αναγκαστεί, υποστηρίζουμε, να οργανωθεί στις γραμμές της Κομμουνιστικής Αναρχίας. Η Αναρχία οδηγεί στον Κομμουνισμό, και ο Κομμουνισμός στην Αναρχία, που είναι και οι δυο τους όμοια εκφράσεις της κυρίαρχης τάσης στις σύγχρονες κοινωνίες, της αναζήτησης της ισότητας.

Υπήρξε κάποια εποχή όταν μια οικογένεια αγροτών μπορούσε να θεωρήσει το καλαμπόκι που καλλιεργούσε, ή τα μάλλινα ενδύματα που υφαίνονταν στην αγροικία, ως προϊόντα του δικού της κόπου. Αλλά ακόμα και τότε αυτός ο τρόπος θεώρησης των πραγμάτων δεν ήταν αρκετά σωστός. Υπήρχαν οι δρόμοι και οι γέφυρες που έγιναν από κοινού, τα έλη που στραγγίχτηκαν με κοινό κόπο, και τα κοινοτικά λιβάδια που περικλείστηκαν από φράκτες που συνεχώς επισκευάζονταν από τον καθέναν ξεχωριστά και από όλους μαζί. Εάν οι αργαλειοί για την ύφανση ή οι χρωστικές ουσίες για τον χρωματισμό των υφασμάτων βελτιώθηκαν, όλοι ωφελήθηκαν. Έτσι ακόμη και σε εκείνες τις ημέρες μια οικογένεια αγροτών δεν θα μπορούσε να ζήσει μόνη, αλλά ήταν εξαρτώμενη με χίλιους τρόπους από το χωριό ή την κοινότητα.

Όμως σήμερα, στην παρούσα κατάσταση της βιομηχανίας, όταν όλα είναι αλληλοεξαρτώμενα, όταν κάθε κλάδος της παραγωγής είναι πλεγμένος μαζί με όλους τους υπόλοιπους, η προσπάθεια να αξιωθεί μια Ατομικιστική προέλευση για τα

προϊόντα της βιομηχανίας είναι απολύτως αστήρικτη. Η καταπληκτική τελειότητα που έχει επιτευχθεί από τις κλωστοϋφαντουργικές ή τις μεταλλευτικές βιομηχανίες στις πολιτισμένες χώρες οφείλεται στην ταυτόχρονη ανάπτυξη χιλίων άλλων βιομηχανιών, μεγάλων και μικρών, στην επέκταση του σιδηροδρομικού δικτύου, στη δι-ωκεανική ναυσιπλοΐα, στη χειρωνακτική ικανότητα χιλιάδων εργαζόμενων, σε ορισμένα standards του πολιτισμού που έχουν επιτευχθεί από τις εργατικές τάξεις συνολικά, στην εργασία, εν ολίγοις, των ανθρώπων σε κάθε γωνία του πλανήτη.

Οι Ιταλοί που πέθαναν από χολέρα φτιάχνοντας το Κανάλι του Σουέζ, ή από αγκύλωση στη Σήραγγα του St. Gothard, και οι Αμερικανοί που σκοτώθηκαν από τις σφαίρες πολεμώντας για την κατάργηση της σκλαβιάς έχουν βοηθήσει να αναπτυχθεί η βαμβακοβιομηχανία στη Γαλλία και στην Αγγλία, καθώς επίσης και τα εργαζόμενα κορίτσια που λιώνουν στα εργοστάσια του Manchester και του Rouen, και ο εφευρέτης που (μετά από την πρόταση κάποιου εργαζομένου) πετυχαίνει τη βελτίωση των αργαλειών.

Πώς, λοιπόν, θα υπολογίσουμε το μερίδιο του καθενός στα πλούτη που ΟΛΟΙ συμβάλλουν να συσσωρεύονται;

Εξετάζοντας την παραγωγή από αυτήν την γενική, συνθετική άποψη, δεν μπορούμε να συμφωνήσουμε με τους Κολεκτιβιστές ότι η πληρωμή η ανάλογη με τις ώρες της εργασίας που έγιναν από τον καθένα θα ήταν μια ιδανική ρύθμιση, ή ακόμα και ένα βήμα προς τη σωστή κατεύθυνση.

Χωρίς να συζητήσουμε εάν η αξία της ανταλλαγής των αγαθών μετριέται πραγματικά στις υπάρχουσες κοινωνίες από το ποσό της εργασίας της απαραίτητης να το παραγάγει -- σύμφωνα με το δόγμα του Smith και του Ricardo, στα βήματα των οποίων ο Marx έχει ακολουθήσει - αρκεί αυτό να πω εδώ, αφήνοντας τους εαυτούς μας ελεύθερους να επιστρέψουμε στο αντικείμενο αργότερα, ότι το Κολεκτιβιστικό ιδανικό εμφανίζεται σε μας πως δεν μπορεί να στηριχθεί σε μια κοινωνία που θεωρεί τα όργανα της εργασίας ως κοινή κληρονομιά. Ξεκινώντας από αυτήν την αρχή, μια τέτοια κοινωνία θα βρισκόταν αναγκασμένη από το πολύ αρχικό της στάδιο να εγκαταλείψει όλες τις μορφές των αμοιβών.

Ο μετριασμένος ατομικισμός του κολλεκτιβιστικού συστήματος δεν θα μπορούσε βεβαίως να διατηρηθεί παράλληλα με έναν μερικό κομμουνισμό -- την κοινωνικοποίηση της γης και των οργάνων της παραγωγής. Μια νέα μορφή ιδιοκτησίας απαιτεί μια νέα μορφή ανταμοιβής. Μια νέα μέθοδος παραγωγής δεν μπορεί να υπάρξει δίπλα-δίπλα με τις παλαιές μορφές κατανάλωσης, εκτός αν μπορέσει να προσαρμοστεί στις παλαιές μορφές πολιτικής οργάνωσης.

Το σύστημα αμοιβής προκύπτει από τη μεμονωμένη ιδιοκτησία της γης και των οργάνων της εργασίας. Ήταν ο απαραίτητος όρος για την ανάπτυξη της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής, και θα χαθεί μαζί με αυτή, παρά την προσπάθεια να μεταμφιεστεί ως "μοίρασμα κερδών (μερίσματα)". Η κοινή κατοχή των οργάνων της εργασίας πρέπει απαραιτήτως να φέρει μαζί της την απόλαυση από κοινού των καρπών της κοινής εργασίας.

Υποστηρίζουμε περαιτέρω ότι ο Κομμουνισμός είναι όχι μόνο επιθυμητός, αλλά ότι οι υπάρχουσες κοινωνίες, θεμελιωμένες πάνω στον Ατομικισμό, ωθούνται

αναπόφευκτα προς στην κατεύθυνση του Κομμουνισμού. Η ανάπτυξη του Ατομικισμού κατά τη διάρκεια των τελευταίων τριών αιώνων εξηγείται από τις προσπάθειες του ατόμου να προστατευθεί από την τυραννία του Κεφαλαίου και του Κράτους. Για κάποιο καιρό φαντάστηκε, και εκείνοι που εξέφρασαν τη σκέψη του για αυτόν δήλωσαν, ότι θα μπορούσε να ελευθερωθεί ολοκληρωτικά από το Κράτος και από την κοινωνία. "Με τη βοήθεια των χρημάτων," είπε, "μπορώ να αγοράσω όλα όσα χρειάζομαι". Αλλά ο άνθρωπος ήταν σε ένα λάθος δρόμο, και η σύγχρονη ιστορία τον έχει διδάξει να αναγνωρίσει ότι, χωρίς τη βοήθεια όλων, δεν μπορεί να κάνει τίποτα, έστω και αν τα χρηματοκιβώτιά του είναι γεμάτα με χρυσάφι.

Στην πραγματικότητα, παράλληλα με αυτό το ρεύμα του Ατομικισμού, βρίσκουμε σε όλη τη σύγχρονη ιστορία μια τάση, αφ' ενός, να διατηρήσει όλα αυτά που παραμένουν από τον μερικό Κομμουνισμό της αρχαιότητας, και, αφ' ετέρου, να καθιερώσει την Κομμουνιστική αρχή σε χίλιες εξελίξεις της σύγχρονης ζωής.

Μόλις οι κοινότητες των δεκάτου, ενδέκατου, και δωδέκατου αιώνων, πέτυχαν την απελευθέρωσή τους από τους κυρίους τους, εκκλησιαστικούς ή επαγγελματικούς, η κοινοτική τους εργασία και η κοινοτική τους κατανάλωση άρχισαν να επεκτείνονται και να αναπτύσσονται γρήγορα. Ο δήμος -- και όχι ιδιώτες - ναύλωσε σκάφη και εξόπλισε αποστολές, και το όφελος που προέκυψε από το εξωτερικό εμπόριο δεν δόθηκε σε ιδιώτες, αλλά μοιράστηκε σε όλους. Οι δήμοι αγόρασαν επίσης παροχές για τους πολίτες τους. Ίχνη αυτών των ιδρυμάτων έχουν φθάσει μέχρι τον δέκατο ένατο αιώνα, και ο λαός λατρεύει με ευλάβεια τη μνήμη τους στους μύθους τους.

Όλα αυτά έχουν εξαφανιστεί. Αλλά ο αγροτικός δήμος αγωνίζεται ακόμα να συντηρήσει τα τελευταία ίχνη αυτού του Κομμουνισμού, και πετυχαίνει -- εκτός από τις φορές που το Κράτος ρίχνει το βαρύ ξίφος του πάνω σε αυτή την ισορροπία.

Εν τω μεταξύ νέες οργανώσεις, βασισμένες στην ίδια αρχή -- σε κάθε άτομο σύμφωνα με τις ανάγκες του -- αναπηδούν με χίλιες διαφορετικές μορφές. Γιατί χωρίς μια ορισμένη μαγιά Κομμουνισμού οι παρούσες κοινωνίες δεν θα μπορούσαν να υπάρξουν. Παρά τη στενή εγωιστική στροφή που δόθηκε στα μυαλά των ατόμων από το εμπορικό σύστημα, η τάση προς τον Κομμουνισμό εμφανίζεται συνεχώς, και επηρεάζει τις δραστηριότητές μας με ποικίλους τρόπους

Οι γέφυρες, για τη χρήση των οποίων ένας φόρος επιβλήθηκε τις παλαιότερες ημέρες, έχουν τώρα γίνει δημόσια ιδιοκτησία και ελεύθερες σε όλους. Το ίδιο έγινε με τις λεωφόρους, εκτός από την Ανατολή, όπου ένας φόρος πληρώνεται ακόμα από τον ταξιδιώτη για κάθε μίλι του ταξιδιού του. Μουσεία, ελεύθερες βιβλιοθήκες, ελεύθερα σχολεία, ελεύθερα γεύματα για τα παιδιά. Πάρκα και κήποι ανοικτοί σε όλους. Οδοί στρωμένοι και φωτισμένοι, ελεύθεροι σε όλους. Νερό που παρέχεται σε κάθε σπίτι χωρίς μέτρο ή όριο -- όλες οι τέτοιου είδους ρυθμίσεις έχουν θεμελιωθεί πάνω στην αρχή: "Πάρτε ό,τι χρειάζεστε".

Οι τροχιόδρομοι [τραμ] και οι σιδηρόδρομοι έχουν εισαγάγει ήδη τα μηνιαία και ετήσια εποχικά εισιτήρια, χωρίς περιορισμό στον αριθμό ταξιδιών που γίνονται. Και δύο έθνη, η Ουγγαρία και η Ρωσία, έχουν εισαγάγει στους σιδηροδρόμους τους το σύστημα ζώνης, το οποίο επιτρέπει στον κάτοχο να ταξιδέψει πεντακόσια ή χίλια μίλια με το ίδιο αντίτιμο. Είναι μόνο ένα μικρό βήμα από αυτό προς μια ομοιόμορφη δαπάνη, όπως ήδη συμβαίνει στην ταχυδρομική υπηρεσία. Σε όλες αυτές τις

καινοτομίες, και χίλιες άλλες, η τάση δεν είναι να μετρηθεί η μεμονωμένη κατανάλωση. Ένα άτομο θέλει να ταξιδεψει χίλια μίλια, ένα άλλα πεντακόσια. Αυτές είναι προσωπικές απαιτήσεις. Δεν υπάρχει κανένας ικανοποιητικός λόγος για τον οποίο κάποιος πρέπει να πληρώσει δύο φορές περισσότερο απ' ό,τι ένας άλλος επειδή η ανάγκη του είναι δύο φορές μεγαλύτερη. Τέτοια είναι τα σημάδια που εμφανίζονται ακόμα και τώρα στις ατομικιστικές κοινωνίες μας.

Επιπλέον, υπάρχει μια τάση, αν και ακόμα αδύναμη, να εξεταστούν οι ανάγκες του ατόμου, ανεξάρτητα από τις προηγούμενες ή πιθανές υπηρεσίες του στην κοινότητα. Αρχίζουμε να σκεφτόμαστε την κοινωνία συνολικά, κάθε μέρος της οποίας συνδέεται τόσο στενά με τα άλλα ώστε μια υπηρεσία που παρέχεται σε ένα είναι μια υπηρεσία που παρέχεται σε όλους.

Όταν πηγαίνετε σε μια δημόσια βιβλιοθήκη -- όχι πράγματι στην Εθνική Βιβλιοθήκη του Παρισιού, αλλά, για παράδειγμα, στο Βρετανικό Μουσείο ή τη βιβλιοθήκη του Βερολίνου -- ο βιβλιοθηκάριος δεν ρωτά ποιες υπηρεσίες έχετε παράσχει στην κοινωνία πρίν σας δώσει το βιβλίο, ή τα πενήντα βιβλία που ζητάτε, και έρχεται σε βοήθειά σας εάν δεν ξέρετε πώς να χειριστείτε τον κατάλογο. Με τη βοήθεια των ομοιόμορφων πιστοποιητικών -- και πολύ συχνά μια συμβολή εργασίας προτιμάται -- η επιστημονική κοινωνία ανοίγει τα μουσεία της, τους κήπους της, τη βιβλιοθήκη της, τα εργαστήριά της, και τα ετήσια συνέδριά της σε κάθε ένα από τα μέλη της, είτε εάν αυτό είναι ένας Δαρβίνος, είτε ένας απλός ερασιτέχνης.

Στην Αγία Πετρούπολη, εάν ασχολείστε με μια εφεύρεση, πηγαίνετε σε ένα ειδικό εργαστήριο ή ένα συνεργείο, όπου σας παρέχεται μια θέση, ο ξυλουργικός πάγκος, ένας τόρνος, όλα τα απαραίτητα εργαλεία και τα επιστημονικά όργανα, υπό τον όρο μόνο ότι ξέρετε πώς να τα χρησιμοποιήσετε και έχετε την άδεια για να εργαστείτε εκεί όσο χρόνο επιθυμείτε. Υπάρχουν τα εργαλεία. Κάνετε τους άλλους να ενδιαφερθούν για την ιδέα σας, ενώνεστε με συναδέλφους ειδικευμένους στις διάφορες τέχνες, ή εργάζεσθε μόνοι εάν το προτιμάτε. Εφευρίσκετε μια πτητική μηχανή, ή δεν εφευρίσκετε τίποτα - αυτό είναι δική σας υπόθεση. Ακολουθείτε μια ιδέα -- αυτό είναι αρκετό.

Με τον ίδιο τρόπο, εκείνοι που επανδρώνουν τη ναυαγοσωστική λέμβο δεν ζητούν τα πιστοποιητικά του πληρώματος ενός βυθιζόμενου σκάφους. Πλησιάζουν με τη βάρκα τους, διακινδυνεύουν τις ζωές τους στα μανιασμένα κύματα, και χάνονται μερικές φορές, όλα αυτά για να σώσουν τα άτομα που ούτε γνωρίζουν. Και ποια ανάγκη υπάρχει να τους γνωρίζουν; "Είναι ανθρώπινα όντα, και χρειάζονται την βοήθειά μας -- αυτό είναι αρκετό, να καθιερώσει το δικαίωμά τους -- Στη διάσωση!"

Έτσι βρίσκουμε μια τάση, κατεξοχήν κομμουνιστική, να αναπηδά σε όλες τις πλευρές, και με διάφορες μορφές, στην ίδια την καρδιά των θεωρητικά ατομικιστικών κοινωνιών.

Υποθέστε ότι μια από τις μεγάλες πόλεις μας, τόσο εγωτιστική σε συνηθισμένους καιρούς, χτυπήθηκε αύριο από κάποια καταστροφή -- μια πολιορκία, παραδείγματος χάριν -- αυτή η ίδια η εγωιστική πόλη θα αποφάσιζε ότι οι πρώτες ανάγκες που θα έπρεπε να ικανοποιηθούν ήταν εκείνες των παιδιών και των ηλικιωμένων. Χωρίς να ρωτήσει ποιες υπηρεσίες είχαν παράσχει, ή ήταν πιθανό να δώσουν στην κοινωνία, θα τους τάιζε καταρχήν. Κατόπιν οι πολεμιστές θα φροντίζονταν για αυτούς, ανεξάρτητα

από το θάρρος ή τη εξυπνάδα που κάθε ένας έχει επιδείξει, και χιλιάδες άνδρες και γυναίκες θα συναγωνίζονταν μεταξύ τους στην ανιδιοτελή αφοσίωση στους πληγωμένους.

Αυτή η τάση υπάρχει και γίνεται αισθητή μόλις ικανοποιούνται οι πιο επείγουσες ανάγκες του καθενός, και αναλογικά με το πόσο η παραγωγική δύναμη της φυλής αυξάνεται. Γίνεται μια ενεργή δύναμη κάθε φορά που μια μεγάλη ιδέα έρχεται να αντικαταστήσει τις μέσες έγνοιες της καθημερινής ζωής.

Πώς μπορούμε να αμφιβάλουμε, λοιπόν, ότι όταν τοποθετούνται τα όργανα της παραγωγής στην υπηρεσία όλων, όταν η επιχείρηση κατευθύνεται στις Κομμουνιστικές αρχές, όταν η εργασία, έχοντας ανακτήσει την τιμημένη της θέση μέσα στην κοινωνία, παράγει πολύ περισσότερο από όσο είναι απαραίτητο σε όλους -- πώς μπορούμε να αμφιβάλουμε ότι αυτή η δύναμη (ήδη τόσο ισχυρή) θα διευρύνει τη σφαίρα δράσης της μέχρις ότου γίνει η κυβερνώσα αρχή της κοινωνικής ζωής;

Ακολουθώντας αυτές τις ενδείξεις, και εξετάζοντας περαιτέρω την πρακτική πλευρά της απαλλοτρίωσης, για την οποία θα μιλήσουμε στα επόμενα κεφάλαια, είμαστε πεπεισμένοι ότι η πρώτη υποχρέωσή μας, όταν η επανάσταση θα έχει σπάσει τη δύναμη που υποστηρίζει το παρόν σύστημα, θα είναι να πραγματοποιήσουμε τον Κομμουνισμό χωρίς καθυστέρηση.

Αλλά δικός μας δεν είναι ούτε ο Κομμουνισμός του Fourier και των Phalansteriens, ούτε των Σοσιαλιστών του Γερμανικού Κράτους-. Είναι ο Κομμουνισμός των Αναρχικών, -- ο Κομμουνισμός χωρίς κυβέρνηση -- ο Κομμουνισμός των Ελεύθερων. Είναι η σύνθεση των δύο ιδανικών που ακολουθούνται από την ανθρωπιά σε όλες τις ηλικίες -- Οικονομική και Πολιτική Ελευθερία.

II

Παίρνοντας την "Αναρχία" για το ιδανικό μας της πολιτικής οργάνωσης δίνουμε μόνο έκφραση σε μια άλλη χαρακτηριστική τάση της ανθρώπινης προόδου. Όποτε οι ευρωπαϊκές κοινωνίες έχουν αναπτυχθεί μέχρι ένα ορισμένο σημείο έχουν τινάξει από πάνω τους τον ζυγό της εξουσίας και έχουν βάλει στη θέση του ένα σύστημα θεμελιωμένο κατά προσέγγιση λίγο ή περισσότερο στις αρχές της προσωπικής ελευθερίας. Και η ιστορία μας δείχνει ότι αυτές οι περίοδοι της μερικής ή γενικής επανάστασης, όταν νικήθηκαν οι κυβερνήσεις, ήταν επίσης περίοδοι ξαφνικής προόδου και στον οικονομικό και στον διανοητικό τομέα. Τώρα είναι η απελευθέρωση των κομμούνων, τα μνημεία των οποίων, παραγόμενα από την ελεύθερη εργασία των συντεχνιών, δεν έχουν ξεπεραστεί ποτέ. Τώρα είναι η εξέγερση των αγροτών που επέφερε τον Ανασχηματισμό και έθεσε τον παπισμό σε κίνδυνο. Και έπειτα πάλι είναι η κοινωνία, η ελεύθερη για ένα μικρό διάστημα, η οποία δημιουργήθηκε στην άλλη πλευρά του Ατλαντικού από τους αντάρτες του Παλαιού Κόσμου.

Περαιτέρω, εάν παρατηρήσουμε την παρούσα ανάπτυξη των πολιτισμένων λαών βλέπουμε, πιό αλάνθαστα, μια κίνηση που χαρακτηρίζεται όλο και περισσότερο στο να περιορίζει τη σφαίρα της δράσης της κυβέρνησης, και να επιτρέψει όλο και περισσότερη ελευθερία στο άτομο. Αυτή η εξέλιξη συνεχίζεται μπροστά στα μάτια μας, αν και καλύπτεται από τα ερείπια και τα σκουπίδια των παλαιών ιδρυμάτων και

των παλαιών δεισιδαιμονιών. Όπως όλες οι εξελίξεις, περιμένει μόνο μια επανάσταση για να νικήσει τα παλαιά εμπόδια που στέκονται στον δρόμο, για να μπορέσει να βρεί ελεύθερο πεδίο σε μια αναδημιουργούμενη κοινωνία.

Αφού έχουν για πολύ προσπαθήσει μάταια να λύσουν το άλυτο πρόβλημα -- το πρόβλημα να κατασκευάσουν μια κυβέρνηση "που θα περιορίσει το άτομο να υπακούει χωρίς να παύει να υπηρετεί την κοινωνία", οι άνθρωποι προσπαθούν επιτέλους να ελευθερωθούν οι ίδιοι από κάθε μορφή κυβέρνησης και να ικανοποιήσουν την ανάγκη τους για οργάνωση από μια ελεύθερη σύμβαση μεταξύ ατόμων και ομάδων που ακολουθούν τον ίδιο στόχο. Η ανεξαρτησία κάθε μικρής εδαφικής μονάδας γίνεται μια επείγουσα ανάγκη. Η αμοιβαία συμφωνία αντικαθιστά το νόμο και ρυθμίζει παντού τα μεμονωμένα συμφέροντα λαμβάνοντας υπόψη ένα κοινό αντικείμενο.

Όλα αυτά που ειδώθηκαν κάποτε σαν μια λειτουργία της Κυβέρνησης σήμερα βρίσκονται υπό εξέταση. Τα πράγματα τακτοποιούνται ευκολότερα και πιό ικανοποιητικά χωρίς την επέμβαση του Κράτους. Και στη μελέτη της προόδου που σημειώνεται σε αυτήν την κατεύθυνση, οδηγούμαστε να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι η τάση της ανθρώπινης φυλής είναι να μειώσει την Κυβερνητική παρέμβαση στο μηδέν. Στην πραγματικότητα, να καταργήσει το Κράτος, την προσωποποίηση της αδικίας, την κατοχή, και το μονοπώλιο.

Μπορούμε ήδη να πιάσουμε τις αναλαμπές ενός κόσμου στον οποίο οι δεσμοί που δεσμεύουν το άτομο δεν είναι πλέον νόμοι, αλλά κοινωνικές συνήθειες -- το αποτέλεσμα της ανάγκης που γίνεται αισθητή από τον καθένα μας να επιδιώξει την υποστήριξη, τη συνεργασία, τη κατανόηση των γειτόνων του.

Σίγουρα η ιδέα μιας κοινωνίας χωρίς Κράτος θα προκαλέσει τουλάχιστον τόσες αντιρρήσεις όσο η πολιτική οικονομία μιας κοινωνίας χωρίς ιδιωτικό κεφάλαιο. Όλοι έχουμε μεγαλώσει από την παιδική ηλικία μας θεωρώντας το Κράτος σαν ένα είδος Πρόνοιας. Όλη η εκπαίδευσή μας, η Ρωμαϊκή ιστορία που μάθαμε στο σχολείο, ο Βυζαντινός κώδικας που μελετήσαμε αργότερα με το όνομα του Ρωμαϊκού νόμου, και οι διάφορες επιστήμες που διδάσκονται στα πανεπιστήμια, μας συνηθίζουν να πιστεύουμε στην Κυβέρνηση και στις αρετές του θεόσταλτου Κράτους.

Για να διατηρήσουν αυτήν την δεισιδαιμονία ολόκληρα συστήματα φιλοσοφίας έχουν διαμορφωθεί και έχουν διδαχθεί. Όλες οι πολιτικές είναι βασισμένες σε αυτήν την αρχή. Και κάθε πολιτικός, οποιουδήποτε χρώματος, έρχεται εμπρός και λέει στους ανθρώπους, "Δώστε μου τη δύναμη, και εγώ μπορώ και θέλω να σας ελευθερώσω από τις δυστυχίες που σας πιέζουν τόσο βαριά".

Από την κούνια ως τον τάφο όλες οι ενέργειές μας καθοδηγούνται από αυτήν την αρχή. Ανοίξτε οποιοδήποτε βιβλίο κοινωνιολογίας ή νομολογίας, και θα βρείτε εκεί την Κυβέρνηση, την οργάνωσή της, τις πράξεις της, να γεμίζουν τόσο μεγάλο χώρο ώστε φτάνουμε να πιστεψουμε ότι δεν υπάρχει τίποτα έξω από την Κυβέρνηση και τον κόσμος των πολιτικών.

Ο Τύπος μας διδάσκει το ίδιο πράγμα με κάθε τρόπο που μπορεί κανείς να φανταστεί. Ολόκληρες στήλες αφιερώνονται στις κοινοβουλευτικές συζητήσεις και στις πολιτικές δολοπλοκίες. Η απέραντη καθημερινή ζωή ενός έθνους μόλις που

αναφέρεται σε μερικές γραμμές όταν εξετάζεται σε σχέση με οικονομικά θέματα, νόμους, ή "διάφορα γεγονότα" σχετικά με αστυνομικές υποθέσεις. Και όταν διαβάζετε αυτές τις εφημερίδες, μετά βίας σκέφτεστε τον ανυπολόγιστο αριθμό όντων -- όλη η ανθρωπότητα, περίπου -- που μεγαλώνουν και πεθαίνουν, τα οποία γνωρίζουν τη θλίψη, που εργάζονται και καταναλώνουν, σκέφτονται και δημιουργούν έξω από τις λίγες προεξέχουσες προσωπικότητες που έχουν ενισχυθεί τόσο ώστε η ανθρωπότητα κρύβεται από τις σκιές τους οι οποίες διευρύνονται από την άγνοιά μας.

Και όμως μόλις περνάμε από το τυπωμένο θέμα στην ζωή την ίδια, μόλις ρίχνουμε μια ματιά στην κοινωνία, εκπλησσόμαστε από τον απειροελάχιστο ρόλο που παίζει η Κυβέρνηση. Ο Balzac παρατήρησε ήδη πώς τα εκατομμύρια των αγροτών περνούν το σύνολο της ζωής τους χωρίς να γνωρίζουν τίποτα για το Κράτος, εκτός από τους βαρείς φόρους που αναγκάζονται να πληρώνουν. Κάθε ημέρα εκατομμύρια συναλλαγών γίνονται χωρίς Κυβερνητική επέμβαση, και οι μεγαλύτερες από αυτές -- εκείνες του εμπορίου και της ανταλλαγής -- συνεχίζονται κατά τέτοιο τρόπο ώστε η Κυβέρνηση να μην καλείται να αναμιχθεί εάν ένα από τα συμβαλλόμενα μέρη είχε την πρόθεση να μην εκπληρώσει την συμφωνία του. Εάν μιλήσετε σε ένα άτομο που καταλαβαίνει το εμπόριο θα σας πει ότι οι καθημερινές επιχειρήσεις που πραγματοποιούνται από τους εμπόρους θα ήταν απολύτως αδύνατες αν δεν βασίζονταν στην αμοιβαία εμπιστοσύνη. Η συνήθεια να κρατά κανείς τον λόγο του, η επιθυμία να μην χάσει την πίστωσή του, αρκεί να διατηρήσει αυτήν την σχετική τιμιότητα. Το άτομο που δεν αισθάνεται τη μικρότερη τύψη όταν δηλητηριάζει τους πελάτες του με επιβλαβή φάρμακα που καλύπτονται με πομπώδεις ετικέτες σκέφτεται ότι είναι προς τιμήν του να κρατήσει τις δεσμεύσεις του. Τώρα, εάν αυτή η σχετική ηθική έχει αναπτυχθεί υπό τους παρόντες όρους, όταν ο πλουτισμός είναι το μόνο κίνητρο και ο μόνος στόχος, μπορούμε να αμφιβάλουμε για τη γρήγορη πρόοδό της όταν ο σφετερισμός των καρπών της εργασίας των άλλων δεν θα είναι πλέον η βάση της κοινωνίας;

Ένα άλλο εντυπωσιακό γεγονός, που χαρακτηρίζει ειδικά τη γενιά μας, μιλά ακόμα περισσότερο υπέρ των ιδεών μας. Είναι η συνεχής επέκταση του τομέα της επιχείρησης λόγω της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, και η καταπληκτική ανάπτυξη των ελεύθερων ομάδων όλων των ειδών. Θα το συζητήσουμε αυτό πιο αναλυτικά στο κεφάλαιο που αφιερώνεται στην Ελεύθερη Συμφωνία [Free Agreement, Κεφ. 11]. Είναι αρκετό να αναφέρουμε ότι τα γεγονότα είναι τόσο πολυάριθμα και τόσο συνήθη ώστε αυτά είναι η ουσία του δεύτερου μισού του δέκατου ένατου αιώνα, ακόμα κι αν οι πολιτικοί και σοσιαλιστές συγγραφείς τα αγνοούν, προτιμώντας πάντα να μιλούν σε μας για τις λειτουργίες της Κυβέρνησης.

Αυτές οι οργανώσεις, ελεύθερες και εντελώς διαφορετικές μεταξύ τους, είναι μια τόσο φυσική έκβαση του πολιτισμού μας. Επεκτείνονται τόσο γρήγορα και ομαδοποιούνται με πολύ μεγάλη ευκολία. Είναι ένα τόσο απαραίτητο αποτέλεσμα της συνεχούς αύξησης των αναγκών του πολιτισμένου ανθρώπου και τελικά, τόσο ευνοϊκά αντικαθιστούν την κυβερνητική παρέμβαση ώστε πρέπει να αναγνωρίσουμε σε αυτές έναν παράγοντα αυξανόμενης σπουδαιότητας στη ζωή των κοινωνιών. Εάν δεν είναι εξαπλωμένες ακόμα στο σύνολο των εκδηλώσεων της ζωής, είναι γιατί βρίσκουν ένα αξεπέραστο εμπόδιο στην ένδεια του εργαζομένου, στα απολιθώματα της παρούσας κοινωνίας, στον ιδιωτικό σφετερισμό του κεφαλαίου, και στο Κράτος. Καταργήστε αυτά τα εμπόδια και θα τις δείτε να καλύπτουν το απέραντο πεδίο της πολιτισμένης ανθρώπινης δραστηριότητας.

Η ιστορία των τελευταίων πενήντα ετών δίνει μια ζωντανή απόδειξη ότι η Αντιπροσωπευτική Κυβέρνηση είναι ανίσχυρη να εκπληρώσει τις λειτουργίες που έχουμε επιδιώξει να δώσουμε σε αυτήν. Στις ημέρες που έρχονται ο δέκατος ένατος αιώνας θα αναφέρεται σαν ο αιώνας που έχει βεβαιώσει την αποτυχία του κοινοβουλευτισμού.

Αλλά αυτή η ανικανότητα γίνεται εμφανής σε όλους. Τα ελαττώματα του κοινοβουλευτισμού, και οι έμφυτες ατέλειες της αντιπροσωπευτικής αρχής, είναι αυτονόητα, και οι λίγοι φιλόσοφοι που έχουν κάνει μια κριτική μελέτη αυτών (J. S. Mill και Leverdays) το έκαναν αλλά δίνουν λογοτεχνική μορφή στη λαϊκή δυσαρέσκεια. Δεν είναι δύσκολο, πράγματι, να φανεί η γελοιότητα της ονομασίας μερικών ατόμων και των λεγομένων τους σε αυτούς, "Κάνετε νόμους που ρυθμίζουν όλες τις σφαίρες της δραστηριότητάς μας. Αν και ούτε ένας από σας δεν ξέρει τίποτα για αυτά!"

Αρχίζουμε να βλέπουμε ότι η κυβέρνηση των πλειοψηφιών σημαίνει ότι παραδίδονται όλες οι υποθέσεις της χώρας σε επιθεωρητές που αποτελούν τις πλειοψηφίες στη Βουλή και στις εκλογικές επιτροπές. Σε εκείνους, με μια λέξη, οι οποίοι δεν έχουν καμία δική τους άποψη. Αλλά η ανθρωπότητα επιδιώκει και βρίσκει ήδη τα νέα ζητήματα.

Η Διεθνής Ταχυδρομική Ένωση, οι σιδηροδρομικές ενώσεις, και οι μορφωμένες κοινωνίες μας δίνουν παραδείγματα λύσεων βασισμένων στην ελεύθερη συμφωνία στον χώρο και τη θέση του νόμου.

Σήμερα, όταν οι ομάδες οι διασκορπισμένες παντού επιθυμούν να οργανωθούν πάνω σε ένα αντικείμενο ή κάποιο άλλο, δεν εκλέγουν πλέον το διεθνές Κοινοβούλιο του Jacks-of-all-trades. Όχι, όπου δεν είναι δυνατό να συναντηθούν άμεσα ή να γίνει μια συμφωνία με αλληλογραφία, εκπρόσωποι ειδικευμένοι στο ζήτημα στέλνονται για να διαπραγματευθούν, με τις οδηγίες: "Προσπάθησε να έρθεις σε μια συμφωνία σε αυτά και αυτά τα ζητήματα, και επέστρεψε έπειτα όχι με έναν νόμο στην τσέπη σου, αλλά με μια πρόταση της συμφωνίας που μπορεί να δεχθούμε ή να μην δεχθούμε".

Τέτοια είναι η μέθοδος των μεγάλων βιομηχανικών επιχειρήσεων, των μορφωμένων κοινωνιών, και ενώσεων κάθε είδους, οι οποίες καλύπτουν ήδη την Ευρώπη και τις Ηνωμένες Πολιτείες. Και τέτοια πρέπει να είναι η μέθοδος μιας απελευθερωμένης κοινωνίας. Επιφέροντας την απαλλοτρίωση, η κοινωνία δεν μπορεί να συνεχίσει να οργανώνεται πάνω στην αρχή της κοινοβουλευτικής αντιπροσώπευσης. Μια κοινωνία που έχει θεμελιωθεί πάνω στην δουλοπαροικία είναι σύμφωνη με την απόλυτη μοναρχία. Μια κοινωνία που βασίζεται στο σύστημα αμοιβών και την εκμετάλλευση των μαζών από τους κεφαλαιοκράτες βρίσκει την πολιτική έκφρασή της στον κοινοβουλευτισμό. Αλλά μια ελεύθερη κοινωνία, που επανακτά την κατοχή της κοινής κληρονομιάς, πρέπει να επιδιώξει, σε ελεύθερες ομάδες και ελεύθερες ομοσπονδίες ομάδων, μια νέα οργάνωση, σε αρμονία με τη νέα οικονομική φάση της ιστορίας.

Κάθε οικονομική φάση έχει μια πολιτική φάση που αντιστοιχεί σε αυτήν, και θα ήταν αδύνατο να αγγιχτεί η ιδιοκτησία χωρίς να βρει συγχρόνως έναν νέο τρόπο πολιτικής ζωής.

Κεφάλαιο 4: Η απαλλοτρίωση

I

Λένε για το Ρότσιλντ (Rothschild) ότι, βλέποντας την περιουσία του να απειλείται από την Επανάσταση του 1848, εφηύρε το εξής τέχνασμα: «Είμαι αρκετά πρόθυμος να παραδεχθώ», είπε, «ότι η περιουσία μου συσσωρεύτηκε εις βάρος άλλων, αλλά αν μοιραζόταν αύριο μεταξύ τόσων εκατομμυρίων Ευρωπαίων, το μερίδιο του καθενός θα ήταν μόνο ένα τάλιρο. Πολύ καλά, λοιπόν, αναλαμβάνω να αποδώσω σε κάθε έναν το τάλιρό του αν μου το ζητήσει.»

Έχοντας δώσει ανάλογη δημοσιότητα στην υπόσχεσή του, ο εκατομμυριούχος μας έκανε ήσυχα τη βόλτα του στους δρόμους της Φρανκφούρτης. Τρεις ή τέσσερις περαστικοί του ζήτησαν τα τάλιρά τους, τους οποίους αποζημίωσε με ένα σαρδόνιο χαμόγελο και το κόλπο του πέτυχε. Η οικογένεια του εκατομμυριούχου έχει ακόμα στην κτήση της τον πλούτο της.

Περίπου με τον ίδιο τρόπο τα έξυπνα μυαλά μεταξύ των μεσαίων τάξεων σκέπτονται όταν λένε: «Α, Απαλλοτρίωση! Ξέρω τι σημαίνει αυτό! Παίρνεις όλα τα πανωφόρια και τα βάζεις σ' ένα σωρό και καθένας είναι ελεύθερος να πάρει ένα μόνος του και να παλέψει για το καλύτερο.»

Όμως τέτοια αστεία είναι τόσο άσχετα όσο και επιπόλαια. Αυτό που μας χρειάζεται δεν είναι μια αναδιανομή πανωφοριών, αν και πρέπει να ειπωθεί ότι ακόμη και σε μια τέτοια περίπτωση, ο λαός που τουρτουρίζει θα έβρισκε όφελος σ' αυτό. Ούτε θέλουμε να μοιράσουμε τον πλούτο των Ρότσιλντ. Αυτό που πραγματικά θέλουμε είναι να οργανωθούμε έτσι, ούτως ώστε κάθε σε ανθρώπινη ύπαρξη που γεννιέται στον κόσμο να διασφαλίζεται εξαρχής η ευκαιρία να μαθαίνει μια χρήσιμη εργασία και και να γίνεται ειδική σε αυτήν. Ύστερα, να είναι ελεύθερος να ασκεί το επάγγελμά του χωρίς να ζητά την άδεια από αφέντη ή ιδιοκτήτη και χωρίς να παραδίδει στο γαιοκτήμονα ή τον καπιταλιστή τη μερίδα του λέοντος από αυτό που παράγει. Όσον αφορά τον πλούτο που κατέχουν οι Ρότσιλντ ή οι Βάντερμπιλτ (Vanderbilt), θα μας βοηθήσει να οργανώσουμε το δικό μας σύστημα κοινοτικής παραγωγής.

Τη μέρα που ο εργάτης θα μπορεί να καλλιεργεί τη γη χωρίς να δίνει ως εισφορά το μισό της παραγωγής του, τη μέρα οι απαραίτητες για την προετοιμασία του εδάφους για πλούσιες σοδειές μηχανές θα είναι ελεύθερες στη διάθεση των καλλιεργητών, τη μέρα που ο βιομηχανικός εργάτης θα παράγει για την κοινότητα και όχι για τον μονοπωλητή- αυτή η μέρα θα δει τους εργάτες ντυμένους και θρεμμένους· και δε θα υπάρχουν πια Ρότσιλντ ή άλλοι εκμεταλλευτές.

Κανείς τότε δεν θα αναγκάζεται να πουλά την εργατική του δύναμη για ένα μισθό που αντιπροσωπεύει μόνο ένα μικρό τμήμα από αυτό που παράγει.

«Μέχρις εδώ πάμε καλά», λένε αυτοί που μας επικρίνουν, « αλλά θα υπάρξουν Ρότσιλντ που θα έρχονται από το εξωτερικό. Πώς θα εμποδίσετε κάποιον να συσσωρεύσει εκατομμύρια στην Κίνα και μετά να εγκατασταθεί ανάμεσά σας; Πώς θα εμποδίσετε κάποιον σαν κι αυτόν να περιβάλλει τον εαυτό του με λακέδες και έμμισθους σκλάβους-να τους εκμεταλλευτεί και να πλουτίσει εις βάρος τους;»

«Δε μπορείτε να πετύχετε μια επανάσταση σε όλο τον κόσμο ταυτόχρονα. Ωραία, λοιπόν, θα εγκαταστήσετε τελωνεία στα σύνορά σας για να ψάξετε όλους όσους μπαίνουν στη χώρα σας και να κατάσχετε τα χρήματα που φέρνουν μαζί τους; Θα ήταν ωραίο θέαμα αναρχικοί αστυνόμοι να πυροβολούν ταξιδιώτες!»

Στη βάση του όμως αυτό το επιχείρημα εμπεριέχει ένα τεράστιο λάθος. Αυτοί που το εκφράζουν δε στάθηκαν ποτέ να αναρωτηθούν από πού προέρχονται οι περιουσίες των πλουσίων. Λίγη σκέψη ωστόσο, θα αρκούσε για να τους δείξει ότι αυτές οι περιουσίες γεννιούνται από την ανέχεια των φτωχών. Όταν δεν υπάρχουν πια εξαθλιωμένοι δε θα υπάρχουν ούτε πλούσιοι να τους εκμεταλλευτούν.

Ας ρίξουμε μια ματιά για λίγο στο Μεσαίωνα, όταν οι μεγάλες περιουσίες άρχισαν να εμφανίζονται.

Ένας βαρώνος φεουδάρχης αρπάζει μια γόνιμη κοιλάδα. Αλλά όσο στη γόνιμη κοιλάδα δεν υπάρχουν χωρικοί, ο βαρώνος μας δεν είναι πλούσιος. Η γη του δε του αποφέρει τίποτα, θα μπορούσε εξίσου καλά να κατέχει μια ιδιοκτησία στο φεγγάρι! Τι κάνει ο βαρώνος μας για να πλουτίσει; Αναζητά χωρικούς!

Αν κάθε χωρικός--καλλιεργητής είχε ένα κομμάτι γης, ελεύθερο από νοίκι και φόρους, αν είχε επιπλέον τα εργαλεία και τα ζώα που είναι απαραίτητα για την αγροτική εργασία, ποιος θα όργωνε τα κτήματα του βαρώνου; Όλοι θα φρόντιζαν το δικό τους κτήμα. Αλλά υπάρχουν χιλιάδες εξαθλιωμένα άτομα κατεστραμμένα από πολέμους, ξηρασία ή λοιμό. Δεν έχουν ούτε άλογο ούτε αλέτρι. (Το σίδερο ήταν ακριβό το Μεσαίωνα και ένα άλογο για ζέψιμο ακόμη περισσότερο.)

Όλα αυτά τα απογυμνωμένα πλάσματα προσπαθούν να βελτιώσουν την κατάστασή τους. Μια μέρα βλέπουν στο δρόμο στα όρια του κτήματος του βαρώνου μας ένα πίνακα ανακοινώσεων που υποδεικνύει με κάποια σήματα κατανοητά σ' αυτούς ότι ο εργάτης που διατίθεται να εγκατασταθεί σ' αυτό το κτήμα θα παραλάβει τα εργαλεία και τα υλικά για να χτίσει την καλύβα του και να σπείρει τα χωράφια του, χωρίς να πληρώνει νοίκι για ένα συγκεκριμένο αριθμό ετών. Ο αριθμός των ετών παρουσιάζεται από τόσους πολλούς σταυρούς στον πίνακα ανακοινώσεων που ο χωρικός καταλαβαίνει το νόημα αυτών των σταυρών.

Έτσι οι δύστυχοι φουκαράδες συρρέουν στη γη του βαρώνου, δημιουργώντας δρόμους, αποξηραίνοντας έλη, χτίζοντας χωριά. Σε εννιά χρόνια αρχίζει να τους φορολογεί. Πέντε χρόνια αργότερα αυξάνει το νοίκι. Ύστερα το διπλασιάζει. Ο χωρικός δέχεται αυτές τις νέες συνθήκες γιατί δε μπορεί να βρει καλύτερες αλλού. Και σιγά-σιγά με τη βοήθεια των νόμων που φτιάχνονται από τους βαρώνους, η φτώχεια του χωρικού μετατρέπεται σε πηγή του πλούτου του βαρώνου. Και δεν είναι μόνο ο αφέντης του φέουδου που λαφυραγωγεί εις βάρος του. Ένα ολόκληρο λεφούσι από τοκογλύφους εφορμούν εναντίον των χωριών, πολλαπλασιαζόμενοι καθώς η κακομοιριά των χωρικών αυξάνει. Έτσι ήταν τα πράγματα στο Μεσαίωνα. Και σήμερα δεν είναι ακόμη έτσι τα πράγματα; Αν υπήρχαν ελεύθερες εκτάσεις τις οποίες ο χωρικός μπορούσε να καλλιεργήσει αν το επιθυμούσε, θα πλήρωνε χίλια

φράγκα στον Κύριο Υποκόμη (τίτλος ευγενείας κατώτερος του κόμητα, *Σ.τ.Μ.*) για να δεχτεί να του πουλήσει ένα ψίχουλο; Θα επιβάρυνε τον εαυτό του με ένα νοίκι που

θα απορροφούσε το ένα τρίτο της παραγωγής; Θα πήγαινε να γίνει κολλήγος για να δώσει τη μισή συγκομιδή του στο γαιοκτήμονα;

Όμως δεν έχει τίποτα. Έτσι θα αποδεχτεί οποιεσδήποτε συνθήκες, αρκεί μόνο να μπορέσει να ζήσει οργώνοντας τη γη και θα πλουτίσει το γαιοκτήμονα. Επομένως στο δέκατο ένατο αιώνα, όπως ακριβώς στο Μεσαίωνα, η φτώχεια του χωρικού είναι μια πηγή πλούτου του κτηματία.

II

Ο γαιοκτήμονας οφείλει τα πλούτη του στη φτώχεια των χωρικών και ο πλούτος του καπιταλιστή προέρχεται από την ίδια πηγή.

Πάρτε την περίπτωση ενός αστού, ο οποίος με τον ένα ή άλλο τρόπο βρίσκεται να έχει πεντακόσιες χιλιάδες φράγκα. Θα μπορούσε , βεβαίως, να ξοδέψει τα χρήματά του με τον ρυθμό των πενήντα χιλιάδων φράγκων το χρόνο, ένα απλό, ασήμαντο πράγμα σ' αυτό τον καιρό της εκκεντρικής, παράλογης πολυτέλειας. Αλλά έτσι δε θα του είχε μείνει τίποτα στο τέλος των δέκα ετών. Γι αυτό, όντας «πρακτικό άτομο», προτιμά να κρατήσει την περιουσία του ακέραια και να κερδίσει επίσης ένα βολικό μικρό ετήσιο εισόδημα.

Αυτό είναι πολύ εύκολο στην κοινωνία μας, ακριβώς γιατί οι πόλεις και τα χωριά μας αφθονούν από εργάτες που δεν έχουν τα προς το ζην για ένα μήνα, ούτε καν για ένα δεκαπενθήμερο.

Έτσι ο αστός μας ιδρύει ένα εργοστάσιο. Οι τράπεζες σπεύδουν να του δανείσουν άλλες πεντακόσιες χιλιάδες φράγκα, ειδικά αν έχει μια φήμη για «επιχειρηματική ικανότητα». Και με το εκατομμύριό του μπορεί να διευθύνει την εργασία πεντακοσίων εργατών.

Αν όλοι οι άντρες και οι γυναίκες στα περίχωρα είχαν εξασφαλισμένη την ικανοποίηση των καθημερινών τους αναγκών, ποιος θα δούλευε για τον καπιταλιστή μας με ένα μισθό 3 φράγκων την ημέρα, ενώ τα προϊόντα που παράγει πωλούνται για πέντε ή ακόμη δέκα φράγκα;

Δυστυχώς-το ξέρουμε όλοι πολύ καλά- οι φτωχές γειτονιές των πόλεών μας και των γειτονικών χωριών είναι γεμάτες από άπορους φουκαράδες, των οποίων τα παιδιά φωνάζουν για ψωμί. Έτσι, πριν το εργοστάσιο καλά-καλά τελειώσει, οι εργάτες σπεύδουν να προσφέρουν τον εαυτό τους. Εκεί που ζητείται μια εκατοντάδα, χίλιοι πολιορκούν τις πόρτες, και από την ώρα που το εργοστάσιό του θα ξεκινήσει, ο ιδιοκτήτης, αν έχει μόνο μέτριες επιχειρηματικές ικανότητες, θα αποκομίζει χίλια φράγκα το χρόνο από κάθε εργάτη που απασχολεί.

Με αυτό τον τρόπο μπορεί να αποταμιεύει μια μικρή βολική περιουσία. Και αν διαλέξει ένα επικερδή κλάδο και έχει «επιχειρηματικά ταλέντα» σύντομα θα μεγαλώσει το εργοστάσιό του και θα αυξήσει το εισόδημά του διπλασιάζοντας τον αριθμό των ανθρώπων που εκμεταλλεύεται.

Έτσι μετατρέπεται σε μια βαρύνουσα προσωπικότητα. Είναι σε θέση να παραθέτει γεύματα σε άλλες προσωπικότητες- στους τοπικούς προύχοντες, στον κύριο

βουλευτή. Μπορεί να παντρέψει την περιουσία του με μία άλλη περιουσία. Σύντομα μπορεί να διαλέγει θέσεις για τα παιδιά του και αργότερα ίσως να πάρει κάτι καλό απ' την Κυβέρνηση-μια σύμβαση για το στρατό ή την αστυνομία. Ο χρυσός του γεννάει χρυσό? ώσπου επιτέλους ένας πόλεμος, ή ακόμη μια φήμη πολέμου, ή μια κερδοσκοπία στο Χρηματιστήριο, του δίνει τη μεγάλη του ευκαιρία.

Τα εννέα δέκατα των τεράστιων περιουσιών που έχουν δημιουργηθεί στις Ηνωμένες Πολιτείες είναι (όπως ο Χένρυ Τζώρτζ (Henry George) απέδειξε στο «Κοινωνικά Προβλήματα») το αποτέλεσμα απάτης σε μεγάλη κλίμακα, υποβοηθούμενη από το Κράτος. Στην Ευρώπη εννέα δέκατα από τις περιουσίες που δημιουργούνται στις μοναρχίες και τις δημοκρατίες μας έχουν την ίδια προέλευση. Δεν υπάρχουν δύο τρόποι για να γίνει κανείς εκατομμυριούχος. Αυτό είναι το μυστικό του πλούτου? βρες τους εξαθλιωμένους που λιμοκτονούν, πλήρωσέ τους τρία φράγκα και καν' τους να παράγουν αξία δέκα φράγκων την ημέρα, συσσώρευσε μια περιουσία με αυτούς τους τρόπους και μετά αύξησέ την με κάποια πετυχημένη βολή, δημιουργημένη με τη βοήθεια του Κράτους!

Χρειάζεται να συνεχίσουμε μιλώντας για τις μικρές περιουσίες οι οποίες αποδίδονται από τους οικονομολόγους σε προνοητικότητα και οικονομία, όταν γνωρίζουμε ότι απλή εξοικονόμηση από μόνη της δεν φέρνει κανένα αποτέλεσμα, όσο οι πεντάρες που αποταμιεύονται δεν χρησιμοποιούνται για την εκμετάλλευση των πεινασμένων;

Πάρτε π.χ. έναν τσαγκάρη. Έστω ότι η δουλειά του αμείβεται καλά, ότι έχει μπόλικη πελατεία και ότι μέσω αυστηρής οικονομίας καταφέρνει να αποταμιεύσει από δύο φράγκα τη μέρα, πενήντα φράγκα το μήνα! Έστω ότι ο τσαγκάρης μας δεν είναι ποτέ άρρωστος, ότι τρώει χορταστικά, παρά το πάθος του για οικονομία? ότι δεν παντρεύεται ούτε έχει παιδιά? ότι δεν πεθαίνει από φυματίωση? υποθέστε οτιδήποτε επιθυμείτε!

Ε, λοιπόν, στα πενήντα του δε θα έχει βάλει στην άκρη ούτε 15.000 φράγκα? και δε θα έχει αρκετά για να ζήσει κατά τη διάρκεια των γηρατειών του, όταν δε θα μπορεί πλέον να εργαστεί. Σίγουρα δε δημιουργούνται έτσι οι τεράστιες περιουσίες. Αλλά υποθέστε ότι ένας άλλος τσαγκάρης, μόλις αποταμιεύσει λίγες πεντάρες, τα μεταφέρει με φροντίδα στην τράπεζα αποταμιεύσεων και ότι η τράπεζα αποταμιεύσεων τα δανείζει στον καπιταλιστή που ετοιμάζεται να εκμεταλλευτεί τους φτωχούς. Τότε ο τσαγκάρης μας παίρνει ένα μαθητευόμενο, το παιδί κάποιου εξαθλιωμένου φτωχού, που θα θεωρήσει τον εαυτό του τυχερό αν σε πέντε χρόνια ο γιος του έχει μάθει την τέχνη και μπορεί να κερδίσει το ψωμί του.

Εν τω μεταξύ ο τσαγκάρης μας δεν χάνει από αυτόν, και αν υπάρχει έντονη κίνηση στον κλάδο σύντομα παίρνει ένα δεύτερο, και ύστερα ένα τρίτο μαθητευόμενο. Στο μέλλον θα πάρει δύο ή τρεις εργάτες-φτωχούς κακομοίρηδες, γεμάτους ευγνωμοσύνη που παίρνουν τρία φράγκα τη μέρα για δουλειά που αξίζει έξι και αν ο τσαγκάρης μας είναι «τυχερός», αν δηλαδή, είναι αρκετά έξυπνος και αρκετά τσιγκούνης, οι εργάτες και οι μαθητευόμενοί του θα του αποφέρουν σχεδόν μια εικοσαριά φράγκα την ημέρα, επιπλέον από τον ατομικό του μόχθου. Τότε μπορεί να διευρύνει την επιχείρησή του. Σταδιακά θα γίνει πλούσιος και δε θα έχει πια ανάγκη να περιορίζει τον εαυτό του στα αυστηρώς αναγκαία για την επιβίωση. Θα αφήσει μια μικρή βολική περιουσία στο γιο του.

Αυτό ονομάζουν οι άνθρωποι «να είσαι οικονόμος και να έχεις εγκρατείς συνήθειες». Κατά βάθος δεν είναι τίποτα περισσότερο και τίποτα λιγότερο από τη συντριβή των φτωχών.

Το εμπόριο φαίνεται να εξαιρείται από αυτό τον κανόνα. «Ένας τέτοιος άντρας», μας λένε, «αγοράζει τσάι στην Κίνα, το φέρνει στη Γαλλία και πραγματοποιεί κέρδος στο τριάντα τοις εκατό του αρχικού του κεφαλαίου. Δεν εκμεταλλεύτηκε κανένα.»

Ωστόσο η περίπτωση αυτή είναι παρόμοια. Αν ο έμπορός μας είχε μεταφέρει τα δεμάτια του στην πλάτη του, πάει καλά! Στους πρώτους μεσαιωνικούς χρόνους έτσι ακριβώς διεξαγόταν το εξωτερικό εμπόριο και επομένως κανείς δεν έφτανε τέτοια ιλιγγιώδη ποσά περιουσίας όπως στις μέρες μας. Πολύ λίγα και πολύ δύσκολα κερδισμένα ήταν τα χρυσά κέρματα που ο μεσαιωνικός έμπορος κέρδιζε από ένα μακρύ και επικίνδυνο ταξίδι. Ήταν λιγότερο η αγάπη για το χρήμα από τη δίψα για ταξίδι και περιπέτεια που ενέπνεε τις επιχειρήσεις του.

Σήμερα η μέθοδος είναι απλούστερη. Ένας έμπορος που έχει κάποιο κεφάλαιο δε χρειάζεται να κουνηθεί απ' το γραφείο του για να γίνει πλούσιος. Τηλεγραφεί σε έναν εξουσιοδοτημένο αντιπρόσωπό του λέγοντάς του να αγοράσει εκατό τόνους τσάι? ναυλώνει ένα καράβι, και σε λίγες εβδομάδες, σε τρεις μήνες αν είναι ιστιοφόρο, το σκάφος του φέρνει το φορτίο του. Δεν αναλαμβάνει ούτε τα ρίσκα του ταξιδιού, γιατί το τσάι και το σκάφος του είναι ασφαλισμένα, και αν έχει ξοδέψει εκατό χιλιάδες φράγκα θα πάρει εκατόν τριάντα χιλιάδες? αυτό συμβαίνει αν δεν έχει προσπαθήσει να κερδοσκοπήσει σε κάποια πρωτότυπα προϊόντα, στην οποία περίπτωση διατρέχει ένα κίνδυνο είτε να διπλασιάσει την περιουσία του, είτε να τη χάσει τελείως.

Τώρα, πώς θα μπορούσε να βρει άντρες διατεθειμένους να διασχίσουν τη θάλασσα, να ταξιδέψουν στην Κίνα και να επιστρέψουν, να υπομείνουν βάσανα και μόχθο σκλάβου και να διακινδυνεύσουν τη ζωή τους για μια άθλια μικρή αμοιβή; Πώς θα μπορούσε να βρει λιμενεργάτες πρόθυμους να φορτώσουν και να ξεφορτώσουν τα πλοία του για μισθούς πείνας; Πώς; Γιατί είναι σε ανάγκη και λιμοκτονούν. Πηγαίντε στα λιμάνια, επισκεφτείτε τις ταβέρνες στις προκυμαίες, και κοιτάξτε αυτούς τους ανθρώπους που έχουν έρθει να προσληφθούν, συνωστιζώμενοι γύρω από τις πύλες του λιμανιού, τις οποίες πολιορκούν από νωρίς το πρωί, ελπίζοντας να τους επιτραπεί να δουλέψουν στα σκάφη. Κοιτάξτε αυτούς τους ναύτες, ευτυχείς να προσληφθούν για ένα μακρύ ταξίδι, ύστερα από βδομάδες και μήνες αναμονής. Σ' όλη τη ζωή τους έφευγαν με πλοία στη θάλασσα, και θα μπαρκάρουν ακόμη σε άλλα, μέχρι να πεθάνουν στα κύματα.

Μπείτε στα σπίτια τους, κοιτάξτε τις γυναίκες και τα παιδιά τους σε κουρέλια, ζώντας κανείς δεν ξέρει πώς μέχρι την επιστροφή του πατέρα και θα έχετε την απάντηση. Πολλαπλασιάστε τα παραδείγματα, διαλέξτε τα όπου θέλετε? εξετάστε την πηγή όλων των περιουσιών, μεγάλων ή μικρών, είτε προέρχονται απ' το εμπόριο, τις τράπεζες, τα εργοστάσια ή τη γη. Παντού θα ανακαλύψετε ότι ο πλούτος των πλουσίων αναβλύζει από τη φτώχεια των φτωχών. Γι αυτό μια αναρχική κοινωνία δε χρειάζεται να φοβάται τον ερχομό ενός Ρότσιλντ που θα εγκαθιστώνταν στο εσωτερικό της. Εάν κάθε μέλος της κοινότητας γνωρίζει ότι ύστερα από λίγες ώρες παραγωγικού μόχθου θα έχει δικαίωμα σε όλες τις απολαύσεις που προσφέρει ο πολιτισμός, και σε αυτές τις βαθύτερες πηγές ευχαρίστησης που η Τέχνη και η Επιστήμη προσφέρουν σε όλους όσους τις ασκούν, δε θα πουλήσει τη δύναμή του για

ένα μισθό πείνας· κανείς δε θα έρθει εθελοντικά να δουλέψει για τον πλουτισμό του Ρότσιλντ σας. Οι πεντάρες του θα είναι μόνο πολλά μεταλλικά κομμάτια- χρήσιμες για διάφορους σκοπούς, αλλά ανίκανες να αναπαραχθούν.

Απαντώντας στην παραπάνω ένσταση υποδείξαμε ταυτόχρονα το πεδίο δράσης της Απαλλοτρίωσης. Πρέπει να εφαρμόζει σε οτιδήποτε διευκολύνει έναν άνθρωπο -- είναι τραπεζίτης, βιομήχανος ή γαιοκτήμονας-- να ιδιοποιηθεί το προϊόν του μόχθου κάποιου άλλου. Η φόρμουλά μας είναι απλή και κατανοητή.

Δε θέλουμε να κλέψουμε από κάποιον το παλτό του, αλλά θέλουμε να δώσουμε στους εργάτες όλα τα πράγματα των οποίων η έλλειψη τους μετατρέπει σε εύκολο θύμα για τον εκμεταλλευτή: και θα κάνουμε το παν δυνατόν ώστε, αφού σε κανένα δε θα λείπει κάτι, κανένας άνθρωπος να μην είναι αναγκασμένος να πουλήσει τη δύναμη των χεριών του για κερδίσει την μετά βίας επιβίωση γι αυτόν και τα παιδιά του. Αυτό εννοούμε όταν μιλάμε για απαλλοτρίωση? αυτό θα είναι το χρέος μας κατά την Επανάσταση, προς τον ερχομό της οποίας προσβλέπουμε, όχι σε διακόσια χρόνια μετά από σήμερα, αλλά σύντομα, πολύ σύντομα.

III

Οι ιδέες του Αναρχισμού γενικώς και της Απαλλοτρίωσης ειδικώς βρίσκουν πολύ περισσότερη απήχηση απ' όσο είμαστε σε θέση να φανταστούμε μεταξύ ανθρώπων με ανεξάρτητο χαρακτήρα και αυτών για τους οποίους η τεμπελιά δεν είναι το υπέρτατο ιδανικό. «Ωστόσο», μας προειδοποιούν συχνά οι φίλοι μας, «φροντίστε να μην το παρατραβήξετε! Η ανθρωπότητα δε μπορεί να μεταβληθεί σε μία μέρα, γι αυτό μη βιάζεστε υπερβολικά με τα σχέδιά σας για Απαλλοτρίωση και Αναρχία, αλλιώς θα διακινδυνεύσετε να μην πετύχετε ένα μόνιμο αποτέλεσμα.»

Τώρα, αυτό που φοβόμαστε όσον αφορά την απαλλοτρίωση είναι ακριβώς το αντίθετο. Φοβόμαστε μήπως δε το προχωρήσουμε σε αρκετά μεγάλη κλίμακα, μήπως την πραγματοποιήσουμε σε πολύ μικρή κλίμακα ώστε να είναι διαρκής. Δε θα θέλαμε να αναχαιτιστεί η επαναστατική ορμή στα μισά του δρόμου, να εξαντλήσει τον εαυτό της σε ημίμετρα, τα οποία δε θα ευχαριστούσαν κανέναν, και ενώ θα προκαλούσε μια τεράστια σύγχυση στην κοινωνία και θα σταματούσε τις παραδοσιακές της ασχολίες, δε θα είχε καμιά ζωτική δύναμη-που απλώς θα διέδιδε γενική δυσφορία και αναπόφευκτα θα προετοίμαζε το δρόμο για το θρίαμβο της αντίδρασης.

Υπάρχουν, στην πραγματικότητα, σ' ένα σύγχρονο Κράτος καθιερωμένες σχέσεις τις οποίες είναι πρακτικά αδύνατο να αλλάξεις αν πειράξεις μόνο ένα μέρος τους. Ο μηχανισμός μέσα στον οικονομικό μας οργανισμό είναι τόσο πολύπλοκος και αλληλοεξαρτώμενος που κανένα μέρος δε μπορεί να αλλαχθεί αν δε διαταράξεις το σύνολο. Αυτό γίνεται φανερό μόλις γίνει μια προσπάθεια για να απαλλοτριωθεί οτιδήποτε.

Ας υποθέσουμε ότι σε κάποια χώρα πραγματοποιείται μια περιορισμένη μορφή απαλλοτρίωσης. Για παράδειγμα ότι, όπως πρότεινε παλαιότερα ο Χένρυ Τζόρτζ, κοινωνικοποιείται μόνο η ιδιοκτησία των μεγάλων γαιοκτημόνων, ενώ τα εργοστάσια παραμένουν άθικτα? ή ότι σε μια συγκεκριμένη πόλη κατάσχονται από την Κοινότητα/Κομμούνα (Commune) τα σπίτια αλλά όχι τα εμπορεύματα· ή ότι σε

κάποιο βιομηχανικό κέντρο τα εργοστάσια περιέρχονται στην Κοινότητα, όμως αφήνονται απείραχτες οι μεγάλες γαιοκτησίες.

Το ίδιο αποτέλεσμα θα έβγαινε σε κάθε περίπτωση- μια απίστευτη ανατροπή του βιομηχανικού συστήματος, χωρίς τρόπο να αναδιοργανωθεί σε καινούργια βάση. Διακοπή της βιομηχανίας και του χρηματοοικονομικού τομέα, χωρίς την επιστροφή στις αρχές της δικαιοσύνης ·η κοινωνία θα βρισκόταν αδύναμη να δημιουργήσει ένα αρμονικό σύνολο.

Εάν η αγροτιά μπορούσε να απελευθερωθεί από τους μεγάλους γαιοκτήμονες, ενόσω η βιομηχανία θα παρέμενε σιδηροδέσμια του καπιταλιστή, του εμπόρου, του τραπεζίτη, τίποτα δε θα είχε επιτευχθεί. Ο χωρικός υποφέρει σήμερα όχι μόνο επειδή οφείλει να πληρώνει νοίκι στο γαιοκτήμονα? υποφέρει από το σύνολο των υπαρχουσών συνθηκών. Τον εκμεταλλεύεται ο έμπορος που τον αναγκάζει να πληρώνει τρία φράγκα για ένα φτυάρι, το οποίο σε σύγκριση με τη δουλειά του αγρότη, δεν αξίζει ούτε δεκαπέντε πεντάρες. Φορολογείται από το Κράτος, το οποίο δε μπορεί να επιβιώσει χωρίς τη φοβερή του ιεραρχία αξιωματούχων και θεωρεί αναγκαίο να διατηρεί ένα ακριβό στρατό, γιατί οι έμποροι όλων των εθνών διαρκώς παλεύουν για τις αγορές και οποιαδήποτε μέρα ένας μικρός τσακωμός που προκαλείται από την εκμετάλλευση κάποιου μέρους της Ασίας ή της Αφρικής μπορεί να καταλήξει σε πόλεμο.

Ύστερα πάλι ο χωρικός υποφέρει από την ερήμωση της επαρχίας: οι νέοι ελκύονται από τις μεγάλες βιομηχανικές πόλεις με το δόλωμα των υψηλών μισθών που πληρώνουν προσωρινά οι παραγωγοί πολυτελών προϊόντων, ή από τα θέλγητρα μιας πιο έντονης ζωής. Η τεχνητή προστασία της βιομηχανίας, η βιομηχανική εκμετάλλευση των ξένων χωρών, η κερδοσκοπία στο χρηματιστήριο, η δυσκολία να βελτιώσει το έδαφος και τα εργαλεία της παραγωγής-όλοι αυτοί οι παράγοντες συνδυάζονται σήμερα εις βάρος της αγροτιάς που επιβαρύνεται όχι μόνο από το νοίκι, αλλά από όλο το σύμπλεγμα των συνθηκών σε μια κοινωνία που βασίζεται στην εκμετάλλευση. Έτσι, ακόμη κι αν η απαλλοτρίωση της γης πραγματοποιούνταν και καθένας ήταν ελεύθερος να οργώσει και να καλλιεργήσει το έδαφος προς το μεγαλύτερο όφελός του, χωρίς να πληρώνει νοίκι, η αγροτιά, ακόμη κι αν απολάμβανε-πράγμα το οποίο δε μπορεί σε καμία περίπτωση να θεωρηθεί δεδομένο-μια περιστασιακή ευημερία, σύντομα θα έπεφτε ξανά στο τέλμα στο οποίο βρίσκεται σήμερα. Τα πάντα θα έπρεπε να ξαναξεκινήσουν, με περισσότερες δυσκολίες.

Το ίδιο ισχύει για τη βιομηχανία. Πάρτε την αντίστροφη περίπτωση: αντί να μετετρέψετε τους εργάτες γης σε χωρικούς-ιδιοκτήτες, δώστε τα εργοστάσια σ' αυτούς που εργάζονται σε αυτά. Διώξτε τους αφέντες-βιομηχάνους, αλλά αφήστε στο γαιοκτήμονα τη γη του, στον τραπεζίτη τα λεφτά του, στον έμπορο το Χρηματιστήριό του, διατηρήστε το πλήθος των ακαμάτηδων που ζουν από το μόχθο των εργατών, τους χιλιάδες των εμπόρων-μεσολαβητών, το Κράτος με τους αναρίθμητους αξιωματούχους του και η βιομηχανία θα ακινητοποιούνταν πλήρως. Μη βρίσκοντας αγοραστές στη μάζα των χωρικών που θα παρέμεναν φτωχοί· μη κατέχοντας την πρώτη ύλη και μη μπορώντας να εξάγουν το προϊόν τους, εν μέρει εξαιτίας του σταματήματος του εμπορίου και ακόμη περισσότερο επειδή οι βιομηχανίες εξαπλώνονται σ' όλο τον κόσμο, οι παραγωγοί θα ένιωθαν ανίκανοι να παλέψουν και χιλιάδες εργάτες θα ρίχνονταν στο δρόμο. Αυτά τα πεινασμένα πλήθη θα ήταν έτοιμα και πρόθυμα να υποταχθούν στον πρώτο ραδιουργό που θα ερχόταν να τους

εκμεταλλευτεί? θα συναινούσαν επίσης να επιστρέψουν στην παλιά σκλαβιά, μόνο με την υπόσχεση της δουλειάς.

Είτε, τέλος, υποθέστε ότι κάνετε έξωση στους γαιοκτήμονες και παραδίδετε τα εργοστάσια στους εργάτες, χωρίς να ασχοληθείτε με το πλήθος των μεσολαβητών που απομυζούν το προϊόν των παραγωγών μας και κερδοσκοπούν στο στάρι και το αλεύρι, το κρέας και τα είδη παντοπωλείου, στα μεγάλα μας εμπορικά κέντρα, την ίδια στιγμή που πωλούν τα προϊόντα των παραγωγών μας.

Ύστερα, μόλις σταματήσει η συναλλαγή και δεν κυκλοφορούν πια τα προϊόντα? μόλις λείψει το ψωμί απ' το Παρίσι και η Λυόν δε βρει αγοραστές για τα μετάξια της, μια τρομερή αντεπανάσταση θα συμβεί-μια αντεπανάσταση που θα πατήσει επί πτωμάτων, σαρώνοντας τις πόλεις και τα χωριά με σφαίρες και οβίδες· κάνοντας όργια εκτελέσεων και εκτοπίσεων όπως το έκανε (στη Γαλλία, *Σ.τ.Μ.*) το 1815, το 1848 και το 1871. Όλα είναι αλληλοεξαρτώμενα στις κοινωνίες μας· είναι αδύνατο να αλλάξεις οποιοδήποτε στοιχείο χωρίς να αλλάξεις το σύνολο. Γι αυτό, τη μέρα που θα επιτεθούμε στην ατομική ιδιοκτησία, σε οποιαδήποτε μορφή της, εδαφική ή βιομηχανική, θα υποχρεωθούμε να επιτεθούμε και σε όλες άλλες. Θα το απαιτήσει η ίδια η επιτυχία της Επανάστασης.

Εκτός αυτού, δε θα μπορούσαμε, και να θέλαμε, να περιορίσουμε τους εαυτούς μας σε μερική απαλλοτρίωση. Όταν η αρχή του «Ιερού Δικαιώματος στην Ιδιοκτησία» κλονιστεί, οι θεωρητικοί δεν πρόκειται να εμποδίσουν την ανατροπή της, εδώ από τους δουλοπάροικους, εκεί από τους σκλάβους της μηχανής.

Αν μια μεγάλη πόλη, π.χ. το Παρίσι, έπρεπε να περιορίσει τον εαυτό της στην κατάσχεση των κατοικιών ή των εργοστασίων, θα ήταν αναγκασμένη επίσης να αρνηθεί το δικαίωμα των τραπεζιτών να επιβάλλουν στην Κοινότητα φόρο που θα έφτανε τα 50.000.000 φράγκα με τη μορφή τόκου από προηγούμενα δάνεια. Η μεγάλη πόλη θα ήταν αναγκασμένη να έρθει σε επαφή με τις αγροτικές περιοχές και η επιρροή της αναπόφευκτα θα παρότρυνε τους χωρικούς να ελευθερωθούν από το γαιοκτήμονα. Θα ήταν αναγκαίο να περιέλθουν στην Κοινότητα οι σιδηρόδρομοι ώστε οι πολίτες να μπορούν να βρουν φαΐ και δουλεία και, τελικά, να αποτραπεί το μάταιο ξόδεμα αποθεμάτων και να προφυλαχθούν από το τραστ (trust, μονοπωλιακή οργάνωση, *Σ.τ.Μ.*) των κερδοσκόπων του σταριού, όπως αυτών των οποίων θύμα έπεσε η Κομμούνα του 1793, θα έπρεπε να ανατεθεί στους ίδιους τους πολίτες η φροντίδα να συγκεντρώσουν αγαθά στις αποθήκες τους και να τα αναδιανείμουν.

Ωστόσο, κάποιοι σοσιαλιστές προσπαθούν να καθιερώσουν ένα διαχωρισμό. «Φυσικά», λένε, «το έδαφος, τα ορυχεία, οι βιοτεχνίες και τα εργοστάσια πρέπει να απαλλοτριωθούν, αυτά είναι τα εργαλεία της παραγωγής και δικαίως θα έπρεπε να τα θεωρούμε δημόσια ιδιοκτησία. Αλλά τα αντικείμενα κατανάλωσης-τροφή, ρούχα και σπίτια- θα έπρεπε να παραμείνουν ατομική ιδιοκτησία.»

Η λαϊκή σοφία παραμέρισε αυτή τη λεπτή διάκριση. Δεν είμαστε άγριοι που μπορούν να ζουν στα δάση, χωρίς άλλο καταφύγιο απ' ότι τα κλαδιά. Ο Ευρωπαίος που εργάζεται χρειάζεται στέγη, δωμάτιο, κρεβάτι, μια απλή θερμάστρα. Είναι αλήθεια ότι το κρεβάτι, το δωμάτιο και το σπίτι είναι για τον μη-παραγωγό ένα καταφύγιο τεμπελιάς. Αλλά για τον εργάτη, ένα δωμάτιο, καλά θερμαινόμενο και φωτισμένο, είναι εξίσου ένα μέσο παραγωγής όσο το εργαλείο ή η μηχανή. Είναι το μέρος όπου

τα νεύρα και οι μύες μαζεύουν δύναμη για τη δουλειά της επόμενης ημέρας. Η ανάπαυση του εργάτη είναι η καθημερινή επισκευή της μηχανής.

Το ίδιο επιχείρημα ταιριάζει ακόμα εμφανέστερα στην τροφή. Οι υποτιθέμενοι οικονομολόγοι για τους οποίους μιλούμε μετά βίας θα αρνούνταν ότι ο άνθρακας που καίει μια μηχανή είναι εξίσου αναγκαίος για την παραγωγή όσο η ίδια η πρώτη ύλη. Πώς λοιπόν θα μπορούσε το φαγητό, χωρίς το οποίο η ανθρώπινη μηχανή δε θα μπορούσε να δουλέψει, να αφαιρεθεί από τη λίστα των απαραίτητων για τον παραγωγό; Θα μπορούσε αυτό να είναι ένα λείψανο θρησκευτικής μεταφυσικής; Το φαγοπότι του πλούσιου είναι πράγματι μια πολυτελής υπόθεση, αλλά το φαΐ του εργάτη είναι εξίσου μέρος της παραγωγής όσο το καύσιμο της ατμομηχανής.

Το ίδιο και για τα ρούχα. Αν οι οικονομολόγοι που κάνουν αυτή τη διάκριση μεταξύ μέσων παραγωγής και κατανάλωσης ντυνόντουσαν αν τους άγριους της Νέας Γουινέας, θα καταλαβαίναμε την ένστασή τους. Αλλά άνθρωποι που δε θα μπορούσαν να γράψουν ούτε λέξη χωρίς πουκάμισο στην πλάτη τους δεν είναι σε θέση να κάνουν τόσο απόλυτο και γρήγορο διαχωρισμό μεταξύ του πουκάμισου και της πένας τους. Και ενώ τα κομψά φορέματα των συζύγων τους οπωσδήποτε υπάγονται στην κατηγορία των πολυτελών προϊόντων, υπάρχει ωστόσο μια συγκεκριμένη ποσότητα λινού, βαμβακερού και μάλλινου υφάσματος που αποτελεί αναγκαιότητα για τη ζωή του παραγωγού. Το πουκάμισο και τα παπούτσια με τα οποία πάει στη δουλεία του, το σακάκι που φορά όταν τελειώσει ο μόχθος της ημέρας, αυτά είναι εξίσου αναγκαία γι αυτόν όπως το σφυρί και το αμόνι.

Είτε μας αρέσει είτε όχι, αυτό εννοούν οι άνθρωποι όταν μιλούν για επανάσταση. Μόλις θα έχουν σαρώσει την Κυβέρνηση, θα επιδιώξουν πρώτ' απ' όλα να εξασφαλίσουν για τους εαυτούς τους ευπρεπείς κατοικίες και φαγητό και ρούχα σε επάρκεια-ελεύθερα από καπιταλιστικό αντίτιμο. Και ο λαός θα έχει δίκιο. Οι μέθοδοι του λαού θα είναι πολύ περισσότερο σύμφωνες με την «επιστήμη» παρά αυτές των οικονομολόγων που κάνουν τόσους πολλούς διαχωρισμούς μεταξύ μέσων παραγωγής και αντικειμένων κατανάλωσης. Οι άνθρωποι καταλαβαίνουν ότι αυτό ακριβώς είναι το σημείο από το οποίο πρέπει να ξεκινήσει η Επανάσταση· και θα βάλλουν τα θεμέλια για τη μοναδική άξια του ονόματός της οικονομική επιστήμη- μια επιστήμη που θα μπορούσε να ονομαστεί «*Μελέτη των Αναγκών της Ανθρωπότητας και των Οικονομικών Μέσων για την ικανοποίησή τους.*».

Κεφάλαιο 5: Διατροφή

I

Εάν η Επανάσταση που έρχεται είναι κοινωνική, θα διακρίνεται από τις προηγούμενες όχι μόνο ως προς το σκοπό της αλλά και ως προς τις μεθόδους της. Οποιοσδήποτε καινούργιος σκοπός απαιτεί και καινούργιες μεθόδους.

Τα τρία μεγάλα λαϊκά κινήματα, που είδαμε στη Γαλλία κατά τη διάρκεια του προηγούμενου αιώνα, διαφέρουν σε πολλά μεταξύ τους. Έχουν όμως ένα κοινό χαρακτηριστικό.

Ο λαός μάχεται για ανατρέψει το παλιό καθεστώς, χύνει το αίμα του και, αφού σπάσει τη θηλιά από το λαιμό του, αποσύρεται από τις εξελίξεις. Σχηματίζεται μια κυβέρνηση, απαρτιζόμενη από ανθρώπους λιγότερο ή περισσότερο έντιμους, και αναλαμβάνει να οργανώσει τη δημοκρατία, το 1793, την εργασία, το 1848, και την ελεύθερη Κομμούνα, το 1871.

Αυτή η κυβέρνηση, διαποτισμένη από τις ιδέες των Ιακωβίνων, ασχολείται πάνω απ' όλα με πολιτικά ζητήματα: την αναδιοργάνωση της κρατικής μηχανής, την κάθαρση των δημόσιων υπηρεσιών, τον διαχωρισμό της εκκλησίας από το κράτος, τα πολιτικά δικαιώματα και ούτω καθεξής.

Τα εργατικά σωματεία επιτηρούν τη νέα κυβέρνηση και συχνά επιβάλλουν τις απόψεις τους. Όμως, ακόμα και μέσα σε αυτά τα σωματεία, όπου οι εκπρόσωποι είναι όχι μόνο αστοί αλλά και εργάτες, πάντα επικρατεί η αστική άποψη. Τα πολιτικά ζητήματα συζητούνται ευρέως, αλλά το ζήτημα του ψωμιού ξεχνιέται.

Μεγάλες ιδέες εμφανίστηκαν εκείνη την εποχή, ιδέες που αναστάτωσαν τον κόσμο. Εκφωνήθηκαν λόγοι που ακόμα και σήμερα, έναν αιώνα μετά, ραγίζουν τις καρδιές μας.

Αλλά το ψωμί έλειπε από τις φτωχογειτονιές.

Αναπόφευκτα, κάθε φορά που εκδηλωνόταν η Επανάσταση, η βιομηχανική παραγωγή διακοπτόταν. Η κυκλοφορία των αγαθών σταματούσε και το κεφάλαιο κρυβόταν. Ο εργοδότης δεν είχε τίποτα να φοβηθεί εκείνους τους καιρούς: όταν δεν κερδοσκοπούσε με την αθλιότητα, ζούσε από τα μερίσματά του. Ο μισθωτός όμως αναγκαζόταν να ζει μεροδούλι μεροφάι. Η πείνα ήταν προ των θυρών.

Η εξαθλίωση έκανε την εμφάνισή της--όμοιά της δεν είχαμε δει ούτε με το παλιό καθεστώς.

"Οι Γιρονδίνοι μας παίρνουν το ψωμί!" ήταν η φράση που ακουγόταν στις φτωχογειτονιές το 1793. Και κόψανε τα κεφάλια των Γιρονδίνων και δώσανε πλήρη εξουσία στο "Βουνό" ["Montagne"] και στην Παρισινή Κομμούνα. Πραγματικά, η Κομμούνα ασχολήθηκε με το ζήτημα του ψωμιού και κατέβαλε ηρωικές προσπάθειες για να θρέψει το Παρίσι. Ο Φουσέ [Fouch\'e] και ο Κολ ντ' Ερμπουά [Collot d'Herbois] δημιούργησαν αποθήκες αγαθών στη Λιόν, αλλά διέθεταν μηδαμινούς πόρους για να τις γεμίσουν. Οι δημοτικές αρχές πάσχιζαν να βρουν σιτάρι και απαγχόνιζαν τους αρτοπώλες που μονοπωλούσαν τα άλευρα, το ψωμί ωστόσο εξακολουθούσε να λείπει.

Μετά στράφηκαν στους βασιλικούς συνωμότες και αποκεφάλιζαν δέκα με δεκαπέντε την ημέρα, υπηρέτριες και δούκισσες αδιακρίτως, κυρίως όμως υπηρέτριες, διότι οι δούκισσες ήταν στην Κομπλέντζ [Coblentz]. Αλλά και εκατό δούκες και υποκόμηδες να αποκεφάλιζαν το εικοσιτετράωρο, τίποτα δεν θα άλλαζε.

Η εξαθλίωση αυξανόταν. Αφού χρειάζονταν ένα μισθό για να ζήσουν και ο μισθός δεν ερχόταν από πουθενά, τι θα άλλαζε με χίλια πτώματα περισσότερο ή λιγότερο;

Ο λαός άρχισε λοιπόν να κουράζεται. "Καλά πάει η Επανάστασή σας", ψιθύριζε στο αυτί του εργάτη ο αντιδραστικός. "Ποτέ στο παρελθόν δεν ήσασταν τόσο εξαθλιωμένοι!". Και σιγά-σιγά ο πλούσιος καθησύχαζε, ξεθάρρευε, προκαλούσε τους ξυπόλητους {les va-nu-pieds} με την πομπώδη χλιδή του, στολιζόταν, παφουμαριζόταν και έλεγε στους εργάτες: "Μα επιτέλους σταματήστε τις κουταμάρες! Τι κερδίσατε με την Επανάσταση; Καιρός είναι να σταματήσουν όλα αυτά".

Με σφιγμένη καρδιά και εξαντλημένη υπομονή, ο επαναστάτης έφτανε σε σημείο να αναλογίζεται: "Ακόμη μια φορά η Επανάσταση πήγε στράφι!". Γύρναγε στο καλύβι του και αδιαφορούσε για τα πάντα.

Η αντίδραση επιβαλλόταν υπεροπτικά και διέπραττε το πραξικόπημά της. Με την Επανάσταση νεκρή, δεν της έμενε παρά να ποδοπατήσει το πτώμα.

Και το ποδοπατούσαν! Το αίμα χυνόταν ποτάμι. Ο "Λευκός Τρόμος"[2] έκοβε κεφάλια, γέμιζε τις φυλακές, και τα όργια του υψηλού υποκόσμου [haute p\'egre] συνεχίζονταν με την παλιά τους φαιδρότητα.

Ιδού η εικόνα όλων των Επαναστάσεών μας. Το 1848 ο εργάτης του Παρισιού διέθεσε στην Επανάσταση "τρεις μήνες εξαθλίωσης" και μετά από τρεις μήνες, καθώς δεν άντεχε άλλο, έκανε την τελευταία απελπισμένη απόπειρά του, μια απόπειρα που πνίγηκε στο αίμα.

Το 1871 η Κομμούνα ήταν νεκρή λόγω έλλειψης επαναστατών. Δεν παρέλειψε να διαχωρίσει την εκκλησία από το κράτος, αλλά θυμήθηκε πολύ αργά να εξασφαλίσει το ψωμί για όλους. Και βλέπαμε στο Παρίσι τους υψηλούς μπριγιαντισμένους[3] να προκαλούν τους ομοσπονδιακούς λέγοντάς τους: "Άντε, βλάκες, να σκοτωθείτε για πέντε δεκάρες, ενώ εμείς σκάμε στο φαΐ στο τάδε εστιατόριο της μόδας!". Καταλάβαμε το λάθος μας τις τελευταίες μέρες και οργανώσαμε συσσίτια, αλλά ήταν ήδη αργά· οι Βερσαλλίες είχαν ήδη ανασυνταχθεί.

"Ψωμί, θέλει ψωμί η Επανάσταση!"

Ας ασχοληθούν άλλοι με πομπώδεις διακηρύξεις! Ας στολιστούν με όσα γαλόνια σηκώνει ο ώμος τους! Ας λογομαχούν άλλοι περί πολιτικών ελευθεριών!

Η δική μας αρμοδιότητα, από τις πρώτες κιόλας ήμερες της Επανάστασής και καθ' όλη τη διάρκειά της, θα είναι να οργανωθούμε έτσι ώστε το ψωμί να μη λείψει από κανένα, ούτε μια γυναίκα να μην υποχρεωθεί να στηθεί στην ουρά στο φούρνο για ένα κομμάτι ψωμί, που θα δεήσουν να της πετάξουν σαν ελεημοσύνη, ούτε ένα παιδί να μη στερηθεί τα απαραίτητα για την ανάπτυξή του.

Η αστική ιδεολογία βασίζεται στη διακήρυξη μεγάλων αρχών ή μάλλον μεγάλων ψευδών. Η λαϊκή ιδεολογία θα είναι βασισμένη στην εξασφάλιση του ψωμιού για όλους. Και ενώ οι αστοί και οι αστικοποιημένοι εργάτες θα παριστάνουν τους σπουδαίους στα λόγια, ενώ οι "πραγματιστές" θα συζητάνε μέχρι αηδίας για τη μορφή που θα πάρει η κυβέρνηση, εμείς --οι "ουτοπιστές"-- θα πρέπει να έχουμε στη σκέψη μας την εξασφάλιση της τροφής καθημερινά.

Τολμούμε να δηλώσουμε πως ο καθένας πρέπει και μπορεί να τρώει μέχρι σκασμού και ότι η Επανάσταση θα νικήσει, όταν εξασφαλίσουμε το ψωμί για όλους.

II

Είναι γνωστό ότι είμαστε ουτοπιστές. Τόσο ουτοπιστές ώστε να πιστεύουμε ότι η Επανάσταση πρέπει και μπορεί να εγγυηθεί σε όλους κατοικία, ενδυμασία και ψωμί--αυτό είναι που δυσαρεστεί τους αστούς, κόκκινους και μπλε[4]. Διότι γνωρίζουν καλά ότι είναι δύσκολο να εξουσιάσεις έναν λαό, όταν αυτός δεν πεινάει.

Ωραία! Εμείς λοιπόν επιμένουμε: Πρέπει να εξασφαλίσουμε το ψωμί στον εξεγερμένο λαό και πρέπει το ζήτημα του ψωμιού να έχει προτεραιότητα από όλα τα άλλα ζητήματα. Εάν αυτό επιλυθεί προς το συμφέρον του λαού, η Επανάσταση θα βρίσκεται σε καλό δρόμο, διότι -για να επιλυθεί το ζήτημα των τροφίμων- θα πρέπει ασυζητητί να αποδεχθούμε την αρχή της ισότητας, η οποία θα αποκλείσει τις άλλες λύσεις.

Είναι σίγουρο πως η Επανάσταση που έρχεται--όμοια με αυτήν του 1848-- θα εκραγεί καταμεσής μιας τρομακτικής βιομηχανικής κρίσης. Εδώ και δώδεκα[5] χρόνια είμαστε ήδη σε αναβρασμό και η κατάσταση δεν μπορεί παρά να επιδεινωθεί. Όλα συγκλίνουν προς την κατεύθυνση της Επανάστασης: ο ανταγωνισμός των νεοσυσταθέντων κρατών, που μάχονται να κατακτήσουν τις παλιές αγορές, οι πόλεμοι, η ανοδική πορεία των φόρων, τα χρέη των κρατών, η ανασφάλεια για το μέλλον, οι μεγάλες μακρινές επιχειρήσεις.

Αυτή τη στιγμή εκατομμύρια εργάτες στην Ευρώπη είναι άνεργοι. Η κατάσταση θα επιδεινωθεί, όταν εκραγεί η Επανάσταση και διαδοθεί όπως η φωτιά σε μια γραμμή πυρίτιδας. Ο αριθμός των ανέργων θα διπλασιασθεί με το στήσιμο των οδοφραγμάτων στην Ευρώπη και στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής. Τι θα κάνουμε για να εξασφαλίσουμε το ψωμί σε αυτά τα πλήθη;

Δεν γνωρίζουμε εάν αυτοί που θεωρούν τους εαυτούς τους πραγματιστές, έχουν εξετάσει αυτό το ζήτημα σε όλη του την αγριότητα [crudit\'e]. Το μόνο που γνωρίζουμε είναι ότι θέλουν να διατηρήσουν το σύστημα της μισθωτής εργασίας, οπότε αναμένουμε να συσταθούν τα "εθνικά εργαστήρια"[6] και να ανακοινωθούν τα "δημόσια έργα", που θα δώσουν ψωμί στους ανέργους[7].

Εφόσον εθνικά εργαστήρια άνοιξαν το 1789 και 1793, εφόσον στα ίδιο μέσα ανατρέξαμε το 1848, εφόσον ο Ναπολέων ΙΙΙ επί 18 χρόνια κατόρθωσε να συγκρατήσει το προλεταριάτο του Παρισιού δίνοντάς του έργα, τα οποία επιβαρύνουν σήμερα το Παρίσι με χρέος δύο δισεκατομμυρίων φράγκων και τα κατά κεφαλήν δημοτικά τέλη ανέρχονται στα 90 φράγκα, εφόσον αυτός ο εξαίσιος τρόπος για να "δαμάσουν το Θηρίο" εφαρμοζόταν στη Ρώμη και στην Αίγυπτο πριν από 4.000 χρόνια και εφόσον άρχοντες, βασιλείς και αυτοκράτορες πάντα έβρισκαν τον τρόπο να ρίχνουν ένα κομμάτι ψωμί στο λαό για να προλάβουν να μαζέψουν το μαστίγιό τους, είναι φυσικό οι "πραγματιστές" να εκθειάζουν αυτή τη μέθοδο για να διαιωνίσουν το σύστημα της μισθωτής εργασίας. Για ποιο λόγο να σπαζοκεφαλιάζουμε, όταν διαθέτουμε μέθοδο δοκιμασμένη από τους Φαραώ της Αιγύπτου;

Λοιπόν, εάν η Επανάσταση είχε την ατυχία να πάρει αυτή την κατεύθυνση, θα ήταν χαμένη!

Το 1848, όταν άνοιξαν τα εθνικά εργαστήρια στις 27 Φεβρουαρίου, οι άνεργοι στο Παρίσι ανέρχονταν στις 8.000. Δεκαπέντε μέρες αργότερα ανέρχονταν στις 49.000. Σε λίγο θα έφταναν τις 100.000, χωρίς να υπολογίζουμε όσους κατέφθαναν από τις επαρχίες.

Αλλά εκείνη την περίοδο, στη Γαλλία, στο εμπόριο και στη βιομηχανία, δεν απασχολούταν ούτε το μισό εργατικό δυναμικό που απασχολείται σήμερα. Σε περίοδο Επανάστασής η βιομηχανία και οι εισαγωγές-εξαγωγές υφίστανται τις μεγαλύτερες απώλειες. Ας αναλογιστούμε τον αριθμό των εργατών που δουλεύουν έμμεσα ή άμεσα στις εξαγωγές ή τον αριθμό των εργατών που δουλεύουν στις βιομηχανίες ειδών πολυτελείας, των οποίων η πελατεία είναι η αστική μειοψηφία!

Μια Επανάσταση στην Ευρώπη θα σημάνει αυτόματα το τέλος για τις μισές και πλέον βιομηχανίες και βιοτεχνίες. Εκατομμύρια εργαζόμενοι θα βρεθούν στο δρόμο μαζί με τις οικογένειές τους.

Αυτή την πραγματικά τρομερή κατάσταση θα προσπαθήσουμε να την αντιμετωπίσουμε με τα εθνικά εργαστήρια, δηλαδή καινούργιες βιομηχανίες, φτιαγμένες επί τόπου, με μοναδικό σκοπό να απασχολήσουν τους ανέργους!

Είναι εμφανές, όπως εξάλλου έχει ήδη πει ο Προυντόν [Proudhon], ότι η παραμικρή επίθεση στην ιδιοκτησία θα προκαλέσει την αποδιοργάνωση του καθεστώτος, το οποίο είναι βασισμένο στην ιδιοκτησία και στο σύστημα της μισθωτής εργασίας. Η ίδια η κοινωνία θα υποχρεωθεί να αναλάβει εξ ολοκλήρου την παραγωγή και να την αναδιοργανώσει σύμφωνα με τις ανάγκες του συνόλου του πληθυσμού. Καθώς όμως μια τέτοια αναδιοργάνωση δεν είναι εφικτή σε μία μέρα, ούτε σε ένα μήνα, και καθώς θα χρειαστεί μια περίοδος προσαρμογής, κατά τη διάρκεια της οποίας εκατομμύρια άνθρωποι θα στερηθούν τα απαραίτητα προς την επιβίωση, τι θα πρέπει να κάνουμε; [8]

Υπό αυτές τις συνθήκες, μία μόνο πραγματικά πρακτική λύση υπάρχει: να αναγνωρίσουμε τις τεράστιες διαστάσεις του εγχειρήματος και αντί να προσπαθούμε να "μπαλώσουμε" μια κατάσταση, που εμείς οι ίδιοι καταστήσαμε αδύνατη, να προχωρήσουμε στην αναδιοργάνωση της παραγωγής πάνω σε καινούργιες βάσεις.

Κατά την άποψή μας, για να ενεργήσουμε πρακτικά, ο λαός θα πρέπει να οικειοποιηθεί όλα τα τρόφιμα που βρίσκονται στις εξεγερμένες περιοχές, να τα καταγράψει και, χωρίς καμία σπατάλη, να γίνει διανομή, ώστε όλοι να επωφεληθούν από τους υπάρχοντες πόρους και να μπορέσουν να περάσουν την κρίσιμη περίοδο. Συγχρόνως πρέπει να επιτευχθεί συμφωνία με τους εργάτες των εργοστάσιων, ώστε να εξασφαλίσουν τα προς το ζην, καθώς και τις πρώτες ύλες, για να μπορέσουν να διατηρήσουν μερικούς μήνες την παράγωγή των απαραίτητων εργαλείων για τους γεωργούς. Ας μην ξεχνάμε ότι, αν και η Γαλλία υφαίνει μεταξωτά για τις γυναίκες των γερμανών τραπεζιτών και για τη ρωσίδα αυτοκράτειρα και τη βασίλισσα των νησιών Σάντουιτς [Sandwich Islandes], και το Παρίσι κατασκευάζει αντικείμενα πολυτελείας για τους πλούσιους ανά τον κόσμο, τα 2/3 των γάλλων χωρικών δεν διαθέτουν ούτε λάμπα για να έχουν φως, ούτε τα απαραίτητα σήμερα γεωργικά

εργαλεία. Πρέπει επίσης να αξιοποιηθεί η άγονη γη, που υπάρχει κατά πληθώρα, και να αναβαθμισθεί η γη που τώρα δεν παράγει ούτε το 1/10 από αυτό που μελλοντικά θα παράγει, όταν υιοθετηθεί η εντατική καλλιέργεια οπωροκηπευτικών.

Αυτή είναι η μόνη πρακτική λύση που μπορούμε να φανταστούμε. Είτε το θέλουμε είτε όχι, θα επιβληθεί εξ ανάγκης.

III

Το κύριο διακριτικό χαρακτηριστικό του σημερινού καπιταλισμού είναι το σύστημα της μισθωτής εργασίας.

Ένας άνθρωπος ή μια ομάδα ανθρώπων, που κατέχει το αναγκαίο κεφάλαιο, ξεκινάει μια βιομηχανική επιχείρηση, αναλαμβάνει να τροφοδοτεί τη βιοτεχνία ή το εργοστάσιο με τις πρώτες ύλες, να οργανώνει την παραγωγή και την πώληση των βιοτεχνικών προϊόντων, να πληρώνει τους εργάτες και, τέλος, να τσεπώνει την υπεραξία ή το κέρδος, με τη δικαιολογία ότι αμείβεται για τη διαχείριση, τους κίνδυνους που διατρέχει και τις διακυμάνσεις που υφίσταται στην αγορά η τιμή ενός προϊόντος.

Ιδού με λίγες λέξεις το σύστημα της μισθωτής εργασίας.

Για να διασώσουν αυτό το σύστημα οι σημερινοί κάτοχοι του κεφαλαίου είναι έτοιμοι να κάνουν μερικούς συμβιβασμούς: π.χ. μοιράζουν στους εργάτες ένα μέρος από τα κέρδη ή ορίζουν μια κλίμακα μισθοδοσίας, που υποχρεούνται να αυξάνουν, όταν η τιμή των δημητριακών αυξάνει. Θα ήταν σύμφωνοι να κάνουν μερικές θυσίες, υπό τον όρο να διατηρήσουν τη διαχείριση της βιομηχανίας και το δικαίωμα να αποσπούν [pr\'elever] τα κέρδη.

Ως γνωστόν, ο κολεκτιβισμός εισαγάγει σημαντικές αλλαγές σε αυτό το πολίτευμα, αλλά δεν καταργεί το σύστημα της μισθωτής εργασίας. Απλά, το κράτος, δηλαδή η αντιπροσωπευτική κυβέρνηση, εθνική ή τοπική, παίρνει τη θέση του εργοδότη. Οι εθνικοί ή κοινοτικοί αντιπρόσωποι και οι πληρεξούσιοί τους, οι δημόσιοι υπάλληλοι, γίνονται διαχειριστές της βιομηχανίας. Είναι αυτοί επίσης που κρατούν για τον εαυτό τους το δικαίωμα της χρήσης [employment, d' employer], προς το κοινό καλό, της υπεραξίας της παραγωγής. Επιπλέον, χαράσσεται μια διαχωριστική γραμμή -πολύ λεπτή αλλά με πολύ σοβαρές συνέπειες- μεταξύ χειρωνακτικής εργασίας και της εργασίας κάποιου που ξέρει μια τέχνη. Η χειρωνακτική εργασία στα μάτια του κολεκτιβιστή δεν είναι παρά μια *απλή* δουλειά, ενώ ο βιοτέχνης, ο μηχανικός, ο επιστήμονας κλπ. εκτελούν αυτό που ο Μαρξ ονομάζει *σύνθετη* εργασία και δικαιούνται υψηλότερο μισθό. Ωστόσο εργάτες και τεχνίτες, υφαντές και επιστήμονες είναι όλοι μισθωτοί του κράτους, "όλοι δημόσιοι υπάλληλοι", που λέγανε και τελευταία για να χρυσώσουν το χάπι.

Συνεπώς η πιο μεγάλη υπηρεσία που θα μπορούσε να προσφέρει στην ανθρωπότητα η Επανάσταση που έρχεται είναι η δημιουργία μιας κατάστασης στην οποία κάθε σύστημα μισθωτής εργασίας θα αποβεί αδύνατο, ανεφάρμοστο, και η μόνη δυνατή λύση θα είναι ο Κομμουνισμός, η άρνηση της μισθωτής σκλαβιάς.

Διότι, ακόμα κι αν αποδεχτούμε πως η κολεκτιβιστική τροποποίηση είναι εφικτή, εάν εισαχθεί σταδιακά σε μια περίοδο ευημερίας και ηρεμίας (αν και εμείς πολύ αμφιβάλλουμε ότι είναι δυνατή, έστω και υπό αυτές τις συνθήκες), θα είναι ανέφικτη σε μια επαναστατική περίοδο, επειδή θα χρειάζεται να ταΐσουμε τα εκατομμύρια που θα ανταποκριθούν στο κάλεσμα στα όπλα. Μια πολιτική Επανάσταση μπορεί να επιτευχθεί χωρίς να διαταραχθούν τα θεμέλια της βιομηχανίας, αλλά μια Επανάσταση κατά την οποία ο λαός θα πάρει στα χέρια του την ιδιοκτησία αναγκαστικά θα παραλύσει την παραγωγή. Τα εκατομμύρια στα ταμεία του κράτους δεν θα φτάσουν για να πληρωθούν τα εκατομμύρια των ανέργων.

Όσο και να επιμείνουμε σε αυτό το σημείο, δεν είναι αρκετό. Η αναδιοργάνωση της βιομηχανίας πάνω σε καινούργιες βάσεις (και θα αναδείξουμε το τεράστιο μέγεθος του προβλήματος) δεν μπορεί να επιτευχθεί μέσα σε λίγες ημέρες και ο προλετάριος δεν είναι σε θέση να διαθέσει χρόνια και χρόνια εξαθλίωσης, για να κάνει το χατίρι των θεωρητικών του συστήματος μισθωτής εργασίας. Για να περάσει τη δύσκολη περίοδο θα απαιτήσει αυτό που πάντα απαιτούσε σε παρόμοιες συνθήκες: την κοινή διάθεση των τροφίμων, το συσσίτιο.[9]

Όσο και αν κάνουμε εκκλήσεις για υπομονή, ο λαός δεν θα υπομείνει. Εάν όλα τα τρόφιμα δεν διατίθενται από κοινού, θα λεηλατήσει τα αρτοπωλεία.

Εάν ο λαός δεν εξεγείρεται με αρκετό δυναμισμό, θα τουφεκίζεται. Για να μπορέσει ο κολεκτιβισμός να εφαρμοστεί, πρέπει πάνω απ' όλα να επιβληθεί τάξη, πειθαρχία, υπακοή. Καθώς οι καπιταλιστές σύντομα θα συνειδητοποιήσουν ότι το να τουφεκίζεται ο λαός από τους αυτοαποκαλούμενους επαναστάτες είναι ο καλύτερος τρόπος για να τον κάνουν να μισήσει την Επανάσταση, δεν θα παραλείψουν να στηρίξουν τους υποστηρικτές της "τάξης", έστω και εάν είναι κολεκτιβιστές. Αργότερα θα βρουν τρόπο να τους εξοντώσουν και αυτούς με τη σειρά τους.

Εάν η "τάξη επανέλθει" κατ' αυτόν τον τρόπο, εύκολα αντιλαμβανόμαστε τις συνέπειες. Δεν θα τουφεκίζουμε τους "κλέφτες" αλλά τους "ταραξίες". Θα ξαναστηθούν τα λαϊκά δικαστήρια και η γκιλοτίνα και οι πιο ένθερμοι επαναστάτες θα ανεβούν στο ικρίωμα. Θα είναι μια επανάληψη του 1793.

Ας μην ξεχνάμε πώς η αντίδραση θριάμβευσε τον περασμένο αιώνα. Στην αρχή αποκεφαλίζαμε τους εμπερτιστές {H\'ebertistes}, τους λυσσασμένους, αυτούς που ο Μινέ {Mignet}, με τους αγώνες ακόμα νωπούς στη μνήμη του, αποκαλούσε "αναρχικούς". Οι δαντονικοί {Dantoniens} δεν άργησαν να τους ακολουθήσουν και όταν οι οπαδοί του Ροβεσπιέρου αποκεφάλισαν αυτούς τους επαναστάτες, ήταν η σειρά τους να ανεβούν στο ικρίωμα -έτσι ο λαός, βλέποντας πως η Επανάσταση είχε χαθεί, άφησε αηδιασμένος ελεύθερο το πεδίο στους αντιδραστικούς.

Εμείς λέμε λοιπόν ότι, αν "η τάξη επανέλθει", οι κολεκτιβιστές θα αποκεφαλίσουν τους αναρχικούς, οι ποσιμπιλιστές {possibilistes} θα αποκεφαλίσουν τους κολεκτιβιστές και τελικά θα αποκεφαλιστούν κι αυτοί από τους αντιδραστικούς. Η Επανάσταση θα πρέπει να ξαναξεκινήσει.

Όλα όμως δείχνουν πως η λαϊκή εξέγερση θα είναι πολύ δυναμική και πως, όταν πραγματοποιηθεί η Επανάσταση, η ιδέα του αναρχικού Κομμουνισμού θα έχει κερδίσει έδαφος. Δεν είναι μια τεχνητή ιδέα, μας την έχει εμπνεύσει ο ίδιος ο λαός,

και καθώς το αδύνατον κάθε άλλης ιδέας γίνεται όλο και περισσότερο εμφανές, ο αριθμός των κομμουνιστών θα αυξάνεται συνεχώς.

Αν η εξέγερση είναι πολύ δυναμική, τα πράγματα θα πάρουν άλλη τροπή. Αντί να λεηλατήσουν κάποιο φούρνο σήμερα και αύριο να είναι πάλι νηστικοί, οι εξεγερμένοι θα καταλάβουν τις αποθήκες με τα σιτηρά, τα σφαγεία, τα μαγαζιά με τα αναλώσιμα--εν ολίγοις όλα τα διαθέσιμα τρόφιμα.

Οι πολίτες και οι πολίτισσες με όλη την καλή θέληση θα καταγράψουν τα περιεχόμενα κάθε μαγαζιού και αποθήκης. Σε ένα εικοσιτετράωρο η επαναστατημένη Κομμούνα θα γνωρίζει ό,τι δεν γνωρίζει ακόμα και σήμερα το Παρίσι, παρ' όλες τις επιτροπές με τις στατιστικές τους, και δεν ήξερε καθ' όλη τη διάρκεια της πολιορκίας: τον ακριβή αριθμό των προμηθειών του. Μέσα σε δύο εικοσιτετράωρα θα έχουμε έτοιμες, σε χιλιάδες αντίτυπα, λίστες που θα καταγράφουν με ακρίβεια την ποσότητα των τροφίμων, πού είναι αποθηκευμένα και τα μέσα διανομής.

Σε κάθε σπίτι, σε κάθε δρόμο, σε κάθε γειτονιά θα συνταχθούν ομάδες εθελοντών--"οι εθελοντές των τροφίμων"--που θα εξαπλωθούν και θα συνεργαστούν για να κάνουν τη δουλειά τους. Μόνο να μην μπουν ανάμεσά τους οι ιακωβίνικες ξιφολόγχες, μόνο οι θεωρητικοί δήθεν επιστήμονες να μην εμφανιστούν και θολώσουν τα νερά, ή μάλλον ας θολώσουν ό,τι θέλουν, αρκεί να μην τους επιτραπεί να διοικήσουν! Με αυτό το φανταστικό πνεύμα αυθόρμητης οργάνωσης, που διακατέχει το λαό και ιδίως όλες τις τάξεις του γαλλικού έθνους[11] και που τόσο σπάνια του δίνεται η ευκαιρία να εξασκήσει, θα αναδυθεί μια τεράστια, ελεύθερη υπηρεσία διανομής τροφίμων, κι ας είναι απέραντο το Παρίσι, κι ας είναι περίοδος επαναστατικού αναβρασμού.

Εάν έχει ο λαός ελευθερία κινήσεων, σε οκτώ ημέρες η διανομή των τροφίμων θα γίνεται με αξιοθαύμαστη ακρίβεια. Μόνο όσοι δεν έχουν δει ποτέ το λαό στη φούρια της δουλειάς, μόνο αυτοί που έχουν περάσει όλη τους τη ζωή σκυμμένοι πάνω από βιβλία μπορεί να αμφιβάλουν. Μιλήστε για το οργανωτικό πνεύμα αυτού του "Μεγάλου Παρεξηγημένου", του λαού, με αυτούς που είδαν το Παρίσι τις ημέρες των οδοφραγμάτων ή το Λονδίνο κατά τη διάρκεια της μεγάλης απεργίας των λιμενεργατών, όταν έπρεπε να τραφούν μισό εκατομμύριο πεινασμένοι, και θα σας πουν πόσο πιο αποτελεσματικός είναι ο λαός από τους γραφειοκράτες.

Ας υποθέσουμε ότι για δεκαπέντε μέρες ή και για ένα μήνα θα χρειαστεί να υποστούμε μια σχετική, προσωρινή ταλαιπωρία... Ε, δεν πειράζει! Ακόμη κι έτσι, για την πλειοψηφία του λαού θα είναι καλύτερα από τη σημερινή κατάσταση. Κατά τη διάρκεια της Επανάστασης ευχαρίστως θα δειπνούμε με ψωμοτύρι[12], καθώς θα συζητούμε ζωηρά τις εξελίξεις. Όπως και να 'χει, ένα σύστημα που θα αναδυθεί αυθόρμητα, υπό την πίεση της άμεσης ανάγκης, είναι απείρως προτιμότερο από οτιδήποτε έχει εφευρεθεί μέσα σε τέσσερις τοίχους, ανάμεσα σε βιβλία ή στα γραφεία του δημαρχείου.

IV

Έτσι ο λαός των μεγαλουπόλεων θα υποχρεωθεί από τα γεγονότα να κατασχέσει όλα τα τρόφιμα, από τα βασικά μέχρι τα πιο σύνθετα, για να ικανοποιήσει τις ανάγκες

όλων των κατοίκων. Όσο πιο γρήγορα τόσο το καλύτερο: τόση λιγότερη φτώχεια θα υπάρξει και τόσες εξοντωτικές μάχες θα αποφευχθούν.

Αλλά πάνω σε ποιες βάσεις μπορούμε να οργανωθούμε για να απολαύσουμε τα τρόφιμα από κοινού; Ιδού το ερώτημα που προκύπτει.

Δεν υπάρχουν δύο τρόποι για τη δίκαιη διανομή, παρά μόνον ένας, που είναι όχι μόνο δίκαιος αλλά και πρακτικός. Είναι το σύστημα που έχουν ήδη υιοθετήσει οι αγροτικές κοινότητες στην Ευρώπη.

Πάρτε μια κοινότητα χωρικών, σε οποιοδήποτε μέρος -έστω και στη Γαλλία, όπου οι Ιακωβίνοι έχουν κάνει τα πάντα για να καταστρέψουν τις κοινοτικές δομές. Εάν η κοινότητα κατέχει, για παράδειγμα, ένα δάσος, συνήθως υπάρχουν μικρά ξύλα σε αφθονία. Ο καθένας μπορεί να πάρει όσα θέλει, χωρίς κανένα έλεγχο, πέρα από τη γνώμη των γειτόνων του. Αντιθέτως τα χοντρά ξύλα, στα οποία πάντα υπάρχει έλλειψη, διανέμονται με δελτίο {au rationnement}.

Το ίδιο συμβαίνει και με τα κοινοτικά λιβάδια. Όσο είναι επαρκή για την κοινότητα, κανείς δεν ελέγχει την αγελάδα της κάθε οικογένειας, ούτε τον αριθμό των αγελάδων που βόσκουν στο λιβάδι. Καταλήγουμε στη μοιρασιά -ή στη διανομή μεριδίων- μόνο όταν τα λιβάδια είναι ανεπαρκή. Στην Ελβετία, σε πολλές κοινότητες στη Γαλλία, στη Γερμανία και παντού όπου υπάρχουν κοινοτικά λιβάδια εφαρμόζεται αυτό το σύστημα.

Εάν πάτε σε χώρες της ανατολικής Ευρώπης, όπου υπάρχουν άφθονα δάση και η γη δεν λείπει, βλέπετε τους χωρικούς να κόβουν από τα δάση όσους κορμούς χρειάζονται και να καλλιεργούν όση γη καλύπτει τις ανάγκες τους, χωρίς να διανοηθούν να χωρίσουν τη γη σε μερίδια ή να βάλουν δελτίο στους κορμούς των δέντρων. Μόλις όμως υπάρξει έλλειμμα, η ξυλεία θα μοιραστεί και η γη θα τεμαχιστεί ανάλογα με τις ανάγκες του κάθε νοικοκυριού, όπως βλέπουμε ήδη στη Ρωσία.

Παίρνουμε δηλαδή από το σωρό ό,τι υπάρχει εν αφθονία! Ό,τι έχουμε σε περιορισμένη ποσότητα το διανέμουμε ισομερώς! Τριακόσια πενήντα εκατομμύρια άνθρωποι κατοικούν στην Ευρώπη· τα διακόσια εκατομμύρια εξακολουθούν να εφαρμόζουν αυτές τις απολύτως φυσικές πρακτικές.

Σημειωτέον ότι το ίδιο σύστημα επικρατεί και στις μεγάλες πόλεις, τουλάχιστον όσον αφορά τη διανομή ενός αγαθού που υπάρχει εν αφθονία, του πόσιμου νερού.

Όσο υπάρχει αρκετό νερό για να τροφοδοτηθούν όλα τα σπίτια και δεν υπάρχει ο φόβος της έλλειψης, καμιά εταιρεία δεν σκέφτεται να ελέγξει τη χρήση που κάνει στο νερό η κάθε οικογένεια. Πάρτε όσο θέλετε! Κατά τις μεγάλες ζέστες, όταν υπάρχει κίνδυνος έλλειψης, οι υδροδοτικές εταιρείες ξέρουν καλά πως αρκεί μια απλή ανακοίνωση στις εφημερίδες για να περιορίσουν οι Παριζιάνοι την κατανάλωση του νερού και να σταματήσουν τη σπατάλη.

Αλλά, εάν τελικά επερχόταν έλλειψη νερού τι θα κάναμε; Θα καταλήγαμε στη διανομή μεριδίων [13]. Και αυτό το μέτρο είναι τόσο φυσικό, τόσο αποτυπωμένο στη λαϊκή συνείδηση, που είδαμε το Παρίσι το 1871, κατά τη διάρκεια και των δύο πολιορκιών που υπέστη, να απαιτεί κατ' επανάληψη την ίση διανομή των τροφίμων.

Χρειάζεται αλήθεια να μπούμε σε λεπτομέρειες, να κατασκευάσουμε πίνακες [tableaux] που θα δείχνουν πώς θα λειτουργούσε η διανομή μεριδίων; Χρειάζεται να αποδείξουμε ότι θα ήταν ένα δίκαιο σύστημα, απείρως δικαιότερο απ' οτιδήποτε υπάρχει σήμερα; Όλες αυτές οι λεπτομέρειες και όλοι αυτοί οι πίνακες δεν θα μπορέσουν να πείσουν κάποιους αστούς -και, αλίμονο, κάποιους αστικοποιημένους εργάτες- που θεωρούν το λαό ένα όχλο αγρίων που θα αρχίσουν να κατασπαράζουν ο ένας τον άλλο, τη στιγμή που η κυβέρνηση θα σταματήσει να λειτουργεί. Όμως μόνο όσοι δεν έχουν ποτέ δει το λαό να αποφασίζει μπορεί να αμφιβάλουν, έστω και για μια στιγμή, ότι αν ο λαός αναλάμβανε την ευθύνη της μοιρασιάς, θα το έκανε με τα πιο αγνά αισθήματα δικαιοσύνης και ισότητας.

Πηγαίνετε να πείτε σε μια οποιαδήποτε λαϊκή συνάθροιση πως τα ορτύκια [les perdreaux] πρέπει να κρατούνται για τους εκλεπτυσμένους τεμπέληδες της αριστοκρατίας και το μαύρο ψωμί για τους αρρώστους στα νοσοκομεία και θα σας γιουχάρουν.

Πείτε ωστόσο στην ίδια συγκέντρωση, διακηρύξτε το στα σταυροδρόμια και στις αγορές, ότι οι πιο εκλεπτυσμένες λιχουδιές πρέπει να κρατούνται για τους αδύναμους, για τους αρρώστους. Πείτε ότι, αν σε όλο το Παρίσι υπήρχαν μόνο δέκα ορτύκια και μόνο μία κάσα λικέρ [Malaga], θα έπρεπε να τα πάμε στα δωμάτια όσων αναρρώνουν. Πείτε το...

Πείτε ότι μετά τους αρρώστους έρχονται τα παιδιά. Ότι το αγελαδινό ή κατσικίσιο γάλα, αν δεν υπάρχει αρκετό για όλους, πρέπει να δίνεται σε αυτά! Ότι, αν φτάσουν τα πράγματα σε τέτοια ακραία κατάσταση, η τελευταία μπουκιά κρέας πρέπει να δοθεί στους γέρους και τα παιδιά, και το ξερό ψωμί στους υγιείς.

Πείτε ότι, αν υπάρχει έλλειμμα σε μια συγκεκριμένη τροφή και πρέπει να βγουν μερίδες, οι τελευταίες εναπομείνασες μερίδες πρέπει να πάνε σε όσους τις έχουν περισσότερο ανάγκη. Πείτε το και θα δείτε ότι θα υπάρξει καθολική συμφωνία.

Ό,τι δεν καταλαβαίνει ο χορτάτος το καταλαβαίνει ο λαός, πάντα το καταλάβαινε. Κι ο ίδιος ο χορτάτος, αν τον πετάξουν στο δρόμο και έλθει σε επαφή με τις μάζες, θα το καταλάβει.

Οι θεωρητικοί, για τους οποίους το χακί και η καραβάνα του φαντάρου είναι η τελευταία λέξη του πολιτισμού, θα απαιτήσουν αναμφίβολα μια κοινή εθνική κουζίνα και φακές. Θα επικαλεστούν τα πλεονεκτήματα που θα έχει στην οικονομία των καυσίμων και των τροφίμων το στήσιμο τεράστιων κουζινών, όπου όλος ο κόσμος θα μπαίνει στην ουρά για να παίρνει το μερίδιο σούπας, ψωμιού και λαχανικών που του αντιστοιχεί.

Δεν αμφισβητούμε αυτά τα πλεονεκτήματα. Ξέρουμε πολύ καλά τι οικονομία έχει πετύχει η ανθρωπότητα σε καύσιμα και σε εργασία, με το να παραιτηθούν οι οικογενειακοί μύλοι και οι φούρνοι, όπου ο καθένας χωριστά έφτιαχνε το ψωμί του. Καταλαβαίνουμε ότι θα ήταν πιο οικονομικό να βράσουμε μία σούπα για εκατό οικογένειες μεμιάς, αντί να ανάβουμε εκατό διαφορετικές φωτιές. Και ξέρουμε ότι υπάρχουν χίλιοι τρόποι να μαγειρέψουμε τις πατάτες, αλλά και ψημένες όλες μαζί σε ένα καζάνι δεν θα είναι κι άσχημες!

Καταλαβαίνουμε ότι η ποικιλία στην κουζίνα έχει σχέση ως επί το πλείστον με το καρύκευμα που κάθε νοικοκυρά χρησιμοποιεί. Αν βράσουμε μαζί ένα τόνο πατάτες, αυτό δεν εμποδίζει τις νοικοκυρές να τις καρικώσουν η καθεμιά όπως επιθυμεί. Γνωρίζουμε πως με ζωμό κρέατος μπορούμε να φτιάξουμε εκατό διαφορετικές σούπες, ώστε να ικανοποιηθούν εκατό διαφορετικά γούστα.

Όλα αυτά τα γνωρίζουμε καλά και πάλι όμως δηλώνουμε πως κανένας δεν έχει το δικαίωμα να επιβάλει στη νοικοκυρά να πάρει από το κοινοτικό μαγαζί πατάτες ήδη μαγειρεμένες, εάν αυτή προτιμά να τις μαγειρέψει η ίδια στο τσουκάλι της και στη φωτιά της. Και πάνω απ' όλα θέλουμε ο καθένας να μπορεί να καταναλώνει την τροφή του, όπως του αρέσει, με ή χωρίς την οικογένειά του, με τους φίλους του ή ακόμα και στο εστιατόριο, εάν αυτό επιθυμεί.

Σίγουρα μεγάλες κουζίνες θα εμφανιστούν στη θέση και στο χώρο των εστιατορίων, που δηλητηριάζουν τον κόσμο σήμερα. Η Παριζιάνα έχει συνηθίσει να παίρνει το ζωμό από το χασάπη, για να φτιάξει τη σούπα της ανάλογα με την όρεξή της, και η νοικοκυρά του Λονδίνου ξέρει ότι μπορεί να ψήσει το κρέας της, τη μηλόπιτά ή τη σπανακόπιτά της[14] στο φούρνο, πληρώνοντας μερικές δεκάρες και εξοικονομώντας έτσι χρόνο και κάρβουνα. Και όταν η κοινή κουζίνα -ο φούρνος του μέλλοντος- δεν θα είναι ένας χώρος άπατης, πλαστογραφίας και δηλητηρίασης, το σύνηθες θα είναι να πηγαίνει ο καθένας σε αυτόν το φούρνο για να πάρει έτοιμα τα βασικά συστατικά του γεύματος, αφήνοντας τις τελευταίες πινελιές να μπουν ανάλογα με την όρεξη του καθενός.

Αλλά να φθάσουμε στο σημείο να κάνουμε νόμο, ότι είναι καθήκον μας να παίρνουμε την καθημερινή μας τροφή ήδη μαγειρεμένη, είναι μια αποκρουστική ιδέα για τον άνθρωπο του δέκατου ενάτου αιώνα, όσο αποκρουστικά είναι τα μοναστήρια και οι στρατώνες. Τέτοιες αρρωστημένες ιδέες γεννιούνται μόνο σε μυαλά διεστραμμένα από την εξουσία ή αλλοιωμένα από κάποια θρησκευτική αγωγή.

Ποιος θα έχει δικαίωμα στα τρόφιμα της Κομμούνας; Αυτή σίγουρα είναι η πρώτη ερώτηση που θα τεθεί. Κάθε πόλη θα απαντήσει για τον εαυτό της, και είμαστε σίγουροι ότι όλες οι απαντήσεις θα υπαγορευθούν από ένα αίσθημα δικαίου. Μέχρι να οργανωθούν οι εργασίες, όσο είμαστε σε μια περίοδο αναβρασμού, κατά την οποία είναι αδύνατο να ξεχωρίσουμε τον αργόσχολο τεμπέλη από αυτόν που έχασε τη δουλειά του, τα διαθέσιμα τρόφιμα θα πρέπει να είναι διαθέσιμα για όλους ανεξαιρέτως. Όσοι είχαν ένοπλα αντισταθεί στη νίκη του λαού ή συνωμοτούσαν εναντίον της θα σπεύσουν από μόνοι τους να απαλλάξουν από την παρουσία τους τις εξεγερμένες περιοχές. Αλλά πιστεύουμε ότι ο λαός, μεγαλόψυχος και χωρίς ίχνος μνησικακίας, θα μοιραστεί ευχαρίστως το ψωμί του με όλους όσοι μείνουν, είτε είναι αυτοί που έκαναν την απαλλοτρίωση είτε αυτοί από τους οποίους απαλλοτρίωσαν. Εμπνευσμένη από τέτοιες ιδέες, η Επανάσταση δεν έχει τίποτα να χάσει. Όταν η εργασία ξαναρχίσει, θα δούμε τους χθεσινούς αντιμαχόμενους να δουλεύουν στο ίδιο εργαστήρι. Σε μια κοινωνία ελεύθερης εργασίας δεν θα έχουμε τίποτα να φοβηθούμε από τους τεμπέληδες.

"Αλλά τα τρόφιμα θα τελειώσουν μέσα σε ένα μήνα", φωνασκούν ήδη όσοι αρέσκονται να κάνουν κριτική.

Τόσο το καλύτερο! Κάτι τέτοιο θα αποδείξει ότι για πρώτη φορά στη ζωή του ο προλετάριος θα έχει φάει μέχρι σκασμού. Πώς θα αντικαταστήσουμε τα τρόφιμα που θα καταναλωθούν είναι ακριβώς το ερώτημα που θα εξετάσουμε τώρα.

V

Με ποια μέσα, αλήθεια, θα μπορούσε μια πόλη σε περίοδο κοινωνικής Επανάστασής να φροντίσει για την τροφοδοσία της;

Θα απαντήσουμε σε αυτήν την ερώτηση. Αλλά είναι φανερό ότι οι διαδικασίες, στις οποίες θα ανατρέξουμε, θα εξαρτηθούν από το χαρακτήρα της Επανάστασης στην επαρχία και στα γειτονικά κράτη. Εάν σύσσωμο το έθνος, ή ακόμα καλύτερα σύσσωμη η Ευρώπη, ξεσηκωθεί μεμιάς και ξεκινήσει πλήρη Κομμουνισμό, θα πράτταμε αναλόγως. Αλλά εάν μόνο μερικές κοινότητες στην Ευρώπη δοκιμάσουν τον Κομμουνισμό, τότε θα πρέπει να διαλέξουμε άλλες διαδικασίες, αναλόγως την κατάσταση και τα μέσα.[15].

Είμαστε λοιπόν αναγκασμένοι, πριν πάμε παραπέρα, να ρίξουμε μια ματιά στην Ευρώπη και, χωρίς να παριστάνουμε τους προφήτες, να προβλέψουμε την πορεία της Επανάστασης, τουλάχιστον όσον αφορά τα ουσιαστικά της χαρακτηριστικά.

Σίγουρα, το επιθυμητό θα ήταν να ξεσηκωθεί όλη η Ευρώπη συγχρόνως, να γίνει γενική απαλλοτρίωση και να εμπνευστούν παντού από τις κομμουνιστικές αρχές. Ένας τέτοιος γενικός ξεσηκωμός θα διευκόλυνε ιδιαίτερα το έργο μας.

Όλα τα σημάδια όμως δείχνουν πως δεν θα γίνει έτσι. Δεν αμφιβάλλουμε ότι η Επανάσταση θα αγκαλιάσει όλη την Ευρώπη. Αν μία από τις μεγάλες ηπειρωτικές πρωτεύουσες -Παρίσι, Βιέννη, Βρυξέλλες ή Βερολίνο- ξεσηκωθεί και ανατρέψει την κυβέρνηση, είναι σχεδόν σίγουρο ότι μέσα σε λίγες βδομάδες θα κάνουν το ίδιο και οι υπόλοιπες. Είναι επίσης πολύ πιθανόν ότι η Επανάσταση δεν θα αργήσει και στις χερσονήσους, το ίδιο και στο Λονδίνο ή στην Πετρούπολη. Αλλά θα είναι ο χαρακτήρας της επανάστασης παντού ο ίδιος; Αυτό είναι αμφίβολο.

Κατά πάσα πιθανότητα απαλλοτριώσεις, σε μικρότερη ή μεγαλύτερη κλίμακα, θα γίνουν παντού, και αν γίνουν σε ένα από τα μεγάλα κράτη, θα επηρεαστούν και τα υπόλοιπα. Αλλά τα αρχικά στάδια της Επανάστασης θα έχουν πολλές τοπικές διαφορές και η ανάπτυξή της δεν θα είναι ίδια σε όλες τις χώρες. Το 1789-1793 χρειάστηκαν τέσσερα χρόνια για να καταργήσουν οριστικά οι γάλλοι χωρικοί τα φεουδαρχικά δικαιώματα και για να ανατρέψουν οι αστοί τη βασιλεία. Ας μην ξεχνάμε λοιπόν πως η Επανάσταση θα πάρει κάμποσο χρόνο για να αναπτυχθεί. Ας μην απογοητευθούμε, αν δεν εξελιχθεί παντού με την ίδια ταχύτητα.

Δεν είναι επίσης σίγουρο ότι η Επανάσταση θα έχει εξαρχής καθαρά σοσιαλιστικό χαρακτήρα σε όλα τα ευρωπαϊκά κράτη. Ας αναλογιστούμε ότι η Γερμανία βρίσκεται ακόμα ενωμένη σε μία αυτοκρατορία και τα πιο προχωρημένα από τα κόμματά της ονειρεύονται μια ιακωβίνικη δημοκρατία, τύπου 1848, και την "οργάνωση της εξουσίας" του Λουί Μπλαν [Louis Blanc], ενώ ο γαλλικός λαός θέλει μια Κομμούνα, τουλάχιστον ελεύθερη, αν όχι κομμουνιστική.

Όλα τα σημάδια τείνουν να πιστοποιήσουν ότι στην Επανάσταση που έρχεται η Γερμανία θα προχωρήσει περισσότερο από τη Γαλλία το 1793. Η Γαλλία, κάνοντας την αστική Επανάσταση το δέκατο όγδοο αιώνα, προχώρησε περισσότερο από την Αγγλία το δέκατο έβδομο: ταυτόχρονα με τη βασιλεία κατάργησε και την αριστοκρατία των γαιοκτημόνων, που στην Αγγλία είναι μια πολύ ισχυρή δύναμη ακόμα και σήμερα. Μα ακόμα κι αν η Γερμανία προχωρήσει την επανάσταση παραπέρα απ' ό,τι η Γαλλία το 1848, σίγουρα οι ιδέες που θα εμπνεύσουν την Επανάστασή της θα είναι αυτές του 1848, όπως οι ιδέες που θα εμπνεύσουν τη Ρωσία θα είναι αυτές του 1789, κάπως τροποποιημένες από τα διανοητικά κινήματα του αιώνα μας.

Χωρίς πάντως να δίνουμε σε αυτές τις προβλέψεις μεγαλύτερη βαρύτητα απ' όση τους αξίζει, μπορούμε να συμπεράνουμε τα εξής: η Επανάσταση θα έχει διαφορετικό χαρακτήρα σε κάθε διαφορετικό κράτος της Ευρώπης και η κοινωνικοποίηση των προϊόντων δεν θα επιτευχθεί στον ίδιο βαθμό παντού.

Θα είναι επομένως αναγκαίο τα πιο προχωρημένα κράτη να ελαττώσουν ταχύτητα, ώστε να συμβαδίζουν με τα πιο καθυστερημένα, όπως προτείνεται ενίοτε; Να περιμένουμε να ωριμάσει η κομμουνιστική επανάσταση σε όλα τα κράτη; Ακόμη κι αν το επιθυμούσαμε, θα ήταν αδύνατο. Η ιστορία δεν περιμένει τους αργοπορημένους.

Από την άλλη δεν πιστεύουμε πως μέσα στο ίδιο κράτος η Επανάσταση θα πραγματοποιηθεί ταυτόχρονα παντού, όπως ονειρεύονται οι σοσιαλιστές. Είναι πολύ πιθανόν πως, αν μία από τις έξι μεγάλες πόλεις της Γαλλίας -Παρίσι, Λιόν, Μασσαλία, Λιλ, Σεντ Ετιέν, Μπορντό- διακήρυσσε την Κομμούνα, οι υπόλοιπες θα ακολουθούσαν το παράδειγμά της, όπως και πολλές μικρότερες. Ίσως επίσης πολλά ορυχεία και μεγάλες βιομηχανικές μονάδες να ξεφορτώνονταν τα αφεντικά τους και να οργανώνονταν σε ελεύθερες μονάδες.

Όμως πολλές υπαίθριες περιοχές δεν έχουν φτάσει ακόμα σε αυτό το σημείο. Θα συνεχίσουν να ζουν αναμένοντας, κάτω από ένα ατομικιστικό καθεστώς, δίπλα στις εξεγερμένες κοινότητες. Εφόσον δεν θα βλέπουν ούτε τον έφορο ούτε τον κλητήρα να έρχονται για να απαιτήσουν τους φόρους, οι αγρότες δεν θα είναι εχθρικοί προς τους εξεγερμένους και, επωφελούμενοι της καταστάσεως, θα φροντίσουν να ρυθμίσουν τους λογαριασμούς τους με τους τοπικούς εκμεταλλευτές. Με αυτό το πρακτικό πνεύμα, που πάντα χαρακτήριζε τις αγροτικές εξεγέρσεις (ας θυμηθούμε με τι πάθος δούλευαν το 1792), θα καλλιεργούν μανιωδώς τη γη, την οποία θα αγαπήσουν ακόμα περισσότερο, αφού θα είναι απαλλαγμένοι από φόρους και υποθήκες.

Όσον αφορά το εξωτερικό, θα επαναστατήσουν παντού. Ωστόσο η Επανάσταση θα έχει διαφορετικές όψεις: εδώ ενωτική [unitaire], εκεί ομόσπονδη, παντού σοσιαλιστική, σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, χωρίς καμιά ομοιομορφία.

VI

Ας επανέλθουμε λοιπόν στην εξεγερμένη πόλη και ας δούμε τις συνθήκες υπό τις οποίες θα πρέπει να φροντίσει για την επιβίωσή της.

Πού θα βρούμε τα τρόφιμα, αν δεν έχει αποδεχθεί τον Κομμουνισμό ολόκληρο το έθνος; Τίθεται αυτό το ερώτημα.

Ας πάρουμε μια μεγάλη γαλλική πόλη, την πρωτεύουσα, για παράδειγμα. Το Παρίσι καταναλώνει κάθε χρόνο εκατομμύρια τόνους δημητριακά, 350.000 βόδια και γελάδια, 200.000 μοσχάρια, 300.000 χοίρους, και πάνω από δύο εκατομμύρια αρνιά -και δεν μετράμε τα σφαχτάρια. Χρειάζεται ακόμα γύρω στα οκτώ εκατομμύρια κιλά βούτυρο, 172 εκατομμύρια αυγά και ανάλογες ποσότητες από τα υπόλοιπα.

Τα άλευρα και τα δημητριακά έρχονται από την Αμερική, τη Ρωσία, την Ουγγαρία, την Ιταλία, την Αίγυπτο, τις Ινδίες. Τα ζώα έρχονται από τη Γερμανία, την Ιταλία, την Ισπανία--ενίοτε από τη Ρουμανία και τη Ρωσία. Όσον άφορα τα υπόλοιπα αναλώσιμα, δεν υπάρχει μία χώρα στον κόσμο που να μην τα προσφέρει.

Ας εξετάσουμε πώς θα μπορούσαμε να οργανωθούμε για να τροφοδοτήσουμε το Παρίσι ή οποιαδήποτε μεγάλη πόλη με τα προϊόντα που καλλιεργούνται στη γαλλική ύπαιθρο, τα οποία οι αγρότες επιζητούν να παραδώσουν στην κατανάλωση.

Για τους αυταρχικούς το θέμα δεν παρουσιάζει καμία δυσκολία. Καταρχήν θα εγκαθιστούσαν μια έντονα συγκεντρωτική κυβέρνηση, εξοπλισμένη με όλα τα όργανα καταναγκασμού: αστυνομία, στρατό, γκιλοτίνα. Αυτή η κυβέρνηση θα κατέγραφε ό,τι παράγει η Γαλλία, θα διαιρούσε τη χώρα σε διαμερίσματα τροφοδοσίας και θα έδινε εντολή: τα τάδε τρόφιμα σε τάδε ποσότητα θα μεταφέρονταν την τάδε ημέρα στον τάδε σταθμό, την παραλαβή θα έκανε ο τάδε υπάλληλος και θα αποθηκευόντουσαν στο τάδε κατάστημα και ούτω καθεξής.

Λοιπόν είμαστε πλήρως πεπεισμένοι ότι μια τέτοια λύση είναι όχι μόνο ανεπιθύμητη αλλά και ότι δεν θα μπορούσε ποτέ να εφαρμοστεί στην πράξη. Είναι καθαρή ουτοπία.

Με την πένα στο χέρι κάποιος θα μπορούσε να ονειρευτεί κάτι τέτοιο, αλλά στην πράξη είναι αδύνατο, διότι δεν παίρνει υπόψη του το πνεύμα ανεξαρτησίας του ανθρώπου. Θα γινόταν γενικός ξεσηκωμός: όχι ένα, αλλά τρία ή τέσσερα Βεντέι[17], θα πολεμούσαν τα χωριά ενάντια στις πόλεις, όλη η Γαλλία θα ξεσηκωνόταν ενάντια στην πολιτεία, που θα προσπαθούσε αλαζονικά να επιβάλει ένα τέτοιο πολίτευμα.

Φτάνει πια με τις ιακωβίνικες ουτοπίες! Ας δούμε μήπως μπορούμε να οργανωθούμε διαφορετικά.

Το 1793 η ύπαιθρος οδήγησε τις μεγάλες πόλεις στη λιμοκτονία και σκότωσε την Επανάσταση. Παρόλα αυτά έχει αποδειχθεί ότι η παραγωγή των δημητριακών δεν ελαττώθηκε την περίοδο 1792-93, αντίθετα μάλιστα υπάρχουν ενδείξεις ότι αυξήθηκε. Όμως, αφού κατέκτησαν ένα μεγάλο μέρος των κτημάτων των αρχόντων, οι μπουρζουά χωρικοί, μετά τη συγκομιδή, δεν θέλησαν να πωλήσουν το σιτάρι τους έναντι χαρτονομισμάτων. Το φύλαγαν περιμένοντας την άνοδο των τιμών ή τις χρυσές λίρες. Τα πιο δραστικά μέτρα της Εθνικής Συνέλευσης δεν μπόρεσαν να τους υποχρεώσουν να διαθέσουν το σιτάρι στην αγορά και οι εκτελέσεις δεν κατόρθωσαν να καταστείλουν την απεργία. Και όμως ξέρουμε ότι οι επίτροποι της Συνέλευσης δεν δίσταζαν να αποκεφαλίζουν τους σφετεριστές, ούτε και ο λαός δίσταζε να τους

κρεμάει από τις λάμπες των δρόμων ως εκθέματα· παρόλα αυτά το σιτάρι έμεινε στις αποθήκες και ο λαός των πόλεων υπέφερε από την πείνα.

Αλλά τι προσφέραμε στους καλλιεργητές σε αντάλλαγμα της σκληρής τους δουλειάς;

Χαρτονομίσματα! Κουρελόχαρτα, που έχαναν την αξία τους καθημερινά, που έγραφαν 500 λίρες, αλλά δεν είχαν καμιά πραγματική αξία. Με ένα χαρτονόμισμα χιλίων λιρών δεν μπορούσες να αγοράσεις ούτε ένα ζευγάρι μπότες. Ο γεωργός λοιπόν -και τον καταλαβαίνουμε- δεν είχε καμιά διάθεση να ανταλλάξει το αποτέλεσμα ενός χρόνου δουλειάς με ένα κομμάτι χαρτί, που δεν θα του επέτρεπε να αγοράσει ούτε μια καμιζόλα.

Και όσο προσφέρουμε στον αγρότη ένα κομμάτι χαρτί, είτε αυτό λέγεται χαρτονόμισμα είτε "αντάλλαγμα εργασίας", τα πράγματά δεν θα αλλάξουν. Τα τρόφιμα θα μένουν στην ύπαιθρο -η πόλη δεν θα μπορέσει να τους εξαπατήσει, έστω και εάν κάνει χρήση της γκιλοτίνας και της κρεμάλας. [Στμ πνίξιμο με νερό στο πρωτότυπο.]

Αυτό που πρέπει να προσφέρουμε στον αγρότη δεν είναι ένα κομμάτι χαρτί, αλλά τα εμπορεύματα που έχει άμεση ανάγκη: το μηχάνημα που στερείται παρά τη θέλησή του, ένα ρούχο να τον προστατεύει από την κακοκαιρία, μια λάμπα πετρελαίου να αναπληρώσει το λυχνάρι του, μια αξίνα, ένα δικράνι, ένα καρότσι· ό,τι τέλος πάντων έχει ανάγκη σήμερα, αλλά το στερείται λόγω της απρόσιτης τιμής του--καθώς ο χωρικός ζει μια στερημένη και εξασθενημένη ζωή, υπάρχουν χιλιάδες τέτοια πράγματα.

Ας αρχίσουν οι εργάτες να παράγουν αμέσως ό,τι χρειάζονται οι χωρικοί, αντί για ψευτοκοσμήματα με τα οποία στολίζονται οι αστές. Ας αρχίσουν οι ραπτομηχανές στο Παρίσι να ράβουν ρούχα για τους χωρικούς--καθημερινά, μα και γιορτινά--αντί να ράβουν προικιά, και τα εργοστάσια να παράγουν αγροτικά εργαλεία, αξίνες και δίκρανα, αντί να περιμένουμε να μας τα στείλουν οι Άγγλοι ως αντάλλαγμα για το κρασί μας!

Ας σταματήσουν οι πόλεις να στέλνουν στα χωριά επίτροπους στολισμένους με κόκκινες ή πολύχρωμες κορδέλες, που ανακοινώνουν πως το τάδε προϊόν πρέπει να μεταφερθεί στο τάδε μέρος, κι ας αρχίσουν να στέλνουν φίλους κι αδελφούς, που θα λένε: "Φέρτε μας τα προϊόντα σας και ελάτε να πάρετε ό,τι εργαλείο χρειάζεστε από τις αποθήκες μας". Και τα τρόφιμα θα αρχίσουν να καταφθάνουν από παντού. Ο χωρικός θα κρατήσει όσα του χρειάζονται για να ζήσει και θα φέρει τα υπόλοιπα στους εργάτες των πόλεων, οι οποίοι -για πρώτη φορά στην ιστορία- θα του φαίνονται αδελφοί και όχι εκμεταλλευτές

Θα μας πούνε ότι αυτό απαιτεί τον πλήρη μετασχηματισμό της βιομηχανίας. Αυτό είναι αλήθεια για ορισμένους κλάδους, αλλά υπάρχουν πάρα πολλοί άλλοι κλάδοι, που μπορούν να μετατραπούν γρήγορα και να αρχίσουν να προμηθεύουν τους χωρικούς ρούχα, ρολόγια, έπιπλα, μαγειρικά σκεύη και απλές μηχανές, προϊόντα που τώρα πωλούνται πανάκριβα. Ράφτες, υφάντριες, παπουτσήδες, σιδεράδες, ξυλουργοί και τόσοι άλλοι δεν θα δυσκολευτούν να σταματήσουν να κατασκευάζουν αντικείμενα πολυτελείας και να αρχίσουν να κατασκευάζουν χρήσιμα πράγματα. Χρειάζεται απλά να εμπεδώσουμε το αναγκαίο και το δίκαιο ενός τέτοιου

μετασχηματισμού, και να μην αφήσουμε τους θεωρητικούς να μας αποπλανήσουν με αυτό το τόσο αγαπητό τους όνειρο: ότι η Επανάσταση πρέπει να αρκεστεί στην ιδιοποίηση της υπεραξίας και να αφήσει την παραγωγή και το εμπόριο ως έχουν.

Και εδώ κατά την άποψή μας είναι όλο το ζήτημα: Να προσφέρουμε στον χωρικό σε αντάλλαγμα για τη σοδειά του όχι χαρτιά--ό,τι και αν γράφουν--αλλά τα ίδια τα καταναλωτικά προϊόντα που του χρειάζονται. Εάν γίνει κάτι τέτοιο, τα τρόφιμα θα ρέουν στις πόλεις. Εάν δεν γίνει έτσι, οι πόλεις θα πεινάσουν, και τα επακόλουθά γνωστά: αντίδραση και κατάπνιξη της Επανάστασης.

VII

Είπαμε πως όλες οι μεγάλες πολιτείες αγοράζουν το αλεύρι τους, το σιτάρι τους και το κρέας τους όχι μόνο από την επαρχία αλλά και από το εξωτερικό. Οι ξένες χώρες στέλνουν στο Παρίσι μπαχαρικά, ψάρια, αναλώσιμα πολυτελείας, καθώς και σημαντικές ποσότητες σιταριού και κρεάτων.

Όμως, όταν έρθει η επανάσταση, δεν θα πρέπει να βασιζόμαστε στο εξωτερικό. Θα πρέπει να βασιζόμαστε όσο λιγότερο γίνεται. Εάν το ρωσικό σιτάρι, το ιταλικό και ινδικό ρύζι, τα ισπανικά και ουγγαρέζικα κρασιά αφθονούν σήμερα στις αγορές της δυτικής Ευρώπης, δεν είναι επειδή οι χώρες εξαγωγής έχουν μεγάλα αποθέματα, ούτε επειδή ξεφυτρώνουν στα χωράφια από μόνα τους σαν τα αγριόχορτα. Στη Ρωσία, για παράδειγμα, ο χωρικός δουλεύει μέχρι και δεκάξι ώρες την ημέρα και πεινάει τρεις με έξι μήνες το χρόνο, για να εξάγει το σιτάρι, με το οποίο θα πληρώσει τον γαιοκτήμονα και το κράτος. Σήμερα οι χωροφύλακες εμφανίζονται στα ρωσικά χωριά με το που τελειώνει η συγκομιδή και θα πουλήσουν ως και το τελευταίο άλογο, την τελευταία γελάδα του χωρικού για καθυστερημένους φόρους και ενοίκια, εκτός κι αν ο αγρότης θυσιαστεί εκούσια, πουλώντας τη σοδειά του στους εξαγωγείς. Και προκειμένου να του πουλήσουν τη γελάδα για πενταροδεκάρες, συνήθως κρατάει για τον εαυτό του σιτάρι μόλις αρκετό για εννιά μήνες και πουλά το υπόλοιπο. Για να επιβιώσει μέχρι την επόμενη συγκομιδή, για τρεις μήνες τις καλές χρονιές--έξι τις κακές--ανακατεύει το αλεύρι του με φλοιούς δέντρων ή ίρα, τη στιγμή που στο Λονδίνο απολαμβάνουν τα μπισκότα που φτιάχτηκαν με το σιτάρι του.

Όταν όμως έρθει η Επανάσταση, ο ρώσος χωρικός θα κρατήσει το ψωμί του για τον εαυτό του και τα παιδιά του. Το ίδιο θα κάνουν και οι ιταλοί και οι ούγγροι χωρικοί, ας ελπίσουμε ότι και οι Ινδοί θα επωφεληθούν από αυτά τα καλά παραδείγματα, καθώς και οι εργάτες στα αγροκτήματα της Αμερικής, εκτός και εάν έχουν τελείως αποδιοργανωθεί από την κρίση. Δεν θα μπορούμε πια να βασιζόμαστε στην εισαγωγή σιταριού και καλαμποκιού από το εξωτερικό.

Ο αστικός πολιτισμός βασίζεται στην εκμετάλλευσή των κατώτερων φυλών (sic) και των βιομηχανικά υπανάπτυκτων χωρών. Το πρώτο ωφέλιμο αποτέλεσμα της Επανάστασης θα είναι να απειλήσει αυτόν τον "πολιτισμό" και να επιτρέψει στις κατώτερες φυλές να χειραφετηθούν. Αλλά αυτό το τεράστιο όφελος θα μεταφραστεί σε μια βέβαιη και σημαντική μείωση των εισαγόμενων τροφίμων που θα έρχονται στις μεγάλες πόλεις της Δύσης.

Όσον αφορά το εσωτερικό, είναι πολύ δύσκολο να προβλέψουμε την πορεία των γεγονότων.

Από τη μια, ο καλλιεργητής θα επωφεληθεί σίγουρα από την επανάσταση για να σηκώσει την καμπουριασμένη του πλάτη και να αντικρίσει τον ήλιο. Αντί για δεκατέσσερις με δεκάξι ώρες την ημέρα, που δουλεύει σήμερα, δικαιολογημένα θα εργάζεται μόνο τις μισές, και αυτό θα έχει σαν επίπτωση μια ελάττωση στην παραγωγή των βασικών τροφίμων: του σιταριού και του κρέατος.

Από την άλλη ωστόσο θα υπάρξει αύξηση στην παραγωγή, εφόσον ο χωρικός δεν θα είναι εξαναγκασμένος να δουλεύει για να θρέφει τους ακαμάτηδες. Θα εκχερσωθούν καινούργιες εκτάσεις γης και θα εισαχθούν νέα τελειότερα μηχανήματα. "Ποτέ στο παρελθόν δεν ήταν η δουλειά πιο έντονη όσο το 1792, όταν δηλαδή οι χωρικοί κατέλαβαν τη γη των αρχόντων, που τόσο καιρό εποφθαλμιούσαν", μας λέει ο Μισέλ [Michelet] μιλώντας για τη Μεγάλη Επανάσταση.

Σε μικρό χρονικό διάστημα κάθε χωρικός θα έχει αφοσιωθεί στην εντατική καλλιέργεια, καθώς σύγχρονα τελειοποιημένα μηχανήματα και λιπάσματα, χημικά ή άλλα, θα είναι διαθέσιμα για όλη την κοινότητα. Όλα τα σημάδια βέβαια δείχνουν ότι στα αρχικά στάδια πιθανόν να επέλθει ύφεση στη γεωργική παραγωγή τόσο στη Γαλλία όσο και στα άλλα κράτη.

Εν πάση περιπτώσει θα πρέπει να περιμένουμε μια ελάττωση στις εισαγωγές τόσο από το εσωτερικό όσο και από το εξωτερικό.

Πώς θα αναπληρώσουμε αυτό το κενό;

Μα θέλει και ρώτημα; Θα το αναπληρώσουμε εμείς οι ίδιοι δουλεύοντας με τα χεράκια μας. Δεν είναι ανάγκη να ψάχνουμε οληερίς κι ολονυχτίς, όταν η λύση είναι τόσο απλή.

Θα πρέπει στις μεγάλες πόλεις να καλλιεργούν τη γη, όπως την καλλιεργούν και στην εξοχή. Θα πρέπει να επιστρέψουμε σε αυτό που η βιολογία θα ονόμαζε "ολοκλήρωση [int\'egration] λειτουργιών"[19]. Αφού έχουμε καταμερίσει την εργασία, πρέπει τώρα να την "ολοκληρώσουμε". Αυτή είναι η πορεία που ακολουθεί η φύση παντού.

Εξάλλου, και χωρίς πολλή φιλοσοφία, εκ των πραγμάτων εκεί θα καταλήξουμε. Ας αφήσουμε το Παρίσι να κατανοήσει ότι μέσα σε οχτώ μήνες θα του λείψει το σιτάρι και το Παρίσι θα το καλλιεργήσει.

Η γη; Δεν θα μας λείψει. Υπάρχει σε αφθονία σε όλες τις μεγάλες πόλεις και στο Παρίσι ένα παραπάνω: τα πάρκα και οι επαύλεις των αρχόντων, χιλιάδες στρέμματα, που το μόνο που περιμένουν είναι επιδέξια καλλιέργεια για να μετατραπούν σε χωράφια απείρως πιο γόνιμα από τις στέπες της Ρωσίας, όπου το έδαφος είναι καλυμμένο από ένα στρώμα φύλλων και φλοιών δέντρων, ξεραμένων από τον μεσημεριανό ρωσικό ήλιο.

Τα χέρια; Μα με τι άλλο θέλετε να ασχολούνται δύο εκατομμύρια Παριζιάνοι και Παριζιάνες, όταν δεν θα έχουν να ντύσουν και να διασκεδάσουν τους ρώσους πρίγκιπες, τους ρουμάνους άρχοντες και τις κυρίες του χρηματοοικονομικού περιβάλλοντος του Βερολίνου;

Έχοντας στη διάθεσή της όλα τα σύγχρονα μηχανήματα του αιώνα μας (Στμ 19ου) και την εξυπνάδα των εργατών της, μαζί με την τεχνογνωσία που απέκτησαν χειριζόμενοι περίπλοκες μηχανές, έχοντας στην υπηρεσία της τους εφευρέτες, τους χημικούς, τους βοτανολόγους, τους καθηγητές του Κήπου των Φυτών [jardin des Plantes] [20], τους λαχανοκαλλιεργητές του Γενεβελιέρ [Gennevlliers] [21], διαθέτοντας τα απαραίτητα εργαλεία για να διατηρήσει τις μηχανές και να φτιάξει καινούργιες, έχοντας, τέλος, το οργανωτικό πνεύμα των Παριζιάνων, την ευδιαθεσία και την ευθυμία τους, η γεωργία της αναρχικής Κομμούνας του Παρισιού θα είναι πολύ διαφορετική από αυτήν των σκαφτιάδων της Αρντέν [Ardene][22]. Ο ατμός, ο ηλεκτρισμός, η ηλιακή ενέργεια και η δύναμή του αέρα σύντομα θα δαμαστούν και θα μπουν στην υπηρεσία μας. Η σκαπτική και η αποπετρωτική (sic) ατμομηχανή θα επιτελέσουν το μεγαλύτερο μέρος της προετοιμασίας, και η γη, μαλακή και πλούσια, δεν θα χρειάζεται παρά τις επιδέξιες φροντίδες του άνδρα και ιδίως της γυναίκας, για να καλυφθεί με περιποιημένα φυτά, που θα ανανεώνονται τρεις-τέσσερις φορές το χρόνο.

Μαθαίνοντας κηπουρική κοντά σε ειδήμονες, δοκιμάζοντας χίλιες διαφορετικές μεθόδους καλλιέργειας σε ειδικά καθορισμένες γωνίες, συναγωνιζόμενοι ποιος θα έχει καλύτερη και πλουσιότερη συγκομιδή, ξαναανακαλύπτοντας με τη φυσική άσκηση--χωρίς υπερκόπωση ή υπερβολικά πολλή δουλειά--τη δύναμη, που τόσο συχνά λείπει από τις μεγάλες πόλεις, άντρες, γυναίκες και παιδιά θα είναι ευτυχισμένοι να ασχοληθούν με μια τέτοια καλλιέργεια των αγρών, που θα πάψει να αποτελεί καταναγκαστική εργασία και θα μετατραπεί σε ευχαρίστηση, σε γιορτή, σε μια ανανέωση του ανθρώπινου όντος. "Δεν υπάρχει άγονη γη! Η γη παράγει ανάλογα με τις πράξεις του ανθρώπου", ιδού η τελευταία λέξη της σύγχρονης γεωργίας. Η γη δίνει ό,τι της ζητάμε: απλά πρέπει να ξέρουμε πώς να το ζητήσουμε.

Μια περιοχή τόσο μικρή όσο το Seine και Seine-et-Oise[23], που θα πρέπει να θρέψει μια τόσο μεγάλη πόλη όπως το Παρίσι, είναι σχεδόν αρκετή για να συμπληρώσει τα κενά που πιθανόν να δημιουργηθούν από την Επανάσταση.

Ο συνδυασμός της καλλιέργειας με τη βιομηχανία, ο άνθρωπος που είναι γεωργός και ταυτόχρονα βιομήχανος θα μας οδηγήσουν απαραίτητα στην κομμουνιστική Κομμούνα, εάν αυτός ο συνδυασμός πορευτεί στο δρόμο της πλήρους απαλλοτρίωσης.

Αυτή είναι η μόνη δυσκολία για το μέλλον: δεν θα πεθάνει από την πείνα η Επανάσταση. Ο κίνδυνος δεν είναι εκεί, είναι στη δειλία, στις προκαταλήψεις και στα ημίμετρα. Ο κίνδυνος είναι εκεί που τον έβλεπε ο Δαντόν, όταν φώναζε στη Γαλλία "τόλμη, τόλμη και πάλι τόλμη", ιδίως πνευματική τόλμη, την οποία θα ακολουθήσει άμεσα η τόλμη των πράξεων

Κεφάλαιο 6: Κατοικία

I

Όσοι παρακολουθούν προσεκτικά τη μεταβολή των απόψεων των εργατών θα έχουν προσέξει ότι ασυναίσθητα οι εργάτες συμφωνούν σε ένα σημαντικό ζήτημα, αυτό της κατοικίας. Είναι ένα βέβαιο γεγονός: στις μεγάλες πόλεις της Γαλλίας, και σε πολλές

μικρές, οι εργάτες φθάνουν σιγά-σιγά στο συμπέρασμα ότι τα σπίτια όπου κατοικούν δεν είναι καθόλου ιδιοκτησία εκείνων τους οποίους το Κράτος αναγνωρίζει ως ιδιοκτήτες.

Είναι μια εξέλιξη που λαμβάνει χώρα στις ψυχές, και δεν μπορεί κανείς πια να πείσει το λαό ότι το δικαίωμα ιδιοκτησίας επί των σπιτιών είναι δίκαιο.

Το σπίτι δεν έχει κτισθεί από τον ιδιοκτήτη. Έχει κατασκευασθεί, διακοσμηθεί, επενδυθεί με ταπετσαρίες από εκατοντάδες εργάτες, τους οποίους η πείνα έσπρωξε μέσα στα εργοτάξια και η ανάγκη της επιβίωσης ταπείνωσε, ώστε να δεχτούν έναν κουτσουρεμένο [rogne] μισθό.

Τα χρήματα που δαπανήθηκαν από τον υποτιθέμενο ιδιοκτήτη δεν ήταν προϊόν της προσωπικής του εργασίας. Τα είχε συσσωρεύσει, όπως όλον τον πλούτο του, πληρώνοντας σε εργάτες τα δύο τρίτα ή μόνο το μισό από αυτό που τους όφειλε.

Στο τέλος -εδώ η υπερβολή είναι ολοφάνερη- το σπίτι οφείλει την πραγματική του αξία στο κέρδος που ο ιδιοκτήτης μπορεί να βγάλει από αυτό. Αλλά αυτό το κέρδος θα υπάρχει στην περίπτωση που το σπίτι χτίστηκε σε μια πόλη οδοστρωμένη, που φωτίζεται με υγραέριο, που έχει συγκοινωνία με άλλες πόλεις, που συγκεντρώνει στους κόλπους της εγκαταστάσεις για τη βιομηχανία, το εμπόριο, την επιστήμη, την τέχνη και στολίζεται με γεφύρια, αποβάθρες, αρχιτεκτονικά μνημεία, προσφέροντας στον κάτοικό της μύριες ανέσεις και διασκεδάσεις[1] άγνωστες στο χωριό -μια πόλη που είκοσι, τριάντα γενιές εργάστηκαν για να την καταστήσουν κατοικήσιμη, να την καταστήσουν υγιεινή [assainir] και να την ομορφύνουν.

Η αξία ενός σπιτιού σε ορισμένες συνοικίες του Παρισιού είναι ένα εκατομμύριο λίρες, όχι επειδή για την κατασκευή του χρειάστηκε δουλειά αξίας ενός εκατομμυρίου λιρών, αλλά επειδή βρίσκεται στο Παρίσι. Επειδή, για αιώνες, οι εργάτες, οι καλλιτέχνες, οι διανοούμενοι, οι σοφοί και οι λογοτέχνες συνέβαλαν στο να καταστεί το Παρίσι αυτό που είναι σήμερα: ένα βιομηχανικό, εμπορικό, πολιτικό, καλλιτεχνικό και επιστημονικό κέντρο. Επειδή έχει ένα παρελθόν. Επειδή οι δρόμοι του είναι γνωστοί, χάρη στη λογοτεχνία, τόσο στην επαρχία όσο και στο εξωτερικό. Επειδή είναι προϊόν της εργασίας δεκαοκτώ αιώνων, πενήντα γενεών ολόκληρου του γαλλικού έθνους [de toute la nation francaise].

Ποιος λοιπόν έχει το δικαίωμα να ιδιοποιείται το πιο μικρό κομμάτι, το ελάχιστο [intime] τμήμα αυτού του εδάφους ή το τελευταίο κτίριο, χωρίς να διαπράττει μια κατάφωρη αδικία; Ποιος λοιπόν έχει το δικαίωμα να πωλεί στον οποιονδήποτε έστω και το πιο μικρό κομμάτι της κοινής κληρονομιάς;

Εκεί κάτω, λέμε εμείς, διαμορφώνεται η συμφωνία μεταξύ των εργατών. Η ιδέα της δωρεάν κατοικίας έχει διακηρυχθεί ρητά κατά τη διάρκεια της πολιορκίας του Παρισιού, όταν ζητούσαμε την καθαρή[2] και ρητή αναστολή [remise pure et simple] των όρων που επικαλούνταν οι ιδιοκτήτες. Η ίδια ιδέα εκφράστηκε επίσης κατά της διάρκεια της Κομμούνας του 1871, όταν οι Παρισινοί εργάτες περίμεναν από το Συμβούλιο της Κομμούνας μια αντρίκεια [virile] απόφαση για την κατάργηση των ενοικίων. Θα είναι επίσης η πρώτη έγνοια των φτωχών, όταν ξεσπάσει η Επανάσταση.

Είτε είμαστε σε Επανάσταση είτε όχι, οφείλουμε στον εργάτη μια σκέπη, μια κατοικία. Αλλά, όσο άσχημη, όσο ανθυγιεινή και αν είναι, υπάρχει πάντα ένας ιδιοκτήτης που μπορεί να σε διώξει. Είναι αλήθεια ότι στην Επανάσταση ο ιδιοκτήτης δεν θα βρίσκει δικαστικό κλητήρα ή χωροφύλακες [argousins] για να πετάξει τα ρούχα σου στο δρόμο. Όμως ποιος ξέρει αν αύριο η νέα κυβέρνηση, όσο επαναστατική και αν λέει ότι είναι, δεν θα εγκαθιδρύσει ξανά τη βία και δεν θα εξαπολύσει εναντίον σου τις αστυνομικές δυνάμεις! Είδαμε ότι η Κομμούνα διακήρυξε την αναστολή των όρων, εντούτοις την όρισε μέχρι την 1η Απριλίου μόνο![3]. Μετά τη μέρα αυτή θα έπρεπε κανείς να πληρώσει, μολονότι το Παρίσι ήταν ανάστατο, οι βιομηχανίες δεν λειτουργούσαν, και κάθε επαναστάτης δεν είχε για εισόδημα παρά μόνο τις πενταροδεκάρες του [ses trente sous]!

Πρέπει λοιπόν να ξέρει ο εργάτης ότι, με το να μην πληρώνει τον ιδιοκτήτη, δεν κερδίζει μόνο από την αποδιοργάνωση της εξουσίας. Πρέπει να ξέρει ότι η ελευθερία της κατοικίας είναι αναγνωρισμένη ως αρχή και κατοχυρωμένη, κατά κάποιον τρόπο, από το λαϊκό αίσθημα, ότι η ελεύθερη κατοικία είναι δικαίωμα, διακηρυγμένο ρητά από το λαό.

Θα περιμένουμε λοιπόν αυτό το μέτρο, που ανταποκρίνεται τόσο πολύ στο αίσθημα δικαιοσύνης κάθε έντιμου ανθρώπου, να ληφθεί από τους σοσιαλιστές που θα βρεθούν ανακατεμένοι με τους αστούς σε μια προσωρινή κυβέρνηση; Θα περιμένουμε πολύ καιρό -μέχρι που να επιστρέψουμε στην αντίδραση! [jusqu'au retour de la reaction!]

Να γιατί, αρνούμενοι κορδέλα και πηλίκιο[4] -σύμβολα εξουσίας και δουλείας- και παραμένοντας λαός μέσα στο λαό, οι ειλικρινείς επαναστάτες θα εργαστούν μαζί με το λαό, ώστε η απαλλοτρίωση των σπιτιών να γίνει τετελεσμένο γεγονός. Θα εργαστούν για να δημιουργήσουν ένα ρεύμα ιδεών προς αυτήν την κατεύθυνση. Θα εργαστούν για να εφαρμόσουν τις ιδέες τους, και όταν αυτές θα είναι ώριμες, ο λαός θα προχωρήσει στην απαλλοτρίωση των σπιτιών, χωρίς να δίνει σημασία στις θεωρίες με τις οποίες κάποιοι θα προσπαθήσουν να μπερδέψουν τα βήματά του -αποζημιώσεις στους ιδιοκτήτες και άλλες τέτοιες φανφάρες [billevesees].

Την ημέρα που η απαλλοτρίωση των σπιτιών θα πραγματοποιηθεί, αυτός που τον εκμεταλλεύθηκαν, ο εργάτης, θα έχει κατανοήσει ότι έχει έρθει μία νέα εποχή, ότι δεν θα παραμένει πια με σκυμμένη τη ράχη μπροστά στους πλούσιους και τους ισχυρούς, ότι η Ισότητα είναι κατοχυρωμένη, τη μεγάλη εκείνη ημέρα [au grand jour] που η Επανάσταση θα είναι τετελεσμένο γεγονός και όχι μια θεατρική παράσταση, όπως πολλές φορές είδαμε μέχρι τώρα.

II

Εάν η ιδέα της απαλλοτρίωσης γίνει δημοφιλής, η πραγματοποίησή της δεν θα σταματήσει καθόλου μπροστά στα εμπόδια με τα οποία αρέσκονται συνήθως να μας απειλούν.

Σίγουρα οι κύριοι με τα γαλόνια, που θα έχουν καταλάβει τις άδειες πολυθρόνες των υπουργείων και της δημαρχίας, δεν θα παραλείψουν να συσσωρεύουν εμπόδια. Θα μιλήσουν για να συμφωνήσουν αποζημιώσεις προς τους ιδιοκτήτες, για να κάνουν στατιστικές, για να ετοιμάσουν μακροσκελείς αναφορές -τόσο μακροσκελείς που θα

μπορούν να διαρκέσουν μέχρι τη στιγμή που ο λαός, εξουθενωμένος από τη φτώχεια και την ανεργία, μην προσδοκώντας τίποτε καλό και χάνοντας την πίστη του στην Επανάσταση, θα αφήσει το πεδίο ελεύθερο στους αντιδραστικούς και θα καταλήξει να καταστήσει τη γραφειοκρατική απαλλοτρίωση μισητή σε όλον τον κόσμο.

Σε αυτήν την περίπτωση υπάρχει, στην πραγματικότητα, ένας σκόπελος πάνω στο οποίο όλα μπορούν να καταποντιστούν. Ωστόσο, εάν ο λαός δεν πιστέψει τα ψεύτικα επιχειρήματα, με τα οποία θα προσπαθήσουν να τον γοητεύσουν, εάν καταλάβει ότι μια νέα ζωή απαιτεί νέες μεθόδους και εάν πάρει ο ίδιος το ζήτημα στα χέρια του, τότε η απαλλοτρίωση θα μπορεί να γίνει χωρίς μεγάλες δυσκολίες.

"Μα πώς; Πώς μπορεί να γίνει;" αναρωτιέται κανείς. Θα το πούμε αλλά με επιφύλαξη. Μας απωθεί να χαθούμε στις τελευταίες μικρές λεπτομέρειες των σχεδίων απαλλοτρίωσης. Γνωρίζουμε εκ των προτέρων ότι αυτό που ένας άνθρωπος ή μια ομάδα μπορούν να σκεφτούν σήμερα θα ξεπεραστεί από την ανθρώπινη ζωή [par la vie humaine]. Εκείνη, το έχουμε ήδη πει, θα τα καταφέρει καλύτερα και απλούστερα σε σχέση με όλα αυτά που θα μπορούσε κανείς να της επιβάλει εκ των προτέρων.

Επιπλέον, σκιαγραφώντας τη μέθοδο σύμφωνα με την οποία η απαλλοτρίωση και η αναδιανομή του απαλλοτριωμένου πλούτου **θα μπορούσαν** να γίνουν χωρίς την παρέμβαση της κυβέρνησης, δεν θέλουμε παρά να απαντήσουμε σε εκείνους που διακηρύσσουν ότι το εγχείρημα είναι αδύνατο. Επιμένουμε όμως να επαναλαμβάνουμε ότι, με κανέναν τρόπο, δεν ισχυριζόμαστε πως συνιστούμε τον ένα ή τον άλλο τρόπο οργάνωσης. Αυτό που έχει σημασία για μας είναι μόνο να δείξουμε ότι η απαλλοτρίωση **μπορεί** να γίνει με τη λαϊκή πρωτοβουλία και **δεν μπορεί** να γίνει με άλλον τρόπο.

Πρέπει να προβλέψει κανείς ότι μετά τις πρώτες πράξεις απαλλοτρίωσης [des les premiers actes d'expropriation] θα δημιουργηθούν στη συνοικία, στο δρόμο, στο συγκρότημα κατοικιών ομάδες εθελοντών, που θα έρθουν να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους για να πληροφορηθούν τον αριθμό των άδειων διαμερισμάτων, των διαμερισμάτων που είναι υπερπλήρη με πολυμελείς οικογένειες, των ανθυγιεινών κατοικιών, των σπιτιών, που, όντας υπερβολικά μεγάλα για τους κατοίκους τους, θα μπορούσαν να κατοικηθούν από εκείνους που δεν μπορούν να πάρουν ανάσα μες στα καλυβάκια τους. Σε μερικές μέρες αυτοί οι εθελοντές θα φτιάξουν για κάθε δρόμο και για κάθε συνοικία πλήρεις καταλόγους όλων των διαμερισμάτων, υγιεινών και ανθυγιεινών, μικρών και μεγάλων, των βρώμικων σπιτιών και των πολυτελών κατοικιών.

Θα ανακοινώνουν ανοικτά τους καταλόγους τους και σε λίγες ημέρες θα έχουν πλήρεις στατιστικές. Η ψευδής στατιστική μπορεί να φτιαχτεί μέσα στα γραφεία. Η αληθής, ακριβής στατιστική δεν μπορεί παρά να προέρχεται μόνο από το άτομο, προχωρώντας από το απλό στο σύνθετο.

Χωρίς, λοιπόν, να περιμένουν τίποτε από κανέναν, αυτοί οι πολίτες θα πάνε πιθανότατα να βρουν τους συντρόφους τους που κατοικούν σε τρώγλες και θα τους πουν εντελώς απλά: "Αυτήν εδώ τη φορά, σύντροφοι, είναι στ' αλήθεια Επανάσταση. Ελάτε απόψε σε αυτό το μέρος. Όλη η γειτονιά θα είναι εκεί, θα μοιράσουμε τα διαμερίσματα. Αν δεν έχετε δικό σας σπίτι, θα διαλέξετε ένα από τα διαμερίσματα των πέντε δωματίων που είναι διαθέσιμα. Και αφότου θα έχετε μετακομίσει σε αυτά,

θα είναι πια τετελεσμένο γεγονός. Ο οπλισμένος λαός θα μιλήσει με αυτόν που τυχόν θα έρθει να σας διώξει!".

"Μα όλος ο κόσμος θα θέλει να έχει διαμέρισμα με είκοσι δωμάτια!", μπορεί να πει κανείς.

Ε, λοιπόν, όχι, δεν είναι αλήθεια! Ποτέ ο λαός δεν ζήτησε να έχει τον ουρανό με τ' άστρα [la lune dans un seau -ακριβής μετάφραση: το φεγγάρι σε κουβά]. Αντιθέτως, κάθε φορά που βλέπουμε το λαό να επανορθώνει μια αδικία, μας εκπλήσσει η κοινή λογική και το αίσθημα της δικαιοσύνης, από τα οποία διακατέχεται η μάζα [la masse]. Την έχουμε δει ποτέ να ζητά τα αδύνατα; Είχαμε δει ποτέ το λαό του Παρισιού να τσακώνεται, όταν πήγαινε να βρει τη μερίδα του ψωμιού ή των καυσόξυλων κατά τη διάρκεια των δύο πολιορκιών;

Κάναμε ουρές με τέτοια αυταπάρνηση που οι ανταποκριτές των ξένων εφημερίδων δεν έπαυαν να θαυμάζουν. Παρόλα αυτά ξέραμε καλά ότι οι τελευταίοι στην ουρά θα περνούσαν την ημέρα χωρίς ψωμί και φωτιά.

Βεβαίως υπάρχουν αρκετά εγωιστικά ένστικτα στα μεμονωμένα άτομα και όχι στις κοινωνίες. Το γνωρίζουμε πολύ καλά αυτό. Αλλά γνωρίζουμε επίσης ότι το καλύτερο μέσο για να ξυπνήσουμε και να θρέψουμε αυτά τα ένστικτα θα ήταν να εμπιστευτούμε το ζήτημα των κατοικιών σε ένα οποιοδήποτε γραφείο. Τότε, πραγματικά, όλα τα άσχημα πάθη θα έβγαιναν στην επιφάνεια. Αυτό θα συνέβαινε με όποιον θα είχε το πάνω χέρι στο γραφείο. Η παραμικρή ανισότητα θα έκανε όλους να διαμαρτύρονται έντονα [ferait pousser des hauts cris], το παραμικρό προνόμιο θα έδινε σε κάποιον το δικαίωμα να φωνάζει για "δωράκια μεταξύ φίλων" [crier aux pots-de-vin][5] -και δικαίως!

Όταν όμως ο λαός ο ίδιος, ενωμένος σε δρόμους, σε συνοικίες, σε οικοδομικά τετράγωνα, αναλάβει να τακτοποιήσει τους κατοίκους των τρωγλών στα υπερβολικά ευρύχωρα διαμερίσματα των αστών, οι ελάχιστες δυσχέρειες, οι μικρές ανισότητες θα αντιμετωπίζονται ως πολύ ασήμαντα ζητήματα [seront prises bien legerement]. Σπάνια επικαλεστήκαμε τα καλά ένστικτα των μαζών [bons instincts des masses]. Το κάναμε ωστόσο μερικές φορές κατά τη διάρκεια των επαναστάσεων, όταν επρόκειτο να σώσουμε τη βάρκα που καταποντιζόταν [lorsqu'il s'agissait de sauver la barque qui sombrait] -και ποτέ δεν κάναμε λάθος. Ο μεροκαματιάρης πάντοτε ανταποκρινόταν στο κάλεσμα των μεγάλων ιστορικών στιγμών [grands devouements].

Θα γίνει το ίδιο στην επόμενη Επανάσταση.

Παρόλα αυτά, πιθανόν να υπάρξουν αδικίες. Δεν μπορούμε να τις αποφύγουμε. Υπάρχουν άτομα στις κοινωνίες μας που κανένα μεγάλο γεγονός δεν θα τους κάνει να εγκαταλείψουν τις εγωιστικές τους συνήθειες. Αλλά το ζήτημα δεν είναι να ξέρουμε αν θα υπάρχουν ή δεν θα υπάρχουν αδικίες. Πρέπει να ξέρουμε πώς θα μπορέσουμε να περιορίσουμε τον αριθμό τους.

Ολόκληρη, λοιπόν, η ιστορία, ολόκληρη η εμπειρία της ανθρωπότητας, καθώς και η κοινωνική ψυχολογία [psychologie des societes], είναι εδώ για να πουν ότι το πιο δίκαιο μέσο είναι να εμπιστευθούμε το ζήτημα στους ενδιαφερομένους. Μόνοι τους

θα μπορέσουν εξάλλου να λάβουν υπόψη και να διευθετήσουν τις χίλιες λεπτομέρειες που διαφεύγουν κατ' ανάγκην από κάθε γραφειοκρατική διανομή.

III

Δεν πρόκειται κατευθείαν να κάνουμε μια απολύτως ίση διανομή κατοικιών. Οι δυσχέρειες, ωστόσο, που ορισμένα νοικοκυριά ενδεχομένως αντιμετωπίσουν, θα αποκατασταθούν εύκολα μέσα σε μια κοινωνία καθ' οδόν προς την απαλλοτρίωση [en voie d'expropriation][6].

Δεδομένου ότι οι χτίστες, οι τεχνίτες της πέτρας [les tailleurs de pierre] -οι άνθρωποι των "οικοδομών" με μια λέξη- γνωρίζουν ότι έχουν εξασφαλισμένη την επιβίωσή τους, δεν θα ζητήσουν κάτι καλύτερο από το να αναλάβουν για μερικές ώρες κάθε μέρα τη δουλειά στην οποία είναι συνηθισμένοι. Θα τακτοποιήσουν διαφορετικά τα μεγάλα διαμερίσματα, που χρειάζονταν ένα επιτελείο από υπηρέτες. Και σε μερικούς μήνες θα έχουν εμφανιστεί σπίτια πιο υγιεινά από αυτά της δικής μας εποχής. Και σε εκείνους που δεν θα έχουν στεγασθεί αρκετά καλά, η αναρχική Κομμούνα θα μπορεί να πει:

"Κάντε υπομονή, σύντροφοι! Παλάτια υγιεινά, άνετα και όμορφα, καλύτερα από αυτά που έχτιζαν οι καπιταλιστές, θα ανεγερθούν στο έδαφος της ελεύθερης πόλης. Θα ανήκουν σε εκείνους που θα τα έχουν πιο πολύ ανάγκη. Η αναρχική Κομμούνα δεν χτίζει σπίτια έχοντας υπόψη τα εισοδήματα. Τα μνημεία που ανεγείρει για τους πολίτες της, προϊόντα του συλλογικού πνεύματος, θα αποτελέσουν παράδειγμα για ολόκληρη την ανθρωπότητα -θα είναι δικά μας!".

Εάν ο επαναστατημένος λαός απαλλοτριώσει τα σπίτια και διακηρύξει τη δωρεάν κατοικία, την κοινοκτημοσύνη των κατοικιών και το δικαίωμα κάθε οικογένειας σε μια υγιεινή κατοικία, η Επανάσταση θα έχει πάρει από την αρχή ένα κομμουνιστικό χαρακτήρα και θα βρεθεί σε ένα δρόμο από όπου δεν θα μπορεί κανείς τη βγάλει εύκολα. Θα έχει καταφέρει ένα θανάσιμο χτύπημα στην ιδιοκτησία.

Η απαλλοτρίωση των κατοικιών φέρει λοιπόν το σπόρο ολόκληρης της κοινωνικής Επανάστασης. Από τον τρόπο που αυτή θα γίνει θα εξαρτηθεί ο χαρακτήρας των γεγονότων. Είτε θα ανοίξουμε ένα φαρδύ, μεγάλο δρόμο στον αναρχικό Κομμουνισμό, είτε θα παραμείνουμε να τελματώνουμε [patauger] στη λάσπη του αυταρχικού ατομικισμού [individualisme autoritaire].

Είναι εύκολο να προβλέψουμε τις χίλιες αντιρρήσεις που κάποιοι θα μας φέρουν, κάποιες θεωρητικής τάξεως, άλλες εντελώς πρακτικές.

Αφού προτίθενται να διατηρήσουν την κατάφωρη αδικία με κάθε τίμημα, θα μιλήσουν σίγουρα στο όνομα της δικαιοσύνης: "Δεν είναι ντροπή", θα φωνάξουν, "που οι Παριζιάνοι αρπάζουν για τους εαυτούς τους τα ωραία σπίτια και αφήνουν τις καλύβες στους χωρικούς;". Ας μην παγιδευόμαστε. Αυτοί οι λυσσασμένοι με τη δικαιοσύνη [enrages de la justice] αντάρτες ξεχνούν, με μια στροφή της διάθεσης, που είναι γνώρισμά τους, την εξόφθαλμη αδικία της οποίας γίνονται υποστηρικτές.

Λησμονούν ότι στο Παρίσι το ίδιο ο εργάτης ασφυκτιά μέσα σε μια τρώγλη -ο ίδιος, η γυναίκα του και τα παιδιά του- τη στιγμή που από το φέρετρό του βλέπει το παλάτι

του πλούσιου. Λησμονούν ότι ολόκληρες γενιές χάνονται σε υπερπληθείς συνοικίες, λόγω έλλειψης αέρα και ήλιου, και ότι το να αποκαταστήσουμε αυτήν την αδικία θα έπρεπε να είναι το πρώτο καθήκον της Επανάστασης.

Ας μην καθυστερούμε αυτές τις ενδιαφέρουσες απαιτήσεις. Γνωρίζουμε ότι η ανισότητα, που πραγματικά θα υπάρχει ακόμη μεταξύ του Παρισιού και του χωριού, είναι από εκείνες που θα ελαττώνονται καθημερινά. Το χωριό δεν θα υστερεί στο να δίνει στους κατοίκους του σπίτια πιο υγιεινά από τα σημερινά, όταν ο χωρικός θα έχει πάψει να είναι το αχθοφόρο ζώο του κτηματία, του εργοστασιάρχη, του τοκογλύφου και του Κράτους. Για να αποφύγουμε μια αδικία προσωρινή και διορθώσιμη, πρέπει να διατηρήσουμε την αδικία που υπάρχει εδώ και αιώνες;

Ούτε όμως οι καθ' αυτό πρακτικές αντιρρήσεις είναι ισχυρές.

"Ορίστε", θα μας πει κανείς, "ένας φτωχοδιάβολος. Με στερήσεις κατάφερε να αγοράσει ένα σπίτι αρκετά μεγάλο για να στεγάσει την οικογένειά του. Είναι τόσο ευτυχισμένος. Θα τον πετάξετε κι αυτόν στο δρόμο;"

Όχι βέβαια! Αν το σπίτι του μόλις φτάνει να στεγάσει την οικογένειά του, να το κατοικήσει, αλίμονο! Να καλλιεργεί τον κήπο κάτω από τα παράθυρά του! Τα παλικαριά μας, αν χρειαστεί, θα πάνε οι ίδιοι να του δώσουν ένα χέρι βοήθειας. Όμως, αν υπάρχει στο σπίτι του ένα διαμέρισμα που το νοικιάζει σε κάποιον άλλον, ο λαός θα πάει να βρει αυτόν τον άλλο και θα του πει: "Ξέρετε, σύντροφε, ότι δεν οφείλετε πλέον τίποτε στους παλιούς ιδιοκτήτες [vieux]; Μείνετε στο διαμέρισμά σας και μην πληρώνετε πια τίποτε. Καθόλου μη φοβάστε στο εξής τον δικαστικό επιμελητή, έχουμε Σοσιαλισμό [c'est la Sociale]! "

Αν ο ιδιοκτήτης καταλαμβάνει από μόνος του είκοσι δωμάτια, αν στη συνοικία υπάρχει μια μητέρα με πέντε παιδιά, που στεγάζονται σε ένα μόνο δωμάτιο, ε, λοιπόν, ο λαός θα πάει να δει εάν ανάμεσα στα είκοσι δωμάτια υπάρχουν κάποια που, μετά από μερικές επιδιορθώσεις, θα μπορούσαν να γίνουν ένα όμορφο μικρό σπίτι για τη μητέρα με τα πέντε παιδιά. Δεν θα είναι αυτό πιο δίκαιο από το να αφήσουμε τη μητέρα και τα πέντε παιδιά μέσα στην τρώγλη και τον πάμπλουτο κύριο [monsieur a l'engrais] μέσα στο παλάτι; Εξάλλου ο κύριος γρήγορα θα τα καταφέρει καλά. Αφού δεν θα έχει πια υπηρέτες για να τακτοποιούν τα είκοσί του δωμάτια, η κυρία του [sa bourgeoise] θα ενθουσιαστεί να απαλλαχθεί από το μισό διαμέρισμα.

"Μα αυτό θα είναι πλήρης ανατροπή", θα φωνάξουν οι υποστηρικτές της τάξης. "Οι μετακομίσεις δεν θα τελειώσουν! Πόσο μάλλον αν θα πετάξετε όλον τον κόσμο στο δρόμο και ρίξετε κλήρο για τα διαμερίσματα!". Ε, λοιπόν, είμαστε πεπεισμένοι ότι αν δεν αναμειχθεί κανένα είδος κυβέρνησης, και αν όλη η μεταβολή παραμείνει εμπιστευμένη στα χέρια των ομάδων που θα εμφανιστούν αυθόρμητα για αυτήν τη δουλειά, οι μετακομίσεις θα είναι λιγότερες από αυτές που πραγματοποιούνται στη διάρκεια ενός μόνο χρόνου ως αποτέλεσμα της πλεονεξίας των ιδιοκτητών.

Υπάρχουν σε όλες τις πόλεις τόσα πολλά ακατοίκητα διαμερίσματα, που θα επαρκούσαν να στεγάσουν σχεδόν την πλειοψηφία των κατοίκων των τρωγλών. Όσο για τα παλάτια και τα πολυτελή διαμερίσματα, πολλές εργατικές οικογένειες δεν θα τα ήθελαν έτσι κι αλλιώς -δεν μπορούν να τους εξυπηρετήσουν, αν δεν συντηρούνται από πολυάριθμο υπηρετικό προσωπικό. Επίσης οι κάτοικοί τους θα αναγκάζονταν

σύντομα να ψάξουν για κατοικίες λιγότερο πολυτελείς, όπου οι κυρίες-υπάλληλοι των τραπεζών [mesdames les banquieres][7] θα μαγείρευαν μόνες τους. Και σιγά-σιγά, χωρίς να χρειάζεται να συνοδεύουμε τον τραπεζίτη με συνοδεία λογχοφόρων σε μια σοφίτα, και τον κάτοικο της σοφίτας στο παλάτι του τραπεζίτη, ο πληθυσμός θα μοιραστεί ειρηνικά στις υπάρχουσες κατοικίες, κάνοντας τη μικρότερη δυνατή ανακατωσούρα [remue-menage]. Δεν βλέπουμε τις αγροτικές Κομμούνες να μοιράζουν μεταξύ τους αγρούς, ενοχλώντας τόσο λίγο τους κατόχους των αγροτεμαχίων, που μένει μόνο να επιβεβαιώσουμε την ευθυκρισία και τη διορατικότητα των διαδικασιών στις οποίες καταφεύγει η Κομμούνα; Λιγότεροι αγροί αλλάζουν χέρια υπό τη Ρωσική Κομμούνα, απ' ό,τι υπό καθεστώς ατομικής ιδιοκτησίας, που διαρκώς φέρνει ενώπιον των δικαστηρίων τις όποιες διαφορές. Και θέλουν να μας κάνουν να πιστέψουμε ότι οι κάτοικοι μιας μεγάλης ευρωπαϊκής πόλης θα είναι πιο ηλίθιοι ή λιγότερο οργανωτικοί από τους ρώσους ή ινδούς χωρικούς!

Εξάλλου κάθε επανάσταση περιλαμβάνει μια κάποια ανατροπή της καθημερινής ζωής, και αυτοί που ελπίζουν να περάσουν μια μεγάλη κρίση, χωρίς οι κυρίες τους [leur bourgeoise] να ενοχληθούν ποτέ από την κουζίνα τους, διακινδυνεύουν να απογοητευτούν. Μπορούμε να αλλάζουμε κυβέρνηση, χωρίς ο καλός αστός να καθυστερήσει ποτέ στην ώρα του δείπνου του. Αλλά δεν αποκαθιστούμε έτσι τα εγκλήματα μιας κοινωνίας προς αυτούς που τη θρέφουν.

Υπάρχει μια ανατροπή, είναι σίγουρο. Μόνο που πρέπει αυτή η ανατροπή να μην είναι ανώφελη, πρέπει να μειώνεται στο ελάχιστο. Και -δεν κουραζόμαστε να το επαναλαμβάνουμε- μόνο αν απευθυνόμαστε στους ενδιαφερομένους, και όχι σε γραφεία, θα έχουμε τον ελάχιστο αριθμό δυσχερειών για όλον τον κόσμο.

Ο λαός διαπράττει το ένα λάθος πάνω στο άλλο, όταν έχει να επιλέξει στις κάλπες μεταξύ των βολεμένων, που ψηφοθηρούν για την τιμή να τον εκπροσωπούν και αναλαμβάνουν να κάνουν τα πάντα, να γνωρίζουν τα πάντα, να οργανώνουν τα πάντα. Όμως, όταν ο λαός πρέπει να οργανώσει αυτό που γνωρίζει καλά, αυτό που τον αγγίζει άμεσα, το καταφέρνει καλύτερα από όλα τα γραφεία που πιθανόν να υπάρχουν. Δεν το είδαμε αυτό στην Κομμούνα; Και στην πρόσφατη απεργία του Λονδίνου; Δεν το βλέπουμε καθημερινά σε κάθε αγροτική Κομμούνα;

Κεφάλαιο 7: Ένδυση

Όταν τα σπίτια θα έχουν καταστεί κοινή κληρονομιά των πολιτών και κάθε άνθρωπος θα έχει καλύψει τις καθημερινές διατροφικές του ανάγκες, θα πρέπει να γίνει άλλο ένα βήμα μπροστά. Φυσικά το ζήτημα της ενδυμασίας είναι το επόμενο που απαιτεί μελέτη. Και πάλι η μόνη δυνατή λύση είναι να καταληφθούν, στο όνομα του λαού, όλα τα μαγαζιά και οι αποθήκες όπου τα ρούχα πωλούνται ή αποθηκεύονται και να ανοίξουμε τις πόρτες σε όλους, ώστε ο καθένας να μπορεί να πάρει ό,τι χρειάζεται. Η κοινοτικοποίηση (communalization) του ρουχισμού -το δικαίωμα του καθένα να πάρει ό,τι χρειάζεται από τα κοινοτικά μαγαζιά ή να ράβει ρούχα για τον εαυτό του στα ραφεία και στα καταστήματα ρουχισμού- είναι η φυσική απόρροια της κοινοτικοποίησης των σπιτιών και της τροφής.

Προφανώς δεν θα χρειαστεί να απογυμνώσουμε όλους τους πολίτες από τα παλτά τους, να βάλουμε και να σύρουμε όλα τα ρούχα σ' ένα σωρό, όπως οι επικριτές μας,

με παροιμιώδη ευφυΐα και εξυπνάδα, αναφέρουν. Αφήστε αυτόν που έχει ένα παλτό να το κρατήσει -μπα, ακόμη και αν έχει δέκα παλτά, είναι αρκετά απίθανο κάποιος να θελήσει να του τα αφαιρέσει, καθώς οι περισσότεροι θα προτιμήσουν ένα καινούργιο παλτό από ένα που έχει ήδη στολίσει τους ώμους κάποιων χοντρών μπουρζουάδων. Θα υπάρχουν αρκετά καινούργια ρούχα προς διάθεση, χωρίς την προσφυγή σε μεταχειρισμένες ντουλάπες.

Αν πρόκειται να κάνουμε μια απογραφή όλων των ρούχων και των υφασμάτων για ένδυση, που είναι συσσωρευμένα στα μαγαζιά και στα καταστήματα των μεγάλων πόλεων, πιθανότατα θα διαπιστώσουμε ότι στο Παρίσι (Paris), στη Λιόν (Lyons), στο Μπορντό (Bordeaux) και στη Μασσαλία (Marseilles) υπάρχουν αρκετά ώστε η κοινότητα να προσφέρει ρουχισμό σε όλους τους πολίτες και των δύο φύλων. Και αν δεν ταιριαστούν όλοι αμέσως, τα κοινοτικά καταστήματα θα καλύψουν σύντομα αυτές τις ανεπάρκειες. Ξέρουμε άλλωστε πόσο γρήγορα οι σπουδαίοι επαγγελματίες ράφτες και τα εργαστήρια ραπτικής δουλεύουν σήμερα, αρκεί τα μηχανήματα να είναι ειδικά προσαρμοσμένα για παραγωγή μεγάλης κλίμακας.

"Ο καθένας όμως θα θελήσει ένα σαμούρι (sable-lined) παλτό ή ένα βελούδινο φόρεμα!" κραυγάζουν οι εχθροί μας.

Ειλικρινά, δεν το πιστεύουμε. Δεν λατρεύουν όλες οι γυναίκες το βελούδο, ούτε κάθε άντρας ονειρεύεται ένα σαμούρι. Ακόμη και τώρα, αν ζητούσαμε από κάθε γυναίκα να διαλέξει το φόρεμά της, θα βρίσκαμε κάποιες που θα προτιμούσαν ένα απλό, πρακτικό ρούχο, αντί για όλα τα φανταστικά γαρνιρίσματα που συγκινούν τον κόσμο που ακολουθεί τη μόδα.

Τα γούστα αλλάζουν με το χρόνο και η διαμόρφωση της μόδας τον καιρό της Επανάστασης αναμφίβολα θα ρέπει προς την απλότητα. Οι κοινωνίες, όπως και τα άτομα, έχουν ώρες δειλίας αλλά και ηρωικές στιγμές. Ένα μικρό κομμάτι της σημερινής κοινωνίας βυθίζεται στην επιδίωξη των στενών ατομικών ενδιαφερόντων και ιδεωδών δεύτερης τάξης, ωστόσο ντύνεται μ' έναν διαφορετικό αέρα, όταν έρχονται οι μεγάλες κρίσεις. Έχει τις στιγμές του μεγαλείου και του ενθουσιασμού. ’τομα γενναιόδωρης φύσης θα πάρουν τη δύναμη που σήμερα βρίσκεται στα χέρια των χρηματιστών. Η αυτοθυσία θα ξεπεταχτεί, και οι ευγενείς πράξεις θα γεννήσουν κι άλλα γενναιόδωρα άτομα. Ακόμη και οι εγωιστές θα ντρέπονται να συρθούν πίσω από τους άλλους και θα αναγκαστούν, παρά τον εγωισμό τους, να θαυμάσουν, αν όχι να μιμηθούν, τους γενναιόδωρους και γενναίους.

Η Μεγάλη Επανάσταση του 1793 έχει άφθονα παραδείγματα αυτού του είδους. Κατά τη διάρκεια τέτοιων στιγμών πνευματικής αναγέννησης -το ίδιο φυσικές στις κοινωνίες όπως και στα άτομα- η ισχυρή παλίρροια του ενθουσιασμού σαρώνει την ανθρωπότητα προς τα μπροστά.

Δεν επιθυμούμε να μεγαλοποιήσουμε το ρόλο που διαδραματίζεται από αυτά τα ευγενικά πάθη, ούτε θα βρούμε το ιδανικό της κοινωνίας μας σε αυτά. Αλλά δεν ζητάμε και τόσα πολλά, αν περιμένουμε τη συμβολή τους στο ξεπέρασμα των δυσκολιών κατά τη διάρκεια των πρώτων και πιο δύσκολων στιγμών. Δεν μπορούμε να ελπίζουμε ότι η καθημερινή μας ζωή θα εμπνέεται διαρκώς από τέτοιους τιμημένους ενθουσιασμούς, αλλά μπορούμε να περιμένουμε τη βοήθειά τους στην αρχή, και αυτό είναι όλα όσα χρειαζόμαστε.

Ακριβώς για να ξεπλύνει και να καθαρίσει τη γη, να εξαλείψει εντελώς μικρά θραύσματα και σκουπίδια, τα οποία συσσωρεύτηκαν από αιώνες σκλαβιάς και καταπίεσης, η νέα αναρχική κοινωνία χρειάζεται αυτό το κύμα αδελφικής αγάπης. Αργότερα μπορεί να υπάρχει χωρίς να ικετεύει το πνεύμα της αυτοθυσίας, επειδή θα έχει εξαλείψει την καταπίεση και θα έχει δημιουργήσει ένα νέο παγκόσμιο ένστικτο με όλα τα συναισθήματα της αλληλεγγύης.

Εκτός αυτού, εάν ο χαρακτήρας της Επανάστασης είναι όπως τον έχουμε σκιαγραφήσει εδώ, η ελεύθερη πρωτοβουλία των ατόμων θα βρει ένα ευρύ πεδίο δράσης, ώστε να εμποδίζει (thwarting) τις προσπάθειες των εγωιστών. Ομάδες θα ξεπηδήσουν σε κάθε δρόμο και πλατεία για να αναλάβουν το φορτίο (charge) του ρουχισμού. Θα κάνουν απογραφή όλων όσων κατέχει η πόλη και θα ανακαλύψουν περίπου ποιες πηγές έχουν στη διάθεσή τους. Είναι κάτι παραπάνω από πιθανό ότι στο ζήτημα του ρουχισμού οι πολίτες θα υιοθετήσουν τις ίδιες αρχές όπως και στο ζήτημα των προμηθειών (provision) -δηλαδή, θα προσφέρουν ελεύθερα από το κοινοτικό κατάστημα καθετί που βρίσκεται σε αφθονία και θα διανέμουν σε μικρές δόσεις ό,τι βρίσκεται περιορισμένο σε ποσότητα.

Μη δυνάμενη να προσφέρει σε κάθε άντρα ένα σαμούρι παλτό και σε κάθε γυναίκα ένα βελούδινο φόρεμα, η κοινωνία πιθανόν θα κάνει διάκριση ανάμεσα στα περιττά-υπερβολικά (superfluous) και στα απαραίτητα, και προσωρινά τουλάχιστον θα τοποθετήσει τα σαμούρια και τα βελούδα στα περιττά της ζωής, έτοιμη να αφήσει το χρόνο να αποδείξει κατά πόσο αυτό που σήμερα είναι πολυτέλεια ίσως να καταστεί κοινό για όλους αύριο. Ενώ η αναρχική πόλη θα εγγυηθεί τον απαραίτητο ρουχισμό σε κάθε κάτοικό της, θα αφηνόταν στην ιδιωτική δραστηριότητα να παρέχει στους άρρωστους και στους αδύναμους τα πράγματα που θεωρούνται προσωρινά πολυτέλειες και να προμηθεύσει για τους λιγότερο υγιείς τέτοια ειδικά είδη, καθώς δεν θα εισαχθούν στην καθημερινή κατανάλωση των απλών πολιτών.

--"Αλλά", ίσως υποστηριχτεί, "αυτή η γκρίζα ομοιομορφία σημαίνει το τέλος κάθε ομορφιάς στη ζωή και στην τέχνη".

--"Ασφαλώς όχι!", απαντάμε, στηρίζοντας την άποψή μας σε αυτό που ήδη υπάρχει. Προτείνουμε λοιπόν να δείξουμε τώρα πώς μια αναρχική κοινωνία μπορεί να ικανοποιήσει τα πιο καλλιτεχνικά γούστα των πολιτών, χωρίς να τους επιτρέπει να συσσωρεύσουν περιουσία εκατομμυριούχων.

Κεφάλαιο 8: Τρόποι & μέσα

I

Για να εγγυηθεί τα αναγκαία της ζωής στους κατοίκους της (και θα δούμε πώς η έννοια των αναγκαίων της ζωής μπορεί να επεκταθεί, ώστε να περιλάβει και πολυτέλειες), μια κοινωνία, πόλη ή περιοχή θα ήταν αναγκασμένη να πάρει υπό την κατοχή της τα απολύτως απαραίτητα μέσα παραγωγής, δηλαδή τη γη, τις μηχανές, τα εργοστάσια, τα μέσα μεταφοράς κλπ. Το κεφάλαιο θα απαλλοτριωνόταν απ' τα χέρια των ιδιωτών κατόχων του και θα επιστρεφόταν στην κοινότητα.

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, το μεγάλο κακό που προκαλεί η αστική κοινωνία δεν έγκειται μονάχα στ' ότι οι καπιταλιστές οικειοποιούνται ένα μεγάλο μερίδιο των κερδών από κάθε βιομηχανική κι εμπορική επιχείρηση, καθιστάμενοι, με αυτόν τον τρόπο, ικανοί να ζουν χωρίς να εργάζονται. Έγκειται, επίσης, στ' ότι ολόκληρη η διαδικασία παραγωγής ακολουθεί λανθασμένη κατεύθυνση, αφού δεν εκτελείται με σκοπό την εξασφάλιση καθολικής ευημερίας. Για αυτό και την καταδικάζουμε. Επιπλέον, εμπορευματική παραγωγή για το καλό των πάντων θα ήταν αδύνατη(Κάτι τέτοιο δεν θα σήμαινε παρά την προσδοκία πως ο καπιταλιστής θα υπερέβαινε τις αρμοδιότητές του για να εκπληρώσει καθήκοντα τα οποία *δεν θα μπορούσε* να εκπληρώσει χωρίς να έπαυε να είναι αυτό που πραγματικά είναι -ένας ιδιώτης παραγωγός που αποβλέπει στον προσωπικό του πλουτισμό.

Η καπιταλιστική οργάνωση της παραγωγής, που στηρίζεται στο προσωπικό συμφέρον κάθε μεμονωμένου συναλλασσόμενου, έχει ήδη αποδώσει πλήρως στην κοινωνία ό,τι αναμενόταν από αυτήν(Έχει αυξήσει την παραγωγική δύναμη της εργασίας. Υπηρετώντας το συμφέρον του κι επωφελούμενος από τη βιομηχανική επανάσταση, συνέπεια του ατμού, της ραγδαίας εξέλιξης της χημείας και των μηχανών, και άλλων εφευρέσεων του αιώνα μας, ο καπιταλιστής προσπάθησε να αυξήσει το προϊόν της εργασίας, και σε μεγάλο βαθμό το πέτυχε. Μα θα ήταν παράλογο να του αναθέταμε κι άλλα καθήκοντα. Το να περιμένουμε, παραδείγματος χάριν, πως θα χρησιμοποιήσει το αυξημένο προϊόν της εργασίας για χάρη της κοινωνίας συνολικά θα ισοδυναμούσε με επίκληση φιλανθρωπίας, και μια καπιταλιστική επιχείρηση δεν μπορεί να βασίζεται στη φιλανθρωπία.

Είναι ευθύνη της κοινωνίας, πλέον, να επεκτείνει αυτήν την αυξημένη παραγωγικότητα, που σήμερα περιορίζεται σε ορισμένους μόνο τομείς της παραγωγής, και να την χρησιμοποιήσει για το κοινό καλό. Μα είναι προφανές πως, για να εγγυηθεί την καθολική ευημερία, η κοινωνία οφείλει να ανακτήσει την κατοχή όλων των μέσων παραγωγής.

Βέβαια, οι οικονομολόγοι, όπως το συνηθίζουν, δεν θα αμελήσουν να μας εφιστήσουν την προσοχή στη σχετική ευημερία μιας ορισμένης κατηγορίας νέων, γεροδεμένων εργατών, ειδικευμένων σε κάποιους ειδικούς κλάδους της βιομηχανίας. Πρόκειται για την ίδια μειονότητα την οποία κάθε φορά μας επισημαίνουν με υπερηφάνεια.

Μα είναι, άραγε, ασφαλής αυτή η ευημερία, αυτή η αποκλειστική απολαβή των λίγων(Αύριο ίσως η αμέλεια, η απρονοησία ή η απληστία των εργοδοτών τους θα στερήσουν απ' αυτούς τους προνομιούχους τη δουλειά τους, και η περίοδος άνεσης που είχαν απολαύσει θα πληρωθεί με μήνες και με χρόνια φτώχειας κι εξαθλίωσης. Πόσες και πόσες σημαντικές βιομηχανίες -υφάσματα, σίδηρος, ζάχαρη κλπ., χωρίς καν να αναφερθούμε στα βραχύβια επαγγέλματα- δεν είδαμε να παρακμάζουν διαδοχικά, ή και να σβήνουν, εξαιτίας κερδοσκοπίας, συνεπεία της φυσικής μετατόπισης της εργασίας, ή, τέλος, ως αποτέλεσμα ανταγωνισμού μεταξύ των ίδιων των καπιταλιστών!

Κι αφού οι σημαντικότερες υφαντουργικές και μηχανικές βιομηχανίες έπρεπε να περάσουν μια κρίση των διαστάσεων του 1886, θα ήταν περιττό ακόμη και να αναφερθούμε στα μικρά επαγγέλματα, που όλα περιέρχονται περιοδικά σε στασιμότητα.

Τι να πούμε επίσης για το κόστος της σχετικής ευημερίας ορισμένων κατηγοριών εργαζομένων; Δυστυχώς, πληρώνεται με το ρήμαγμα της γεωργίας, την αναίσχυντη εκμετάλλευση των αγροτών, την εξαθλίωση των μαζών. Σε σύγκριση με την ισχνή μειονότητα εκείνων των εργαζομένων που απολαμβάνουν μια κάποια άνεση, πόσα εκατομμύρια ανθρώπων ζουν με μεροκάματα πείνας, χωρίς σίγουρο μισθό, έτοιμοι να πάνε οπουδήποτε τους προσφερθεί δουλειά, πόσοι αγρότες δουλεύουν δεκατέσσερις ώρες την ημέρα για ψίχουλα! Το κεφάλαιο ερημώνει την επαρχία, εκμεταλλεύεται τις αποικίες και τις χώρες με ελάχιστα ανεπτυγμένη βιομηχανία, καταδικάζει την τεράστια πλειονότητα των εργαζομένων να παραμένουν τεχνικά ανεκπαίδευτοι, να παραμένουν μέτριοι ακόμη και στη δουλειά τους.

Αυτό δεν είναι απλώς τυχαίο γεγονός, είναι *ανάγκη* του καπιταλιστικού συστήματος. Προκειμένου να πληρωθούν ορισμένες κατηγορίες εργαζομένων, οι αγρότες *πρέπει* να καταστούν υποζύγια της κοινωνίας. Η επαρχία πρέπει να εγκαταλειφθεί για χάρη της πόλης, τα μικρά επαγγέλματα πρέπει να συγκεντρωθούν στα άθλια προάστια των μεγαλουπόλεων, όπου χιλιάδες αντικείμενα χαμηλής αξίας κατασκευάζονται με σχεδόν μηδενικό κόστος, ώστε τα αγαθά των μεγαλύτερων βιομηχανιών να καταστούν προσιτά στους χαμηλόμισθους αγοραστές. Για να μπορέσει να πουληθεί το ύφασμα χαμηλής ποιότητας, ράφτες που αρκούνται σε μισθούς πείνας φτιάχνουν ρούχα για κακοπληρωμένους εργάτες! Η γη σε κάποιο υπανάπτυκτο κράτος της Ανατολής γίνεται αντικείμενο εκμετάλλευσης απ' τη Δύση, ώστε, υπό την κυριαρχία του καπιταλιστικού συστήματος, να μπορούν οι εργαζόμενοι λίγων προνομιούχων βιομηχανιών να απολαμβάνουν κάποιες περιορισμένες ανέσεις.

Επομένως, αντίθετα με ό,τι είπαν ο Ροδβέρτος[1] (Rodbertus) και ο Μαρξ, περιορίζοντας τη σοσιαλιστική σύλληψη και τη γενική θεώρηση του καπιταλιστικού συστήματος, το κακό του παρόντος συστήματος δεν έγκειται στο ότι η "υπεραξία" της παραγωγής καταλήγει στον καπιταλιστή. Η ίδια η υπεραξία δεν είναι παρά συνέπεια βαθύτερων αιτίων. *Το κακό έγκειται στη δυνατότητα ύπαρξης υπεραξίας* αντί ενός απλού πλεονάσματος, που θα απόμενε από την κατανάλωση κάθε γενιάς. Γιατί η ύπαρξη υπεραξίας προϋποθέτει πως άνδρες, γυναίκες και παιδιά εξαναγκάζονται από την πείνα να πουλήσουν την εργασία τους για ένα μικρό μόνο μέρος αυτών που η εργασία τους παράγει και προ πάντων αυτών που η εργασία τους είναι σε θέση να παράγει. Αλλά αυτό το κακό θα διαρκεί για όσο τα μέσα παραγωγής ανήκουν σε λίγους. Για όσο οι άνθρωποι είναι αναγκασμένοι να εξαγοράζουν από τους κατόχους ιδιοκτησίας το δικαίωμα της καλλιέργειας της γης ή της παραγωγικής χρήσης των μηχανών και για όσο ο κάτοχος της ιδιοκτησίας είναι ελεύθερος να παράγει ό,τι ο ίδιος κρίνει πως θα του αποφέρει τα μέγιστα κέρδη και όχι απαραίτητα τη μέγιστη ποσότητα χρήσιμων προϊόντων, η ευημερία δεν είναι παρά προσωρινά εξασφαλισμένη, για ελάχιστους, και εξαγορασμένη με τη φτώχεια ενός τμήματος της κοινωνίας. Δεν αρκεί η ισότιμη κατανομή των κερδών, που προκύπτουν από μια οποιαδήποτε παραγωγική δραστηριότητα, εάν, την ίδια στιγμή, χιλιάδες άλλοι εργαζόμενοι παραμένουν θύματα εκμετάλλευσης. Αυτό που χρειάζεται είναι **η παραγωγη του μεγιστου ποσου αγαθων απαραιτητων για την ευημερια ολων, με τη λιγοτερη πιθανη σπαταλη ανθρωπινης ενεργειας**.

Αυτό δεν μπορεί να αποτελεί σκοπό ενός ιδιώτη ιδιοκτήτη. Ιδού, λοιπόν, γιατί η κοινωνία συνολικά, εφόσον κρίνει την παραπάνω θεώρηση της παραγωγής ως ιδανική, θα είναι υποχρεωμένη να απαλλοτριώσει οτιδήποτε ενισχύει την ευημερία, ενώ ταυτόχρονα παράγει πλούτο. Η κοινωνία οφείλει να πάρει την κατοχή της γης,

των εργοστασίων, των ορυχείων, των μέσων μεταφοράς και επικοινωνίας κλπ., και, επιπλέον, οφείλει να μελετήσει ποια προϊόντα προωθούν τη γενική ευημερία, καθώς επίσης και τους τρόπους και τα μέσα παραγωγής.

II

Πόσες ώρες την ημέρα θα πρέπει να δουλεύει κανείς, για να εξασφαλίσει ποιοτική τροφή, ένα άνετο σπιτικό και τον απαραίτητο ρουχισμό για την οικογένειά του; Αυτό το ερώτημα συχνά απασχόλησε συχνά τους σοσιαλιστές, οι οποίοι γενικά κατέληξαν στο συμπέρασμα πως τέσσερις με πέντε ώρες την ημέρα θα ήταν αρκετές, υπό τον όρο, κι αυτό πρέπει να γίνει απολύτως κατανοητό, πως εργάζονται όλοι. Στο τέλος του περασμένου αιώνα ο Βενιαμίν Φραγκλίνος (Benjamin Franklin) καθόρισε το όριο στις πέντε ώρες. Στις μέρες μας, ακόμη κι αν η ανάγκη για ανέσεις είναι μεγαλύτερη, η παραγωγική δύναμη έχει επίσης αυξηθεί, και μάλιστα κατά πολύ περισσότερο.

Παρακάτω, αναφερόμενοι στη γεωργία, θα δούμε πως η γη μπορεί να υποταχτεί στις ανάγκες του ανθρώπου, εφόσον εκείνος την καλλιεργεί επιστημονικά, αντί να σκορπίζει τον σπόρο στην τύχη, σε ένα κακοοργωμένο χωράφι, όπως συνήθως κάνει στις μέρες μας. Τα μεγάλα αγροκτήματα της Δυτικής Αμερικής, κάποια απ' τα οποία καλύπτουν 30 τετραγωνικά μίλια, το έδαφος των οποίων ωστόσο είναι χαμηλότερης ποιότητας σε σύγκριση με το λιπασμένο έδαφος των πολιτισμένων περιοχών, αποδίδουν μονάχα 10 με 15 μόδια[2] ανά αγγλικό στρέμμα[3], δηλαδή το μισό της σοδειάς των ευρωπαϊκών αγροκτημάτων ή των αμερικανικών αγροκτημάτων στις Ανατολικές Πολιτείες. Παρόλα αυτά, χάρη στις μηχανές που καθιστούν δύο ανθρώπους ικανούς να οργώσουν τέσσερα αγγλικά στρέμματα την ημέρα, 100 άνθρωποι μπορούν να παράγουν σε' ένα χρόνο ό,τι χρειάζεται για να καλύψει την ετήσια οικιακή κατανάλωση 10.000 ανθρώπων.

Θα ήταν, επομένως, αρκετό να εργαστεί κανείς κάτω απ' τις παραπάνω συνθήκες για *30 ώρες*, ας πούμε, *έξι ημιεργάσιμες των πέντε ωρών, για να έχει ψωμί για έναν ολόκληρο χρόνο*. Τριάντα ημιεργάσιμες θα αρκούσαν για να εγγυηθούν το ίδιο για μια οικογένεια πέντε ατόμων.

Βασισμένοι σε σύγχρονα αποτελέσματα, θα αποδείξουμε επίσης πως, εάν καταφεύγαμε σε εντατική καλλιέργεια, λιγότερες από έξι ημιεργάσιμες θα αρκούσαν για την παραγωγή κρέατος, λαχανικών, ακόμη κι εξεζητημένων φρούτων, για μια ολόκληρη οικογένεια.

Επιπλέον, εάν μελετήσουμε το κόστος των εργατικών κατοικιών που χτίζονται σήμερα στις μεγάλες πόλεις, θα βεβαιωθούμε πως, σε μια μεγάλη αγγλική πόλη, για την κατασκευή ενός μικρού, πανταχόθεν ελεύθερου σπιτιού, όπως εκείνα που κατασκευάζονται για εργάτες, θα αρκούσε εργασία 1.400 έως 1.800 ημιεργάσιμων των πέντε ωρών η καθεμία. Κι εφόσον ένα τέτοιο σπίτι είναι κατοικήσιμο για τουλάχιστον 50 χρόνια, συμπεραίνουμε πως 28 με 36 ημιεργάσιμες το χρόνο θα αρκούσαν για την παροχή υγιεινής κατοικίας με όλες τις απαραίτητες ανέσεις για μία οικογένεια. Η ενοικίαση, όμως, του ίδιου σπιτιού από κάποιον εργοδότη κοστίζει στον εργαζόμενο 75 με 100 μέρες δουλειάς το χρόνο. Ας σημειωθεί πως οι παραπάνω αριθμοί αντιπροσωπεύουν το μέγιστο κόστος ενός σπιτιού στην Αγγλία σήμερα, δεδομένης της ελλιπούς οργάνωσης των κοινωνιών μας. Στο Βέλγιο πόλεις για εργάτες έχουν χτιστεί με πολύ μικρότερο κόστος. Λαμβάνοντας κάθε παράμετρο υπ'

όψιν είμαστε σε θέση να αποφανθούμε πως, σε μια οργανωμένη κοινωνία, ετήσια εργασία 30 με 40 ημιεργάσιμων θα επαρκούσε για να εγγυηθεί ένα απολύτως άνετο σπιτικό.

Μένει τώρα να εξεταστεί ο ρουχισμός, του οποίου η ακριβής αξία είναι αδύνατο να καθοριστεί, αφού είναι αδύνατο να υπολογιστούν τα κέρδη ενός πλήθους μεσαζόντων. Αν πάρουμε την περίπτωση του υφάσματος, για παράδειγμα, κι αν προσθέσουμε όλες τις κρατήσεις που επιβάλλονται από τους ιδιοκτήτες της γης και των προβάτων, τους εμπόρους μαλλιού και όλους τους ενδιάμεσους πράκτορές τους, κι έπειτα απ' τις σιδηροδρομικές εταιρείες, τους ιδιοκτήτες των υφαντουργείων, τους υφαντές, τους εμπόρους ετοίμων ενδυμάτων, τους πωλητές και τους πράκτορες που αμείβονται με ποσοστά, τότε θα πάρετε μια ιδέα για το τι πληρώνεται σε μια ολόκληρη αγέλη καπιταλιστών για κάθε ρούχο. Για αυτό και είναι απολύτως αδύνατο να πείτε πόσες μέρες εργασίας αντιπροσωπεύει το παλτό για το οποίο πληρώνετε τρεις ή τέσσερις λίρες σε ένα μεγάλο κατάστημα στο Λονδίνο. Το μόνο βέβαιο είναι πως με τις σημερινές μηχανές γίνεται δυνατή η κατασκευή μιας απίστευτης ποσότητας αγαθών.

Μερικά παραδείγματα θα αρκούσαν: Στις Ηνωμένες Πολιτείες, σε 751 υφαντουργικές μονάδες (για κλώση κι ύφανση), 175.000 άνδρες και γυναίκες παράγουν 2.033.000.000 γυάρδες[4] βαμβακερών προϊόντων κι επίσης μια μεγάλη ποσότητα νήματος. Κατά μέσο όρο, με 300 μέρες εργασίας, (91/2 ώρες την ημέρα) παράγονται πάνω από 12.000 γιάρδες βαμβακερών αγαθών, δηλαδή ο σημερινός ρυθμός παραγωγής είναι 40 γιάρδες βαμβακερού υφάσματος ανά δέκα ώρες. Δεχόμενοι πως μια οικογένεια χρειάζεται το πολύ 200 γιάρδες το χρόνο, η τελευταία ποσότητα θ' αντιστοιχούσε σε 50 ώρες εργασίας, δηλαδή σε *δέκα ημιεργάσιμες των πέντε ωρών*. Επιπλέον θα είχαμε και νήμα, δηλαδή βαμβάκι για ραφή και κλωστή για ύφανση, για την κατασκευή υφασμάτων από μαλλί ανάμικτο με βαμβάκι. Όσο για τα παραγωγικά αποτελέσματα απ' την ύφανση και μόνο, οι επίσημες στατιστικές των Ηνωμένων Πολιτειών μας δείχνουν πως, ενώ το 1870 οι εργάτες που δούλευαν 13 με 14 ώρες την ημέρα κατασκεύαζαν 10.000 γιάρδες λευκού βαμβακερού υφάσματος το χρόνο, δεκατρία χρόνια μετά, το 1886, ύφαιναν 30.000 γυάρδες το χρόνο δουλεύοντας μόνο 55 ώρες την εβδομάδα.

Ακόμη και αν εξετάσουμε τα έντυπα βαμβακερά, 32.000 γιάρδες παράγονταν[5] με 2.670 ώρες εργασίας το χρόνο, δηλαδή περίπου 12 γιάρδες την ώρα, συμπεριλαμβανομένης της ύφανσης και της εκτύπωσης. Συνεπώς, για να έχετε τις 200 γιάρδες λευκών κι έντυπων βαμβακερών σας, *17 ώρες εργασίας τον χρόνο* θα ήταν αρκετές. Είναι απαραίτητο να τονίσουμε πως η πρώτη ύλη φτάνει σε αυτά τα εργοστάσια στην ίδια περίπου κατάσταση που φεύγει από τα χωράφια, και πως οι μεταμορφώσεις κάθε κομματιού μέχρι τη μετατροπή του σε προϊόντα ολοκληρώνονται στο διάστημα αυτών των 17 ωρών. Μα για να αγοράσει αυτές τις 200 γιάρδες από τον έμπορο, ένας καλά αμειβόμενος εργάτης πρέπει να καταβάλει *τουλάχιστον* 10 με 15 μέρες εργασίας, από δέκα ώρες η καθεμία, δηλαδή 100 με 150 ώρες. Κι όσο για τον ’γγλο χωρικό, εκείνος θα έπρεπε να μοχθήσει για έναν μήνα, ή και λίγο παραπάνω, για ν' αποκτήσει τέτοια πολυτέλεια. Με αυτό το παράδειγμα βλέπουμε πως, εργαζόμενοι για *50 ημιεργάσιμες τον χρόνο* σε μια αποτελεσματικά οργανωμένη κοινωνία, θα μπορούσαμε να ντυθούμε καλύτερα απ' ό,τι οι μικροαστοί σήμερα.

Για όλα τα παραπάνω απαιτούνται μόνο 60 ημιεργάσιμες των πέντε ωρών η καθεμία για να αποκτήσουμε τους καρπούς της γης, 40 για στέγη και 50 για ένδυση. Όλα αυτά συνιστούν δουλειά μισού έτους, αφού, αν αφαιρέσουμε τις αργίες, το έτος περιλαμβάνει 300 εργάσιμες.

Κι απομένουν ακόμη 150 ημιεργάσιμες που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για άλλα αναγκαία της ζωής, όπως κρασί, ζάχαρη, καφές, τσάι, έπιπλα, μεταφορές κλπ.

Προφανώς οι παραπάνω υπολογισμοί είναι απλώς προσεγγιστικοί -μπορούν όμως να αποδειχτούν και με έναν ακόμη τρόπο: Όταν υπολογίσουμε πόσοι, στα λεγόμενα πολιτισμένα έθνη, δεν παράγουν απολύτως τίποτα, πόσοι δουλεύουν σε βλαβερά επαγγέλματα καταδικασμένα να εξαφανιστούν, και, τέλος, πόσοι δεν είναι άλλο παρά άχρηστοι μεσάζοντες, τότε βλέπουμε πως, σε κάθε έθνος, ο αριθμός των αληθινών παραγωγών θα μπορούσε να διπλασιαστεί. Αν, αντί για δέκα, ήταν είκοσι οι άνθρωποι που ασχολούνταν με την παραγωγή χρήσιμων αγαθών, και αν η κοινωνία φρόντιζε επιμελώς να εξοικονομήσει ανθρώπινη ενέργεια, αυτοί οι είκοσι άνθρωποι θα μπορούσαν να δουλεύουν μόνο πέντε ώρες την ημέρα χωρίς μείωση της παραγωγής. Θα αρκούσε ο περιορισμός της σπατάλης ανθρώπινης ενέργειας στην υπηρεσία πλουσίων οικογενειών ή εκείνων των διοικητικών αρχών που διαθέτουν έναν υπάλληλο για κάθε δέκα κατοίκους, και η αξιοποίηση αυτών των δυνάμεων, για να αυξηθεί η παραγωγικότητα του έθνους και να περιοριστεί η εργασία στις τέσσερις, ή ακόμη και στις τρεις ώρες, υπό την προϋπόθεση πως θα ήμασταν ικανοποιημένοι με το σημερινό επίπεδο παραγωγής.

Μελετώντας συνολικά τα παραπάνω δεδομένα, καταλήγουμε, συνεπώς, στο ακόλουθο συμπέρασμα: Φανταστείτε μια κοινωνία που περιλαμβάνει μερικά εκατομμύρια κατοίκων που ασχολούνται με τη γεωργία και μια ευρεία ποικιλία επαγγελμάτων, για παράδειγμα το Παρίσι, με τον τομέα του Σεν-ετ-Ουάζ (Saine-et-Oise). Υποθέστε πως σε εκείνη την κοινωνία όλα τα παιδιά μαθαίνουν να εργάζονται με τα χέρια τους όπως και με το μυαλό τους. Δεχτείτε πως όλοι οι ενήλικες, εκτός από εκείνες τις γυναίκες που ασχολούνται με την εκπαίδευση των παιδιών τους, δεσμεύονται να εργάζονται για *πέντε ώρες την ημέρα*, από την ηλικία των είκοσι ή είκοσι δύο μέχρι τα σαράντα πέντε ή πενήντα, ακολουθώντας τα επαγγέλματα που έχουν επιλέξει σε κάθε κλάδο ανθρώπινης εργασίας που θεωρείται *αναγκαίος*. Μια τέτοια κοινωνία θα μπορούσε, σε αντάλλαγμα, να εγγυηθεί την ευημερία όλων των μελών της, δηλαδή μια ευημερία πολύ πιο ουσιαστική απ' αυτήν που σήμερα απολαμβάνει η μέση τάξη. Επιπλέον, κάθε εργαζόμενος που θα άνηκε σε εκείνη την κοινωνία θα είχε στη διάθεσή του τουλάχιστον πέντε ώρες την ημέρα. Αυτές θα μπορούσε να τις διαθέσει στην επιστήμη, στην τέχνη και στις ατομικές ανάγκες που, ενώ σήμερα δεν περιλαμβάνονται στην κατηγορία των *αναγκαίων*, θα περιληφθούν, κατά πάσα πιθανότητα, στο μέλλον, τότε που η παραγωγικότητα του ανθρώπου θα έχει αυξηθεί κι όλα αυτά δεν θα φαίνονται πια πολυτελή κι απρόσιτα.

Κεφάλαιο 9: Η ανάγκη της πολυτέλειας

I

Ο άνθρωπος βέβαια δεν έχει ως αποκλειστικό σκοπό ζωής το φαγητό, το ποτό και την εξασφάλιση καταφυγίου. Αμέσως μόλις εξασφαλιστούν οι υλικές του ανάγκες, άλλες

ανάγκες, καλλιτεχνικού χαρακτήρα, θα ξεπηδήσουν επιτακτικές στο προσκήνιο. Οι στόχοι ζωής ποικίλλουν από άτομο σε άτομο, κι όσο περισσότερο εκπολιτίζεται η κοινωνία τόσο η ατομικότητα θα αναπτύσσεται και οι επιθυμίες θα γίνονται όλο και πιο ποικιλόμορφες.

Ακόμη και σήμερα βλέπουμε άνδρες και γυναίκες να στερούνται τα απαραίτητα για να αποκτήσουν πράγματα δευτερεύουσας σημασίας, για να γευτούν κάποια ειδική ικανοποίηση ή κάποια πνευματική ή υλική απόλαυση. Ο χριστιανός ή ο ασκητής μπορεί να επικρίνουν τέτοιες επιθυμίες για πολυτέλεια, μα είναι ακριβώς αυτά τα πράγματα δευτερεύουσας σημασίας που σπάνε τη μονοτονία της ύπαρξης και την κάνουν ευχάριστη. Θα ήταν, αλήθεια, η ζωή, με όλες τις αναπόφευκτες λύπες της, άξια να τη ζήσει κανείς, αν, δίπλα στην καθημερινή εργασία, δεν μπορούσε να γευτεί έστω και μία απόλαυση σύμφωνα με τις προσωπικές του επιθυμίες;

Εάν επιθυμούμε την κοινωνική Επανάσταση, το κάνουμε, χωρίς αμφιβολία, καταρχήν για να δώσουμε ψωμί σε όλους, για να μεταμορφώσουμε αυτήν την καταραμένη κοινωνία, όπου καθημερινά βλέπουμε θαλερούς εργάτες άπραγους, με άδεια χέρια, ελλείψει του εργοδότη που θα τους εκμεταλλευτεί, γυναίκες και παιδιά να περιφέρονται άστεγοι μέσα στη νύχτα, ολόκληρες οικογένειες καταδικασμένες να τρέφονται μονάχα με ξερό ψωμί, άνδρες, γυναίκες και παιδιά να πεθαίνουν από έλλειψη περίθαλψης, ακόμα κι από έλλειψη τροφής. Εάν εξεγειρόμαστε, είναι για να βάλουμε τέλος σε αυτές τις φαυλότητες.

Μα περιμένουμε ακόμη περισσότερα από την Επανάσταση. Βλέπουμε πως ο εργάτης, που υποχρεώνεται να αγωνιστεί επίπονα απλά και μόνο για την ύπαρξή του, καταδικάζεται στην άγνοια εκείνων των υψηλότερων απολαύσεων, των ανώτατων απολαύσεων που μπορεί να γευτεί ο άνθρωπος: της επιστήμης, και ειδικά της επιστημονικής ανακάλυψης, της τέχνης, και ειδικά της καλλιτεχνικής δημιουργίας. Είναι για να παρέχει σε όλους αυτές τις χαρές που τώρα προορίζονται αποκλειστικά για λίγους, για να δώσει σχόλη και τη δυνατότητα ανάπτυξης πνευματικών ικανοτήτων, που η κοινωνική Επανάσταση οφείλει να εγγυηθεί το καθημερινό ψωμί σε όλους. Μετά την εξασφάλιση του ψωμιού, η σχόλη θα είναι ο κύριος στόχος.

Χωρίς αμφιβολία, σήμερα που εκατοντάδες και χιλιάδες ανθρώπων στερούνται το ψωμί, το κάρβουνο, το ρουχισμό και τη στέγη, η σχόλη είναι αδίκημα, ανάγκη που για να ικανοποιηθεί πρέπει να μείνει χωρίς ψωμί το παιδί του εργάτη! Όμως σε μια κοινωνία όπου όλοι θα μπορούν να τρέφονται επαρκώς, ανάγκες τις οποίες σήμερα θεωρούμε πολυτέλειες θα είναι αισθητές ακόμα πιο επιτακτικά. Κι αφού οι άνθρωποι δεν είναι, και δεν θα μπορούσαν να είναι, όμοιοι ο ένας με τον άλλον (η ποικιλία προτιμήσεων κι αναγκών είναι η κύρια εγγύηση ανθρώπινης προόδου), πάντοτε θα υπάρχουν, και πρέπει να υπάρχουν, άνδρες και γυναίκες των οποίων οι επιθυμίες προς κάποια συγκεκριμένη κατεύθυνση υπερβαίνουν εκείνες των άλλων, συνηθισμένων ατόμων.

Δεν χρειάζεται ο καθένας ένα τηλεσκόπιο, γιατί, ακόμη κι αν η μάθηση ήταν γενική, υπάρχουν άνθρωποι που προτιμούν να εξετάζουν αντικείμενα μ' ένα μικροσκόπιο απ' το να ερευνούν το έναστρο στερέωμα. Σε κάποιους αρέσουν τα αγάλματα, σε άλλους οι εικόνες. Κάποιος δεν έχει άλλη φιλοδοξία παρά να αποκτήσει ένα εξαίρετο πιάνο, ενώ κάποιος άλλος ικανοποιείται με ένα ακορντεόν. Οι προτιμήσεις ποικίλλουν, μα οι καλλιτεχνικές ανάγκες υπάρχουν σε όλους μας. Στην παρούσα, δύστυχη

καπιταλιστική μας κοινωνία, ο άνθρωπος που έχει καλλιτεχνικές ανάγκες δεν μπορεί να τις ικανοποιήσει, παρεκτός κι αν είναι κληρονόμος κάποιας μεγάλης περιουσίας ή αν μετά από σκληρή δουλειά κατορθώσει να αποκτήσει πνευματικό κεφάλαιο που θα του επιτρέψει να ακολουθήσει κάποιο ελεύθερο επάγγελμα. Παρόλα αυτά ο άνθρωπος συνεχίζει να ζει με την ελπίδα πως κάποια μέρα θα ικανοποιήσει, σε μικρό ή μεγάλο βαθμό, τις ορέξεις του. Για αυτό και επικρίνει τις ιδεαλιστικές κομμουνιστικές κοινωνίες με το επιχείρημα πως στοχεύουν αποκλειστικά στον υλικό βίο του ατόμου. "Στα κοινοτικά σας καταστήματα μπορεί να έχετε ψωμί για όλους", μας λέει, "αλλά δεν θα έχετε όμορφους πίνακες, οπτικά όργανα, πολυτελή έπιπλα, περίτεχνα κοσμήματα, με λίγα λόγια όλα εκείνα τα αντικείμενα που υπηρετούν την απέραντη ποικιλία του ανθρώπινου γούστου. Κι έτσι ακυρώνετε τη δυνατότητα να αποκτηθεί οτιδήποτε πέρα απ' το ψωμί και το φαγητό, που η κοινότητα μπορεί να προσφέρει σε όλους, και απ' το γκρίζο λινό, με το οποίο θα ντύνονται όλες οι πολίτισσές σας".

Αυτές είναι αντιρρήσεις που κάθε κομμουνιστικό σύστημα οφείλει να λάβει σοβαρά υπ' όψιν, οι οποίες δεν έγιναν ποτέ κατανοητές απ' τους ιδρυτές νέων κοινοτήτων στις αμερικανικές ερήμους (1). Οι τελευταίοι πίστευαν πως, αν η κοινότητα θα ήταν σε θέση να φτιάξει αρκετό ύφασμα για να ντύσει όλα της τα μέλη, θα αρκούσε μια αίθουσα μουσικής όπου οι "αδελφοί" θα μπορούσαν να γρατζουνήσουν ένα μουσικό κομμάτι ή ν' ανεβάζουν πού και πού μια θεατρική παράσταση. Λησμόνησαν πως το καλλιτεχνικό αισθητήριο υπήρχε στον γεωργό όπως και στον κάτοικο της πόλης, και, όσο κι αν η έκφραση του καλλιτεχνικού αισθητηρίου ποικίλλει ανάλογα με πολιτιστικές διαφορές, το τελευταίο παραμένει, στα βασικά σημεία του, το ίδιο. Μάταια η κοινότητα εγγυήθηκε τις κοινές βιοτικές ανάγκες, μάταια κατέστειλε κάθε εκπαίδευση που θα έτεινε να αναπτύξει την ατομικότητα, μάταια εξοβέλισε κάθε ανάγνωσμα εκτός από τη Βίβλο. Ατομικές προτιμήσεις ήρθαν στο προσκήνιο και οδήγησαν σε γενική δυσαρέσκεια. Καυγάδες ξέσπασαν όταν κάποιος πρότεινε να αγοραστεί ένα πιάνο ή ένα επιστημονικό όργανο. Τα προοδευτικά στοιχεία αναδιπλώθηκαν. Η κοινότητα μπορούσε να διατηρηθεί στη ζωή μόνο υπό τον όρο πως θα συνέθλιβε κάθε ατομικό αίσθημα, κάθε καλλιτεχνική τάση και κάθε ανάπτυξη.

Θα σπρωχτεί, άραγε, η αναρχική κοινότητα προς την ίδια κατεύθυνση; Και βέβαια όχι, εφόσον κατανοήσει πως, μαζί με την παραγωγή όλων των απαραίτητων για τον υλικό βίο, οφείλει επίσης να αγωνιστεί και για την ικανοποίηση όλων των εκδηλώσεων του ανθρώπινου πνεύματος.

II

Ειλικρινά ομολογούμε πως, όταν σκεφτόμαστε την άβυσσο ένδειας και μαρτυρίου που μας περιβάλλει, όταν ακούμε τη σπαραξικάρδια κραυγή του εργάτη που πλανιέται στους δρόμους ζητιανεύοντας δουλειά, είμαστε απρόθυμοι να συζητήσουμε το ερώτημα "πώς θα ενεργήσουν οι άνθρωποι σε μια κοινωνία της οποίας τα μέλη τρέφονται επαρκώς, ώστε να ικανοποιήσουν κάποια άτομα που θα επιθυμούν να κατέχουν ένα κομμάτι πορσελάνης Σεβρών ή ένα βελούδινο φόρεμα;".

Μπαίνουμε στον πειρασμό να απαντήσουμε: "Ας σιγουρέψουμε πρώτα το ψωμί και ύστερα φροντίζουμε για πορσελάνες και βελούδα".

Μα, εφόσον οφείλουμε να αναγνωρίσουμε πως ο άνθρωπος έχει και άλλες ανάγκες πέρα από το φαγητό, κι αφού το πλεονέκτημα της Αναρχίας έγκειται ακριβώς στ' ότι κατανοεί όλες τις ανθρώπινες λειτουργίες κι όλα τα πάθη, χωρίς ν' αγνοεί τίποτε, θα εξηγήσουμε, με λίγα λόγια, πώς ο άνθρωπος μπορεί να μηχανευτεί την ικανοποίηση όλων των πνευματικών και καλλιτεχνικών του αναγκών.

Έχουμε ήδη αναφέρει πως, εργαζόμενος τέσσερις ή πέντε ώρες την ημέρα μέχρι την ηλικία των σαράντα πέντε ή πενήντα, ο άνθρωπος θα μπορούσε εύκολα να παράγει όλα τ' απαραίτητα για την εγγύηση της ευμάρειας για όλη την κοινωνία.

Βέβαια, η ημερήσια δουλειά κάποιου συνηθισμένου στο μόχθο δεν απαρτίζεται από πέντε ώρες. Είναι μια μέρα των δέκα ωρών για 300 ημέρες το χρόνο και διαρκεί για όλη του τη ζωή. Φυσικά, όταν ο άνθρωπος είναι ζεμένος σε μια μηχανή, η υγεία του σύντομα υπονομεύεται κι η διάνοιά του αμβλύνεται. Μα όταν έχει τη δυνατότητα ποικίλλων ασχολιών, και ειδικά τη δυνατότητα της εναλλαγής μεταξύ χειρονακτικής και πνευματικής εργασίας, μπορεί να παραμείνει απασχολημένος χωρίς κόπωση, ακόμη και με ευχαρίστηση, για δέκα με δώδεκα ώρες την ημέρα. Συνεπώς, κάποιος που θα έχει εκτελέσει τέσσερις με πέντε ώρες χειρωνακτικής εργασίας, απαραίτητης για την επιβίωσή του, θα έχει στη διάθεσή του άλλες πέντε ή έξι ώρες, τις οποίες θα θελήσει να καλύψει σύμφωνα με τις επιθυμίες του. Κι αυτές οι πέντε ή έξι ώρες την ημέρα θα τον καταστήσουν απολύτως ικανό να παρέχει στον εαυτό του, συνεταιριζόμενος και με άλλους, όλα όσα επιθυμεί, πέρα απ' τα αναγκαία, τα εξασφαλισμένα για όλους.

Πρώτα θα εκτελεί το καθήκον του στο χωράφι, στο εργοστάσιο, κλπ., το οποίο οφείλει στην κοινωνία ως συμβολή του στη γενική παραγωγή. Και θα αξιοποιεί το δεύτερο μισό της ημέρας, της εβδομάδας ή του έτους του για να ικανοποιήσει τις καλλιτεχνικές ή επιστημονικές ανάγκες του ή τα χόμπι του.

Χιλιάδες σύλλογοι θα ξεπηδήσουν για να ικανοποιήσουν κάθε προτίμηση γούστο και κάθε πιθανή όρεξη. Κάποιοι, για παράδειγμα, θα αφιερώνουν τις ώρες σχόλης τους στη λογοτεχνία. Θα σχηματίσουν λοιπόν ομάδες που θα περιλαμβάνουν συγγραφείς, στοιχειοθέτες, τυπογράφους, χαράκτες, σχεδιαστές, που όλοι θα ακολουθούν έναν κοινό στόχο, τη διάδοση των ιδεών που τους είναι αγαπητές.

Σήμερα ο συγγραφέας ξέρει πως υπάρχει ένα υποζύγιο, ο εργάτης, στον οποίο, για λίγα σελίνια την ημέρα, μπορεί να εμπιστευτεί την εκτύπωση των βιβλίων του. Ελάχιστα ενδιαφέρεται όμως να μάθει έστω και πώς μοιάζει ένα τυπογραφείο. Κι αν ο στοιχειοθέτης υποφέρει από μολυβδίαση, κι αν το παιδί που φροντίζει τη μηχανή πεθάνει από αναιμία, μήπως και δεν υπάρχουν άλλοι φτωχοί κι εξαθλιωμένοι να τους αντικαταστήσουν;

Μα, όταν δεν θα υπάρχουν πια πεινασμένοι, έτοιμοι να πουλήσουν το μόχθο τους για ένα ξεροκόμματο, όταν ο εργάτης, που σήμερα είναι αντικείμενο εκμετάλλευσης, θα έχει μόρφωση και τις δικές του ιδέες να εκφράσει με μελάνι στο χαρτί και να τις διαδώσει στους άλλους, τότε οι συγγραφείς και οι επιστήμονες θα είναι αναγκασμένοι να συνεργάζονται μεταξύ τους και με τους τυπογράφους για να εκδώσουν την πρόζα τους και την ποίησή τους.

Όσο οι άνθρωποι θεωρούν τη σκληρή και χειρωνακτική εργασία σημάδι κατωτερότητας, το θέαμα ενός συγγραφέα να στοιχειοθετεί το δικό του βιβλίο θα τους φαίνεται αλλόκοτο. Δεν έχει άλλωστε το γυμναστήριο ή τα σπορ για αναψυχή; Όταν το όνειδος που συνδέεται με τη χειρωνακτική εργασία θα έχει εξαφανιστεί, όταν όλοι θα πρέπει να εργάζονται με τα χέρια τους, τότε δεν θα βρίσκεται κανείς να στοιχειοθετήσει το βιβλίο τους για λογαριασμό τους. Τότε οι συγγραφείς, όπως κι οι θαυμαστές τους, γρήγορα θα μάθουν την τέχνη του χειρισμού των στοιχειοθετικών ράβδων και των ψηφίων, θα γευτούν την ικανοποίηση της συνεύρεσης όλων των θαυμαστών του προς εκτύπωση έργου, για να προετοιμάσουν τα τυπογραφικά στοιχεία, να συνθέσουν τις σελίδες, να συνοδεύσουν το έργο, μες στην παρθενική του αγνότητα, στο τυπογραφείο. Αυτές οι υπέροχες μηχανές, όργανα βασανιστηρίων για το παιδί που τις δουλεύει απ' το πρωί μέχρι το βράδυ, θα γίνουν πηγή απόλαυσης για εκείνους που θα τις χρησιμοποιούν για να δώσουν φωνή στις σκέψεις του αγαπημένου τους συγγραφέα.

Θα βγει απ' αυτό χαμένη η λογοτεχνία; Ο ποιητής θα είναι λιγότερο ποιητής όταν θα έχει δουλέψει στην ύπαιθρο ή θα έχει συμβάλλει με τα χέρια του στην αναπαραγωγή της δουλειάς του; Θα χάσει ο πεζογράφος τη γνώση του περί της ανθρώπινης φύσης, όταν θα έχει σχετιστεί στενά με τους συνανθρώπους του στο δάσος ή στο εργοστάσιο, στην κατασκευή ενός δρόμου ή μιας σιδηροδρομικής γραμμής; Είναι δυνατόν να υπάρχουν περισσότερες από μία απαντήσεις σε αυτά τα ερωτήματα;

Μπορεί κάποια βιβλία να είναι λιγότερο ογκώδη, μα τότε περισσότερα θα λέγονται σε λιγότερες σελίδες. Μπορεί να εκδίδονται λιγότερες σκουπιδοφυλλάδες, αλλά το έντυπο υλικό θα διαβάζεται με μεγαλύτερη προσοχή και θα εκτιμάται περισσότερο. Το βιβλίο θα προσελκύει έναν ευρύτερο κύκλο, περισσότερο μορφωμένων αναγνωστών, οι οποίοι θα είναι ικανότεροι να το κρίνουν.

Επιπλέον η τέχνη της τυπογραφίας, που τόσο λίγο έχει προοδεύσει απ' την εποχή του Γουτεμβέργιου, βρίσκεται ακόμα σε εμβρυακό στάδιο. Μπορεί σήμερα να χρειάζονται δύο ώρες για να στοιχειοθετηθεί κάτι που γράφεται σε δέκα λεπτά, όμως ταχύτερες μέθοδοι για τη διάδοση της σκέψης αναζητούνται και θα ανακαλυφτούν.

Τι κρίμα που δεν πρέπει ο κάθε συγγραφέας να έχει μερίδιο στην εκτύπωση των έργων του! Τι προόδους δεν θα είχε ήδη κάνει η τυπογραφία! Δεν θα χρησιμοποιούσαμε ακόμη τα κινητά στοιχεία, όπως έκαναν στον δέκατο έβδομο αιώνα.

III

Είναι όνειρο να φανταζόμαστε μια κοινωνία όπου, αφού όλοι θα έχουν γίνει παραγωγοί, αφού όλοι θα έχουν δεχτεί την παιδεία, που θα τους καθιστά ικανούς να καλλιεργήσουν την επιστήμη ή την τέχνη, και αφού όλοι θα έχουν την απαιτούμενη σχόλη, οι άνθρωποι θα συνεταιρίζονται για να εκδώσουν τα έργα της επιλογής τους, συμβάλλοντας ο καθένας με το δικό του μερίδιο χειρωνακτικής εργασίας; Ήδη έχουμε εκατοντάδες επιστημονικές, λογοτεχνικές κι άλλες εταιρείες, και αυτές δεν είναι άλλο παρά εθελοντικές ομάδες ανθρώπων που ενδιαφέρονται για συγκεκριμένους κλάδους της γνώσης και συνεταιρίζονται με σκοπό τη διάδοση των έργων τους. Οι συγγραφείς που γράφουν για τα περιοδικά τέτοιων εταιρειών δεν πληρώνονται και τα περιοδικά δεν είναι προς πώληση· αποστέλλονται δωρεάν σε

κάθε σημείο της υδρογείου, σε άλλες εταιρείες που καλλιεργούν τους ίδιους γνωστικούς κλάδους. Το τάδε μέλος της εταιρείας μπορεί να περιλάβει στην επετηρίδα της μια μονοσέλιδη σύνοψη των παρατηρήσεών του, κάποιο άλλο μπορεί να δημοσιεύσει εκεί μια εκτενή εργασία, αποτέλεσμα πολύχρονης μελέτης, ενώ άλλοι θα περιοριστούν στο να τη συμβουλευτούν ως αφετηρία περαιτέρω έρευνας. Όπως και αν έχει, όλοι αυτοί οι συγγραφείς και αναγνώστες συνεταιρίζονται για την παραγωγή έργων για τα οποία όλοι ενδιαφέρονται.

Είναι αλήθεια πως, όπως κι ο ιδιώτης συγγραφέας, μια επιστημονική εταιρεία απευθύνεται στο τυπογραφείο, όπου την εκτέλεση της εκτύπωσης αναλαμβάνουν εργάτες. Σήμερα, εκείνοι που ανήκουν σε επιστημονικές εταιρείες απεχθάνονται τη χειρωνακτική εργασία, η οποία, πράγματι, εκτελείται κάτω από πολύ κακές συνθήκες. Όμως μια κοινότητα που θα παρείχε μια γενναιόδωρη φιλοσοφική κι επιστημονική παιδεία στα μέλη της θα γνώριζε πώς να οργανώσει τη χειρωνακτική εργασία έτσι ώστε η τελευταία να γίνει το καύχημα της ανθρωπότητας. Οι επιστημονικοί της σύλλογοι θα γίνονταν συνεταιρισμοί ερευνητών, εραστών της επιστήμης και εργατών, όπου όλοι θα γνώριζαν ένα χειρωνακτικό επάγγελμα και όλοι θα μοιράζονταν ένα κοινό ενδιαφέρον για την επιστήμη.

Αν, για παράδειγμα, η εταιρεία ασχολείται με τη μελέτη της γεωλογίας, όλοι θα συμβάλλουν στη έρευνα των στρωμάτων της γης. Το κάθε μέλος θα επωμίζεται το μερίδιό του στην έρευνα και δέκα χιλιάδες ερευνητές, εκεί που τώρα διαθέτουμε μόνο εκατό, θα καταφέρνουν σε έναν χρόνο περισσότερα απ' ό,τι σήμερα καταφέρνουμε σε μία εικοσαετία. Κι όταν οι εργασίες τους πρόκειται να δημοσιευτούν, δέκα χιλιάδες άνδρες και γυναίκες, ικανοί κι ικανές σε διάφορα επαγγέλματα, θα 'ναι έτοιμοι να σχεδιάσουν χάρτες, να χαράξουν σχέδια, να συνθέσουν και να εκτυπώσουν τα βιβλία. Με τι χαρά θα αφιερώνουν τη σχόλη τους, το καλοκαίρι στην έρευνα υπαίθρου, το χειμώνα σε εργασίες εσωτερικού χώρου! Και όταν τα έργα τους θα εμφανίζονται στην κυκλοφορία, θα βρίσκουν όχι μονάχα εκατό, μα δέκα χιλιάδες αναγνώστες ενδιαφερόμενους για την κοινή τους δουλειά.

Αυτή είναι η κατεύθυνση προς την οποία ήδη κινείται η πρόοδος. Ακόμη και στις μέρες μας, όταν η Αγγλία ένιωσε την ανάγκη για ένα πλήρες λεξικό της αγγλικής γλώσσας (2), δεν περίμενε την γέννηση ενός Λιτρέ (3) (Littri) που θα αφιέρωνε τη ζωή του σε αυτό το έργο. Έγινε έκκληση εθελοντών, και χίλιοι άνθρωποι πρόσφεραν τις υπηρεσίες τους, αυθόρμητα και χωρίς αμοιβή, για να επελάσουν στις βιβλιοθήκες, να κρατήσουν σημειώσεις και να ολοκληρώσουν σε λίγα χρόνια ένα έργο που ένας άνθρωπος θα αδυνατούσε να ολοκληρώσει στο διάστημα μιας ολόκληρης ζωής. Το ίδιο πνεύμα αναφύεται σε όλους τους κλάδους της ανθρώπινης διανοητικής δραστηριότητας. Η ιδέα μας για την ανθρωπότητα θα ήταν εξαιρετικά περιορισμένη, εάν δεν προβλέπαμε πως το μέλλον αυτοσυστήνεται μέσα από αυτή τη συνεργασία για την εκτέλεση ενός έργου, που σταδιακά αντικαθιστά την ατομική εργασία.

Για να ήταν αυτό το λεξικό έργο αληθινά συλλογικό, θα έπρεπε πολλοί εθελοντές συγγραφείς, τυπογράφοι και διορθωτές να είχαν εργαστεί από κοινού. Κάτι προς αυτήν την κατεύθυνση γίνεται ήδη από τον σοσιαλιστικό Τύπο, ο οποίος μας προσφέρει παραδείγματα συνδυασμού χειρωνακτικής και πνευματικής εργασίας. Συχνά στις εφημερίδες μας ένας σοσιαλιστής αρθρογράφος συνθέτει το δικό του άρθρο προς εκτύπωση. Πράγματι, τέτοιες απόπειρες σπανίζουν, υποδεικνύουν όμως την κατεύθυνση της εξέλιξης.

Δείχνουν το δρόμο προς την ελευθερία. Στο μέλλον, όταν κάποιος θα έχει κάτι χρήσιμο να πει, λέξεις που υπερβαίνουν τις σκέψεις του αιώνα του, δεν θα χρειάζεται να ψάξει για κάποιον εκδότη ικανό να επενδύσει το απαραίτητο κεφάλαιο. Θα ψάξει για συνεργάτες μεταξύ εκείνων που γνωρίζουν το τυπογραφικό επάγγελμα και εγκρίνουν την ιδέα του νέου του έργου. Κι όλοι μαζί θα εκδώσουν το νέο βιβλίο ή τη νέα εφημερίδα.

Η λογοτεχνία και η δημοσιογραφία θα πάψουν να είναι μέσα κέρδους και βιοπορισμού σε βάρος άλλων. Αλλά υπάρχει έστω κι ένας που γνωρίζει τη λογοτεχνία και τη δημοσιογραφία από μέσα και δεν εύχεται με όλη του την καρδιά πως η γραφή θ' απελευθερωθεί επιτέλους από εκείνους που κάποτε την προστάτευαν και που τώρα την εκμεταλλεύονται, κι απ' το πλήθος εκείνων που, εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων, την πληρώνουν ευθέως ανάλογα με τη μετριότητά της ή την ευκολία προσαρμογής της στο κακό γούστο της πλειοψηφίας;

Τα γράμματα κι η επιστήμη θα πάρουν τη θέση που τους αρμόζει στο έργο της ανθρώπινης ανάπτυξης όταν, ελεύθερα από μισθοφορικά δεσμά, θα καλλιεργούνται από εκείνους που τ' αγαπούν και για εκείνους που τ' αγαπούν.

IV

Η λογοτεχνία, η επιστήμη κι η τέχνη πρέπει να καλλιεργηθούν από ελεύθερους ανθρώπους. Μόνο έτσι θα κατορθώσουν να χειραφετηθούν απ' το ζυγό του Κράτους, του κεφαλαίου και της αστικής μετριότητας που τις στραγγαλίζει.

Τι μέσα διαθέτει σήμερα ο επιστήμονας για να διεξάγει τις έρευνες που τον ενδιαφέρουν; Θα έπρεπε μήπως να ζητήσει βοήθεια από το Κράτος, η οποία παρέχεται σ' έναν υποψήφιο στους εκατό, και την οποία κανείς δεν μπορεί να λάβει παρά μόνο εφόσον δεσμευτεί ανοιχτά πως δεν θα παρεκκλίνει απ' την πεπατημένη; Ας θυμηθούμε πως το Ινστιτούτο της Γαλλίας κατέκρινε τον Δαρβίνο, πως η Ακαδημία της Αγίας Πετρούπολης περιφρόνησε τον Μεντελέγιεφ (4) (Mendelieff) και πως η Βασιλική Εταιρεία του Λονδίνου αρνήθηκε να δημοσιεύσει την εργασία του Τζάουλ (5) (Joule), στην οποία προσδιόρισε το μηχανικό ισοδύναμο της θερμότητας, κρίνοντάς την ως "μη επιστημονική" (6).

Αυτός είναι ο λόγος που όλες οι σημαντικές έρευνες, όλες οι ανακαλύψεις που έφεραν επανάσταση στην επιστήμη, πραγματοποιήθηκαν εκτός των ακαδημιών και των πανεπιστημίων, είτε από ανθρώπους που διέθεταν πλούτο αρκετό για να παραμένουν ανεξάρτητοι, όπως ο Δαρβίνος κι ο Λάιελ (7) (Lyell), είτε από εκείνους που υπονόμευσαν την υγεία τους δουλεύοντας μέσα στη φτώχεια, συχνά μες την απόλυτη ένδεια, χάνοντας ατέλειωτο χρόνο ελλείψει εργαστηρίου κι αδυνατώντας ν' αγοράσουν τα όργανα ή τα απαραίτητα βιβλία για να συνεχίσουν την έρευνά τους, επιμένοντας ακόμα κι όταν είχε χαθεί κάθε ελπίδα, πεθαίνοντας, πολλές φορές, πριν το τέρμα του μόχθου τους διαγραφεί στον ορίζοντα. Αμέτρητα τα ονόματά τους.

Συνολικά το σύστημα ερευνητικής αρωγής που παρέχεται απ' το Κράτος είναι τόσο κακό που η επιστήμη διαρκώς προσπαθεί να χειραφετηθεί απ' αυτό. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο υπάρχουν στην Ευρώπη και στην Αμερική χιλιάδες επιστημονικές εταιρείες οργανωμένες και συντηρούμενες από εθελοντές. Κάποιες έχουν αναπτυχθεί σε τέτοιο βαθμό που ούτε όλοι οι πόροι των κρατικά επιχορηγούμενων εταιρειών

ούτε και ο πλούτος εκατομμυριούχων δεν θα μπορούσαν να εξαγοράσουν τους θησαυρούς τους. Κανένα κυβερνητικό ίδρυμα δεν διαθέτει τον πλούτο της Ζωολογικής Εταιρείας του Λονδίνου (8), η οποία στηρίζεται σε εθελοντικές εισφορές.

Η τελευταία δεν αγοράζει τα ζώα που κατά χιλιάδες κατοικούν στους κήπους της -της αποστέλλονται από άλλες εταιρείες κι από συλλέκτες σ' ολόκληρο τον κόσμο: Η Ζωολογική Εταιρεία της Βομβάης θα δωρίσει έναν ελέφαντα· Αιγύπτιοι φυσιοδίφες, μιαν άλλη φορά, θα προσφέρουν έναν ιπποπόταμο ή έναν ρινόκερο.

Κι αυτά τα σπουδαία δώρα, πτηνά, ερπετά, συλλογές εντόμων κλπ. καταφτάνουν κάθε μέρα, από κάθε γωνιά της υδρογείου. Αυτές οι αποστολές συχνά περιλαμβάνουν ζώα που δεν θα μπορούσαν ν' αγοραστούν ούτε για όλο το χρυσάφι του κόσμου: Έτσι, κάποιος ταξιδιώτης, που αιχμαλώτισε ένα ζώο με κίνδυνο της ζωής του και που τώρα τ' αγαπάει όπως θ' αγαπούσε το ίδιο του το παιδί, θα το δώσει στην Εταιρεία, γιατί είναι βέβαιος πως εκείνη θα το φροντίσει. Το εισιτήριο εισόδου που πληρώνεται απ' τους επισκέπτες, κι αυτοί είναι αμέτρητοι, αρκεί για τη συντήρηση ολόκληρου αυτού του -τεράστιου- ιδρύματος.

Η ανεπάρκεια της Ζωολογικής Εταιρείας του Λονδίνου, όπως κι άλλων ομοειδών εταιρειών, έγκειται στο ότι η συνδρομή ενός μέλους δεν μπορεί να πληρωθεί μ' εργασία, δηλαδή στο ότι οι φροντιστές και οι αναρίθμητοι υπάλληλοι αυτού του μεγάλου ιδρύματος δεν αναγνωρίζονται ως μέλη της Εταιρείας, ενώ πολλοί άλλοι δεν έχουν άλλο κίνητρο συμμετοχής στην Εταιρία παρά το να τυπώσουν στην κάρτα τους τα καβαλιστικά αρχικά F.Z.S. (Μέλος της Ζωολογικής Εταιρείας). Με μια λέξη, αυτό που χρειάζεται είναι πληρέστερη συνεργασία.

Μπορούμε να πούμε και για τους εφευρέτες το ίδιο που είπαμε για τους επιστήμονες. Και ποιος δεν γνωρίζει τα βάσανα που πέρασαν όλοι σχεδόν οι διάσημοι εφευρέτες; Νύχτες αγρύπνιας, οικογένειες που στερήθηκαν το ψωμί, έλλειψη εργαλείων κι υλικών για πειράματα, αυτή είναι η ιστορία σχεδόν όλων όσων εμπλούτισαν τη βιομηχανία με εφευρέσεις που είναι, αληθινά, το δίκαιο καύχημα του πολιτισμού μας.

Μα τι πρέπει να κάνουμε για ν' αλλάξουμε συνθήκες που είναι κατά γενική πεποίθηση κακές; Τα δικαιώματα ευρεσιτεχνίας έχουν δοκιμαστεί, και ξέρουμε με τι αποτέλεσμα. Ο εφευρέτης πουλά τα δικαιώματα ευρεσιτεχνίας του για λίγα σελίνια, κι εκείνος που δεν έκανε άλλο παρά να δανείσει το κεφάλαιο τσεπώνει τα, συχνά τεράστια, κέρδη ως αποτέλεσμα της εφεύρεσης. Επιπλέον, τα δικαιώματα ευρεσιτεχνίας απομονώνουν τον εφευρέτη. Τον υποχρεώνουν να κρατήσει μυστικές τις έρευνές του, οι οποίες για αυτόν το λόγο καταλήγουν στην αποτυχία. Ενώ και η απλούστερη υπόδειξη, προερχόμενη από κάποιο μυαλό λιγότερο απορροφημένο στη θεμελιώδη ιδέα, καμία φορά αρκεί για να γονιμοποιήσει την εφεύρεση και να την καταστήσει πραγματοποιήσιμη. Εφόσον η σκέψη δεν επιδέχεται δικαιωμάτων ευρεσιτεχνίας, τα τελευταία είναι θεωρητικά μια κραυγαλέα αδικία και, στην πράξη, μεγάλα εμπόδια για τη ραγδαία ανάπτυξη των εφευρέσεων.

Αυτό που χρειάζεται για την προώθηση του εφευρετικού πνεύματος είναι, πρώτα απ' όλα, η αφύπνιση της σκέψης, το θαρραλέο της σύλληψης, αυτό που όλη μας η εκπαίδευση οδηγεί στην αδράνεια. Είναι η εξάπλωση της επιστημονικής παιδείας που θα μπορούσε να εκατονταπλασιάσει τον αριθμό ανθρώπων με διερευνητικό πνεύμα, είναι η πίστη πως η ανθρωπότητα πρόκειται να κάνει ένα βήμα μπροστά. Γιατί είναι ο

ενθουσιασμός, η ελπίδα να κάνεις κάτι καλό, που ενέπνευσε όλους τους μεγάλους εφευρέτες. Μόνο η κοινωνική Επανάσταση μπορεί να δώσει αυτή την ορμή στο πνεύμα, αυτό το θάρρος, αυτή την γνώση, αυτή την πίστη στη δουλειά για το σύνολο.

Θα έχουμε, τότε, τεράστια ιδρύματα, εξοπλισμένα με μηχανική ισχύ και εργαλεία κάθε είδους, απέραντα βιομηχανικά εργαστήρια ανοιχτά σε κάθε ενδιαφερόμενο, όπου οι άνθρωποι θα μπορούν να πραγματώνουν τα όνειρά τους, αφού θα έχουν εκπληρώσει το καθήκον τους προς την κοινωνία. Εκεί θα περνούν πέντε ή έξι ώρες σχόλης, εκεί θα εκτελούν τα πειράματά τους, εκεί θα βρίσκουν άλλους σαν κι αυτούς, ειδικούς σε άλλους κλάδους της βιομηχανίας, που, όμοια, θα έχουν έρθει να μελετήσουν κάποιο δύσκολο πρόβλημα, και που, συνεπώς, θα είναι σε θέση να βοηθήσουν και να διαφωτίσουν ο ένας τον άλλον. Κι η συνάντηση των ιδεών τους θα κάνει την επί μακρό χρονικό διάστημα αναζητούμενη λύση να βρεθεί. Κι όμως, αυτό δεν είναι όνειρο. Όσον αφορά τεχνικά θέματα, έχει ήδη εν μέρει κατασκευαστεί στο Σολανόι Γκοροντόκ (Solanoy Gorodok), στην Πετρούπολη, ένα εργοστάσιο καλά εξοπλισμένο με εργαλεία κι ανοιχτό στον καθένα. Εργαλεία και μηχανική ισχύς παρέχονται δωρεάν, μόνο μέταλλα και ξυλεία χρεώνονται σε τιμή κόστους. Δυστυχώς, οι εργάτες πηγαίνουν εκεί μόνο τη νύχτα, κατάκοποι μετά από δέκα ώρες δουλειάς στο εργοστάσιο. Επιπλέον, κρύβουν με προσοχή τις εφευρέσεις τους ο ένας απ' τον άλλον, περιορισμένοι όπως είναι απ' τα δικαιώματα ευρεσιτεχνίας και τον Καπιταλισμό, αυτόν τον καρκίνο της σύγχρονης κοινωνίας, αυτό το φράγμα στο δρόμο της πνευματικής κι ηθικής προόδου.

V

Και η τέχνη; Από παντού ακούμε θρήνους για την παρακμή της τέχνης. Είμαστε, όντως, πολύ κατώτεροι των μεγάλων δασκάλων της Αναγέννησης. Οι τεχνικές πλευρές της τέχνης έχουν προσφάτως κάνει μεγάλες προόδους, χιλιάδες άνθρωποι, προικισμένοι με κάποιο ταλέντο, καλλιεργούν τον κάθε της κλάδο. Μα η τέχνη μοιάζει να πετά μακριά από τον πολιτισμό μας! Οι τεχνικές προοδεύουν ραγδαία, μα η έμπνευση συχνάζει λιγότερο παρά ποτέ στα ατελιέ των καλλιτεχνών.

Και πράγματι από πού να προέλθει η έμπνευση; Μόνο μια μεγάλη ιδέα μπορεί να εμπνεύσει την τέχνη. Σύμφωνα με το ιδεώδες μας, η τέχνη είναι συνώνυμη της δημιουργίας, πρέπει να κοιτάζει μπροστά. Αλλά, εκτός από σπάνιες, πολύ σπάνιες εξαιρέσεις, ο κατ' επάγγελμα καλλιτέχνης παραμένει υπερβολικά υλιστής για να συλλάβει νέους ορίζοντες.

Κι ακόμη παραπέρα, αυτή η έμπνευση δεν μπορεί να προέλθει από βιβλία, οφείλει να αντληθεί από τη ζωή, και η σημερινή κοινωνία δεν αδυνατεί να τη διεγείρει.

Ο Ραφαήλ (9) κι ο Μουρίγιο (10) (Murillo) δημιούργησαν σε μια εποχή που η αναζήτηση νέου ιδεώδους μπορούσε να προσαρμοστεί στις παλιές θρησκευτικές παραδόσεις. Ζωγράφισαν για να διακοσμήσουν σπουδαίες εκκλησίες που αντιπροσώπευαν το έργο της πίστης πολλών γενεών. Η βασιλική, με τη μυστηριώδη όψη της, με το μεγαλείο της, συνδεόταν με την ίδια τη ζωή της πόλης και ήταν σε θέση να εμπνεύσει τον ζωγράφο. Ο ζωγράφος εργαζόταν για ένα λαϊκό μνημείο, συνδιαλεγόταν με τους συμπολίτες του και σε αντάλλαγμα δεχόταν έμπνευση, απευθυνόταν στους πολλούς, όπως έκαναν και ο νάρθηκας, οι κολώνες, τα βιτρό, τα αγάλματα και οι σκαλιστές πόρτες. Στις μέρες μας η μεγαλύτερη τιμή που μπορεί να

προσδοκεί ένας ζωγράφος είναι να δει τον πίνακά του, πλαισιωμένο με πλουμιστή κορνίζα, να κρέμεται σ' ένα μουσείο, ένα είδος εμπορίου περιέργων αντικειμένων, όπου βλέπεις, όπως στο Πράδο (11), την "Κοίμηση" του Μουρίγιο δίπλα σε έναν ζητιάνο του Βελάθκεθ (12) και στα σκυλιά του Φιλίππου Β΄ (13). Δύστυχε Βελάθκεθ, δύστυχε Μουρίγιο! Δύστυχα ελληνικά αγάλματα που ζούσαν στη ακρόπολη των πόλεών τους και σήμερα ασφυκτιούν κάτω απ' τα κόκκινα παραπετάσματα του Λούβρου!

Όταν ο Έλληνας γλύπτης σμίλευε το μάρμαρο, προσπαθούσε να εκφράσει το πνεύμα και την καρδιά της πόλης. Όλα της τα πάθη, όλες της οι ένδοξες παραδόσεις ήταν να ξαναζήσουν μες το έργο του. Μα σήμερα η ενιαία πόλη έχει πάψει πια να υπάρχει. Δεν υπάρχει πια κοινότητα των ιδεών. Η πόλη δεν είναι παρά τυχαίο συνονθύλευμα ανθρώπων που δεν γνωρίζουν ο ένας τον άλλον, που δεν έχουν άλλο κοινό ενδιαφέρον παρά πώς θα πλουτίσουν ο ένας σε βάρος του άλλου. Πατρίδα δεν υπάρχει... Ποια κοινή πατρίδα μπορεί να μοιραστεί ο διεθνής τραπεζίτης με εκείνον που μαζεύει κουρέλια; Μόνον αφού οι πόλεις, οι επαρχίες, τα έθνη, οι ομάδες εθνών, θα έχουν ανανεώσει την αρμονική ζωή τους, μόνο τότε η τέχνη θα μπορέσει να αντλήσει την έμπνευσή της από κοινά ιδεώδη. Τότε ο αρχιτέκτονας θα συλλάβει το μνημείο της πόλης, που δεν θα είναι πια ναός, φυλακή ή φρούριο. Τότε ο ζωγράφος, ο γλύπτης, ο χαράκτης, ο διακοσμητής θα γνωρίζουν που να τοποθετήσουν τους πίνακες, τα αγάλματα και τους διακόσμους τους, αντλώντας τη δύναμη της εκτέλεσης από την ίδια ζωτική πηγή, βαδίζοντας όλοι μαζί ένδοξα προς το μέλλον.

Μέχρι τότε η τέχνη δεν μπορεί παρά να φυτοζωεί. Οι καλύτεροι πίνακες των σύγχρονων καλλιτεχνών είναι εκείνοι που αναπαριστούν τη φύση: χωριά, κοιλάδες, τη θάλασσα με τους κινδύνους της, το βουνό με το μεγαλείο του. Μα πώς μπορεί ο ζωγράφος να εκφράσει την ποίηση της δουλειάς στο χωράφι, όταν την έχει σκεφτεί, φανταστεί μονάχα, όταν ποτέ δεν έχει γευτεί ο ίδιος τη χαρά της; Όταν δεν την γνωρίζει παρά όσο το αποδημητικό πουλί γνωρίζει τη χώρα πάνω από την οποία πετάει στα ταξίδια του; Όταν στη θαλερή του πρώτη νιότη δεν ακολούθησε το αλέτρι την αυγή, δεν γνώρισε τη χαρά να θερίσει τα σπαρτά με ένα πλατύ δίπλωμα του δρεπανιού, δίπλα σε γεροδεμένους ξωμάχους, που δέναν το σανό με σφρίγος αντάξιο των ολοζώντανων κοριτσιών που πλημμυρίζανε τον αέρα με τα τραγούδια τους; Την αγάπη για τη γη και για ό,τι φυτρώνει απάνω της δεν την αποκτάς ζωγραφίζοντάς την με το πινέλο, μόνο με το να τη δουλεύεις. Και χωρίς να την αγαπάς, πώς να την ζωγραφίσεις; Αυτός είναι ο λόγος που, ό,τι κι αν έχουν φτιάξει, με αυτό το θέμα, ακόμη κι οι καλύτεροι ζωγράφοι, είναι ακόμη τόσο ατελές, τόσο επίπλαστο, σχεδόν πάντοτε απλώς και μόνο αισθηματικό. Του λείπει η δύναμη.

Πρέπει να έχεις δει το ηλιοβασίλεμα ενώ γυρνάς απ' τη δουλειά. Πρέπει να έχεις κάνει αγρότης μεταξύ αγροτών για να συγκρατήσεις το μεγαλείο του στα μάτια σου. Πρέπει να έχεις βρεθεί στη θάλασσα με τους ψαράδες, κάθε ώρα της μέρας και της νύχτας, να έχεις ψαρέψει ο ίδιος, να έχεις παλέψει με τα κύματα, να έχεις αναμετρηθεί με την καταιγίδα, και μετά από σκληρή δουλειά να έχεις γευτεί τη χαρά να τραβήξεις βαρύ το δίχτυ ή την απογοήτευση να το δεις αδειανό, για να καταλάβεις την ποίηση του ψαρέματος. Πρέπει να έχεις κάνει στο εργοστάσιο, να έχεις γνωρίσει τον κάματο και τις χαρές της δημιουργικής εργασίας, να έχεις σφυρηλατήσει μέταλλα στο λαμπρό φως του φούρνου του μεταλλουργείου, να έχεις νιώσει τη ζωή μέσα στη μηχανή, για να καταλάβεις τη δύναμη του ανθρώπου και να την εκφράσεις σ' ένα έργο τέχνης. Αλήθεια, πρέπει να έχεις διαποτιστεί από τα λαϊκά αισθήματα για να τα

περιγράψεις. Εκτός αυτού, τα έργα των μελλοντικών καλλιτεχνών, που θα έχουν ζήσει τη ζωή του λαού, όπως οι μεγάλοι καλλιτέχνες του παρελθόντος, δεν θα προορίζονται για πώληση. Θα είναι μέρος αναπόσπαστο του καθολικής ζωής, που θα είναι ατελής χωρίς αυτά, όπως κι αυτά θα είναι ατελή χωρίς εκείνη. Οι άνθρωποι θα πηγαίνουν στη ίδια την πόλη του καλλιτέχνη για να δουν το έργο του, και η ομορφιά αυτού του έργου, γεμάτη πνεύμα κι ευγένεια, θα φέρνει το επωφελές αποτέλεσμά της στην καρδιά και στο νου.

Η τέχνη για να αναπτυχθεί πρέπει να συνδέεται με την παραγωγική εργασία με χίλιους τρόπους, να σχηματίζει, ας πούμε, μαζί της ένα ενιαίο κράμα, όπως τόσο συχνά και τόσο καλά έχουν αποδείξει ο Ράσκιν (14) (Ruskin) και ο μεγάλος σοσιαλιστής ποιητής Μόρις (14) (Morris) (15). Το καθετί που περιβάλλει τον άνθρωπο, στο δρόμο, στο εσωτερικό κι εξωτερικό των δημόσιων μνημείων, πρέπει να έχει καθαρά καλλιτεχνική μορφή.

Μα αυτό θα είναι δυνατόν να πραγματοποιηθεί μόνο σε μια κοινωνία όπου όλοι θα απολαμβάνουν άνεση και σχόλη. Τότε θα δούμε καλλιτεχνικούς συλλόγους όπου ο καθένας θα μπορεί να βρει χώρο για τις ικανότητές του, γιατί η τέχνη δεν μπορεί να κάνει χωρίς έναν άπειρο αριθμό συμπληρωματικών εργασιών απολύτως χειρωνακτικού και τεχνικού χαρακτήρα. Αυτοί οι καλλιτεχνικοί σύλλογοι θα αναλάβουν να στολίσουν τα σπίτια των μελών τους, όπως έκαναν εκείνοι οι καλοί εθελοντές, οι νεαροί ζωγράφοι του Εδιμβούργου, που διακόσμησαν τους τοίχους και τις οροφές του μεγάλου νοσοκομείου για τους φτωχούς στην πόλη τους.

Ο ζωγράφος ή ο γλύπτης που θα έχει φτιάξει ένα έργο με προσωπικό αίσθημα θα το προσφέρει στη γυναίκα που αγαπάει ή σε κάποιον φίλο. Θα είναι εκείνο το έργο, εμπνευσμένο από και εκτελεσμένο για χάρη του έρωτα, κατώτερο από την τέχνη που σήμερα ικανοποιεί τη ματαιοδοξία του απαίδευτου επειδή κοστίζει πολλά χρήματα;

Το ίδιο θα γίνεται με κάθε ευχαρίστηση που υπερβαίνει τις βιοτικές ανάγκες. Εκείνος που θα επιθυμεί ένα εξαίρετο πιάνο θα συμμετάσχει στο σύλλογο κατασκευαστών μουσικών οργάνων. Και αφιερώνοντας στο σύλλογο μέρος του ελεύθερου χρόνου από την ημιεργάσιμη ημέρα του σύντομα θα έχει το πιάνο των ονείρων του. Εάν αρέσκεται με πάθος στις αστρονομικές μελέτες, θα συμμετάσχει στο σύλλογο των αστρονόμων, με τους φιλοσόφους του, τους παρατηρητές του, τους υπολογιστές (16) του, με τους τεχνίτες του των αστρονομικών οργάνων, τους επιστήμονες κι ερασιτέχνες του, και θα έχει το τηλεσκόπιο που επιθυμεί αναλαμβάνοντας το δικό του μερίδιο επί της συλλογικής εργασίας. Γιατί είναι ειδικά η σκληρή εργασία που είναι απαραίτητη σε ένα αστεροσκοπείο, η εργασία του χτίστη, του ξυλουργού, του μηχανικού και του τεχνίτη που θα δώσει την τελικό άγγιγμα σ' ένα όργανο υψηλής ακρίβειας.

Για να συνοψίσουμε, οι πέντε ή εφτά ώρες την ημέρα που ο καθένας θα έχει στη διάθεσή του, αφού θα έχει αφιερώσει κάποιες ώρες στην παραγωγή των απαραίτητων, θα επαρκούν και με το παραπάνω για την ικανοποίηση όλων των πόθων για πολυτέλεια, όσο ποικίλοι κι αν είναι αυτοί. Χιλιάδες σύλλογοι θα αναλάβουν να τους ικανοποιήσουν. Αυτό που σήμερα είναι προνόμιο μιας ασήμαντης μειοψηφίας θα είναι προσιτό σε όλους. Η πολυτέλεια, παύοντας να είναι η ανόητη κι υπερφίαλη επίδειξη της αστικής τάξης, θα γίνει μια καλλιτεχνική απόλαυση.

Και με αυτό ο καθένας θα είναι ευτυχέστερος. Στη συλλογική εργασία, που θα εκτελείται με ελαφριά καρδιά για την επίτευξη ενός επιθυμητού αποτελέσματος, σ' ένα βιβλίο, σ' ένα έργο τέχνης, σ' ένα πολυτελές αντικείμενο, ο καθένας θα βρίσκει το κίνητρο και την απαραίτητη αναψυχή που κάνει τη ζωή ευχάριστη.

Πασχίζοντας να δώσουμε τέλος στη διάκριση μεταξύ αφέντη και σκλάβου, πασχίζουμε για την ευτυχία και των δύο, για την ευτυχία της ανθρωπότητας.

Κεφάλαιο 10: Ευχάριστη εργασία

I

Όταν οι σοσιαλιστές δήλωναν ότι μια κοινωνία απελευθερωμένη από το Κεφάλαιο θα έκανε την εργασία ευάρεστη και θα περιόριζε κάθε σκληρή και ανθυγιεινή πλευρά της, τους περιγελούσαν. Και όμως ακόμη και σήμερα μπορούμε να δούμε την εμφανή πρόοδο που έχει γίνει σε αυτή τη κατεύθυνση, και όπου αυτή η πρόοδος έχει επιτευχθεί , οι εργοδότες συγχαίρουν τους εαυτούς τους για την οικονομία ενέργειας που επιτυγχάνεται.

Είναι προφανές ότι ένα εργοστάσιο θα μπορούσε να είναι υγιεινό και ευχάριστο όσο ένα επιστημονικό εργαστήριο .Και δεν είναι λιγότερο προφανές ότι θα ήταν επωφελές το να γίνει έτσι. Σε ένα άνετο και καλά αεριζόμενο εργοστάσιο η δουλειά γίνεται καλύτερα, είναι εύκολο να εισαγάγεις μικρές βελτιώσεις από τις οποίες η κάθε μία αντιπροσωπεύει οικονομία χρόνου η χειρονακτικής εργασίας. Και αν οι περισσότεροι εργασιακοί χώροι που γνωρίζουμε είναι βρωμεροί και ανθυγιεινοί αυτό οφείλεται στο ότι οι εργαζόμενοι δεν υπολογίζονται στην οργάνωση των εργοστασίων και επειδή η πιο παράλογη σπατάλη ανθρώπινης ενέργειας είναι το διακριτικό της χαρακτηριστικό. Παρ’ όλα αυτά βρίσκουμε πότε πότε ορισμένα εργοστάσια με τόσο καλή διαχείριση που θα ήταν πραγματική απόλαυση να δουλεύεις σε αυτά αν το ωράριο εργασίας , για να εξηγούμαστε, δεν υπερέβαινε τις 4 με 5 ώρες ημερησίως και αν ήταν ευέλικτο ώστε να προσαρμόζεται στις προτιμήσεις του καθενός.

Δες αυτό το εργοστάσιο που όμως δυστυχώς παράγει πολεμικές μηχανές. Είναι τέλειο όσον αφορά τα θέματα υγιεινής και οργάνωσης. Καταλαμβάνει 50 στρέμματα γης 15 από τα οποία στεγάζονται με γυαλί .Το δάπεδο κατασκευασμένο από πυρίμαχα τούβλα, λάμπει σαν το σπίτι του μεταλλωρύχου και η γυάλινη σκεπή καθαρίζεται προσεκτικά από ένα συνεργείο που κάνει μόνο αυτή τη δουλειά. Σε αυτό το εργοστάσιο σφυρηλατούνται όγκοι μετάλλου που ζυγίζουν τουλάχιστον 20 τόνους , και όταν στέκεσαι τριάντα πόδια από τον τεράστιο φούρνο, του οποίου οι φλόγες έχουν θερμοκρασία πάνω από 1000 βαθμούς, δεν αντιλαμβάνεσαι την παρουσία του παρά μόνον ‘όταν ανοίγει τα τεράστια σαγόνια του για να απελευθερώσει το ατσάλινο τέρας. Και το τέρας το χειρίζονται 3 με 4 εργάτες μοναχά οι οποίοι, πότε δω πότε εκεί, ανοίγουν μια τάπα κινητοποιώντας τεράστιους γερανούς με την πίεση του νερού στους σωλήνες.

Μπαίνεις περιμένοντας να ακούσεις τον εκκωφαντικό θόρυβο των (stampers) και ανακαλύπτεις ότι δεν υπάρχουν (stampers).Τα τεράστια όπλα των 100 τόνων σφυρηλατούνται με υδραυλική πίεση, και αντί να σφυρηλατεί το ατσάλι ο εργάτης έχει μόνο να ανοίξει μια τάπα για να του δώσει σχήμα δημιουργώντας έτσι ένα πολύ

πιο ομοιογενές μέταλλο χωρίς ραγίσματα και εξογκώματα των (Blooms) όποιο και να είναι το πάχος τους.

Περιμένουμε ένα διαβολεμένο σαματά και βλέπουμε μηχανές να κόβουν ατσάλινους κύβους με τριάντα πόδια ύψος με όχι περισσότερο θόρυβο από όσο θα χρειάζονταν για να κόψεις ένα κομματάκι τυρί. Και όταν εκφράσαμε το θαυμασμό μας στον μηχανικό που μας ξεναγούσε εκείνος απάντησε:

«Είναι καθαρά θέμα οικονομίας. Αυτή η μηχανή, που πλανίζει το ατσάλι χρησιμοποιείται εδώ και 42 χρόνια. Δεν θα είχε αντέξει ούτε 10 χρόνια αν τα μέρη της κακοσυναρμολογημένα και με αδύναμες συγκολλήσεις συγκρούονταν και ράγιζαν με κάθε κίνηση της πλάνης.»

« Και οι υψικάμινοι; Θα ήταν σπατάλη ενέργειας να αφήναμε την θερμότητα ανεκμετάλλευτη. Γιατί να καίμε τα χυτήρια όταν η θερμότητα που χάνεται δια της ακτινοβολίας αντιστοιχεί σε τόνους κάρβουνο.»

«Τα (stampers) που έκαναν τα κτίρια να χοροπηδάνε ήταν επίσης μια σπατάλη. Είναι καλύτερα να σφυρηλατείς με πίεση παρά με σύγκρουση και κοστίζει λιγότερο, υπάρχει λιγότερη φύρα».

« Στο εργοστάσιο, το φως, η καθαριότητα, ο χώρος που διατίθεται για κάθε πάγκο δεν είναι παρά ζήτημα οικονομίας. Γίνεται καλύτερη εργασία όταν βλέπεις καλύτερα και έχεις άνεση χώρου.»

«Είναι αλήθεια» έλεγε « ήμασταν πολύ στριμωγμένοι πριν έρθουμε εδώ. Η γη είναι πανάκριβη κοντά στις μεγάλες πόλεις και οι ιδιοκτήτες πολύ άπληστοι»

Το ίδιο ισχύει με τα ανθρακωρυχεία. Ξέρουμε πως είναι τα ανθρακωρυχεία σήμερα από τις περιγραφές του Ζολά και από τα ρεπορτάζ των εφημερίδων. Αλλά τα ανθρακωρυχεία του μέλλοντος θα έχουν σωστό εξαερισμό, με θερμοκρασία που θα ρυθμίζεται εύκολα όπως σε μια βιβλιοθήκη, δεν θα υπάρχουν άλογα καταδικασμένα να ψοφήσουν κάτω από τη γη : η υπόγεια μεταφορά θα γίνεται αυτόματα μέσω ενός καλωδίου που θα ενεργοποιείται στην είσοδο της στοάς. Ο εξαερισμός θα βρίσκεται σε συνεχή λειτουργία , και δεν θα σημειώνονται ποτέ εκρήξεις. Αυτό δεν είναι ένα όνειρο. Ένα παρόμοιο ανθρακωρυχείο λειτουργεί ήδη στην Αγγλία και πήγαμε εκεί. Εδώ και πάλι η οργάνωση είναι θέμα οικονομίας. Το συγκεκριμένο ανθρακωρυχείο, παρόλο το τεράστιο βάθος του,(466 γιάρδες), έχει μια ημερήσια εξαγωγή κάρβουνου που φτάνει τους 1000 τόνους, με 200 μόνο ανθρακωρύχους- 5 τόνοι την ημέρα για κάθε ανθρακωρύχο, όταν ο μέσος όρος απόδοσης σε ολόκληρη την Αγγλία είναι το πολύ 300 τόνοι το χρόνο για κάθε εργάτη.

Θα μπορούσαμε να παραθέσουμε πολλαπλά παραδείγματα για να αποδείξουμε ότι το όνειρο του Φουριέ περί υλιστικής οργάνωσης δεν ήταν μια ουτοπία.

Το θέμα όμως αυτό έχει κατ' επανάληψιν συζητηθεί στις σοσιαλιστικές εφημερίδες ώστε η κοινή γνώμη να έχει πλέον ενημερωθεί. Το εργοστάσιο, το σιδηρουργείο και το ανθρακωρυχείο μπορούν να είναι υγιεινά και ελκυστικά όπως τα καλύτερα εργαστήρια στα σύγχρονα πανεπιστήμια, και όσο καλύτερη η οργάνωση τόσο πιο αποδοτική γίνεται και η ανθρώπινη εργασία.

Αν έτσι εξελιχθούν τα πράγματα, ποιος αμφισβητεί ότι η εργασία θα γίνει απόλαυση και χαλάρωση σε μία κοινωνία ίσων, στην οποία τα «χέρια» δεν θα αναγκάζονται να πουλιούνται στο μόχθο, και να αποδέχονται την εργασία υπό οιεσδήποτε συνθήκες .

Αποκρουστικές ενασχολήσεις θα εξαφανιστούν, διότι είναι σαφές ότι αυτές οι ανθυγιεινές συνθήκες είναι επιζήμιες για τη κοινωνία στο σύνολό της. Οι δούλοι μπορεί να τις υποστούν αλλά οι ελεύθεροι άνθρωποι θα δημιουργήσουν νέες συνθήκες, και η εργασία τους θα είναι ευχάριστη και απείρως πιο αποδοτική. Οι εξαιρέσεις του σήμερα θα είναι ο κανόνας του αύριο.

Το ίδιο θα συμβεί με αυτό που αποκαλούμε οικιακή εργασία, που η σημερινή κοινωνία έχει εναποθέσει στις πλάτες αυτού του υπηρέτη της ανθρωπότητας, την γυναίκα.

II

Μια κοινωνία αναγεννημένη από την Επανάσταση θα κάνει την οικιακή σκλαβιά να εξαφανιστεί -- αυτή την έσχατη μορφή σκλαβιάς, ίσως την πιο ισχυρή, επειδή είναι επίσης η πιο παλιά. Μόνο που αυτό δεν θα γίνει με τον τρόπο που ονειρεύτηκε από τα Φαλανστήρια, ούτε με τον τρόπο που συχνά φαντάζονται οι εξουσιαστές Κομμουνιστές.

Τα Φαλανστήρια είναι απεχθή σε εκατομμύρια ανθρώπους. Ο πιο επιφυλακτικός άνθρωπος βέβαια νιώθει την αναγκαιότητα της συνάντησης των συντρόφων του για την επιδίωξη μιας κοινής εργασίας, η οποία γίνεται πιο ελκυστική όσο νιώθει τον εαυτό του σαν κομμάτι ενός απέραντου συνόλου. Αλλά δεν είναι έτσι-όπως για τις ώρες του ελεύθερου χρόνου που διατηρούνται για ξεκούραση και φιλίες. Τα Φαλανστήρια και οι οικοτεχνείες δεν το λαμβάνουν αυτό υπόψιν ή αλλιώς προσπαθούν πολύ να παρέχουν αυτή την ανάγκη με τεχνητές ομαδοποιήσεις.

Ένα φαλανστήριο, το οποίο στην πραγματικότητα δεν είναι τίποτα παραπάνω από ένα αχανές ξενοδοχείο, μπορεί να ευχαριστεί κάποιους, ακόμη και όλους σε μια συγκεκριμένη περίοδο της ζωής τους, αλλά η μεγάλη μάζα προτιμάει την οικογενειακή ζωή (αντιληφθήσα σαν οικογενειακή ζωή του μέλλοντος). Προτιμούν απομονωμένα διαμερίσματα. Οι Νορμανδοί και οι Αγγλοσάξονες προχωρούν ακόμη περισσότερο, προτιμώντας σπίτια με έξι ή οχτώ δωμάτια, στα οποία η οικογένεια ή μια συσσώρευση φίλων μπορούν να ζήσουν μαζί. Μερικές φορές ένα φαλανστήριο είναι μια ανάγκη, αλλά θα είναι απεχθές όπου είναι ο γενικός κανόνας. Η απομόνωση, εναλλασσόμενη με χρόνο που χρησιμοποιείται στην κοινωνία, είναι η φυσική επιθυμία της ανθρώπινης φύσης. Για αυτό το λόγο ένα από τα μεγαλύτερα βασανιστήρια στη φυλακή είναι η αδυναμία απομόνωσης, όσο πολύ και αν ο περιορισμός της απομόνωσης βασανίζει στο γύρισμά της, όταν δεν εναλλάσσεται με ώρες κοινωνικής ζωής.

Όσον αφορά τις εκτιμήσεις για την οικονομία, η οποία μερικές φορές τονίζεται ευνοϊκά για τα φαλανστήρια, είναι αυτές ενός στενόμυαλου εμπόρου. Η μόνη σημαντική οικονομία, η μόνη λογική, είναι να κάνεις τη ζωή ευχάριστη για όλους, επειδή ο άνθρωπος που είναι ικανοποιημένος με τη ζωή του παράγει απείρως περισσότερα από τον άνθρωπο που καταριέται το περιβάλλον του.(1)

Άλλοι Σοσιαλιστές αρνούνται το Φαλανστήριο. Αλλά όταν τους ρωτάς πως θα οργανωθεί η οικιακή εργασία απαντάνε: «Ο καθένας μπορεί να κάνει τη δικιά του δουλειά. Η σύζυγός μου φροντίζει το σπίτι. Οι σύζυγοι των μπουρζουάδων θα κάνουν το ίδιο.». Και αν είναι ένας μπουρζουάς που παίζει στον Σοσιαλισμό που μιλάει, θα προσθέσει, με ένα ευγενικό χαμόγελο στη γυναίκα του: «Δεν είναι αλήθεια, αγάπη μου, ότι θα είσαι χωρίς έναν υπηρέτη στη Σοσιαλιστική κοινωνία; Θα δουλεύεις όπως η σύζυγος του καλού μας συντρόφου Παύλου ή τη σύζυγο του Γιάννη του ξυλουργού;»

Υπηρέτης ή σύζυγος, ο άντρας πάντα υπολογίζει στη γυναίκα να κάνει τις δουλειές του σπιτιού. Αλλά η γυναίκα επίσης, επιτέλους διεκδικεί το μερίδιό της στην απελευθέρωση της ανθρωπότητας. Δεν θέλει πλέον να είναι το κτήνος του καθήκοντος στο σπίτι. Θεωρεί αρκετή δουλειά το να δίνει πολλά χρόνια από τη ζωή της στην ανατροφή των παιδιών της. Δεν θέλει πια να είναι η μαγείρισσα, η θεραπεύτρια, η καθαρίστρια του σπιτιού! Και λόγω του ότι οι Αμερικανίδες μπήκαν επικεφαλής στην διεκδίκηση των αιτημάτων τους υπάρχει ένα γενικό παράπονο για την έλλειψη γυναικών που θα καταδεχτούν τις οικιακές δουλειές στις Ηνωμένες Πολιτείες. Η κυρία μου προτιμά την τέχνη, την πολιτική, τη φιλολογία ή τα επιτραπέζια παιχνίδια. Όσο για τις εργαζόμενες κοπέλες, αυτές είναι λίγες, αυτές που συναινούν να προσφέρουν γυναικεία σκλαβιά και υπηρέτριες δύσκολα μόνο βρίσκονται στις Πολιτείες. Συνεπώς, η λύση, μια πολύ απλή, βρίσκεται από την ίδια τη ζωή. Οι μηχανές αναλαμβάνουν τα 3/4 από τις οικιακές δουλειές.

Βάφεται τις μπότες σας και ξέρεται πόσο γελοία δουλειά είναι. Τι μπορεί να είναι πιο ανόητο από το να τρίβεις μια μπότα 20 ή 30 φορές με ένα πινέλο; Ένα δέκατο από τον πληθυσμό της Ευρώπης είναι εξαναγκασμένο να πουλάει τον εαυτό του σε αντάλλαγμα μιας μίζερης στέγης και μη ικανοποιητικού φαγητού, και οι γυναίκες πρέπει να θεωρούν τους εαυτούς τους σκλάβους, για τα εκατομμύρια του φύλλου τους που θα φτάσουν μέχρι το τέλος αυτό το επίτευγμα κάθε πρωί.

Αλλά οι κομμωτές έχουν ήδη μηχανήματα για να βουρτσίζουν λαμπερά ή άξεστα μαλλιά του κεφαλιού. Γιατί, λοιπόν, να μην εφαρμόσουμε τις ίδιες αρχές στο άλλο άκρο; Έτσι και έγινε και σήμερα οι μηχανές για το βάψιμο των μποτών χρησιμοποιούνται γενικευμένα στα μεγάλα Αμερικάνικα και Ευρωπαϊκά ξενοδοχεία. Η χρήση τους διαδίδεται και έξω από τα ξενοδοχεία. Σε μεγάλα Αγγλικά σχολεία, όπου οι μαθητές μένουν στα σπίτια των καθηγητών, έχει βρεθεί πιο εύκολο να έχουν ένα μεμονωμένο ίδρυμα το οποίο αναλαμβάνει να βουρτσίσει χίλια ζευγάρια μπότες κάθε πρωί.

Όπως και το πλύσιμο! Που μπορούμε να βρούμε μια νοικοκυρά που δεν έχει τον τρόμο αυτής της μακρόχρονης και βρώμικης δουλειάς η οποία συνήθως γίνεται με τα χέρια, μόνο επειδή η δουλειά ενός οικιακού σκλάβου δεν μπορεί να υπολογιστεί.

Στην Αμερική κάνουν καλύτερα. Υπάρχει ήδη ένας αριθμός πόλεων στις οποίες το ζεστό νερό μεταφέρεται στα σπίτια όπως το κρύο στην Ευρώπη. Υπό αυτές τις συνθήκες το πρόβλημα απλοποιείται και μια γυναίκα – η κυρία Cochrane – το έλυσε. Η μηχανή της πλένει 12 δόσεις πιάτων, τα σκουπίζει και τα στεγνώνει σε λιγότερο από 3 λεπτά. Ένα εργοστάσιο στο Illinois κατασκευάζει αυτές τις μηχανές και τις πουλάει σε μια τιμή προσιτή στη τσέπη του συνηθισμένου μεσοαστού. Και γιατί τα μικρά νοικοκυριά να μη στέλνουν τα πήλινά τους σκεύη σε ένα ίδρυμα ΄πως και τις

μπότες τους; Είναι πιθανόν ότι οι δύο λειτουργίες, βούρτσισμα και πλύσιμο, θα αναληφθεί από τις ίδιες εταιρίες-συνεταιρισμούς.

Καθάρισμα, τρίψιμο, η επιδερμίδα των χεριών σου όταν πλένεις και μουλιάζεις λινά, σφουγγαρίζεις πατώματα και τρίβεις χαλιά, με αυτό τον τρόπο σηκώνονται σύννεφα σκόνης τα οποία αργότερα προκαλούν πολλά προβλήματα στο να τα διώξεις από τα μέρη που έχουν κατακαθίσει, όλη αυτή η δουλειά γίνεται ακόμη επειδή η γυναίκα παραμένει σκλάβα, αλλά τείνει να εξαφανιστεί καθώς μπορεί να γίνει απείρως καλύτερα από τα μηχανήματα. Μηχανές κάθε είδους εισάγονται στο νοικοκυριό και η διανομή της μηχανικής ενέργειας στα ιδιωτικά σπίτια θα επιτρέψει στους ανθρώπους να εργάζονται χωρίς μυϊκή προσπάθεια.

Τέτοια μηχανήματα κοστίζουν λίγο για να κατασκευαστούν. Αν ακόμη πληρώνουμε πολλά για αυτά, αυτό συμβαίνει επειδή δεν έχει γενικευτεί η χρήση τους και κυρίως επειδή ένας υπερβολικός φόρος εισπράττετε από κάθε μηχάνημα από τους κύριους που επιθυμούν να ζουν σε μεγάλο στυλ και που κερδοσκοπούν με τη γη, τις πρώτες ύλες, τη βιομηχανία, τις πωλήσεις, τις πατέντες και τους δασμούς.

Αλλά η απελευθέρωση από τον οικιακό μόχθο δεν θα έρθει σε πέρας μόνο από τις μικρές μηχανές. Τα νοικοκυριά αναδύονται από την σημερινή κατάσταση απομόνωσής τους, ξεκινάν να συνεταιρίζονται με άλλα νοικοκυριά για να κάνουν από κοινού ότι έκαναν χωριστά.

Στην πραγματικότητα, στο μέλλον δεν θα έχουμε μια μηχανή για να τρίβει, μια μηχανή για να πλένει πιάτα, μια τρίτη για το πλύσιμο των λινών και ούτω καθεξής, σε κάθε σπίτι. Στο μέλλον, αντιθέτως, ανήκουν οι κοινές θερμαντικές συσκευές οι οποίες στέλνουν ζέστη σε κάθε δωμάτιο μιας ολόκληρης περιφέρειας και εξοικονομεί το άναμμα των φωτιών. Συμβαίνει ήδη σε μερικές αμερικάνικες πόλεις. Ένας μεγάλος κεντρικός κλίβανος τροφοδοτεί όλα τα σπίτια και όλα τα δωμάτια με ζεστό νερό, το οποίο κυκλοφορεί σε σωλήνες, και για να ρυθμίσεις τη θερμοκρασία χρειάζεται μόνο να γυρίσεις μια βρύση. Και θα φροντίζεις να έχεις μια φλεγόμενη φωτιά σε κάθε ξεχωριστό δωμάτιο μπορείς να ανάψεις το γκάζι που παρέχεται ειδικά για θερμαντικούς λόγους από την κεντρική δεξαμενή. Όλη η τεράστια δουλειά του καθαρισμού των καμινάδων και της διατήρησης της φωτιάς – και οι γυναίκες ξέρουν πόσο χρόνο παίρνει – εξαφανίζεται.

Κεριά, λάμπες, ακόμη και το γκάζι έχουν τη μέρα τους. Υπάρχουν ολόκληρες πόλεις στις οποίες είναι αρκετό να πατήσεις ένα κουμπί για να ανάψει το φως και πράγματι είναι μια απλή ερώτηση οικονομίας και γνώσης το να παρέχεις στον εαυτό σου την πολυτέλεια του ηλεκτρικού φωτισμού. Και τελευταία, επίσης στην Αμερική, μιλούν για μορφές κοινωνίας για την σχεδόν πλήρη καταστολή της οικιακής εργασίας. Θα είναι απαραίτητο μόνο να δημιουργηθεί ένα υπουργείο (department) για κάθε οικοδομικό τετράγωνο σπιτιών. Μια καρότσα θα έρχεται σε κάθε πόρτα και θα παίρνει τις μπότες που είναι για βάψιμο, τα σκεύη και τα ρούχα για πλύσιμο, τα μικρά πράγματα για να επιδιορθωθούν (αν αξίζει τον κόπο), τα χαλιά για να βουρτσιστούν και το επόμενο πρωί θα επιστρέφει τα πράγματα εμπιστευμένα σε αυτούς όλα καλά καθαρισμένα. Λίγη ώρα αργότερα ο ζεστός σου καφές και τα αυγά σου γινωμένα με ακρίβεια θα εμφανίζονται στο τραπέζι σου. Είναι ένα γεγονός ότι μεταξύ 12 και 2 η ώρα υπάρχουν περισσότεροι από 20 εκατομμύρια αμερικάνοι και άλλοι τόσοι εγγλέζοι που τρώνε ψητό βοδινό ή αρνίσιο κρέας, βραστό γουρούνι, πατάτες και μια

σαλάτα εποχής. Και το λιγότερο 8 εκατομμύρια φωτιές ανάβουν για δύο ή τρεις ώρες ώστε να ψηθεί το κρέας και να μαγειρευτούν αυτά τα λαχανικά. 8 εκατομμύρια γυναίκες ξοδεύουν τον χρόνο τους για να προετοιμάσουν αυτό το γεύμα, το οποίο πιθανόν αποτελείται από περισσότερα των δέκα διαφορετικών πιάτων.

«Πενήντα φωτιές καίνε», έγραψε μια αμερικανίδα την άλλη μέρα, «εκεί που μία θα αρκούσε!» Δείπνησε στο σπίτι, στο δικό σου τραπέζι, με τα παιδιά σου, αν σου αρέσει. Αλλά μόνο σκέψου, για ποιο λόγο αυτές οι 50 γυναίκες να χάνουν ολόκληρο το πρωινό τους για να ετοιμάσουν μερικές κούπες καφέ και ένα απλό γεύμα! Για ποιο λόγο 50 φωτιές όταν δύο άνθρωποι και μία μόνο φωτιά θα αρκούσε για να μαγειρευτούν όλα αυτά τα κομμάτια κρέατος και όλα αυτά τα λαχανικά; Διάλεξε το δικό σου κομμάτι βοδινού ή αρνιού για να ψηθεί αν προτιμάς. Καρίκευσε τα λαχανικά σύμφωνα με τη γεύση σου αν προτιμάς μια συγκεκριμένη σάλτσα! Αλλά να έχεις μία μόνο κουζίνα με μία μόνο φωτιά και οργάνωσέ την όσο όμορφα μπορείς.

Γιατί η δουλειά των γυναικών δεν λαμβάνεται ποτέ υπόψιν; Γιατί σε κάθε οικογένεια είναι η μητέρα και 3 ή 4 υπηρέτριες υποχρεωμένες να ξοδεύουν τόσο πολύ χρόνο σε ότι ανήκει στο μαγείρεμα; Γιατί αυτοί που θέλουν να απελευθερώσουν την ανθρωπότητα δεν έχουν συμπεριλάβει τη γυναίκα στο δικό τους απελευθερωτικό όνειρο και τις θεωρούν κατώτερες της ανώτερης αρσενικής αξιοπρέπειας να σκέφτονται «για τέτοιους διακανονισμούς της κουζίνας», που έχουν στους ώμους τους αυτές οι γυναίκες – δούλες.

Το να απελευθερώσεις τις γυναίκες δεν είναι μόνο το να ανοίξεις τις πύλες του πανεπιστημίου, των δικαστηρίων ή των κοινοβουλίων για αυτές, γιατί η «απελευθερωμένη» γυναίκα πάντα θα ρίχνει τον οικιακό μόχθο σε μια άλλη γυναίκα. Το να απελευθερώσεις τις γυναίκες είναι το να τις απελευθερώσεις από τη βαναυσότητα του μόχθου της κουζίνας και του πλυσταριού. Είναι το να οργανώσεις το νοικοκυριό σου με τέτοιο τρόπο ώστε να της δίνεται η δυνατότητα να αναθρέψει τα παιδιά της, αν αυτό την ενδιαφέρει τόσο πολύ, ενώ ταυτόχρονα να εξασφαλίζει ελεύθερο χρόνο για να συμμετέχει στη κοινωνική ζωή.

Όλα αυτά θα τελειώσουν. Όπως έχουμε πει, τα πράγματα ήδη βελτιώνονται. Μόνο αντιληφθείτε πλήρως ότι μια επανάσταση, μεθυσμένη από τις όμορφες λέξεις Ελευθερία, Ισότητα, Αλληλεγγύη δεν θα είναι μια επανάσταση αν συντηρήσει τη σκλαβιά στο σπίτι. Η μισή ανθρωπότητα που υποβάλλεται στη σκλαβιά του σπιτιού θα πρέπει ακόμη να εξεγερθεί ενάντια στην άλλη μισή.

Κεφάλαιο 11: Ελεύθερη συμφωνία

I

Έτσι συνηθισμένοι που είμαστε, από [τις] κληρονομικές [μας] προκαταλήψεις και μια εκπαίδευση και διαπαιδαγώγηση απολύτως λανθασμένες, να μην βλέπουμε παντού παρά μόνο κυβέρνηση, νομοθεσία και δικαστήρια, καταντάμε να πιστεύουμε ότι οι άνθρωποι θα αλληλοσπαραζόμαστε σαν θηρία την ημέρα που ο αστυνομικός δεν θα είχε πια τα μάτια του στραμμένα επάνω μας, ότι θα ερχόταν το χάος εάν η εξουσία χανόταν σε κάποιον κατακλυσμό. Και περνάμε, χωρίς να το αντιληφθούμε, δίπλα από χιλιάδες και χιλιάδες ανθρώπινες συναθροίσεις [groupements] που δημιουργούνται

ελεύθερα, χωρίς καμία παρέμβαση του νόμου, και οι οποίες κατορθώνουν να πραγματοποιούν έργα απείρως ανώτερα από εκείνα που δημιουργούνται υπό την κυβερνητική κηδεμονία.

Ανοίξτε μια ημερήσια εφημερίδα. Οι σελίδες της στο σύνολό τους είναι αφιερωμένες στις πράξεις των κυβερνήσεων, στις πολιτικές σκευωρίες. Διαβάζοντάς την, ένα Κινέζος θα πίστευε ότι στην Ευρώπη τίποτε δεν γίνεται χωρίς τη διαταγή κάποιου αφέντη. Βρείτε ο,τιδήποτε για τους θεσμούς που γεννιούνται, επεκτείνονται και αναπτύσσονται χωρίς υπουργικές διατάξεις! Τίποτε ή σχεδόν τίποτε! Και αν ακόμη υπάρχει μια στήλη με "Διάφορα γεγονότα", είναι επειδή αυτά συνδέονται με την αστυνομία. Ένα οικογενειακό δράμα, μια πράξη εξέγερσης δεν θα αναφερθούν παρά μόνο αν εμφανιστούν οι αστυφύλακες [sergents de ville].

Τριακόσια πενήντα εκατομμύρια Ευρωπαίοι αγαπούν ή μισούν ο ένας τον άλλο, εργάζονται, ή ζουν από τα εισοδήματά τους, υποφέρουν ή ευχαριστιούνται. Αλλά, η ζωή τους, οι πράξεις τους (με εξαίρεση τη λογοτεχνία, το θέατρο και τον αθλητισμό), όλα παραμένουν αγνοημένα από τις εφημερίδες, εάν οι κυβερνήσεις δεν παρέμβουν με τον έναν ή τον άλλο τρόπο.

Το ίδιο συμβαίνει και με την ιστορία. Γνωρίζουμε και τις πιο μικρές λεπτομέρειες της ζωής ενός βασιλιά ή ενός κοινοβουλίου ? διατηρήθηκαν για μας όλα τα λόγια, καλά και άσχημα, που ειπώθηκαν μέσα στις φλυαρίες, "που ποτέ δεν επηρέασαν την ψήφο έστω ενός μέλους", όπως έλεγε ένας παλιός βουλευτής. Οι επισκέψεις των βασιλιάδων, η καλή ή κακή διάθεση του πολιτικού, τα αστεία του και οι δολοπλοκίες του, όλα αυτά διατηρούνται με φροντίδα για τους μεταγενέστερους. Αλλά υποφέρουμε τα πάνδεινα [toutes les peines du monde] για να ανασυνθέσουμε τη ζωή μιας πόλης του Μεσαίωνα, να γνωρίσουμε το μηχανισμό εκείνου του εκτεταμένου ανταλλακτικού εμπορίου που λάμβανε χώρα στις εμπορικές πόλεις [villes hanséatiques], ή, ακόμη, να μάθουμε πώς η πόλη της Ρουέν έχτισε τον καθεδρικό της. Αν κάποιος σοφός πέρασε τη ζωή του μελετώντας, τα έργα του παραμένουν άγνωστα και οι "κοινοβουλευτικές ιστορίες", δηλαδή οι ψεύτικες, αφού δεν μιλούν παρά για μια μόνο πλευρά της ζωής των κοινωνιών, πολλαπλασιάζονται, διαδίδονται, διδάσκονται στα σχολεία.

Και εμείς, δεν αντιλαμβανόμαστε ούτε το θαυμάσιο έργο που δημιουργεί κάθε μέρα την τυχαία συνάθροιση των ανθρώπων, και το οποίο αποτελεί το κύριο έργο [oeuvre capitale] του αιώνα μας.

Για αυτό εμείς προτείνουμε να αναδείξουμε μερικές από αυτές τις εκδηλώσεις τις πιο εντυπωσιακές, και να δείξουμε ότι οι άνθρωποι - αφού τα συμφέροντά τους δεν είναι απολύτως αντιτιθέμενα ? συνεννοούνται θαυμάσια για να ενεργήσουν από κοινού σε πολύ περίπλοκα ζητήματα.

Είναι εντελώς προφανές ότι στην παρούσα κοινωνία, η οποία βασίζεται στην ιδιοκτησία, δηλαδή στην απογύμνωση [spoliation] και στον όχι ευφυή, επομένως ηλίθιο, ατομικισμό, τα γεγονότα αυτού του είδους είναι κατ' ανάγκη περιορισμένα. Η συνεννόηση δεν είναι πάντα τελείως ελεύθερη και λειτουργεί συχνά για έναν ευτελή, αν όχι βδελυρό σκοπό.

Όμως, αυτό που έχει σημασία για μας, δεν είναι να βρούμε παραδείγματα για να τα μιμηθούμε τυφλά και στο εξής η παρούσα κοινωνία να μην ξέρει να μας προσφέρει. Αυτό που χρειαζόμαστε, είναι να δείξουμε ότι, παρά τον αυταρχικό ατομικισμό που μας πνίγει, υπάρχει πάντοτε μέσα στο σύνολο της ζωής μας ένα πολύ μεγάλο μέρος όπου δεν ενεργούμε παρά μόνο με ελεύθερη συνεννόηση ? και ότι είναι πολύ πιο εύκολο από το να σκεφτούμε να αποφεύγουμε την κυβέρνηση [qu'on ne pense de se passer de gouvernement].

Προς υποστήριξη της θέσης μας, έχουμε ήδη αναφέρει τους σιδηροδρόμους και πρόκειται να αναφερθούμε σε αυτούς για άλλη μια φορά.

Γνωρίζουμε ότι η Ευρώπη έχει ένα δίκτυο σιδηροδρομικών γραμμών 280.000 χιλιομέτρων, και ότι πάνω σε αυτό το δίκτυο μπορούμε να κυκλοφορούμε σήμερα ? από το βορρά στο νότο, από το βράδυ ως το πρωί, από τη Μαδρίτη στην [Αγία] Πετρούπολη [Pétersbourg] και από το Καλαί στην Κωνσταντινούπολη, - χωρίς να ταλαιπωρούμαστε με στάσεις, χωρίς καν να αλλάζουμε βαγόνι (όταν ταξειδεύουμε με ταχεία). Ακόμη καλύτερο παράδειγμα: ένα δέμα σε ένα σταθμό θα πάει να βρει τον παραλήπτη οπουδήποτε, στην Τουρκία ή στην Κεντρική Ασία, χωρίς κάποιαν άλλη διατύπωση για τον αποστολέα από το να γράψει το μέρος του προορισμού σε ένα κομμάτι χαρτί.

Αυτό το αποτέλεσμα μπορούσε να επιτευχθεί με δύο τρόπους. Είτε ένας Ναπολέων, ένα Μπίσμαρκ, ένας οποιοσδήποτε δυνάστης θα είχε κατακτήσει την Ευρώπη και από το Παρίσι, το Βερολίνο ή τη Ρώμη θα είχε χαράξει πάνω σε ένα χάρτη της κατευθύνσεις των σιδηροδρομικών γραμμών και θα είχε καθορίσει την πορεία των τραίνων. Ο ηλίθιος εστεμμένος, ο Νικόλαος ο Α΄ ονειρεύτηκε να ενεργήσει έτσι. Όταν του παρουσίασαν τα σχέδια των σιδηροδρόμων μεταξύ Μόσχας και Πετρούπολης, πήρε ένα χάρακα και χάραξε πάνω στο χάρτη της Ρωσίας μια ευθεία γραμμή μεταξύ των δύο της πρωτευουσών λέγοντας: "Ορίστε η γραμμή." Και ο σιδηρόδρομος έγινε σε ευθεία γραμμή, περιλαμβάνοντας βαθιές χαράδρες, υψώνοντας ιλιγγιώδη γεφύρια που χρειάστηκε να τα εγκαταλείψουν σε λίγα χρόνια, αφού κόστιζαν κατά μέσο όρο δύο με τρία εκατομμύρια ανά χιλιόμετρο.

Ορίστε μια από τις λύσεις, αλλά αλλού τα καταφέρνουν αλλιώς. Οι σιδηρόδρομοι κατασκευάστηκαν σε τμήματα. Τα τμήματα ενώθηκαν μεταξύ τους. Και μετά, οι εκατό διαφορετικές εταιρείες στις οποίες ανήκαν αυτά τα τμήματα επιχείρησαν να συνεννοηθούν μεταξύ τους για να συντονιστούν τα τραίνα τους στην άφιξη και στην αναχώρηση, για να κυλήσουν επάνω στις γραμμές τους βαγόνια κάθε προέλευσης, χωρίς να ξεφορτώνουν τα εμπορεύματα περνώντας από το ένα δίκτυο στο άλλο.

Όλα αυτά έγιναν με την ελεύθερη συνεννόηση, με την ανταλλαγή επιστολών και προτάσεων, με συνέδρια όπου οι απεσταλμένοι έρχονταν να συζητήσουν ένα συγκεκριμένο ζήτημα ? όχι για να νομοθετήσουν ? και μετά τα συνέδρια οι απεσταλμένοι επέστρεφαν στις εταιρείες τους όχι με ένα νόμο, αλλά με ένα σχέδιο συμβολαίου να το επικυρώσουν ή να το απορρίψουν.

Βεβαίως, υπήρξαν προβλήματα. Ασφαλώς, υπήρξαν ξεροκέφαλοι που δεν ήθελαν να πεισθούν. Αλλά, το κοινό συμφέρον κατέληξε να συντονίσει όλον τον κόσμο χωρίς να χρειαστεί να καλέσουν στρατεύματα εναντίον των δυστρόπων.

Αυτό το τεράστιο δίκτυο σιδηροδρόμων που συνδέονται μεταξύ τους, και αυτή η καταπληκτική κυκλοφορία την οποία επιτρέπουν, αποτελούν αναμφίβολα το πιο εντυπωσιακό γεγονός [trait] του αιώνα μας. Και οφείλονται στην ελεύθερη συνεννόηση. Αν κάποιος το είχε προβλέψει και το είχε προφητεύσει, πριν πενήντα χρόνια, οι παππούδες μας θα τον είχαν θεωρήσει τρελό ή ηλίθιο. Θα είχαν φωνάξει: "Ποτέ δεν θα καταφέρετε να συνεννοηθούν με λογική εκατό εταιρείες μετόχων! Είναι μια ουτοπία, ένα παραμύθι αυτά που μας λέτε εδώ πέρα. Μια κεντρική κυβέρνηση με ένα δυναμικό διευθυντή [directeur à poigne] θα μπορούσε μόνο να το επιβάλει."

Ε, λοιπόν, αυτό που είναι το πιο ενδιαφέρον μέσα σε αυτήν την οργάνωση είναι ότι δεν υπάρχει καμιά κεντρική ευρωπαϊκή κυβέρνηση σιδηροδρόμων! Καμιά! Ούτε δείγμα από υπουργό σιδηροδρόμων, δικτάτορα, ούτε καν ένα κοινοβούλιο για την ήπειρο, ούτε καν μια διευθύνουσα επιτροπή! Όλα γίνονται με συμβόλαια.

Και ρωτάμε τον κρατιστή που υποστηρίζει ότι " ποτέ δεν θα μπορέσουμε να ξεπεράσουμε την κεντρική κυβέρνηση, έστω και για να κανονίζουμε την κυκλοφορία", τον ρωτάμε:

" Μα πώς μπορούν και την ξεπερνούν οι σιδηρόδρομοι της Ευρώπης; Πώς κατορθώνουν ώστε να ταξειδεύουν χιλιάδες ταξειδιώτες και βουνά εμπορευμάτων διασχίζοντας ολόκληρη ήπειρο; Αν οι εταιρείες που έχουν ιδιοκτησία τους τους σιδηροδρόμους, μπορούν να συνεννοούνται μεταξύ τους, γιατί οι εργάτες που θα έθεταν στην κατοχή τους της σιδηροδρομικές γραμμές δεν θα συντονίζονταν με τον ίδιο τρόπο; Και αν η εταιρεία της γραμμής Πετρούπολη-Βαρσοβία και εκείνη της γραμμής Παρίσι-Μπελφόρ μπορούν να ενεργούν μαζί χωρίς να δώσουν στον εαυτό τους την πολυτέλεια ενός διοικητή για τη μια ή για την άλλη [γραμμή], γιατί στους κόλπους των κοινωνιών μας, που καθεμιά τους αποτελείται από μια ομάδα ελεύθερων εργατών, θα είχαν την ανάγκη μιας κυβέρνησης; "

II

Αφού προσπαθούμε να δείξουμε με παραδείγματα ότι ακόμη και σήμερα, παρά την υπερβολική αδικία που πρωτοστατεί στην οργάνωση της σύγχρονης κοινωνίας, οι άνθρωποι, δεδομένου ότι τα συμφέροντά τους δεν είναι διαμετρικώς αντίθετα, γνωρίζουν πολύ καλά να συμφωνούν μεταξύ τους χωρίς την παρέμβαση της εξουσίας [autorité], δεν αγνοούμε τις αντιρρήσεις που κάποιοι θα μας απευθύνουν.

Τα παραδείγματα αυτά έχουν τη δική τους ελαττωματική πλευρά, διότι είναι αδύνατο να βρεις έστω και μια οργάνωση [organisation] που να αποτελεί εξαίρεση στην εκμετάλλευση του αδυνάτου από τον ισχυρό, του φτωχού από τον πλούσιο. Γι’ αυτό οι κρατιστές δεν θα παραλείψουν βέβαια να μας πουν με τη λογική που τους διακρίνει: " Βλέπετε καθαρά ότι η παρέμβαση του Κράτους είναι αναγκαία για να βάλουμε ένα τέλος σε αυτή την εκμετάλλευση! ".

Μόνο που, λησμονώντας τα μαθήματα της ιστορίας, δεν θα μας πουν ως ποιο σημείο συνέβαλε το ίδιο το Κράτος στο να επιδεινώσουν αυτή την κατάσταση των πραγμάτων, δημιουργώντας το προλεταριάτο και παραδίδοντάς το στους εκμεταλλευτές. Και θα ξεχάσουν επίσης, να μας πουν, άν είναι δυνατό να σταματήσουμε την εκμετάλλευση ενόσω οι πρωταρχικές της αιτίες ? το Κεφάλαιο και

η φτώχεια, δημιουργούμενη τεχνητά κατά τα δυο τρίτα από το Κράτος ? θα εξακολουθούν να υπάρχουν.

Αναφορικά με την πλήρη συμφωνία μεταξύ των σιδηροδρομικών εταιρειών, προβλέπεται ότι θα μας πουν: " Δεν βλέπετε λοιπόν, πώς οι σιδηροδρομικές εταιρείες πιέζουν και κακομεταχειρίζονται τους εργαζομένους τους και τους ταξειδιώτες! Είναι ανάγκη να παρεμβαίνει το Κράτος για να προστατεύει το λαό! "

Όμως, έχουμε πει και επαναλάβει τόσες φορές ότι, για όσον καιρό θα υπάρχουν καπιταλιστές, αυτές οι αυθαιρεσίες της εξουσίας θα διαιωνίζονται. Είναι ακριβώς το Κράτος ? ο υποτιθέμενος ευεργέτης ? που έχει δώσει στις εταιρείες αυτήν την τρομερή δύναμη που διαθέτουν σήμερα. Αυτό δεν έχει δημιουργήσει τις παραχωρήσεις[1], τις εγγυήσεις; Δεν έστειλε [το Κράτος] τα στρατεύματά του εναντίον των εργαζομένων στους σιδηροδρόμους που απεργούσαν; Και, στην αρχή (αυτό το βλέπουμε ακόμη στη Ρωσία), δεν επέκτεινε τα προνόμια μέχρι του σημείου να απαγορεύσει στον Τύπο να αναφέρει τα σιδηροδρομικά ατυχήματα για να μην πέσει η τιμή των μετοχών για τις οποίες ήταν εγγυητής [το Κράτος]; Στην πραγματικότητα, δεν έχει ευνοήσει το μονοπώλιο που έχρισε τους Βάντερμπιλτ [Vanderbilt] όπως και τους Πολυακώφ [Polyakoff], τους διευθυντές της P. L. M. και αυτούς της Gothard[2], " Βασιλείς της εποχής μας" ;

Επομένως, αν δίνουμε ως παράδειγμα την συνεννόηση που δημιουργείται σιωπηλά μεταξύ των σιδηροδρομικών γραμμών, δεν είναι ως μια ιδανική οικονομική διαχείριση, ούτε καν ως μια ιδανική τεχνική οργάνωση. Είναι για να δείξουμε ότι, αν οι καπιταλιστές, χωρίς άλλο σκοπό από αυτόν του να αυξήσουν τα εισοδήματά τους σε βάρος όλου του κόσμου, μπορούν να φτάσουν να εκμεταλλεύονται τις σιδηροδρομικές γραμμές χωρίς να ιδρύσουν για αυτό το λόγο ένα διεθνές γραφείο, οι ενώσεις των εργατών θα το καταφέρουν το ίδιο καλά, και ακόμη καλύτερα, χωρίς να διορίσουν υπουργό ευρωπαϊκών σιδηροδρόμων.

Μια άλλη αντίρρηση παρουσιάζεται, φαινομενικά πιο σοβαρή. Θα μπορούσαν να μας πουν ότι η συνεννόηση για την οποία μας μιλούν, δεν είναι καθόλου ελεύθερη[3]: ότι οι μεγάλες εταιρείες δημιουργούν το νόμο για τις μικρές [εταιρείες]. Θα μπορούσαμε να αναφέρουμε, για παράδειγμα, μια πλούσια εταιρεία που υποχρεώνει του ταξειδιώτες που πηγαίνουν από το Βερολίνο στη Μπάλ [Bâle], να περνούν από την Κολονία και τη Φρανκφούρτη, αντί να ακολουθήσουν το δρόμο της Λειψίας, μια άλλη που βάζει τα εμπορεύματα να μεταφέρονται σε κύκλους εκατό και διακοσίων χιλιομέτρων (με μακρινές διαδρομές) για να ευνοήσει ισχυρούς μετόχους [της], και τέλος, μια άλλη που καταστρέφει τις δευτερεύουσες γραμμές[4]. Στις Ηνωμένες Πολιτείες, ταξειδιώτες και εμπορεύματα υποχρεώνονται μερικές φορές να ακολουθήσουν απίθανες διαδρομές, ώστε να συσσωρεύονται τα δολλάρια στην τσέπη του Βάντερμπιλτ [Vanderbilt].

Η απάντησή μας θα είναι η ίδια. Όσο θα υπάρχει το Κεφάλαιο, το μεγάλο Κεφάλαιο [gros Capital] θα μπορεί πάντοτε να καταπιέζει [opprimer] το μικρό [petit]. Όμως, η καταπίεση δεν απορρέει μόνο από το κεφάλαιο. Είναι κυρίως χάρη στην υποστήριξη του Κράτους, στο μονοπώλιο που δημιουργείται από το Κράτος για χάρη τους, που ορισμένες μεγάλες εταιρείες καταπιέζουν τις μικρές.

Ο Μαρξ έδειξε πολύ καλά πώς η αγγλική νομοθεσία έκανε τα πάντα για να καταστρέψει τη μικρή βιοτεχνία, για να βυθίσει τον αγρότη στη φτώχεια και να παραδώσει στους μεγαλοβιομήχανους στρατιές ξυπόλητων, που αναγκάζονται να εργάζονται για οποιοδήποτε μεροκάματο. Συμβαίνει ακριβώς το ίδιο με την νομοθεσία που αφορά στους σιδηροδρόμους. Γραμμές στρατηγικής σημασίας [Lignes stratégiques], γραμμές που επιχορηγούνται, γραμμές που απολαμβάνουν το μονοπώλιο του διεθνούς ταχυδρομείου, όλα μπήκαν στο παιχνίδι υπέρ των συμφερόντων των σπουδαίων του χρήματος [gros bonnets de la finance]. Αφότου ο Ρότσιλντ [Rothschild] ? δανειστής όλων των ευρωπαϊκών Κρατών ? δεσμεύει το κεφάλαιό του σε αυτόν τον σιδηρόδρομο, οι πιστοί του υπήκοοι [ses fidèles sujets], οι υπουργοί, θα κανονίσουν για να κερδίσει αυτός [το] επιπλέον.

Στις Ηνωμένες Πολιτείες ? αυτή τη δημοκρατία που οι αυταρχικοί μας δίνουν μερικές φορές ως παράδειγμα - η πιο σκανδαλώδης απάτη είναι αναμεμειγμένη σε όλα αυτά που αφορούν στους σιδηροδρόμους. Αν μια εταιρεία σκοτώνει [tue] τους ανταγωνιστές της με μια πολύ χαμηλή τιμή, είναι επειδή αυτή εξοφλείται από άλλη μεριά στη γη που το Κράτος, μέσω δωροδοκιών [pots de vin], της έχει παραχωρήσει. Τα προσφάτως δημοσιευμένα έγγραφα για το αμερικανικό σιτάρι μας έδειξαν το ρόλο του Κράτους σε αυτή την εκμετάλλευση του αδυνάτου από τον ισχυρό.

Ακόμη και εδώ, το Κράτος έχει δεκαπλασιάσει [και] εκατονταπλασιάσει τη δύναμη του μεγάλου κεφαλαίου [gros capital]. Και, αφού βλέπουμε τα συνδικάτα των σιδηροδρομικών εταιρειών (ένα ακόμη προϊόν της ελεύθερης συνεννόησης) να επιτυγχάνουν μερικές φορές να προστατεύουν τις μικρές εταιρείες απέναντι στις μεγάλες, δεν έχουμε παρά να εκπλαγούμε με την εσωτερική δύναμη της ελεύθερης συμφωνίας, παρά την παντοδυναμία του μεγάλου κεφαλαίου που σιγοντάρεται.[5] [secondé] από το Κράτος.

Στην πραγματικότητα, οι μικρές εταιρείες ζουν [vivent], παρά την μεροληψία του Κράτους, και αν στην Γαλλία ? χώρα του συγκεντρωτισμού - δεν βλέπουμε παρά μόνο πέντε ή έξι μεγάλες εταιρείες, μετράμε περισσότερες από 110 στη Μεγάλη Βρετανία, που συνεννοούνται θαυμάσια και, σίγουρα, είναι καλύτερα οργανωμένες από τους γαλλικούς και γερμανικούς σιδηροδρόμους για τη γρήγορη μεταφορά των εμπορευμάτων και των ταξειδιωτών.

Εξάλλου, το ζήτημα δεν είναι αυτό. Το μεγάλο κεφάλαιο [gros capital], ευνοημένο από το Κράτος, μπορεί πάντοτε, εάν βρίσκει πλεονέκτημα***σε αυτό, να συντρίβει το μικρό [κεφάλαιο]. Αυτό που μας απασχολεί, είναι το εξής: η συνεννόηση μεταξύ των εκατοντάδων εταιρειών στις οποίες ανήκουν οι σιδηρόδρομοι της Ευρώπης δημιουργήθηκε με άμεσο τρόπο [directement], χωρίς παρέμβαση μιας κεντρικής κυβέρνησης[3], που δημιουργεί νόμο για τις διάφορες εταιρείες. Διατηρείται μέσω συνεδρίων, που απαρτίζονται από απεσταλμένους οι οποίοι συζητούν και υποβάλλουν στους εντολείς τους σχέδια[3] , όχι νόμους[3]. Είναι μια νέα αρχή [principe], που διαφέρει εντελώς από την κυβερνητική, μοναρχική ή δημοκρατική [républicain] αρχή, απόλυτη ή κοινοβουλευτική. Είναι ένας νεωτερισμός που εισάγεται, ακόμη διστακτικά [timidement], στα ήθη της Ευρώπης, αλλά ο οποίος έχει το μέλλον δικό του.

III

Πόσες φορές δεν έχουμε διαβάσει στα γραπτά των σοσιαλιστών-κρατιστών αναφωνήσεις του εξής είδους: " Και ποιος λοιπόν, θα επιφορτιστεί στη μέλλουσα κοινωνία να κανονίζει την κυκλοφορία στα κανάλια; Αν περνούσε από το μυαλό ενός από τους "συντρόφους"[2] σας αναρχικούς να βάλει τη βάρκα του στο μέσο ενός καναλιού και να κλείσει το δρόμο σε χιλιάδες πλοία ? ποιος λοιπόν θα τον συνέφερε στα λογικά του [le mettrait à la raison]; "

Παραδεχόμαστε ότι η υπόθεση είναι λίγο φανταστική. Αλλά θα μπορούσαμε να προσθέσουμε: " Και αν, για παράδειγμα, η τάδε κομμούνα ή η τάδε ομάδα ήθελαν να περάσουν οι βάρκες τους πριν τις άλλες, θα έφραζαν το κανάλι για να μεταφέρουν, ίσως, πέτρες, ενώ το σιτάρι που προορίζεται για μια άλλη κομμούνα θα παρέμενε στην αναμονή. -- Ποιος λοιπόν θα κανόνιζε την πορεία των πλοίων, αν δεν πρόκειται για την κυβέρνηση; "

Ε, λοιπόν, η αληθινή ζωή έχει επίσης δείξει ότι μπορούμε πολύ καλά να αποφύγουμε την κυβέρνηση, σε αυτήν την περίπτωση, όπως και σε άλλες. Η ελεύθερη συνεννόηση, η ελεύθερη οργάνωση αντικαθιστούν αυτόν τον πολυέξοδο και ενοχλητικό μηχανισμό και τα καταφέρνουν καλύτερα.

Γνωρίζουμε τι σημαίνουν τα κανάλια για την Ολλανδία, είναι οι δρόμοι της. Γνωρίζουμε επίσης ότι η κυκλοφορία γίνεται σε αυτά τα κανάλια. Αυτό που στη χώρα μας το μεταφέρουμε σε λιθόστρωτο δρόμο ή σιδηρόδρομο, στην Ολλανδία μεταφέρεται διαμέσου των καναλιών. Εκεί είναι που θα μπορούσαμε να χτυπιόμαστε για να περάσουν τα πλοία μας πριν από τα άλλα. Εκεί είναι που η κυβέρνηση θα έπρεπε να παρεμβαίνει για να βάζει τάξη στην κυκλοφορία!

Ε, λοιπόν, όχι. Πιο πρακτικοί οι Ολλανδοί, εδώ και πολύ καιρό, ήξεραν να τακτοποιήσουν τις δουλειές τους διαφορετικά, δημιουργώντας ένα είδος συνεταιρισμών, [δηλαδή] συνδικάτα βαρκάρηδων. Επρόκειτο για ελεύθερες συνενώσεις, που ανέκυψαν από τις ίδιες τις ανάγκες της ναυσιπλοΐας. Το πέρασμα των πλοίων γινόταν ακολουθώντας μια συγκεκριμένη σειρά εγγραφής. Όλοι διαδέχονταν ο ένας τον άλλο εναλλάξ. Κανείς δεν μπορούσε να περάσει μπροστά από τους άλλους, με ποινή αποκλεισμού από το συνδικάτο. Κανείς δεν στάθμευε περισσότερο από συγκεκριμένο αριθμό ημερών στα λιμάνια φόρτωσης, και, αν δεν εύρισκε εμπορεύματα να πάρει κατά το χρονικό αυτό διάστημα, τόσο το χειρότερο για εκείνον, έφευγε άδειος, αλλά άφηνε τη θέση του στους νέο-αφιχθέντες. Ο αποκλεισμός [του λιμανιού] είχε έτσι αποφευχθεί, ακόμη και αν ο ανταγωνισμός των επιχειρηματιών ? συνέπεια της ατομικής ιδιοκτησίας ? ήταν άθικτος. Καταργείστε αυτόν εδώ, και η συνεννόηση θα γίνει ακόμη πιο εγκάρδια, πιο ισότιμη για όλους.

Δεν χρειάζεται να πούμε ότι ο ιδιοκτήτης κάθε πλοίου μπορούσε να προσχωρήσει ή όχι στο συνδικάτο. Αυτό ήταν δικό του θέμα, αλλά οι περισσότεροι προτιμούσαν να συμμετέχουν. Τα συνδικάτα προσφέρουν, εξάλλου, τόσο μεγάλα πλεονεκτήματα, ώστε έχουν εξαπλωθεί στο Ρήνο, στον [ποταμό] Βέζερ, στον [ποταμό] Όντερ, μέχρι το Βερολίνο. Οι βαρκάρηδες-καραβοκύρηδες δεν περίμεναν τον μεγάλο Μπίσμαρκ να κάνει την προσάρτηση της Ολλανδίας στη Γερμανία, την οποία ονομάζει " Ober-Haupt-General-Staats-Canal-Navigations-Rath " μαζί με πολλά γαλόνια που αντιστοιχούν στο μήκος του τίτλου της. Προτίμησαν να συνεννοηθούν σε διεθνές επίπεδο. Πολύ περισσότερο από αυτό: ένας αριθμός ιστιοφόρων που κάνουν το δρομολόγιο μεταξύ των γερμανικών λιμανιών και εκείνων της Σκανδιναβίας, όπως

και της Ρωσίας, προσχώρησαν επίσης σε αυτά τα συνδικάτα, με σκοπό να κανονίζουν την κυκλοφορία στη Βαλτική και να εναρμονίσουν κάπως το μπέρδεμα [chassé-croisé] των πλεουμένων. Προκύπτοντας ελεύθερα, συγκεντρώνοντας τα μέλη τους εθελοντικά, αυτές οι ενώσεις δεν έχουν καμία σχέση με τις κυβερνήσεις.

Μπορεί, είναι πολύ πιθανό σε κάθε περίπτωση, ότι και σε αυτήν την περίπτωση το μεγάλο κεφάλαιο [grand capital] να καταπιέζει το μικρό. Μπορεί επίσης, το συνδικάτο να έχει τάσεις να αναδειχθεί σε μονοπώλιο - ιδίως με την πολύτιμη κηδεμονία του Κράτους, που δεν θα χάσει [ευκαιρία] να αναμειχθεί. Μόνο που, ας μην λησμονούμε ότι αυτά τα συνδικάτα αντιπροσωπεύουν μια συνένωση της οποίας τα μέλη δεν έχουν παρά μόνο προσωπικά συμφέροντα. Αλλά και ότι, αν κάθε εφοπλιστής αναγκαζόταν, με την κοινωνικοποίηση [socialisation] της παραγωγής, της κατανάλωσης και της συναλλαγής, να συμμετέχει ταυτόχρονα σε εκατό άλλες συνενώσεις απαραίτητες για την ικανοποίηση των αναγκών του, τα πράγματα θα άλλαζαν όψη. Ισχυρή στο νερό, η ομάδα των βαρκάρηδων θα αισθανόταν ανίσχυρη στην στερεή γη και θα περιόριζαν τις απαιτήσεις τους για να συνεννοηθούν με τους σιδηροδρόμους, τους βιοτέχνες και όλες τις άλλες συλλογικότητες [groupements].

Σε κάθε περίπτωση, χωρίς να μιλάμε για το μέλλον, ιδού ακόμη μια αυθόρμητη συνένωση που μπόρεσε να αποφύγει την κυβέρνηση. Ας περάσουμε σε άλλα παραδείγματα.

Αφού μιλάμε για πλεούμενα και πλοία, ας αναφέρουμε μια από τις ωραιότερες οργανώσεις που προέκυψαν στον αιώνα μας ? μια από αυτές για τις οποίες μπορούμε δικαίως να παινευτούμε. Είναι η αγγλική Ένωση διάσωσης (Lifeboat Association).

Ξέρουμε ότι κάθε χρόνο περισσότερα από χίλια πλοία πάνε και εξωκείλουν στις ακτές της Αγγλίας. Στην θάλασσα, ένα καλό πλεούμενο σπανίως φοβάται την καταιγίδα. Είναι κοντά στις ακτές που το περιμένουν οι κίνδυνοι. Θάλασσα ταραγμένη, που θα του κομματιάσει την πρύμνη, θύελλες που σηκώνουν τους ιστούς και τα πανιά του, ρεύματα που το καθιστούν ακυβέρνητο, βράχια και αβαθή πάνω στα οποία θα προσαράξει.

Έστω και αν άλλοτε οι κάτοικοι των ακτών άναβαν φωτιές για να τραβήξουν τα πλεούμενα πάνω στα βράχια και να αρπάξουν, σύμφωνα με το έθιμο, τα φορτία τους, έκαναν πάντοτε ό,τι ήταν δυνατό για να σώσουν το πλήρωμα[6]. Όταν αντιλαμβάνονταν ένα πλοίο σε κίνδυνο, έριχναν στη θάλασσα τα καρυδότσουφλά τους και έσπευδαν σε βοήθεια των ναυαγών πολύ συχνά για να βρουν και οι ίδιοι το θάνατο μέσα στα κύματα. Κάθε χωριουδάκι στην άκρη της θάλασσας έχει τους δικούς του μύθους ηρωισμού, που δείχνουν γυναίκες και άνδρες, για να σώσουν τα πληρώματα που χάνονται.

Το Κράτος, οι σοφοί έκαναν κάποια πράγματα για να μειώσουν τον αριθμό των δυστυχημάτων. Οι φάροι, τα σινιάλα, οι χάρτες, οι μετεωρολογικές προειδοποιήσεις τα έχουν μειώσει ασφαλώς, αρκετά. Αλλά, παραμένουν κάθε χρόνο χίλια πλεούμενα και περισσότερες χιλιάδες ανθρώπινες ζωές για να σωθούν.

Και μερικοί άνθρωποι με καλή θέληση μπήκαν στη δουλειά. Καλοί ναυτικοί οι ίδιοι, φαντάστηκαν ένα πλοίο διάσωσης που να μπορεί να αψηφά την καταιγίδα χωρίς να αναποδογυρίζουν ούτε να βουλιάζουν, και έκαναν εκστρατεία για να

ευαισθητοποιήσουν το κοινό για το εγχείρημα, για να βρουν τα απαραίτητα χρήματα, για να ναυπηγήσουν πλοία και για να τα τοποθετήσουν στις ακτές παντού όπου μπορούσαν να παρέχουν τις υπηρεσίες τους.

Αυτοί εκεί οι άνθρωποι δεν ήταν ιακωβίνοι, δεν απευθύνθηκαν στην κυβέρνηση. Είχαν κατανοήσει ότι για να πάει καλά το εγχείρημά τους, τους χρειαζόταν η συνδρομή, η εκπαίδευση των ναυτικών, η γνώση τους για την περιοχή ? ιδίως η αφοσίωσή τους. Και για να βρουν ανθρώπους που, στο πρώτο σινιάλο, να ρίχνονται νύχτα μέσα στο χάος των κυμάτων, που να μην αφήνουν τους εαυτούς τους να τους σταματήσουν ούτε τα σκοτάδια, και να αγωνίζονται πέντε, έξι, δέκα ώρες ενάντια στις παλίρροιες πριν να πλησιάσουν το πλοίο που κινδυνεύει, ανθρώπους έτοιμους να ρισκάρουν τη ζωή τους για να σώσουν τη ζωή των άλλων, χρειάζεται το συναίσθημα της αλληλεγγύης, το πνεύμα της θυσίας που δεν αγοράζονται με κάποιο γαλόνι.

Αυτό ήταν λοιπόν, μια κίνηση εντελώς αυθόρμητη, που δημιουργήθηκε από την ελεύθερη συνεννόηση και την ιδιωτική πρωτοβουλία [initiative individuelle]. Εκατοντάδες τοπικές ομάδες εμφανίστηκαν κατά μήκος των ακτών. Οι ιδρυτές είχαν το μυαλό να μην επιβληθούν ως δάσκαλοι. Ζήτησαν τα φώτα στα χωριουδάκια των ψαράδων. Ένας λόρδος έστειλε 25.000 φράγκα για να ναυπηγήσουν ένα πλοίο διάσωσης σε ένα παράκτιο χωριό, η προσφορά έγινε δεκτή, αλλά άφησε την πραγματοποίηση στην επιλογή των ψαράδων και των ναυτικών της περιοχής.

Δεν ήταν στην Ναυαρχία που έφτιαξαν τα σχέδια των καινούριων πλοίων. “Γιατί είναι σημαντικό ? διαβάζουμε στην έκθεση της Ένωσης ? να έχουν οι διασώστες πλήρη εμπιστοσύνη στο πλοιάριο που μπαίνουν, η Επιτροπή επιφορτίζεται ιδίως με το καθήκον να δώσει στα πλοία τη μορφή και το πλήρωμα που μπορεί να επιθυμούν οι ίδιοι οι διασώστες". Έτσι, κάθε χρονιά φέρνει και μια νέα τελειοποίηση.

Όλα [γίνονται] από τους εθελοντές, που οργανώνονται σε επιτροπές ή τοπικές ομάδες! Όλα [γίνονται] με την αμοιβαία βοήθεια και με τη συνεννόηση! ? Ω, οι αναρχικοί! Και δεν ζητάνε τίποτε από τους φορολογουμένους, και πέρυσι τους ήρθαν ένα εκατομμύριο 76 χιλιάδες φράγκα από αυθόρμητες συνεισφορές.

Όσο για τα αποτελέσματα, ιδού:

Η Ένωση διέθετε το 1891 293 πλοία διάσωσης. Την ίδια χρονιά έσωσε 601 ναυαγούς και 33 πλοία. Από την ίδρυσή της έχει σώσει 32 671 ανθρώπους.

Το 1886, έχοντας διακινδυνεύσει τρία πλοία διάσωσης με όλο τους το πλήρωμα, εκατοντάδες νέοι εθελοντές ήρθαν να εγγραφούν, να οργανωθούν σε τοπικές ομάδες και αυτό το ξεσήκωμα είχε ως αποτέλεσμα την κατασκευή μιας εικοσάδας επιπλέον πλοίων.

Σημειώνουμε παρεμπιπτόντως ότι η Ένωση στέλνει κάθε χρόνο στους ψαράδες και στους ναυτικούς εξαιρετικής ποιότητας βαρόμετρα σε τιμή τρεις φορές χαμηλότερη από την πραγματική τους αξία. Διαδίδει την μετεωρολογική γνώση και κρατάει τους ενδιαφερόμενους ενήμερους για τις ξαφνικές μεταβολές που προβλέπουν οι σοφοί.

Επαναλαμβάνουμε ότι οι εκατοντάδες μικρές επιτροπές ή τοπικές ομάδες δεν είναι οργανωμένες ιεραρχικά και αποτελούνται μόνο από εθελοντές διασώστες και από

κόσμο που ενδιαφέρεται για αυτό το έργο. Η κεντρική Επιτροπή, που είναι περισσότερο κέντρο ανταπόκρισης [centre de correspondances], δεν παρεμβαίνει με κανένα τρόπο.

Είναι αλήθεια ότι, όταν πρόκειται μέσα στην περιοχή να ψηφίσουν για ένα ζήτημα εκπαίδευσης ή τοπικής εισφοράς, αυτές οι επιτροπές δεν παίρνουν, ως τέτοιες, μέρος στις διασκέψεις ? ταπεινοφροσύνη που οι εκλεγμένοι ενός δημοτικού συμβουλίου δυστυχώς δεν μιμούνται. Αλλά, από την άλλη πλευρά, αυτοί οι γενναίοι άνθρωποι δεν δέχονται, αυτοί που ποτέ δεν αψήφησαν την καταιγίδα να τους φτιάξουν νόμους για τη διάσωση. Στο πρώτο σήμα κινδύνου, προστρέχουν, μαζεύονται και προχωρούν ταχύτατα. Καθόλου γαλόνια, πολλή καλή θέληση.

Ας δούμε ένα άλλο σωματείο του ίδιου είδους, αυτό του Ερυθρού Σταυρού. Λίγη σημασία έχει το όνομά του: ας δούμε αυτό που είναι.

Φανταστείτε ότι κάποιος ερχόταν να σας πει πριν είκοσι πέντε χρόνια: " Το Κράτος, όσο ικανό και αν είναι ώστε να σφαγιαστούν είκοσι χιλιάδες άνθρωποι σε μια μέρα και να τραυματιστούν πενήντα χιλιάδες, είναι ανίκανο να δώσει βοήθεια στα ίδια του τα θύματα. Χρειάζεται λοιπόν ? όσο υπάρχει πόλεμος ? να παρεμβαίνει η ιδιωτική πρωτοβουλία [initiative privée] και οι άνθρωποι με καλή θέληση να οργανώνονται σε διεθνές επίπεδο για αυτό το έργο ανθρωπισμού! "

Τί κατακλυσμός εμπαιγμών δεν θα είχαμε ρίξει σε αυτόν που θα είχε τολμήσει να μιλήσει έτσι! Θα τον είχαμε, κατ' αρχάς μεταχειριστεί ως ουτοπιστή, και, αν στη συνέχεια καταδεχόμασταν να ανοίξει το στόμα του, θα του είχαμε απαντήσει: " Οι εθελοντές θα λείπουν ακριβώς από εκεί όπου η ανάγκη [τους] θα είναι πιο αισθητή. Τα ελεύθερα νοσοκομεία σας θα είναι όλα συγκεντρωμένα σε ασφαλές μέρος, ενώ θα έχουν πλήρη έλλειψη τραυματιοφορείων. Οι εθνικές αψιμαχίες θα τα καταφέρουν τόσο καλά ώστε οι καημένοι στρατιώτες να πεθάνουν αβοήθητοι." Τόσοι πολλοί ομιλητές, τόσες πολλές αποθαρρυντικές σκέψεις. Ποιος από μας δεν έχει ακούσει να δημηγορούν [κάποιο] σε αυτόν τον τόνο!

Ε, λοιπόν, ξέρουμε περί τίνος πρόκειται. Σωματεία του Ερυθρού Σταυρού οργανώθηκαν ελεύθερα παντού, σε κάθε χώρα, σε χιλιάδες μέρη, και όταν ξέσπασε ο πόλεμος του 1870-71, οι εθελοντές άρχισαν δουλειά. Άνδρες και γυναίκες έτρεξαν να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους. Νοσοκομεία [και] ασθενοφόρα οργανώθηκαν κατά χιλιάδες. Επιστρατεύτηκαν τραίνα που μετέφεραν τραυματιοφορεία, τρόφιμα, κλινοσκεπάσματα, φάρμακα για τους τραυματίες. Οι αγγλικές επιτροπές έστειλαν ολόκληρες αποστολές με τρόφιμα, ρουχισμό, εργαλεία, σπόρους για τη σπορά, ζώα κτηνοτροφίας, μέχρι και άροτρα ατμού με τους οδηγούς τους για να βοηθήσουν στο όργωμα των περιοχών που καταστράφηκαν από τον πόλεμο! Συμβουλευτείτε μόνο τον Ερυθρό Σταυρό του Γουσταύου Μουανιέ [Gustave Moynier], και θα εκπλαγείτε πραγματικά με την έκταση του έργου που πραγματοποιήθηκε.

Όσο για τους προφήτες τους πάντα έτοιμους να αρνηθούν το κουράγιο, τη λογική, την εξυπνάδα [που υπάρχουν] στους άλλους ανθρώπους, και που πιστεύουν ότι μόνο αυτοί είναι ικανοί να βάλουν τον κόσμο σε τάξη, καμιά από τις προβλέψεις τους δεν πραγματοποιήθηκε.

Η αφοσίωση των εθελοντών του Ερυθρού Σταυρού υπήρξε πέρα από κάθε εγκώμιο. Δεν ζητούσαν παρά μόνο να καταλαμβάνουν τις πιο επικίνδυνες θέσεις. Και, ενώ οι μισθωτοί γιατροί του Κράτους το έβαζαν στα πόδια μαζί με το στρατιωτικό τους επιτελείο μόλις πλησίαζαν οι Πρώσσοι, οι εθελοντές του Ερυθρού Σταυρού συνέχιζαν το έργο τους κάτω από τις σφαίρες, υποφέροντας τις αγριότητες των αξιωματικών του Μπίσμαρκ και του Ναπολέοντα, παρέχοντας τις ίδιες φροντίδες στους τραυματίες κάθε εθνικότητας. Ολλανδοί και Ιταλοί, Σουηδοί και Βέλγοι ? μέχρι και Ιάπωνες και Κινέζοι ? συνεννοούνταν θαυμάσια. Μοίραζαν τα νοσοκομεία τους και τα τραυματιοφορεία τους σύμφωνα με τις ανάγκες της στιγμής. Ανταγωνίζονταν ιδίως για την υγιεινή των νοσοκομείων τους. Και πόσοι Γάλλοι δεν μιλούν ακόμη με βαθιά ευγνωμοσύνη για τις τρυφερές φροντίδες που έλαβαν εκ μέρους της τάδε ολλανδής ή γερμανίδας εθελόντριας στα τραυματιοφορεία του Ερυθρού Σταυρού!

Τί σημασία έχουν [αυτά] για τον αυταρχικό! Το ιδανικό του είναι ο συνταγματάρχης, ο υπάλληλος του Κράτους. Στο διάολο λοιπόν, ο Ερυθρός Σταυρός με τα υγειονομικά του νοσοκομεία [hôpitaux hygiéniques], αν οι νοσοκόμοι δεν είναι δημόσιοι υπάλληλοι!

Ιδού λοιπόν, μια οργάνωση, που γεννήθηκε χθες και που αριθμεί αυτή τη στιγμή εκατοντάδες χιλιάδες μέλη. Που διαθέτει τραυματιοφορεία, νοσοκομεία, τραίνα, που επεξεργάζεται νέες μεθόδους στην θεραπεία των τραυμάτων, και που οφείλεται στην αυθόρμητη πρωτοβουλία κάποιων ανθρώπων με αισθήματα [hommes de coeur].

Θα μας πουν ίσως ότι τα Κράτη είναι κάπως αναμεμειγμένα σε αυτήν την οργάνωση; - Ναι, τα Κράτη έβαλαν χέρι για να αρπάξουν [y ont mis la main pour s'en emparer]. Οι διευθύνουσες επιτροπές προεδρεύονται από αυτούς που οι λακέδες ονομάζουν βασιλικούς οίκους. Αυτοκράτορες και βασίλισσες παρέχουν την κηδεμονία τους στις εθνικές επιτροπές. Αλλά δεν είναι σε αυτή την κηδεμονία που οφείλεται η επιτυχία της οργάνωσης. Είναι στις χίλιες τοπικές επιτροπές κάθε έθνους [de chaque nation], στην δράση των ατόμων [individus], στην αφοσίωση όλων εκείνων που αναζητούν να ανακουφίσουν τα θύματα του πολέμου. Και αυτή η αφοσίωση θα ήταν ακόμη μεγαλύτερη, εάν τα Κράτη δεν ανακατεύονταν καθόλου!

Σε κάθε περίπτωση, δεν είναι υπό τις διαταγές μιας διεθνούς διευθύνουσας επιτροπής που Άγγλοι και Ιάπωνες, Σουηδοί και Κινέζοι προθυμοποιήθηκαν να στείλουν τη βοήθειά τους στους τραυματίες του 1871. Δεν είναι υπό τις διαταγές ενός διεθνούς υπουργείου που τα νοσοκομεία ανεγείρονταν στο κατεστραμμένο έδαφος, και που τραυματιοφορεία μεταφέρονταν στα πεδία της μάχης. Ήταν με την πρωτοβουλία των εθελοντών κάθε χώρας. Αφ’ ης στιγμής βρίσκονταν στην [εμπόλεμη] περιοχή, δεν πήραν τα άλογα [να φύγουν], όπως το προέβλεπαν οι ιακωβίνοι. Άρχισαν όλοι δουλειά χωρίς διάκριση εθνικοτήτων.

Μπορούμε να λυπόμαστε που τόσο μεγάλες προσπάθειες τίθενται στην υπηρεσία ενός τόσο άσχημου σκοπού και να αναρωτηθούμε όπως το παιδί του ποιητή: " Γιατί τους τραυματίζουμε, αν τους γιατρεύουμε μετά;" Επιδιώκοντας να γκρεμίσουμε τη δύναμη του Κεφαλαίου και την εξουσία των αστών, δουλεύουμε για να βάλουμε τέλος στους σκοτωμούς, και θα μας άρεσε πολύ περισσότερο να βλέπουμε τους εθελοντές του Ερυθρού Σταυρού να αναπτύσσουν τη δράση τους για να κατορθώσουν μαζί με μας να καταργήσουμε τον πόλεμο.

Αλλά έπρεπε να αναφέρουμε αυτήν την τεράστια οργάνωση ως μια επιπλέον απόδειξη των γόνιμων αποτελεσμάτων που παράγονται με την ελεύθερη συνεννόηση και την ελεύθερη συμπαράσταση.

Αν θέλουμε να πολλαπλασιάσουμε τα παραδείγματα που παίρνουμε από την τέχνη του να σκοτώνει [κανείς] τους ανθρώπους, δεν θα τελειώνουμε.

Μας αρκεί να αναφέρουμε μόνο τα αναρίθμητα σωματεία, στα οποία οφείλει κυρίως τη δύναμή του ο γερμανικός στρατός, που δεν βασίζεται μόνο στην πειθαρχία του, όπως πιστεύουν πολλοί. Αυτά τα σωματεία πολλαπλασιάζονται στην Γερμανία και έχουν ως σκοπό να διαδίδουν τη στρατιωτική γνώση. Σε ένα από τα τελευταία συνέδρια της γερμανικής στρατιωτικής Συμμαχίας (Kriegerbund), είδαμε τους απεσταλμένους των 2.452 σωματείων, που περιελάμβαναν 151.712 μέλη, και [είναι] όλα ομόσπονδα μεταξύ τους.

Σωματεία σκοποβολής, σωματεία στρατιωτικών παιγνίων, στρατηγικών παιχνιδιών, τοπογραφικών μελετών, ιδού τα εργαστήρια όπου δημιουργούνται οι τεχνικές γνώσεις του γερμανικού στρατού, όχι στις στρατιωτικές σχολές. Είναι ένα εξαιρετικό δίκτυο σωματείων κάθε είδους, που συγκεντρώνει στρατιωτικούς και πολίτες, γεωγράφους και γυμναστές, κυνηγούς και τεχνικούς, που ανακύπτουν αυθόρμητα, οργανώνονται, φτιάχνουν ομοσπονδίες, συζητούν και πάνε και κάνουν εξερευνήσεις στην εξοχή. Είναι αυτές οι εθελοντικές και ελεύθερες συνενώσεις που απαρτίζουν την αληθινή δύναμη του γερμανικού στρατού.

Ο σκοπός τους είναι βδελυρός. Είναι η διατήρηση της αυτοκρατορίας. Αλλά, αυτό που έχει σημασία να διακρίνουμε, είναι ότι το Κράτος ? παρά την "μεγαλειώδη" του αποστολή, την στρατιωτική οργάνωση ? κατάλαβε ότι η ανάπτυξη [της] θα ήταν πολύ περισσότερο σίγουρη, όσο θα αφηνόταν στην ελεύθερη συνεννόηση των ομάδων και στην ελεύθερη πρωτοβουλία των ατόμων [individus].

Ακόμη και στο θέμα του πολέμου, είναι η ελεύθερη συνεννόηση στην οποία ανατρέχουμε σήμερα, και για να επιβεβαιώσουμε την άποψή μας, μας αρκεί να αναφέρουμε τις τρεις χιλιάδες άγγλους εθελοντές, την αγγλική εθνική Ένωση πυροβολικού και το Σωματείο που οργανώνεται τώρα για την άμυνα των ακτών της Αγγλίας, το οποίο, βεβαίως, αν συσταθεί, θα δραστηριοποιείται διαφορετικά από το υπουργείο ναυτιλίας με τους θωρακοφόρους του που χοροπηδούν, και τις λόγχες του που λυγίζουν λες και είναι από μολύβι.

Παντού το Κράτος παραιτείται, εγκαταλείπει τις πανάγιες λειτουργίες του στους ιδιώτες [particuliers]. Παντού, η ελεύθερη οργάνωση καταπατά τους τομείς του [Κράτους]. Όμως, όλα τα γεγονότα που μόλις αναφέραμε μετά βίας επιτρέπουν να διαβλέψουμε αυτό που η ελεύθερη συνεννόηση μας επιφυλάσσει στο μέλλον, όταν δεν θα υπάρχει πια Κράτος.

Κεφάλαιο 12: Αντιρρήσεις

I

Ας εξετάσουμε τώρα τις κύριες αντιρρήσεις εναντίον του κομμουνισμού. Οι περισσότερες είναι φανερά αποτέλεσμα μιας απλής παρανόησης, αλλά μερικές θέτουν σημαντικά ερωτήματα και αξίζουν την προσοχή μας.

Δεν πρόκειται να απαντήσουμε {ν' ασχοληθούμε με απαντήσεις} στις αντιρρήσεις εναντίον του εξουσιαστικού κομμουνισμού: και μεις τις συμμεριζόμαστε. Τα πολιτισμένα έθνη έχουν παραυποφέρει στην μακριά, σκληρή μάχη προς την ατομική ελευθερία, για να απαρνηθούν το μόχθο του παρελθόντος και να ανεχτούν μια κυβέρνηση που θα ήταν και στο παραμικρό αισθητή στην καθημερινή ζωή του πολίτη, ακόμα κι αν αυτή η κυβέρνηση δεν θά' χε άλλο σκοπό παρά το συλλογικό καλό {το καλό της κοινότητας}. Αν κάποτε μια εξουσιαστική [authoritarian, autoritaire] σοσιαλιστική κυβέρνηση κατάφερνε να εγκαθιδρυθεί, δεν θα διαρκούσε πολύ· γενική {γενικευμένη} δυσαρέσκεια σύντομα θα την ανάγκαζε είτε να διαλυθεί, είτε να αναδιοργανωθεί επί ελευθεριακών αρχών.

Πρόκειται λοιπόν να ασχοληθούμε με την αναρχοκομμουνιστική κοινωνία, μια κοινωνία που αναγνωρίζει την απόλυτη ελευθερία το ατόμου, που δεν δέχεται καμία εξουσία, και δεν χρησιμοποιεί κανένα καταναγκασμό για να κάνει τους ανθρώπους αν δουλέψουν. Περιορίζοντας την μελέτη μας στην οικονομική πλευρά του προβλήματος, ας εξετάσουμε αν μια τέτοια κοινωνία, αποτελούμενη από ανθρώπους όπως είναι σήμερα, ούτε καλύτερους ούτε χειρότερους, ούτε περισσότερο ούτε λιγότερο εργατικούς, έχει καμιά πιθανότητα επιτυχούς εξέλιξης.

Η αντίρρηση είναι γνωστή. "Αν η επιβίωση όλων είναι εξασφαλισμένη, και αν η ανάγκη να κερδίσει το μισθό του δεν αναγκάζει τον άνθρωπο να εργασθεί, κανείς δεν θα δουλεύει. Ο καθένας θα αφήνει για το διπλανό του την εργασία που δεν είναι υποχρεωμένος να φέρει εις πέρας." Κατ' αρχήν ας παρατηρήσουμε την ελαφρότητα με την οποία μια τέτοια αντίρρηση τίθεται, χωρίς να παίρνεται υπ' όψην ότι, στην πραγματικότητα η ερώτηση είναι από τη μια μεριά, αν κάποιος πετυχαίνει αποτελεσματικά το σκοπό του με μισθωτή εργασία και από την άλλη, αν η εθελοντική εργασία δεν είναι ήδη, ακόμα και σήμερα πιο αποτελεσματική από την δουλειά που παρακινείται από μισθούς [stimulated by wages,stimulé par le salaire]. Μια ερώτηση που θα απαιτούσε βαθύτατη μελέτη. Αλλά ενώ στις θετικές επιστήμες κάποιος θα εκφράσει τις απόψεις του -επί θεμάτων απείρως απλούστερων και ασημαντότερων- μετά από σοβαρή έρευνα, μετά από προσεκτική συλλογή και επεξεργασία δεδομένων, επί του παρόντος θέματος θα εκδώσει απόφαση, χωρίς τη δυνατότητα έφεσης, αρκούμενος στην αντιπαράθεση ενός μόνο γεγονότος, για παράδειγμα την αποτυχία των κομμουνιστικών κοινοτήτων στην Αμερική. Ενεργούν σαν το δικηγόρο, ο οποίος δεν βλέπει τον αντίπαλο συνήγορο σαν τον υπερασπιστή ενός σκοπού, ή μιας διαφορετικής άποψης, αλλά απλά σαν αντίπαλο σε μια ρητορική διαμάχη· αν ευτυχίσει και βρει κάποιο αντίλογο, δεν ενδιαφέρεται για την παραπέρα δικαιολόγηση της άποψής του. Έτσι αυτή η ουσιαστική βάση της πολιτικής οικονομίας, η μελέτη των ποιο ευνοϊκών συνθηκών που θα δώσουν στην κοινωνία τη μεγαλύτερη ποσότητα ωφέλιμων προϊόντων με τη λιγότερη σπατάλη ανθρώπινης προσπάθειας, δεν αναπτύσσεται.

Το πιο εντυπωσιακό σημείο αυτής της ελαφρότητας είναι ότι και στην ίδια την καπιταλιστική πολιτική οικονομία υπάρχουν μερικοί συγγραφείς που αναγκάζονται από τα γεγονότα να αμφισβητήσουν το αξίωμα που θέσανε οι ιδρυτές {θεμελιωτές} της επιστήμης τους, ότι δηλαδή η απειλή της πείνας είναι το καλύτερο κίνητρο

{διεγερτικό} για δημιουργική εργασία. Αρχίζουν να διακρίνουν ότι κατά την παραγωγή εισάγεται κάποιο συλλογικό στοιχείο το οποίο, αν και τελείως αγνοημένο έως σήμερα, μπορεί να είναι πιο σημαντικό από το προσωπικό όφελος. Η κατώτερη ποιότητα της μισθωτής εργασίας, η τρομερή δαπάνη ανθρώπινου μόχθου στη σύγχρονη γεωργική και βιομηχανική εργασία, η συνεχώς αυξανόμενη ποσότητα των ηδονιστών [pleasure-seekers, jouisseurs], που σήμερα φορτώνουν το φορτίο τους στους ώμους των άλλων, η έλλειψη κάθε κεφιού για δουλειά που γίνεται όλο και πιο φανερή· όλα αυτά αρχίζουν να απασχολούν τους οικονομολόγους της "κλασσικής" σχολής. Κάποιοι εξ' αυτών αναρωτιούνται μήπως και βρίσκονται σε λάθος μονοπάτι: αν αυτό το φανταστικό ων, πρωτοτυπικά πονηρό[idéalisé en laid], που υποκινείται μόνο από το δόλωμα του μισθού, πραγματικά υπάρχει. Αυτή η αίρεση έχει διεισδύσει ακόμα και στα πανεπιστήμια: μπορεί να βρεθεί σε βιβλία ορθόδοξης οικονομίας. Αυτό δεν εμποδίζει πολλούς ρεφορμιστές σοσιαλιστές να παραμένουν οπαδοί της ατομικής αμοιβής, και να υπερασπίζουν την ακρόπολη του ημερομισθίου [wagedom, salariat] παρόλο που παραδίνεται, λιθάρι το λιθάρι στους πολιορκητές από τους πρώην υπερασπιστές της.

Φοβούνται ότι χωρίς καταναγκασμό οι μάζες δεν θα δουλεύουν.

Αλλά μήπως δεν έχουμε ήδη ακούσει- δυο φορές κατά τη διάρκεια της ζωής μας, να εκφράζονται οι ίδιοι φόβοι; από τους εναντιώμενους την κατάργηση της δουλείας {αντι-αμπολισιονιστές} στις ΗΠΑ πριν την απελευθέρωση των νέγρων και από την αριστοκρατία της Ρωσίας πριν την απελευθέρωση των δουλοπάροικων {κολίγων}[serfs]; "Χωρίς μαστίγιο, ο νέγρος δεν δουλεύει" λέγανε οι αντι-αμπολισιονιστές. "Δίχως την επίβλεψη του κυρίου τους οι δουλοπάροικοι θ' αφήσουν τη γη ακαλλιέργητη¨ έλεγαν οι Ρώσοι τσιφλικάδες[Russian serf-owners, boyards russes]. Ήταν το ρεφραίν του Γάλου αριστοκράτη το 1879, το ρεφραίν του Μεσαίωνα, ένα ρεφραίν τόσο παλιό όσο και ο κόσμος, και θα τ΄ ακούμε κάθε φορά που θα ζητάμε την εξάλειψη μιας αδικίας. Και κάθε φορά τα γεγονότα θα το διαψεύδουν. Ο απελευθερωμένος χωρικός του 1792 όργωνε με μια άγρια ενεργητικότητα άγνωστη στους προγόνους του, ο ελευθερωμένος νέγρος δουλεύει περισσότερο από τους γονείς του, κι ο Ρώσος χωρικός, αφού ετίμησε τον μήνα του μέλιτός της απελευθέρωσής του με το να γιορτάζει ως ιερή και την Παρασκευή και όχι μόνο την Κυριακή, έχει πιάσει δουλειά με όλο και περισσότερη όρεξη καθώς η απελευθέρωσή του προχωρεί όλο και περισσότερο. Εκεί που η γη του ανήκει, δουλεύει πιο αμείλικτα [avec acharnement] -αυτή είναι η κατάλληλη λέξη [c'est le mot]. Το ρεφραίν του αντι-αμπολισιονιστή είναι χρήσιμο στον ιδιοκτήτη των σκλάβων, όσο για τους ίδιους τους σκλάβους, αυτοί ξέρουν τι αξίζει μιας και ξέρουν τα κίνητρά του.

Επιπλέον, ποιος, εκτός των οικονομολόγων, μας δίδαξε ότι αν η εργασία ενός μισθωτού του είναι αδιάφορη, εντατική και παραγωγική δουλειά μπορεί να επιτευχθεί μόνο από κάποιον που βλέπει την περιουσία του να αυξάνεται εν αναλογία με την προσπάθειά του; Όλοι οι ύμνοι που ψάλονται προς τιμήν της ιδιωτικής περιουσίας μπορούν να αναχθούν σ' αυτό το αξίωμα.

Επειδή -είναι αξιοσημείωτο- όταν οι οικονομολόγοι θέλοντας να υμνήσουν τις ευλογίες[blessings, bienfaits] της ιδιωτικής περιουσίας, μας δείχνουν πως το στέρφο, ελώδες, ή πετρώδες έδαφος καλύπτεται από πλούσια σοδειά όταν καλλιεργηθεί από το χωρικό ιδιοκτήτη του, επ΄ ουδενί δεν αποδεικνύουν τη θέση τους υπέρ της

ιδιωτικής περιουσίας. Με το να παραδέχονται ότι η μοναδική εγγύηση για να μην ληστευθεί κάποιος από τα αποτελέσματα της δουλειάς του είναι η κατοχή των μέσων της εργασίας του -κάτι που είναι αλήθεια- οι οικονομολόγοι αποδεικνύουν μόνο ότι ο άνθρωπος παράγει περισσότερο όταν δουλεύει εν πλήρη ελευθερία, όταν έχει μια κάποια επιλογή επί των ασχολιών του {σχετικά με το τι θ' ασχοληθεί}, όταν δεν έχει επιστάτες να μπαίνουν στα πόδια του, και τέλος, όταν βλέπει ότι η δουλειά του φέρνει όφελος {κέρδος} στον ίδιο και σ΄ άλλους που δουλεύουν σαν κι αυτόν, και όχι σε αργόσχολους. Αυτό είναι όλο που προκύπτει από τα επιχειρήματά τους, κι αυτό λέμε και μεις.

Όσον αφορά δε τη μορφή κατοχής των μέσων της εργασίας τους, την αναφέρουν μόνο παρεπειμπτόντως στην απόδειξή τους, σα μια εγγύηση στον καλλιεργητή ότι δεν θα ληστευθεί από τα οφέλη -ή από τις βελτιώσεις- του προϊόντος του. Επίσης αφού υποστηρίζουν την *ιδιωτική περιουσία* σε αντιδιαστολή με άλλες μορφές *κατοχής*, δεν θα 'πρεπε οι οικονομολόγοι να δείξουν επιπλέον και ότι επί συλλογικής κατοχής {κοινοκτημοσύνης} η γη ποτέ δεν παράγει τόσο πλούσια σοδιά όσο επί ιδιωτικής κατοχής; Αλλά αυτό δεν ισχύει· στην πραγματικότητα το αντίθετο έχει παρατηρηθεί.

Πάρτε για παράδειγμα μια κομμούνα στο καντόνι του Βωντ (Vaud) κατά τη διάρκεια του χειμώνα, όταν όλοι οι άνδρες του χωριού πάνε να κόψουν ξύλα στο δάσος που ανήκει σε όλους τους. Ακριβώς κατά τη διάρκεια αυτής της γιορτής της δουλειάς [festivals of toil, fêtes du travail] βλέπει κανείς το μεγαλύτερο πάθος για δουλειά και επίδειξη ανθρώπινης δύναμης. Κανένας έμμισθος μόχθος και καμιά προσπάθεια προσωπικού ιδιοκτήτη μπορεί να αντέξει τη σύγκριση.

Ή ας πάρουμε ένα ρωσικό χωριό, όταν όλοι οι κάτοικοι μαζί θερίζουν το χωράφι που ανήκει στην κομμούνα ή που απλά εκμεταλλεύεται απ' αυτήν. Εκεί βλέπει κανείς τι *μπορεί* να παράγει ο άνθρωπος όταν δουλεύει από κοινού σ' ένα συλλογικό έργο. Σύντροφοι συναγωνίζονται ποιος θα καθαρίσει το μεγαλύτερο κομμάτι· οι δε γυναίκες στο πόδι τους ανασκουμπώνονται ώστε να μην μείνουν πίσω από τους θεριστές. Είναι μια γιορτή δουλείας όπου εκατό άνθρωποι παράγουν σε μερικές ώρες έργο που θα 'περνε μέρες αν δούλευε ο καθένας ξεχωριστά. Πόσο θλιβερή φαίνετε η δουλειά του μεμονωμένου ιδιοκτήτη εν συγκρίσει!

Τέλος, θα μπορούσαμε να δώσουμε χιλιάδες παραδείγματα από τους πιονιέρους [pioneers] της Αμερικής, από την Ελβετία, Γερμανία, Ρωσία και μερικά χωριά στην Γαλλία· η δουλειά των ρωσικών ουλαμών [gangs,escouades] (*artels*) όπου χτίστες, ξυλουργοί, βαρκάρηδες, ψαράδες, κτλ, που αναλαμβάνουν μια δουλειά συλλογικά και μοιράζουν το αποτέλεσμα χωρίς τη μεσολάβηση των μεσαζόντων. Θα μπορούσαμε επίσης να αναφέρουμε τα μεγάλα ομαδικά κυνήγια των νομαδικών φυλών, και ένα άπειρο αριθμό από πετυχημένες συλλογικές επιχειρήσεις. Και σε κάθε περίπτωση θα φαινόταν η αδιαμφισβήτητη ανωτερότητα της συλλογικής εργασίας έναντι αυτής που γίνεται για το μεροκάματο ή του μεμονωμένου ιδιοκτήτη.

Το ευ ζην [well-being, bien-être], δηλαδή η ικανοποίηση των φυσικών, καλλιτεχνικών και ηθικών αναγκών και η εγγύηση αυτής της ικανοποίησης είναι ανέκαθεν το πιο δυνατό κίνητρο για δουλειά. Κι ενώ ο μισθωτός παράγει τα απολύτως αναγκαία με δυσκολία, ένας ελεύθερος εργαζόμενος, βλέποντας μεγαλύτερη άνεση και πολυτέλεια για τον εαυτό του και τους άλλους σαν το αποτέλεσμα της δουλειάς του, επενδύει πολλή μεγαλύτερη ενέργεια και εφευρετικότητα, με αποτέλεσμα να παράγει προϊόντα

πρώτης τάξης εν αφθονία. Ο ένας νοιώθει καθηλωμένος στη μιζέρια, ο άλλος ελπίζει σε ένα πολυτελές και άνετο μέλλον. Εκεί βρίσκεται όλο το μυστικό. Επομένως μια κοινωνία που αποσκοπεί στο ευ ζην όλων των μελών της και στην δυνατότητα όλων να απολαμβάνουν τη ζωή σ' όλες τις εκδηλώσεις της, θα προσφέρει εθελοντική εργασία που είναι απείρως ανώτερη και πιο παραγωγική από οτιδήποτε έχει παραχθεί μέχρι τώρα υπό το ζυγό της σκλαβιάς, της δουλοπαροικίας, ή της έμμισθης εργασίας[wagedom, salariat].

II

Σήμερα, όποιος μπορεί να φορτώσει στους άλλους το δικό του μερίδιο εργασίας αναγκαίας για την επιβίωση, το κάνει και είναι γενικά αποδεκτό ότι πάντα θα είναι έτσι.

Τώρα, η εργασία αναγκαία για την επιβίωση είναι ουσιαστικά χειρωνακτική. Μπορεί να είμαστε καλλιτέχνες ή επιστήμονες, αλλά κανείς μας δεν μπορεί να κάνει χωρίς πράγματα που παράγονται με χειρωνακτική εργασία, -ψωμί, ρούχα, δρόμοι, πλοία, φως, θερμότητα, κτλ. Επιπλέον, όσο υψηλά καλλιτεχνικές ή λεπτά μεταφυσικές [highly artistic subtly metaphysical, hautement artistiques subtilement métaphysiques] και να είναι οι απολαύσεις μας, όλες τους εξαρτούνται από τη χειρωνακτική εργασία. Και είναι ακριβώς αυτήν την εργασία -θεμέλιο της ζωής- που ο καθένας προσπαθεί να αποφύγει.

Κατανοούμαι απολύτως ότι έτσι πρέπει να είναι σήμερα.

Γιατί σήμερα, το να κάνεις χειρωνακτική δουλειά στην πραγματικότητα σημαίνει να κλειστείς για δέκα με δώδεκα ώρες σ' ένα ανθυγιεινό εργαστήρι, και να είσαι καθηλωμένος στην ίδια δουλειά για είκοσι ή τριάντα χρόνια μπορεί και για όλη σου τη ζωή.

Σημαίνει να είσαι καταδικασμένος σ΄ ένα πενιχρό μισθό, στην αβεβαιότητα του αύριο, την ανεργία, συχνά στην ένδεια [destitution,misère], συχνότερα σε θάνατο στο νοσοκομείο, μετά από σαράντα χρόνια που δούλεψες για να ταΐσεις, ντύσεις, ψυχαγωγήσεις και να διδάξεις άλλους εκτός από τον εαυτό σου και τα παιδιά σου.

Σημαίνει να φέρεις τη στάμπα της κατωτερότητας όλη σου τη ζωή, γιατί, ότι και να μας λένε οι πολιτικοί, όποιος εκτελεί χειρωνακτική εργασία θεωρείται πάντα κατώτερος αυτού που εκτελεί πνευματική εργασία, κι αυτός που έχει μοχθήσει δέκα ώρες στο εργαστήρι δεν έχει το χρόνο, κι ακόμα λιγότερο τα μέσα, να προσφέρει στον εαυτό του τις υψηλές απολαύσεις της τέχνης και της επιστήμης, ούτε καν να μάθει να τις εκτιμά· πρέπει να είναι ευχαριστημένος με τα ψίχουλα που πέφτουν από το τραπέζι των προνομιούχων.

Κατανοούμε ότι υπό αυτές τις συνθήκες η χειρωνακτική εργασία θεωρείται κατάρα.

Κατανοούμε ότι όλοι οι άνθρωποι έχουν ένα όνειρο: να καταφέρουν, αυτοί ή τα παιδιά τους να ξεφύγουν απ' αυτή την κατώτερη κατάσταση· να δημιουργήσουν για τον εαυτό τους μια ¨ανεξάρτητη¨ θέση, που πάει να πει, να ζούνε κι ίδιοι από τον κόπο άλλων!

Όσο υπάρχει μια τάξη εργαζόμενων σε χειρωνακτικές εργασίες {εργατών} και μια τάξη εργαζόμενων σε πνευματικές εργασίες {"εργατών" του πνεύματος, μαύρα χέρια και άσπρα χέρια, έτσι θα' ναι τα πράγματα.

Πράγματι, τι ενδιαφέρον μπορεί αυτή η καταθλιπτική δουλειά να έχει για τον εργάτη, όταν αυτός ξέρει ότι από την κούνια μέχρι τον τάφο τον περιμένει μια ζωή μετριότητας, φτώχειας και ανασφάλειας για το αύριο; Επομένως, όταν βλέπουμε την συντριπτική πλειοψηφία των ανθρώπων να ξεκινάνε την άθλια δουλειά τους κάθε πρωί, ξαφνιαζόμαστε από την επιμονή τους, από την όρεξή τους για δουλειά, από τη συνήθεια που τους επιτρέπει να διάγουν μια μίζερη ζωή χωρίς ελπίδα για το αύριο, σαν μηχανές που τυφλά εκτελούν οδηγίες, χωρίς να προσβλέπουν, έστω και αμυδρά, ότι κάποια μέρα αυτοί ή τουλάχιστον τα παιδιά τους, θα συμμετέχουν σε μια ανθρωπότητα πλούσια με τους θησαυρούς της άφθονης φύσης, με όλες τις απολαύσεις της γνώσης, της επιστημονικής ή καλλιτεχνικής δημιουργίας, που σήμερα μόνο λίγοι προνομιούχοι μπορούν να απολαύσουν.

Ακριβώς για να εξαλείψουμε αυτό το διαχωρισμό μεταξύ χειρωνακτικής και πνευματικής εργασίας, θέλουμε να καταργήσουμε την μισθωτή εργασία[wagedom], γι αυτό επιδιώκουμε την Κοινωνική Επανάσταση. Τότε η δουλειά δεν θά 'ναι πια κατάρα: θα γίνει αυτό που θα έπρεπε να είναι - η ελεύθερη εξάσκηση *όλων* των ανθρώπινων δυνατοτήτων [faculties of man, facultés de l' homme].

Επιπλέον, καιρός είναι να κάνουμε μια σοβαρή ανάλυση του εξής μύθου: υποτίθεται ότι ανώτερη δουλειά μπορεί να παραχθεί μόνο κάτω από το βούρδουλα της μισθωτής εργασίας.

Για να συλλάβετε την τεράστια σπατάλη ανθρώπινης ενέργειας χαρακτηριστική της σύγχρονης βιομηχανίας αρκεί να επισκεφτείτε ένα εργοστάσιο, όχι ένα πρότυπο εργοστάσιο ή εργαστήρι που βρίσκουμε καμιά φορά καθ΄ εξαίρεση, αλλά ένα συνηθισμένο εργοστάσιο. Για κάθε λίγο-πολύ ορθολογικά οργανωμένο εργοστάσιο, υπάρχουν παραπάνω από εκατό που χαραμίζουν τον ανθρώπινο μόχθο χωρίς κανένα ουσιαστικό λόγο πέρα του να αυξήσουν κατά μερικούς οβολούς το ημερήσιο εισόδημα του εργοδότη.

Εδώ θα δείτε, νεαρούς μεταξύ είκοσι και εικοσιπέντε χρονών, να κάθονται όλη μέρα σ' ένα πάγκο, με καμπουριασμένους ώμους [their chests sunken in, la poitrine renfoncée], κουνώντας πυρετωδώς το κεφάλι και το κορμί για να δέσουν, με ταχύτητα ταχυδακτυλουργού, τις άκρες από μικρά ευτελή κομμάτια μπαμπακιού, τ΄ απομεινάρια του αγαλειού [Σ.τ.μ. εδώ θέλει πιο πολύ δουλειά]. Τι απογόνους θα κληροδοτήσουν στη χώρα τους αυτά τα τρεμάμενα ετοιμόροπα κορμιά; "Μα πιάνουν τόσο λίγο τόπο στο εργοστάσιο, και καθένας τους φέρνει ένα τάλιρο[sixpence,cinquante centimes] τη μέρα", θα πει ο εργοδότης.

Σε ένα τεράστιο εργοστάσιο του Λονδίνου θα μπορούσατε να δείτε κοπελιές, φαλακρές από τα δεκαεφτά τους από τους δίσκους με σπίρτα που κουβαλάνε στο κεφάλι τους από δωμάτιο σε δωμάτιο του εργοστασίου, τη στιγμή που μια απλούστατη μηχανή θα μπορούσε να κυλήσει τα σπίρτα στο τραπέζι τους. Αλλά ... είναι τόσο φτηνή η δουλειά των ανειδίκευτων γυναικών! Τι να την κάνουν τη μηχανή; όταν οι κοπελίτσες δεν μπορούν να δουλέψουν άλλο, είναι τόσο εύκολο να αντικατασταθούν ... υπάρχουν τόσο πολλές στο δρόμο.

Στα σκαλιά μια έπαυλης {ενός αρχοντικού} μια παγερή νύχτα θα βρείτε ένα ξυπόλητο παιδί να κοιμάται αγκαλιά με ένα δεμάτι εφημερίδες ... η παιδική εργασία είναι τόσο φτηνή ώστε είναι πιθανόν να προσλαμβάνεται κάθε βράδυ, για να πουλάει εφημερίδες ένα φράγκο τη μία, εκ του οποίου το κακόμοιρο αγόρι θα παίρνει μια με μιάμιση δεκάρα. Τέλος, μπορεί να δείτε ένα γεροδεμένο άντρα να τριγυρνά με κρεμάμενα χέρια· είναι άνεργος μήνες τώρα. Εν τω μεταξύ η κόρη του χλωμαίνει ολοένα και περισσότερο από τις αναθυμιάσεις της βιοτεχνίας κατασκευής ενδυμάτων, και ο γιος του γεμίζει με τα χέρια του κουτιά με βερνίκι ή περιμένει με τις ώρες σε μια γωνιά ώσπου κάποιος περαστικός να του επιτρέψει να κερδίσει δυο δεκάρες.

Και έτσι είναι παντού, από το Σαν Φρανσίσκο στη Μόσχα, κι από τη Νάπολη στη Στοκχόλμη. Η σπατάλη της ανθρώπινης ενέργειας είναι το διακριτικό{ορίζον} χαρακτηριστικό της βιομηχανίας - για να μην αναφέρουμε το εμπόριο όπου αποκτά ακόμη πιο κολοσσιαίες διατάσεις.

Τι θλιβερή σάτιρα αυτό το όνομα, πολιτική *οικονομία*, να δίνεται στην επιστήμη της κατασπατάλησης της ανθρώπινης ενέργειας κάτω από το σύστημα της μισθωτής εργασίας.

Αλλά αυτό δεν είναι όλο. Αν μιλήσετε στον διευθυντή ενός καλά οργανωμένου εργοστασίου, θα σας εξηγήσει με αφέλεια πόσο δύσκολο είναι στις μέρες μας να βρεθεί ένας επιτήδειος, ζωηρός και ενεργητικός εργάτης που θα δουλεύει με όρεξη. "Αν ένας τέτοιος άνθρωπος παρουσιαζότανε ανάμεσα στους είκοσι τριάντα που έρχονται κάθε Δευτέρα και ζητούνε δουλειά, σίγουρα θα τον προσλαμβάναμε, ακόμα κι αν είμαστε σε περίοδο μείωσης του προσωπικού. Θα τον αναγνωρίζαμε με την πρώτη ματιά και θα είναι πάντα ευπρόσδεκτος, ακόμα κι αν θα αναγκαστούμε να απολύσουμε κάποιον γεροντότερο και λιγότερο ενεργό εργάτη την άλλη μέρα." Και αυτός που μόλις έλαβε την ειδοποίηση απόλυσης, κι αυτοί που θα την λάβουν αύριο, θα ενισχύσουν τον τεράστιο εν εφεδρεία στρατό του κεφαλαίου - άνεργοι εργάτες- που καλούνται στον αργαλειό ή στον πάγκο μόνο όταν υπάρχει φόρτος εργασίας [pressure of work, moments de presse] ή για να σπάσουν μια απεργία. Και τι γίνεται με τους άλλους εργάτες, που είναι στο μέσο όρο και απορρίπτονται από τα πρώτης τάξης εργοστάσια; Αυτοί κατατάσσονται στον εξίσου τρομερό στρατό των αδιάφορων εργατών που συνεχώς ανακυκλώνονται μεταξύ των εργοστασίων δεύτερης τάξης- αυτών που μόλις βγάζουν τα έξοδά τους και πορεύονται στον κόσμο με κόλπα και παγίδες για τον αγοραστή, ειδικά για τον καταναλωτή σε μακρινές χώρες.

Και αν μιλήσετε με τους εργάτες, σύντομα θ' ανακαλύψετε ότι ο κανόνας σ' αυτά τα εργοστάσια είναι- ποτέ μη δουλεύεις όσο μπορείς. "Σκάρτος μισθός - σκάρτη δουλειά!" αυτή είναι η συμβουλή που δίνουν στον εργάτη οι σύντροφοι του με το που μπαίνει στο εργοστάσιο.

Γιατί οι εργάτες ξέρουν ότι αν σε μια στιγμή γενναιοδωρίας ενδώσουν στις ικεσίες του εργοδότη και συμφωνήσουν να εντατικοποιήσουν τη δουλειά τους για να ανταπεξέλθουν σε μια πιεστική παραγγελιά, τότε αυτή η νευρώδης εργασία θα απαιτείται στο μέλλον σαν κανόνας στην κλίμακα των μισθών [scale of wages, l'échelle des salaires]. Επομένως σε τέτοια εργοστάσια προτιμούν να μην παράγουν ποτέ όσο μπορούν. Σε ορισμένα εργοστάσια η παραγωγή κρατιέται χαμηλά ούτως

ώστε οι τιμές να διατηρηθούν υψηλές, και μερικές φορές περνιέται το σύνθημα *πονηρά*, που σημαίνει, "Κακή δουλειά για κακή πληρωμή".

Η μισθωτή εργασία είναι δουλοπαροικία [serf-work,labeur de serf]· δεν μπορεί, δεν πρέπει να παράγει όλα όσα μπορεί να παράγει. Και είναι καιρός να ξεμπερδέψουμε με το μύθο που παρουσιάζει το μισθό σαν το καλύτερο κίνητρο προς παραγωγική εργασία. Αν σήμερα η βιομηχανία παράγει το εκατονταπλάσιο από την εποχή των παππούδων μας, αυτό οφείλεται στο ξαφνικό ξύπνημα των φυσικοχημικών επιστημών κατά το τέλος του τελευταίου αιώνα [Σ.τ.μ. του 19ου]· δεν επιτεύχθηκε εξαιτίας της καπιταλιστική οργάνωση της μισθωτής εργασίας, αλλά *παρά* την ύπαρξη αυτής της οργάνωσης.

III

Όσοι έχουν σοβαρά εξετάσει το Θέμα δεν αρνούνται κανένα από τα πλεονεκτήματα του κομμουνισμού, υπό την προϋπόθεση εννοείτε, ότι είναι τελείως ελεύθερος, δηλαδή αναρχικός. Αναγνωρίζουν ότι κάθε εργασία πληρωμένη με χρήματα, έστω κι αν είναι μεταμφιεσμένα σε "κουπόνια" ["labour notes","bons"] που θα καταβάλλονται στις εργατικές ενώσεις από το κράτος, θα κρατούσε τα χαρακτηριστικά της μισθωτής εργασίας και συνεπώς θα διατηρούσε τα μειονεκτήματα της μισθωτής εργασίας. Συμφωνούν ότι το όλο σύστημα σύντομα θα υπέφερε τις συνέπειες, ακόμα κι αν η κοινωνία κατείχε τα μέσα παραγωγής. Και παραδέχονται ότι, χάρη στην ολοκληρωμένη παιδεία που θα παρέχεται σ΄ όλα τα παιδιά, για τις εργασιακές συνήθειες [laborious habits,habitudes laborieuses] των πολιτισμένων κοινωνιών, μαζί με την ελευθερία να διαλέγεις και να αλλάζεις την ασχολία σου και τα θέλγητρα [attractions,l'attrait] της εργασίας μεταξύ ίσων προς όφελος όλων{κοινό καλό}, μια κομμουνιστική κοινωνία σύντομα θα τριπλασίαζε, θα δεκαπλασίαζε, τη γονιμότητα του εδάφους και θα 'δεινε ένα νέο παλμό στην βιομηχανία.

Μέχρι εδώ οι αντίπαλοί μας συμφωνούν. "Αλλά ο κίνδυνος" , λένε, "θα 'ρθει από τη μειοψηφία των λουφατζήδων που δε θα δουλεύουν, και δεν θά'χουν τακτικό και συνεπές ωράριο [regular habits, n'y apporteront pas de régularité et d'esprit de suite], παρόλο που θα υπάρχουν όλες οι συνθήκες για ευχάριστη δουλειά. Σήμερα ο φόβος της πείνας αναγκάζει τους πιο αντιδραστικούς να κινούνται μαζί με τους άλλους. Όποιος δεν έρχεται στην ώρα του απολύεται. Αλλά ένα μαύρο πρόβατο αρκεί για να διαφθείρει όλο το κοπάδι, και δυο τρεις τεμπέληδες ή αντιδραστικοί εργάτες θα αποπλανήσουν τους υπόλοιπους και θα φέρουν στο εργοστάσιο ένα πνεύμα ανοργανωσιάς και εξέγερσης που θα κάνει αδύνατη τη δουλειά· έτσι στο τέλος θα αναγκαστούμε σ' ένα σύστημα καταναγκασμού που θα αναγκάσει τους υποκινητές να ξαναμπούν στη γραμμή. Και δεν είναι το σύστημα της πληρωμής ανάλογα με την ποσότητα της δουλειάς, το μοναδικό που επιτρέπει καταναγκασμό χωρίς να πληγώνει τα αισθήματα του εργαζόμενου; Γιατί όλα τα άλλα μέσα θα συνεπάγονταν τη συνεχή παρέμβαση της εξουσίας, πράγμα αποκρουστικό για ένα ελεύθερο άνθρωπο." Αυτή πιστεύουμε πως είναι η αντίρρηση σε όλη της την ισχύ.

Αυτή η αντίρρηση ανήκει στην κατηγορία των επιχειρημάτων που προσπαθεί να δικαιολογήσει το κράτος, το ποινικό δίκαιο, το δικαστή και το δεσμοφύλακα.

"Καθώς υπάρχουν άνθρωποι, μια ασθενική μειονότητα [feeble minority, faible minorité] που δεν παραδίδονται στα κοινωνικά ήθη" λένε οι εξουσιαστικοί, "πρέπει

να διατηρήσουμε το κράτος, την εξουσία, τα δικαστήρια και τις φυλακές, παρόλο που που απ' αυτούς τους θεσμούς πηγάζουν κάθε είδους καινούρια κακά."

Επομένως είμαστε υποχρεωμένοι να επαναλάβουμε ότι έχουμε τόσο συχνά πει σχετικά με την εξουσία γενικώς: "Για να αποφύγετε ένα πιθανό κακό έχετε καταφύγει σε μέσα που από μόνα τους αποτελούν μεγαλύτερο κακό, και τελικά προξενούν το κακό που θέλετε να διορθώσετε. Διότι, μην ξεχνάτε ότι είναι η μισθωτή εργασία, η αδυναμία {μη δυνατότητα}[impossibility, l'impossibilité] να ζήσει κανείς μ' άλλο τρόπο παρά να πουλάει τη δουλειά του, που έχει δημιουργήσει το καπιταλιστικό σύστημα, τις αμαρτίες του οποίου μόλις έχετε αρχίσει να αναγνωρίζετε."

Θα μπορούσαμε επίσης να επισημάνουμε ότι αυτός ο εξουσιαστικός τρόπος σκέψης δεν είναι παρά μια απολογία [plaidoyer] για να δικαιολογήσει τα κακά του υπάρχοντος συστήματος. Η μισθωτή εργασία δεν εισήχθηκε για να διορθώσει τα μειονεκτήματα του κομμουνισμού· η καταγωγή της όπως και η καταγωγή του κράτους και της ιδιωτικής περιουσίας, είναι άλλη. Γεννήθηκε από τη βίαιη επιβολή της δουλείας και της δουλοπαροικίας και απλά φοράει σύγχρονη ενδυμασία. Συνεπώς αυτό το επιχείρημα δεν έχει περισσότερη αξία από τα επιχειρήματα που προσπαθούν να δικαιολογήσουν την ύπαρξη της περιουσίας και του κράτους.

Ωστόσο, θα εξετάσουμε τώρα αυτήν την αντίρρηση για να δούμε αν περιέχει καμία αλήθεια.

Κατ' αρχήν, δεν είναι προφανές ότι αν μια κοινωνία θεμελιωμένη στην αρχή της ελεύθερης εργασίας, κινδύνευε πραγματικά από λουφατζήδες, θα μπορούσε εύκολα να αυτοπροστατευθεί χωρίς εξουσιαστική οργάνωση και χωρίς να καταφύγει στη μισθωτή εργασία;

Ας υποθέσουμε μια ομάδα από εθελοντές, που ενώνονται για κάποιο επιχείρημα, για την επιτυχία του οποίου όλοι δουλεύουν με ζήλο, εκτός από ένα εταίρο που συχνά απουσιάζει από το πόστο του. Τι πρέπει να κάνουν οι υπόλοιποι εταίροι; Να διαλύσουν την ομάδα, και να εκλέξουν ένα πρόεδρο που να επιβάλει πρόστιμα; ή ίσως -όπως η Ακαδημία- να διανείμουν τεκμήρια{κουπόνια} παρουσίας [markers, jetons de présence]; Προφανώς δεν θα κάνουν ούτε το είναι ούτε το άλλο, αλλά μια μέρα θα πιάσουν τον σύντροφο που θέτει σε κίνδυνο την επιτυχία του εγχειρήματος και θα του πούνε: "Φίλε, θα μας άρεσε να δουλέψουμε μαζί σου· αλλά καθώς είσαι συχνά απών και γενικά είσαι αμελής, πρέπει να χωρίσουμε. Πήγαινε να βρεις άλλους συντρόφους που θ΄ ανέχονται την αδιαφορία σου!"

Αυτός ο τρόπος είναι τόσο φυσικός που σήμερα εφαρμόζεται παντού, σ' όλες τις βιομηχανίες, ταυτόχρονα με όλα τ' άλλα συστήματα: πρόστιμα, περικοπή μισθού, επίβλεψη κτλ· ένας εργάτης μπορεί να έρθει στο εργοστάσιο στην ώρα του, αλλά αν δεν κάνει καλά τη δουλειά του, αν παρεμποδίζει τους συντρόφους του με την τεμπελιά του ή άλλα ελαττώματα και γίνεται καυγάς, τότε τέλος. Αναγκάζεται να εγκαταλείψει το εργοστάσιο.

Γενικά, υποτίθεται [On prétend] ότι είναι το παντοδύναμο αφεντικό και οι επιστάτες του που διατηρούν την ομαλότητα [regularity, régularité] και την ποιότητα της δουλειάς στο εργοστάσιο. Στην πραγματικότητα, σε μια κάπως περίπλοκη επιχείρηση, όπου τα προϊόντα περνούν από πολλά χέρια πριν ολοκληρωθούν, είναι το ίδιο το

εργοστάσιο, το σύνολο των εργατών που επιβλέπουν[see, veillen] τις καλές συνθήκες εργασίας. Αυτός είναι ο λόγος που τα καλύτερα ιδιωτικά αγγλικά εργοστάσια έχουν λίγους επιστάτες, πολύ λιγότερους κατά μέσο όρο από τα γαλλικά εργοστάσια, και ασύγκριτα λιγότερους από τα κρατικά αγγλικά εργοστάσια.

Με τον ίδιο τρόπο διατηρείτε και ένας κάποιος ηθικός πυρήνας{ηθικό επίπεδο} [un certain niveau moral] στην κοινωνία. Υποτίθεται, ότι διατηρείται εξαιτίας των αγροφυλάκων, των δικαστών, και των αστυνομικών, ενώ στην πραγματικότητα διατηρείτε *παρά* την ύπαρξη του δικαστή, του αστυνόμου και του αγροφύλακα. "Πολλοί νόμοι, πολλά εγκλήματα" λέει ένα πολύ παλιό ρητό.

Τα πράγματα δεν είναι έτσι μόνο στα βιομηχανικά εργοστάσια, αλλά είναι η καθημερινή πρακτική παντού, σε μια κλίμακα που μόνο κάποιος που ζει μέσα στα βιβλία {βιβλιοφάγος} δεν έχει ακόμα καταλάβει.

Όταν μια σιδηροδρομική εταιρία που είναι σε συνομοσπονδία με άλλες εταιρείες, αμελεί τις υποχρεώσεις της, όταν τα τραίνα της καθυστερούν, και τα αγαθά είναι παρατημένα στους σταθμούς, συνήθως μια απειλή διακοπής συμβολαίου από τις άλλες εταιρείες αρκεί.

Γενικά πιστεύεται[On croit], ή τουλάχιστον διδάσκεται, ότι ο μόνος λόγος που κρατούνται{τιμούνται} οι εμπορικές υποχρεώσεις είναι ο φόβος της μήνυσης· κάθε άλλο. Εννιά φορές στις δέκα ο έμπορος που κράτησε τις υποχρεώσεις του δεν προσάγεται στο δικαστήριο. Σε αγορές με μεγάλη κυκλοφορία, όπως του Λονδίνου, και μόνο το γεγονός ότι κάποιος ανάγκασε τον πιστωτή του να καταφύγει στο νόμο αρκεί ώστε η συντριπτική πλειοψηφία των εμπόρων να αρνηθεί να έχει οποιαδήποτε συναλλαγή μαζί του.

Γιατί λοιπόν, μια μέθοδος που χρησιμοποιείται σήμερα μεταξύ συντρόφων στο εργοστάσιο, εμπόρους, και σιδηροδρομικές εταιρείες, να μην χρησιμοποιηθεί σε μια κοινωνία βασισμένη στην εθελοντική δουλειά;

Για παράδειγμα θεωρείστε μια ένωση [association] που συμφωνεί [stipulating] το ακόλουθο συμβόλαιο με το καθένα από τα μέλη της: —"Αναλαμβάνουμε να σας παρέχουμε τη χρήση των σπιτιών μας, των καταστημάτων μας, των δρόμων μας, των μέσων μεταφοράς, των σχολείων μας, των μουσείων μας, κτλ., υπό την προϋπόθεση ότι, μεταξύ εικοσιπέντε και σαράντα πέντε ή πενήντα ετών, θα αφιερώνετε τέσσερις με πέντε ώρες καθημερινά σε κάποια δουλειά αναγνωρισμένη ως αναγκαία για την επιβίωση. Μπορείτε να επιλέξετε τις παραγωγικές ομάδες στις οποίες θα προσχωρήσετε, ή να ιδρύσετε μια νέα ομάδα, υπό την προϋπόθεση ότι θα αναλάβει την παραγωγή αναγκαίων προς την επιβίωση αγαθών. Όσον αφορά δε τον υπόλοιπο χρόνο σας είστε ελεύθερος να κάνετε όποιες παρέες θέλετε, για ψυχαγωγία, τέχνη, ή επιστήμη κατά την όρεξή σας.

"Χίλιες διακόσιες ή χίλιες πεντακόσιες ώρες δουλειάς το χρόνο, σε μια ομάδα που παράγει φαγητό, ρουχισμό, ή κατοικίες, ή στην δημόσια υγεία ή στη συγκοινωνία κτλ., αυτό είναι το μόνο που ζητάμε. Γι' αυτή τη δουλειά σας εγγυούμαστε όλα όσα παράγονται ή θα παραχθούν από τις ομάδες μας. Όμως αν καμιά από τις χιλιάδες ομάδες της συνομοσπονδίας μας δεν θα σας δεχτεί, για οποιοδήποτε λόγο, αν είστε απόλυτα{τελείως} ανίκανος να παράγετε οτιδήποτε χρήσιμο, ή αν αρνείστε να

δουλέψετε, τότε ας ζήσετε ως ερημίτης ή ως ανάπηρος [invalid]. Αν είμαστε αρκετά πλούσιοι ώστε να μπορούμε να σας διαθέσουμε τα αναγκαία προς το ζην, θα το κάνουμε με ευχαρίστηση. Είστε άνθρωπος και συνεπώς έχετε το δικαίωμα να ζήσετε. Αλλά εφόσον ζητάτε να ζήσετε υπό ειδικές συνθήκες, και θέτετε εαυτόν εκτός κοινωνίας [leave the ranks, sortir des rangs], είναι πολύ πιθανόν ότι γι αυτόν το λόγο θα υποφέρετε καθημερινά στις συνδιαλάξεις σας με τους άλλους πολίτες. Θα θεωρείστε ένα φάντασμα, ένα κατάλοιπο της αστικής κοινωνίας[société bourgeoise], — εκτός κι αν κάποιοι φίλοι σας θεωρούν ότι είστε ιδιοφυΐα, και αναλαμβάνοντας να σας απαλλάξουν από το χρέος σας προς την κοινωνία, κάνουν όλη τη δουλειά για σας.

"Τέλος, αν αυτό δεν σας ευχαριστεί, πηγαίνετε να βρείτε άλλες συνθήκες κάπου αλλού στον κόσμο. Ή ακόμα καλύτερα βρείτε οπαδούς στο δικό σας τρόπο ζωής και οργανώστε τους σύμφωνα με τις δικές σας αρχές. Εμείς προτιμάμε τις δικιές μας."

Να τι θα μπορούσε να γίνει, σε μια κομμουνιστική κοινωνία ώστε να διωχθούν οι λουφατζήδες αν πολυπληθύνουνε.

IV

Πολύ αμφιβάλω ότι χρειάζεται να ανησυχούμε για μια τέτοια περίσταση σε μια κοινωνία που πραγματικά βασίζεται στην ολική ελευθερία του ατόμου.

Στην πραγματικότητα, παρά την ασφαλιστική δικλίδα [premium, prime] εναντίον της αργίας [idleness,fainéantise] {Σ.τ.μ. ίσως να λέει "παρά το μπόνους στην αργία"} που προσφέρει η ιδιωτική κατοχή του κεφαλαίου, ο πραγματικά τεμπέλης άνθρωπος είναι μάλλον σπάνιο φαινόμενο, εκτός κι αν είναι άρρωστος.

Συχνά λέγετε, μεταξύ εργατών, ότι οι αστοί [bourgeois] είναι αργόσχολοι. Υπάρχουν πράγματι αρκετοί τέτοιοι αλλά και πάλι αποτελούν την εξαίρεση. Αντιθέτως σε κάθε βιομηχανική επιχείρηση, είναι σίγουρο ότι θα βρεθεί ένας ή περισσότεροι αστοί που δουλεύουν πολύ σκληρά. Είναι γεγονός ότι οι περισσότεροι αστοί επωφελούνται της προνομιούχας θέσης τους, και αναλαμβάνουν{αναθέτουν στον εαυτό τους} τις λιγότερο δυσάρεστες ασχολίες κάτω από υγιεινές συνθήκες τροφής, αέρα, κτλ., πράγμα το οποίο τους επιτρέπει να διεκπερώνουν την εργασία τους χωρίς πολύ κούραση. Αλλά αυτές ακριβώς είναι οι συνθήκες που διεκδικούμε για όλους ανεξαιρέτως τους εργάτες. Πρέπει επίσης να πούμε ότι, χάρη στην προνομιακή τους θέση, οι πλούσιοι συχνά εξασκούν ανώφελα ή και κοινωνικά επιζήμια επαγγέλματα· εντούτοις αυτοκράτορες, υπουργοί, γενικοί διευθυντές [chefs de bureaux], διευθυντές εργοστασίων, έμποροι, τραπεζίτες, κτλ., υποβάλουν εαυτούς, για λίγες ώρες κάθε μέρα, σε εργασία που θεωρούν λίγο πολύ κουραστική — όλοι τους προτιμάνε τις ώρες αναψυχής αντί γι αυτή την υποχρεωτική δουλειά. Και αν, εννιά φορές στις δέκα, αυτή η δουλειά είναι κρίσιμη{μοιραία}[funeste], αυτό δεν τους κάνει να τη θεωρούν λιγότερο κουραστική. Αλλά είναι ακριβώς επειδή οι αστοί [les bourgeois] έχουν καταβάλει μεγάλη προσπάθεια στο να κάνουν κακό (εν γνώσει τους ή όχι) και στην υπεράσπιση της προνομιούχας θέσης τους, που νίκησαν τους ευγενείς γαιοκτήμονες{φεουδάρχες}[landed nobility, noblesse foncière] και που συνεχίζουν κυριαρχούν τη μάζα του λαού. Αν ήταν αργόσχολοι θα είχαν πάψει να υφίστανται προ πολλού, θα είχαν εκλείψει σαν τους αριστοκράτες[talons rouges].

Σε μια κοινωνία που θα απαιτούσε μόνο τέσσερις με πέντε ώρες χρήσιμης, ευχάριστης και υγιεινής (Σ.τ.μ. υπό υγιεινές συνθήκες) δουλειάς ημερησίως, θα εκτελούσαν το έργο τους τέλεια, και σίγουρα δεν θ' ανέχονταν - χωρίς να τις μεταρρυθμίσουν- τις φρικτές συνθήκες κάτω από τις οποίες οι εργάτες μοχθούν σήμερα. Αν ο Παστέρ περνούσε πέντε ώρες κάθε μέρα στους υπονόμους του Παρισιού, να είστε σίγουροι ότι θα 'βρισκε τον τρόπο να τους κάνει εξίσου υγιεινούς με το βιολογικό του εργαστήριο.

Όσο για την τεμπελιά της συντριπτικής πλειοψηφίας των εργατών, μόνο οι οικονομολόγοι και οι φιλάνθρωποι συζητούν σε μάκρος επ' αυτής.

Συζητήστε με κάποιον έξυπνο βιομήχανο και θα σας πει ότι αν οι εργάτες το βάλουν πείσμα να είναι τεμπέληδες, όλα τα εργοστάσια θα 'πρεπε να κλείσουν, κανένα αυστηρό μέτρο, κανένα σύστημα κατασκοπείας (Σ.τ.μ. χαφιεδισμός) θα κατάφερνε τίποτα. Έπρεπε να δείτε τον τρόμο των εγγλέζων εργοδοτών όταν το 1887 ένα δυο ανακινητές [agitators] άρχισαν να κηρύττουν τη θεωρεία του *πονηρά* "κακή δουλειά για κακή πληρωμή, σιγά-σιγά μη ξεσκίζεστε στη δουλειά και χαραμίσετε όσο πιο πολύ υλικό μπορείτε". - "Διαφθείρουν τους εργάτες, θέλουν να δολοφονήσουν τη βιομηχανία!" φώναζαν αυτοί που προηγουμένως καταφέρονταν βιαίως εναντίον της ανηθικότητας των εργατών και της κακής ποιότητας της δουλειά τους. Μα αν ο εργάτης ήταν όπως τον παρουσιάζουν οι οικονομολόγοι -ένας τεμπέλης που πρέπει συνεχώς να απειλείται με απόλυση- τι νόημα θα είχε η λέξη "διαφθορά";

Έτσι, όταν μιλάμε για πιθανή τεμπελιά, καλό θα είναι να καταλάβουμε ότι μιλάμε για μια μικρή μειοψηφία μέσα στην κοινωνία. Και προτού νομοθετήσουμε γι αυτήν την μειονότητα δεν είναι επείγον να μελετήσουμε την προέλευσή της;

Ο οξυδερκής παρατηρητής ξέρει πολύ καλά ότι ο μαθητής που θεωρείται τεμπέλης στο σχολείο είναι συνήθως το παιδί που δεν καταλαβαίνει καλά αυτά που δεν του έχουν διδάξει καλά [qui comprend mal ce qu'on lui enseigne mal]. Συχνότατα δε, πάσχει από εγκεφαλική αναιμία [d'anémie cérébrale] που προκαλέσθηκε από την φτώχεια και την αντιυγειινή εκπαίδευση.

Το αγόρι που τεμπελιάζει στα (αρχαία) Ελληνικά και τα Λατινικά θα δούλευε ως είλωτας[comme un nègre] αν είχε μυηθεί στην επιστήμη δια μέσου της χειρονακτικής εργασίας. Το κορίτσι που παίρνει μηδέν στα μαθηματικά γίνετε η καλύτερη μαθηματικός της τάξης της όταν τυχαία συναντήσει κάποιον γνωρίζοντα και της εξηγήσει τα βασικά στοιχεία της αριθμητικής που δεν είχε καταλάβει. Και ο εργάτης, τεμπέλης στο εργοστάσιο, καλλιεργεί τον κήπο του κάθε πρωί, ενώ παρατηρεί τον ανατέλλοντα ήλιο, και κάθε βράδυ{εσπέρα} όταν όλη η φύση πάει για ύπνο.

Κάποιος είπε ότι η σκόνη είναι ύλη σε λάθος μέρος. Ο ίδιος ορισμός ισχύει για τα εννέα δέκατα αυτών που λέγονται τεμπέληδες. Είναι άνθρωποι που έχουν πλανηθεί σ'ένα δρόμο που δεν ταιριάζει στην ιδιοσυγκρασία τους και τις δυνατότητές τους. Διαβάζοντας τις βιογραφίες μεγάλων ανδρών, ξαφνιαζόμαστε με το μεγάλο βαθμό των "αργόσχολων" ανάμεσά τους. Ήταν τεμπέληδες προτού βρουν τον αληθινό τους προορισμό, και πολύ εργατικοί μετά που τον βρήκαν. Ο Δαρβίνος [Darwin], ο Στεφενσον [Stephenson], και πολλοί άλλοι ανήκουν σ' αυτήν την κατηγορία.

Πολύ συχνά ο τεμπέλης δεν είναι παρά κάποιος άνθρωπος που βρίσκει απωθητική την ιδέα να περάσει όλη του τη ζωή κατασκευάζοντας το ένα εικοστό μιας καρφίτσας, ή το ένα εκατοστό ενός ρολογιού, όταν νοιώθει να ξεχειλίζει από ενέργεια που θα μπορούσε να διοχετεύσει αλλού. Επίσης συχνά, είναι ένας επαναστάτης που δεν μπορεί να δεχτεί την καθήλωση του σ' ένα πάγκο εργασίας ώστε να συνεισφέρει στις χίλιες απολαύσεις του αφεντικού του, ενώ ξέρει ότι δεν είναι, κατά πολύ, ο πιο ηλίθιος από τους δυο τους, και ότι το μόνο του φταίξιμο είναι που γεννήθηκε σε μια καλύβα αντί για ένα κάστρο.

Τέλος, πολλοί από τους "τεμπέληδες" δεν είναι γνώστες της τέχνης που αναγκάζονται να εξασκούν για να βγάλουν το ψωμί τους. Βλέποντας τις ατέλειες αυτού που παράγουν τα χέρια τους, προσπαθώντας μάταια να βελτιωθούν και καταλαβαίνοντας ότι δεν θα τα καταφέρουν ποτέ λόγω των κακών συνήθειων δουλειάς [bad habits of work] που έχουν ήδη αποκτήσει, αρχίζουν να μισούν την τέχνη τους και πιο γενικά την εργασία. Χιλιάδες εργάτες και καλλιτέχνες υποφέρουν απ' αυτή την αιτία.

Από την άλλη μεριά όποιος από μικρός έχει μάθει να παίζει *καλά* το πιάνο η να δουλεύει *καλά* την πλάνη, τη σμίλη, τη βούρτσα ή τη λίμα, ώστε να θεωρεί αυτό που κάνει *ωραίο,* δεν παρατήσει ποτέ το πιάνο, τη σμίλη ή τη λίμα. Θα βρίσκει ευχαρίστηση στη δουλειά του η οποία δεν θα τον κουράζει ποτέ, φτάνει βέβαια να μην το παρακάνει.

Κάτω από τη γενική ονομασία *τεμπελιά* έχουν μαζευτεί μια σειρά από αποτελέσματα που οφείλονται σε διαφορετικές αιτίες, καθένα εκ των οποίων θα μπορούσε να είναι μια πηγή καλού αντί για πηγή κακού για την κοινωνία. Όπως συμβαίνει με όλα τα θέματα περί εγκληματικότητας και σχετικά με τις ανθρώπινες ικανότητες μια έχει μαζευτεί μια πληθώρα στοιχείων που δεν έχουν καμία σχέση μεταξύ τους. Λένε τεμπελιά ή έγκλημα, χωρίς να μπαίνουν στον κόπο να αναλύσουν τις αιτίες τους. Βιάζονται να τιμωρήσουν χωρίς να αναρωτιούνται μήπως η ίδια η τιμωρία δεν είναι εγγύηση για *τεμπελιά* ή *έγκλημα*[1]

Αυτός είναι ο λόγος που αν μια ελεύθερη κοινωνία έβλεπε τον αριθμό των αργόσχολων μεταξύ των πολιτών της να αυξάνεται, χωρίς αμφιβολία θα έψαχνε να βρει την αιτία της τεμπελιάς για να την καταστείλει, προτού προσφύγει στην τιμωρία. Όταν, όπως έχουμε ήδη αναφέρει είναι απλά μια περίπτωση αναιμίας, τότε "Προτού γεμίσετε το κεφάλι του παιδιού με επιστήμη, ταΐστε το σύστημά του να παράγει αρκετό αίμα, δυναμώστε το, και για να μην σπαταλά το χρόνο του πηγαίνετέ το στη εξοχή ή στην ακρογιαλιά κι εκεί στον καθαρό αέρα διδάξτε το--όχι με βιβλία--γεωμετρία, μετρώντας την απόσταση μέχρι τα βράχια ή το ύψος ενός δέντρου· φυσική ιστορία μαζεύοντας λουλούδια ή ψαρεύοντας στη θάλασσα· φυσικές επιστήμες, κατασκευάζοντας μια βάρκα να πάτε για ψάρεμα. Αλλά, στο όνομα της χάρης, μη γεμίζετε το μυαλό του με προτάσεις και νεκρές γλώσσες. Μην το κάνετε τεμπέλη!"

Αυτό το παιδί δεν έχει τάξη ή τακτικές συνήθειες [n'a pas des habitudes d'ordre et de régularité]. Αφήστε τα παιδιά να εμφυσήσουν[inculcate, inculquer] τάξη αναμεταξύ τους. Αργότερα, στο εργαστήριο, στο εργοστάσιο, με δουλειά σε περιορισμένους χώρους εργασίας με πολλά εργαλεία τριγύρω, θα τους διδάξει μεθοδικότητα. Αλλά μη τα κάνετε ακατάστατα με τα σχολεία σας, όπου η μόνη τάξη είναι η συμμετρική διάταξη των θρανίων, και που-αληθινή αντανάκλαση του χάους στη διδασκαλία-ποτέ

δεν δεν πρόκειται να εμπνεύσουν σε κανέναν την αγάπη της αρμονίας, της συνέπειας και της μεθόδου στην εργασία.

Δεν βλέπετε ότι με τη μέθοδο διδασκαλίας σας, αναπτυγμένες από ένα υπουργείο για οκτώ εκατομμύρια μαθητές, που αντιπρωπεύουν οκτώ εκατομμύρια διαφορετικές δυνατότητες, το μόνο που κάνετε είναι να επιβάλετε ένα σύστημα κατάλληλο για μετριότητες και σχεδιασμένο από ένα μέσο όρο μετριοτήτων; Το σχολείο σας γίνετε ένα πανεπιστήμιο τεμπελιάς, όπως και η φυλακή σας είναι ένα πανεπιστήμιο εγκλήματος. Κάντε τα σχολεία σας ελεύθερα, καταργήστε την πανεπιστημιακή βαθμολογία, κάντε έκκληση σε εθελοντές διδάσκοντες· αρχίστε έτσι αντί να φτιάχνετε νόμους κατά της τεμπελιάς που το μόνο που καταφέρνουν είναι να την αυξάνουν.

Δώστε την ευκαιρία στον εργάτη που είναι αναγκασμένος να παράγει ένα μικροσκοπικό κομμάτι κάποιου προϊόντος, που είναι αγκυλωμένος μπροστά σε μια μηχανή και που καταλήγει να τη μισεί, δώστε του την ευκαιρία να γυρίσει τη γη, να κόψει δέντρα στο δάσος, να σχίσει τη θάλασσα κόντρα στον καιρό, ή να πάει στο διάστημα με μια μηχανή, αλλά μην τον κάνετε τεμπέλη με το να τον αναγκάζεται να περάσει όλη του τη ζωή παρακολουθώντας μια μηχανή, να βιδώνει μια βίδα ή να περνάει κλωστή στο μάτι μιας βελόνας.

Καταπνίξτε την αιτία της τεμπελιάς, και να είστε σίγουροι ότι πολύ λίγα άτομα θα μισούν τη δουλειά, ειδικά την εθελοντική εργασία, και ότι δεν θα υπάρχει ανάγκη να φτιάξετε ένα οπλοστάσιο από νόμους για χάρη τους.

Κεφάλαιο 13: Το μισθολογικό σύστημα του κολλεκτιβισμού

I

Κατά τη γνώμη μας οι κολεκτιβιστές υποπίπτουν σε ένα διπλό σφάλμα στα σχέδιά τους για την αναδόμηση της κοινωνίας. Ενώ κάνουν λόγο για την κατάργηση του καπιταλιστικού συστήματος σκοπεύουν απ την άλλη να διατηρήσουν δύο θεσμούς που αποτελούν καθεαυτή τη βάση του συστήματος αυτού και οι οποίοι είναι η Κυβέρνηση Αντιπροσώπων και το Μισθολογικό Σύστημα.

Όσον αφορά την αποκαλούμενη Κυβέρνηση Αντιπροσώπων, έχει συχνά γίνει λόγος σχετικά με αυτή. Είναι τελείως ακατανόητο για μας το ότι λογικοί άνθρωποι ,μπορεί να παραμένουν οπαδοί του συστήματος των εθνικών ή των κοινοτικών κοινοβουλίων μετά απ’ όλα όσα η ιστορία τους δίδαξε στην Γαλλία την Αγγλία τη Γερμανία και τις Ηνωμένες Πολιτείες.

Και ενώ γινόμαστε μάρτυρες της κατάρρευσης του κοινοβουλευτικού συστήματος και βλέπουμε την κριτική που ασκείται εναντίον του να γίνεται ολοένα και πιο έντονη απ όλες τις πλευρές, όχι μόνο λόγω των αποτελεσμάτων που επέφερε αλλά λόγω και των αρχών που το διέπουν, πως είναι δυνατόν οι επαναστάτες σοσιαλιστές να υπερασπίζονται ένα τέτοιο σύστημα που είναι ήδη καταδικασμένο;

Έχοντας αναπτυχθεί σταδιακά από τις μεσαίες τάξεις με σκοπό την προάσπιση των συμφερόντων της έναντι της βασιλείας, το κοινοβουλευτικό σύστημα είναι πρωταρχικά ένα σύστημα της μεσαίας τάξης το οποίο καθιερώνει και ταυτόχρονα ενδυναμώνει την κυριαρχία της επί της εργατικής τάξης. Οι υποστηρικτές του συστήματος αυτού ποτέ δεν επιβεβαίωσαν με σοβαρότητα ότι ένα κοινοβούλιο ή ένα κοινοτικό συμβούλιο εκπροσωπεί ένα έθνος ή μία πόλή. Οι πιο λογικοί από αυτούς γνωρίζουν ότι αυτό είναι αδύνατο. Η μεσαία τάξη απλώς χρησιμοποίησε το σύστημα αυτό για να ορθώσει ένα προστατευτικό τείχος ανάμεσα σε αυτή και στη βασιλεία χωρίς να δίνει ελευθερία στο λαό. Σταδιακά όμως καθώς ο λαός αποκτά συνείδηση των συμφερόντων του και καθώς η ποικιλία των συμφερόντων αυτών πολλαπλασιάζεται, το σύστημα δε μπορεί πλέον να λειτουργήσει. Έτσι λοιπόν οι δημοκράτες από όλες τις χώρες μάταια ονειρεύονται (παρηγοριά στον άρρωστο….). Το δημοψήφισμα δοκιμαστικέ και απέτυχε, η αναλογική εκπροσώπηση δεν είναι αξιόλογη, όπως και η εκπροσώπηση των μειονοτήτων και οι υπόλοιπες κοινοβουλευτικές Ουτοπίες. Εν συντομία ψάχνουν για κάτι που δεν υπάρχει και αναγκάζονται να αναγνωρίσουν το ότι ακολουθούν λάθος δρόμο κάτι που οδηγεί στον εκφυλισμό της εμπιστοσύνης που υπάρχει στο κοινοβουλευτικό σύστημα.

Το ίδιο ισχύει με το μισθολογικό σύστημα. Γιατί εφ' όσον έχει διακηρυχθεί η κατάργηση της προσωπικής ιδιοκτησίας, και η κατοχή από κοινού όλων των μέσων παραγωγής πως μπορεί να υποστηριχθεί ένα τέτοιο σύστημα σε οποιαδήποτε μορφή του; Είναι ωστόσο αυτό που κάνουν οι κολεκτιβιστές όταν συνιστούν τις «εργατο-επιταγές».

Είναι εύκολο να αντιληφθεί κανείς το γιατί οι πρώτοι Άγγλοι σοσιαλιστές κατέληξαν στη χρήση του συστήματος των εργατο-επιταγών. Προσπαθούσαν απλώς να πετύχουν συμβιβασμό του Κεφαλαίου και της Εργατιάς έχοντας αποκηρύξει την ιδέα της βίαιης κατάληψης της καπιταλιστικής ιδιοκτησίας. Είναι επίσης εύκολα κατανοητό το γιατί ο Προυντόν χρησιμοποίησε και πάλι την ιδέα αυτή μεταγενέστερα. Στο Αμοιβαιίστικο σύστημά του προσπάθησε να κάνει το κεφάλαιο λιγότερο «επιθετικό», χωρίς να αντισταθεί στη διατήρηση της προσωπικής ιδιοκτησίας την οποία μισούσε από τα βάθη της καρδιάς του αλλά παρ' όλα αυτά τη θεωρούσε απαραίτητη για την εξασφάλιση του ατόμου έναντι του κράτους.

Ούτε τέλος προκαλεί κατάπληξη το γεγονός ότι κάποιοι οικονομολόγοι οι οποίοι λίγο πολύ ανήκαν στην αστική τάξη παραδέχονται τις «εργατο-επιταγές». Λίγο τους ενδιαφέρει αν ο εργάτης πληρώνεται με «εργατο-γραμμάτια» ή με νομίσματα που φέρουν τη σφραγίδα της δημοκρατίας ή της αυτοκρατορίας. Εκείνο που έχει σημασία είναι το να διασωθεί από την καταστροφή η ατομική ιδιοκτησία, των κατοικιών, της γης και των εργοστασίων, εν πάση περιπτώσει δηλαδή να διασωθεί η ιδιοκτησία της κατοικίας και του κεφαλαίου που είναι απαραίτητο για την παραγωγή. Τα «εργατο-γραμμάτια» δίνουν λοιπόν τη λύση για τη διατήρηση της προσωπικής ιδιοκτησίας.

Εφ' όσον τα «εργατο-γραμμάτια» μπορούν να ανταλλαχτούν με κοσμήματα ή με καρότσια, ο ιδιοκτήτης του σπιτιού ευχαρίστως θα τα δεχτεί για την πληρωμή του ενοικίου. Και όσο οι κατοικίες τα χωράφια και τα εργοστάσια ανήκουν σε μεμονωμένους ιδιοκτήτες, ο κόσμος θα πρέπει να πληρώνει γι αυτά με τον ένα ή τον άλλο τρόπο ώστε να του επιτραπεί να εργαστεί στα χωράφια και στα εργοστάσια και να κατοικήσει τα σπίτια. Οι ιδιοκτήτες θα δεχτούν να πληρωθούν από τους εργάτες σε χρυσό, χαρτονομίσματα, ή επιταγές που θα είναι ανταλλάξιμες με όλα τα είδη των

αγαθών. Είναι δυνατόν λοιπόν να υπερασπιστούμε τη χρήση των «εργατο-γραμματίων», αυτό το νέο είδος μισθοδοσίας, όταν πλέον έχουμε κάνει την παραδοχή ότι τα σπίτια τα χωράφια και τα εργοστάσια δεν θα είναι προσωπική ιδιοκτησία κάποιου, αλλά θα ανήκουν στο έθνος ή στην κοινότητα;

ΙΙ

Ας εξετάσουμε με μια πιο κοντινή ματιά αυτό το σύστημα αμοιβών για τη δουλειά με τη μορφή που το διακηρύσσουν οι Γάλλοι, Γερμανοί, Άγγλοι και Ιταλοί κολεκτιβιστές (Οι Ισπανοί αναρχικοί, που εξακολουθούν να αποκαλούν τους εαυτούς τους κολεκτιβιστές, υπονοούν την κατοχή από κοινού όλων των μέσων παραγωγής, και την «ελευθερία που θα έχει κάθε κοινωνική ομάδα να διανέμει την παραγωγή με τον τρόπο που θεωρείται πιο κατάλληλος σύμφωνα με τις κομμουνιστικές ή άλλες αρχές.»). Συνοψίζεται στα εξής: Καθένας μας εργάζεται στο χωράφι, το εργοστάσιο, το σχολείο, το νοσοκομείο κ.λ.π. Η εργάσιμη μέρα καθορίζεται από το κράτος, το οποίο είναι ο ιδιοκτήτης της γης, των εργοστασίων, των δρόμων κ.λ.π. Κάθε εργάσιμη μέρα θα είναι πληρωτέα με ένα εργατο-γραμμάτιο, το οποίο θα επιγράφεται ως εξής: οκτώ ώρες δουλειάς. Με αυτό το δελτίο ο εργάτης θα μπορεί να προμηθεύεται όλα τα είδη αγαθών από τα καταστήματα που ανήκουν στο κράτος, ή από τις διάφορες εταιρείες. Η αξία του δελτίου αυτού θα είναι δυνατό να διανέμεται έτσι ώστε να μπορεί να αγοράσει κάποιος με αυτό κρέας που θα έχει αξία μιας ώρας δουλειάς, σπίρτα αξίας δέκα λεπτών δουλειάς, ή καπνό αξίας μισής ώρας δουλειάς. Μετά την Κολεκτιβιστική Επανάσταση αντί να λέμε «σαπούνι αξίας δύο πεννών» θα λέμε «σαπούνι αξίας πέντε λεπτών εργασίας».

Οι περισσότεροι κολεκτιβιστές, που παραμένουν πιστοί στη διάκριση η οποία προδιαγράφηκε από τους οικονομολόγους της μεσαίας τάξης (καθώς και από τον Μαρξ) ανάμεσα στην εξειδικευμένη και την ανειδίκευτη εργασίας, μας λένε επί πλέον, ότι η εξειδικευμένη ή αλλιώς η επαγγελματική εργασία πρέπει να πληρώνεται κάπως περισσότερο από την ανειδίκευτη εργασία. Έτσι μιας ώρας δουλεία ενός γιατρού θα πρέπει να θεωρείται ισάξια με δύο ώρες ή και τρεις ώρες εργασίας μιας νοσοκόμας, ή με τρεις ώρες εργασίας ενός ανειδίκευτού εργάτη. «Η επαγγελματική ή εξειδικευμένη εργασία, θα αποτελεί ένα πολλαπλάσιο της απλής εργασίας», αναφέρει σχετικά ο κολεκτιβιστής Γκρουνλαντ, «επειδή αυτό το είδος της εργασίας απαιτεί μία λίγο η πολύ χρονοβόρα μαθητεία».

Άλλοι κολεκτιβιστές , όπως για παράδειγμα οι Γάλλοι Μαρξιστές δεν κάνουν αυτή τη διάκριση. Διακηρύσσουν την «Ισότητα των μισθών». Ο γιατρός, ο διευθυντής του σχολείου και ο καθηγητής θα πληρώνονται (σε εργατο-γραμμάτια) με την εργασία τους να αναλογεί όσο και η εργασία του ανειδίκευτου εργάτη. Οκτώ ώρες επισκέψεων στους αρρώστους του νοσοκομείου θα αξίζουν όσο και 8 ώρες εργασίας στη γη, .η στα ορυχεία, ή στα εργοστάσια. Μερικοί κάνουν μία ακόμα μεγαλύτερη παραχώρηση. Παραδέχονται δηλαδή ότι η ανεπιθύμητη ή ανθυγιεινή εργασία, όπως η εργασία σους υπόνομους, θα μπορούσε να πληρώνεται περισσότερο απ’ όσο η ευχάριστη εργασία Μία ώρα εργασίας ενός εργαζόμενου στους υπόνομους θα αξίζει, κατ αυτούς, όσο δύο ώρες εργασίας ενός καθηγητή.

Εδώ πρέπει να προσθέσουμε ότι κάποιοι κολεκτιβιστές αποδέχονται την πληρωμή ενός εφ’ άπαξ ποσού από τις εταιρίες για την ολοκλήρωση μιας εργασίας. Έτσι λοιπόν μια εταιρία θα υπολογίζει ως εξής: «Έχουμε εδώ εκατό τόνους χάλυβα.

Απαιτήθηκε από εκατό εργάτες να τους παράγουν και αυτό διήρκεσε δέκα μέρες. Θεωρώντας ότι η εργάσιμη μέρα τους είναι οκτώ ώρες, τους πήρε οχτώ χιλιάδες εργατοώρες για την παραγωγή εκατό τόνων χάλυβα και αυτό ισοδυναμεί με ογδόντα εργατοώρες ανά τόνο. «Έτσι το κράτος θα τους πληρώσει οχτώ χιλιάδες εργατο-γραμμάτια αξίας μιας ώρας το καθένα, και αυτά τα οχτώ χιλιάδες δελτία θα κατανεμηθούν μεταξύ των μελών αυτών των εργασιών όπως αυτοί θεωρούν ότι θα ήταν πιο σωστό. Απ΄ την άλλη μεριά, αν εκατό μεταλλωρύχοι κάνουν είκοσι μέρες για να εξορύξουν οκτακόσιους τόνους άνθρακα , με την εξόρυξη του άνθρακα να αξίζει δύο ώρες ανά τόνο, τα δεκαέξι χιλιάδες δελτία της μιας ώρας το καθένα, θα λαμβάνονται από τη συντεχνία των μεταλλωρύχων και θα μοιράζονται στα μέλη της ανάλογα με τη δική τους εκτίμηση.

Εάν οι μεταλλωρύχοι διαμαρτυρηθούν λέγοντας ότι ένας τόνος ατσάλι αξίζει μόνο έξι εργατοώρες αντί για οκτώ, αν ο καθηγητής θέλει να πληρώνεται η εργάσιμη μέρα του διπλάσια απ' ότι αυτή της νοσοκόμας, τότε το κράτος θα επέμβει για να λύσει τις μεταξύ τους διαφορές.

Αυτό είναι λίγο πολύ το σύστημα που θέλουν οι κολεκτιβιστές να επικρατήσει μέσω της Κοινωνικής Επανάστασης. Όπως βλέπουμε οι βασικές αρχές τους είναι οι εξής: Συλλογική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής, και πληρωμή του καθενός ανάλογα με το χρόνο που δαπάνησε στη διαδικασία της παραγωγής, λαμβάνοντας ταυτόχρονα υπ' όψη την παραγωγικότητα της εργασίας του. Όσον αφορά το πολιτικό σύστημα, αυτό θα είναι κοινοβουλευτισμός κατάλληλα τροποποιημένος από « πρακτικές οδηγίες» που θα λαμβάνουν οι εκλεχθέντες μέσω του «Δημοψηφίσματος» το οποίο θα γίνεται από το έθνος με τη μορφή του ναι και όχι.

Αφήστε μας όμως να έχουμε την άποψη ότι ένα τέτοιο σύστημα είναι μη πραγματοποιήσιμο.

Οι κολεκτιβιστές ξεκινώντας με τη διακήρυξη της επαναστατικής αρχής που συνίσταται στην κατάργηση της προσωπικής ιδιοκτησίας, μετά την αρνούνται πριν καν αυτή να έχει διακηρυχθεί διατηρώντας ένα σύστημα παραγωγής και κατανάλωσης το οποίο προέρχεται από την προσωπική ιδιοκτησία.

Διακηρύσσουν μια επαναστατική αρχή, και αγνοούν τις συνέπειες που θα επιφέρει αναποφεύκτως η αρχή αυτή. Ξεχνούν ότι το γεγονός και μόνο της κατάργησης της ατομικής ιδιοκτησίας στα μέσα παραγωγής δηλαδή τη γη, της βιομηχανίες τους δρόμους και το κεφάλαιο, πρέπει να οδηγήσει την κοινωνία σε μία τελείως διαφορετική ρώτα , πρέπει να ανατρέψει ολοκληρωτικά και το σκοπό και τα μέσα του παρόντος συστήματος παραγωγής και πρέπει να τροποποιήσει τις καθημερινές διαπροσωπικές σχέσεις εφ' όσον πλέον η γη, τα μηχανήματα και τα άλλα όργανα παραγωγής θα θεωρούνται κοινή ιδιοκτησία.

Λένε, «Όχι στην προσωπική ιδιοκτησία», και αμέσως μετά προσπαθούνε να τη διατηρήσουν όσον αφορά τις καθημερινές της εκφάνσεις. «Θα κατέχετε από κοινού όλα όσα αφορούν την παραγωγή: χωράφια, εργαλεία, μηχανήματα, ότι δηλαδή έχει εφευρεθεί μέχρι τώρα, εργοστάσια, σιδηρόδρομους, λιμάνια, ορυχεία, κ.λ.π ανήκουν όλα σε σας. Δεν θα γίνεται η παραμικρή διάκριση όσον αφορά το μερίδιο του καθενός σε αυτή τη συλλογική περιουσία».

«Από αύριο κιόλας όμως, θα ανταγωνίζεστε συνεχώς για το μερίδιο που πρόκειται να πάρετε, για την δημιουργία νέων μηχανών ή για το σκάψιμο νέων ορυχείων. Θα σταθμίζετε προσεκτικά το μερίδιο της καινούριας παραγωγής που θα ανήκει σε σας. Θα προσμετράτε τα λεπτά εργασίας σας, και θα φροντίζετε ώστε ένα λεπτό εργασίας του διπλανού σας να μη μπορεί να αγοράσει περισσότερο απ' ότι ένα δικό σας».

«Και ενώ μία ώρα από μόνη της δε σημαίνει τίποτα, εφ' όσον σε μερικά εργοστάσια ένας εργάτης προσβλέπει σε έξι ισοδύναμα ενός δελτίο μιας ώρας ενώ σε κάποια άλλα μπορεί να προσβλέπει μόνο σε δύο, θα αναγκάζεστε να υπολογίζετε την μυϊκή δύναμη, την εγκεφαλική ενέργεια, και την νευρική ενέργεια που θα καταναλώνεται. Θα υπολογίζετε επίσης με ακρίβεια τα χρόνια εκμάθησης για να εκτιμήσετε τις ποσότητες τις οποίες θα είναι σε θέση ο καθένας να συνεισφέρει στη μελλοντική παραγωγή. Και όλα αυτά αφότου έχετε διακηρύξει ότι δεν λαμβάνετε υπ' όψη το κομμάτι της πίττας που του αναλογούσε στο προηγούμενο σύστημα παραγωγής».

Λοιπόν για μας είναι φανερό ότι μια κοινωνία δε μπορεί να βασιστεί σε δύο εντελώς αντίθετες αρχές που αντικρούουν συνεχώς η μία την άλλη. Και ένα έθνος ή μια κοινότητα που θα είχαν μια τέτοια οργάνωση θα ήταν υποχρεωμένα είτε να επιστρέψουν στο θεσμό της προσωπικής ιδιοκτησίας των οργάνων παραγωγής είτε να μετατραπούν σε κομμουνιστικές κοινωνίες.

III

Αναφέραμε ότι κάποιοι συγγραφείς οπαδοί του κολεκτιβισμού επιθυμούν να γίνεται διάκριση μεταξύ εξειδικευμένης ή επαγγελματικής και της απλής εργασίας. Ισχυρίζονται ότι μία ώρα εργασίας ενός μηχανικού, ενός αρχιτέκτονα ή ενός γιατρού πρέπει να θεωρείται ότι ισοδυναμεί με δύο ή τρεις ώρες εργασίας ενός σιδηρουργού, ενός οικοδόμου, ή μιας νοσοκόμας. Και η ίδια διάκριση πρέπει να υπάρχει μεταξύ όλων των επαγγελμάτων που απαιτούν κάποια λίγο ή πολύ χρονοβόρα μαθητεία επιπλέον του καθημερινού μόχθου της απλής χειρωνακτικής εργασίας.

Λοιπόν η επίτευξη αυτής της διάκρισης θα σήμαινε τη διατήρηση όλων των ανισοτήτων της παρούσας κοινωνίας. Θα σήμαινε τη χάραξη μιας διαχωριστικής γραμμής, από την αρχή, μεταξύ των εργατών και αυτών που προφασίζονται ότι τους κυβερνούν. Θα σήμαινε το διαχωρισμό της κοινωνίας σε δύο τελείως διακριτές τάξεις, αυτή της αριστοκρατίας της γνώσης που βρίσκεται πάνω από την εργαζόμενη με τρελούς ρυθμούς στους χειρωνακτικούς τομείς κατώτερη, η οποία συν τοις άλλοις είναι καταδικασμένη να υπηρετεί την άλλη. Αυτοί δηλαδή που εργάζονται με τα χέρια τους, θρέφουν και ντύνουν αυτούς που εκμεταλλευόμενοι τον ελεύθερο χρόνο τους , μελετούν για το πώς πρέπει να κυβερνούν αυτούς που τους περιθάλπουν. Αυτό θα σήμαινε την αναβίωση μιας από τις ευδιάκριτες ιδιαιτερότητες της σημερινής κοινωνίας δίνοντάς της τη συγκατάθεση της Κοινωνικής Επανάστασης. Θα σήμαινε την υιοθέτηση ως αρχής μιας ύβρεως που έχει ήδη καταδικαστεί στην αρχαία και καταρρέουσα κοινωνία μας.

Γνωρίζουμε ήδη την απάντηση που θα λάβουμε. Θα μας μιλήσουν για «Επιστημονικό Σοσιαλισμό», θα μας παραθέσουν τα λεγόμενα αστών οικονομολόγων όπως επίσης και του Μαρξ για να μας αποδείξουν ότι οι κλιμακωτοί μισθοί έχουν το λόγο ύπαρξής τους, εφ' όσον η «εργατική δύναμη» των μηχανικών θα έχει μεγαλύτερο κόστος για την κοινωνία απ' ότι η «εργατική δύναμη» των ανειδίκευτων. Σάμπως, δεν είχαν

προσπαθήσει να μας αποδείξουν οι οικονομολόγοι ότι αν ένας μηχανικός πληρώνεται είκοσι φορές περισσότερο από έναν ανειδίκευτο αυτό γίνεται επειδή το απαραίτητο κόστος για την κατάρτιση ενός μηχανικού είναι μεγαλύτερο από αυτό που είναι απαραίτητο για έναν ανειδίκευτό; Και σάμπως δεν ισχυριζόταν ο Μαρξ ότι τέτοιες μισθολογικές διακρίσεις είναι εξίσου δικαιολογημένες μεταξύ δύο κλάδων της χειρονακτικής εργασίας; Δε μπορούσε άλλωστε να καταλήξει σε διαφορετικό συμπέρασμα έχοντας υιοθετήσει για λογαριασμό του τη θεωρία του Ρικάρντο σχετικά με την αξία και υποστηρίζοντας ότι τα αγαθά ανταλλάσσονται αναλογικά με την ποσότητα εργασίας που είναι απαραίτητη για την παραγωγή τους.

Γνωρίζουμε όμως τι πρέπει να υποστηρίξουμε σχετικά μ' αυτό. Γνωρίζουμε ότι εάν οι μηχανικοί, οι επιστήμονες ή οι γιατροί πληρώνονται 10 ή 100 φορές περισσότερο από τον εργάτη, και αν ένας υφαντής κερδίζει τρεις φορές περισσότερα απ' όσο κερδίζει ένας εργάτης που απασχολείται στον τομέα της γεωργίας και δέκα φορές περισσότερα απ' όσο ένα κορίτσι που εργάζεται σε ένα εργοστάσιο σπίρτων, αυτό δεν γίνεται λόγω του «κόστους καταρτίσεως τους» αλλά λόγω της μονοπώλησης της εκπαίδευσης, ή της μονοπώλησης της βιομηχανίας. Οι μηχανικοί, οι επιστήμονες και οι γιατροί εκμεταλλεύονται μερικώς το κεφάλαιό τους, τα πτυχία τους δηλαδή, με τον τρόπο που οι εργοδότες της μεσαίας τάξης εκμεταλλεύονται ένα εργοστάσιο και με τον τρόπο που οι ευγενείς εκμεταλλεύονταν τους τίτλους ευγενείας τους.

Όσον αφορά τον εργοδότη που πληρώνει ένα μηχανικό είκοσι φορές περισσότερο απ' ότι τον εργάτη, αυτό οφείλεται απλώς στο προσωπικό του συμφέρον. Αν ο μηχανικός εξοικονομεί για λογαριασμό του εργοδότη 100.000 φράγκα το χρόνο, τότε αυτός τον πληρώνει 20.000 φράγκα και αν επίσης έχει ένα εργοδηγό ο οποίος του εξοικονομεί 10.000 φράγκα το χρόνο με το να αξιοποιεί με έξυπνο τρόπο τον ιδρώτα των εργατών, θα τον πληρώσει ευχαρίστως 2 ή 3 χιλιάδες φράγκα το χρόνο. Πριμοδοτεί με επιπλέον 1000 φράγκα όταν αναμένει να ωφεληθεί κατά 10.000 φράγκα απ' αυτό. Και αυτή είναι βέβαια και η ουσία του καπιταλισμού. Παρόμοιες διαφορές αποκομίζονται μεταξύ των διαφόρων χειρονακτικών επαγγελμάτων.

Ας μην έρχονται να μας μιλάνε λοιπόν για το «κόστος της παραγωγής» το οποίο αυξάνει και το κόστος ενός εξειδικευμένου εργάτη, και να μας λένε ακόμη ότι ένας φοιτητής που εύθυμα πέρασε τα νεανικά του χρόνια στο πανεπιστήμιο έχει το δικαίωμα να λαμβάνει ένα μισθό δέκα φορές μεγαλύτερο απ' ότι ο γιος ενός μεταλλωρύχου ο οποίος μεγαλώνει μαραζώνοντας μέσα σε ένα μεταλλείο από τα ένδεκά του χρόνια., ή ότι ένας υφαντής δικαιούται τρεις ή 4 φορές μεγαλύτερο μισθό απ' ότι ένας εργάτης του γεωργικού τομέα. Το κόστος για να διδάξεις σε έναν υφαντή τη δουλειά του δεν είναι τέσσερις φορές μεγαλύτερο απ' ότι το να διδάξεις σε ένα χωρικό τη δικιά του. Ο υφαντής απλώς επωφελείται από τα πλεονεκτήματα που δρέπει η βιομηχανία του στην Ευρώπη εν συγκρίσει με τις χώρες που δεν έχουν αντίστοιχες βιομηχανίες μέχρι στιγμής.

Κανένας δεν υπολόγισε ποτέ το «κόστος κατάρτισης», και το αν ένας τεμπέλης κοστίζει περισσότερο στην κοινωνία απ' ότι ένας εργάτης, όπως και παραμένει προς εξακρίβωση το αν ένας εύρωστος εργάτης δεν κοστίζει περισσότερο στην κοινωνία απ' ότι ένας εξειδικευμένος τεχνίτης, αν έχουμε λάβει υπ΄ όψη μας την παιδική θνησιμότητα στις τάξεις των εργατών, την αναιμία που τους θερίζει καθώς και τους πρόωρους θανάτους.

Θα μπορούσαν για παράδειγμα να μας πείσουν για το ότι οι τριάντα και κάτι που παίρνει ένας εργάτης του Παρισιού, οι έξι και κάτι που πληρώνονται σε μία χωρική από την Αρβέρνη που κεντάει με τίμημα την όρασή της και οι σαράντα και κάτι που πληρώνονται στον χωρικό αντιπροσωπεύουν το κόστος παραγωγής τους; Γνωρίζουμε πολύ καλά ότι οι άνθρωποι εργάζονται συχνά για ακόμα λιγότερα αλλά γνωρίζουμε επίσης ότι το κάνουν αυτό αποκλειστικά και μόνο, διότι χάρις στο υπέροχο αυτό σύστημά μας, αν δεν δεχόντουσαν αυτούς τους μισθούς κοροϊδίας, θα πέθαιναν απ' την πείνα. Κατ' εμάς η κλιμάκωση των αμοιβών αποτελεί ένα σύνθετο αποτέλεσμα που καθορίζεται από τους φόρους, από την κρατική προστασία, από την καπιταλιστική μονοπώληση και απ' τα μονοπώλια. Εν συντομία, καθορίζονται από το κράτος και από το κεφάλαιο. Επομένως ισχυριζόμαστε ότι όλες οι θεωρίες περί μισθοδοσίας έχουν εφευρεθεί εκ των υστέρων για να δικαιολογήσουν τις αδικίες του παρόντος συστήματος και ως εκ τούτου δεν είναι αναγκαίο να τις λάβουμε καθόλου υπ' όψη μας .

Και φυσικά δεν θα παραλείψουν να μας πουν ότι η μισθολογική κλίμακα που υιοθετεί το σύστημα του κολεκτιβισμού είναι βελτιωμένη σε σχέση με αυτή του καπιταλιστικού. Συνηθίζουν να μας λένε ότι «Θα ήταν καλύτερο να βλέπουμε κάποιους τεχνίτες να αμείβονται δύο ή τρεις φορές περισσότερο από τους ανειδίκευτους εργάτες απ' ότι να βλέπουμε έναν υπουργό να λαμβάνει σε μια μέρα όσα δε λαμβάνει ένας εργάτης σε έναν ολόκληρο χρόνο. Κάτι τέτοιο θα σήμαινε ένα μεγάλο βήμα προς την ισότητα».

Κατ εμάς αυτό το «βήμα» θα σήμαινε την αντιστροφή της προόδου. Το να γίνεται διάκριση μεταξύ της απλής και της επαγγελματικής εργασίας σε μία νέα κοινωνία θα σήμαινε το να επιδοκιμαστεί και να αναγνωριστεί μέσα στα πλαίσια της Επανάστασης σαν αρχή ένα κτηνώδες γεγονός το οποίο υφίσταται στις μέρες μας, αλλά το οποίο ωστόσο θεωρούμε άδικο. Θα σήμαινε το να μιμηθούμε εκείνους τους κυρίους της Γαλλικής Συνέλευσης που διακήρυξαν κατά την Επανάσταση της 4ης Αυγούστου του 1789 την κατάργηση των φεουδαλικών δικαιωμάτων, αλλά που επίσης στις 8 Αυγούστου επιδοκίμασαν αυτά τα ίδια δικαιώματα, επιβάλλοντας οφειλές στους χωρικούς προς αποζημίωση των ευγενών και θέτοντας αυτές τις οφειλές υπό την προστασία της Επανάστασης. Θα σήμαινε επίσης το να μιμηθούμε τη Ρωσική Κυβέρνηση η οποία διακήρυξε, τον καιρό της απελευθέρωσης των δουλοπάροικων, ότι η γη θα έπρεπε εφεξής να ανήκει στους ευγενείς, ενώ πρώτα θα αποτελούσε ύβρη κάθε άλλη πράξη εκτός της διάθεσης αυτής της γης αποκλειστικά στους δουλοπάροικους.

Ή αλλιώς για να πάρουμε ένα παράδειγμα που είναι πιο ευρέως γνωστό, όταν Η Κομμούνα του 1871 αποφάσισε να πληρώνει τα μέλη του συμβουλίου της Κομμούνας 0.6 της λίρας ημερησίως ενώ οι στρατιώτες στις επάλξεις έπαιρναν δέκα φορές λιγότερα, αυτό χαιρετίστηκε ως μια πράξη υπέρτερης δημοκρατικής ισότητας. Στην πραγματικότητα, η Κομμούνα απλώς επικύρωνε την πρότερη ανισότητα μεταξύ αξιωματούχου και στρατιώτη, κυβερνώντος και κυβερνώμενου. Προερχόμενη από ένα καιροσκοπικό συμβούλιο βουλευτών, μια τέτοια απόφαση θα είχε φανεί αξιοθαύμαστη, αλλά η Κομμούνα καταδίκασε με αυτό τον τρόπο τις επαναστατικές αρχές της επειδή απέτυχε να τις θέσει σε εφαρμογή.

Υπό το υπάρχων σοσιαλιστικό σύστημα, όταν ένας υπουργός αμείβεται με 100.000 φράγκα το χρόνο, ενώ ένας εργάτης πρέπει να μείνει ικανοποιημένος με 1000 ή και

λιγότερα, όταν ένας επιστάτης πληρώνεται δύο ή τρεις φορές περισσότερο απ' ότι ένας εργάτης και όταν υπάρχει μεγάλη διαβάθμιση ανάμεσα στους μισθούς των εργατών, είναι φυσικό το να αποδοκιμάσουμε τόσο τον μεγάλο μισθό του υπουργού όσο και τη μεγάλη διαφορά στη μισθοδοσία που υπάρχει ανάμεσα σε έναν εργάτη και σε μια φτωχή χωρική. Και διακηρύττουμε , «Κατάργηση των προνομίων που απορρέουν από την εκπαίδευση, όπως επίσης και αυτών που είναι κληρονομικά !» Είμαστε αναρχικοί ακριβώς γιατί αυτά τα προνόμια που υπάρχουν μας εξεγείρουν. Μας έχουν ήδη εξεγείρει σε ετούτη την αυταρχική κοινωνία. Μπορούμε να τα ανεχτούμε και σε μια κοινωνία η οποία ξεκίνησε διακηρύττοντας την ισότητα;

Αυτός είναι ο λόγος που μερικοί κολεκτιβιστές, καταλαβαίνοντας το ότι είναι αδύνατον να διατηρηθεί μια μισθολογική κλίμακα σε μια κοινωνία εμπνευσμένη από τον αέρα της Επανάστασης, σπεύδουν να διακηρύξουν τη μισθολογική ισότητα. Αλλά έρχονται αντιμέτωποι με καινούριες δυσκολίες, και έτσι η μισθολογική αυτή ισότητα καταλήγει να γίνει η ίδια απραγματοποίητη Ουτοπία όπως και η μισθολογική κλίμακα των άλλων κολεκτιβιστών. Μία κοινωνία που έχει πάρει στην κατοχή της όλο τον κοινωνικό πλούτο, έχοντας κάθετα διακηρύξει το δικαίωμα όλων στον πλούτο αυτό, όποιο και αν είναι το μερίδιο τους στη διαδικασία παραγωγής του, είναι αναγκασμένη να εγκαταλείψει κάθε σύστημα μισθοδοσίας είτε αυτό είναι με τη μορφή χρημάτων, είτε με τη μορφή δελτίων.

IV

Οι κολεκτιβιστές λένε «Ο καθένας θα λαμβάνει ανάλογα με τα πρακτέα του» ή με άλλα λόγια ανάλογα με το μερίδιο των υπηρεσιών που προσέφερε στην κοινωνία. Το θεωρούν επιθυμητό να τεθεί αυτή η αρχή σε εφαρμογή μόλις η Σοσιαλιστική Επανάσταση θα έχει κάνει όλα τα όργανα παραγωγής κοινή περιουσία. Πιστεύουμε όμως ότι αν η Σοσιαλιστική Επανάσταση έχει την ατυχία να διακηρύξει μια τέτοια αρχή αυτό θα σήμαινε την αναπόφευκτη αποτυχία της, όπως επίσης θα σήμαινε το να παραμείνει άλυτο το κοινωνικό πρόβλημα το οποίο μας κληροδότησαν οι προηγούμενοι αιώνες. Στην πραγματικότητα, σε μία κοινωνία σαν τη δικιά μας, στην οποία όσο περισσότερο εργάζεται κάποιος, τόσο λιγότερο αμείβεται, αυτή η αρχή, εκ πρώτης όψεως μπορεί να φαίνεται ότι χαρακτηρίζεται από πάθος για δικαιοσύνη. Αποτελεί όμως απλώς τη διαιώνιση της αδικίας του παρελθόντος. Ήταν συνέπεια αυτής της αρχής το γεγονός ότι ξεκίνησε να υπάρχει μισθοδοσία, καταλήγοντας σε όλα αυτά τα νοσηρά φαινόμενα της σημερινής κοινωνίας. Γιατί από τη στιγμή που η εργασία άρχισε να εκτιμάται με χρηματικά δεδομένα ή με οποιαδήποτε άλλη μορφή μισθοδοσίας, από τη μέρα που συμφωνήθηκε ότι ο άνθρωπος θα λάμβανε το μισθό που θα μπορούσε ο ίδιος να εξασφαλίσει στον εαυτό του, ολόκληρη η ιστορία της μεικτής οικονομίας ήταν ήδη διαγεγραμμένη εκ των προτέρων. Άνθισε λοιπόν βασισμένη σε αυτή την αρχή.

Πρέπει λοιπόν να επιστρέψουμε στο αρχικό σημείο και θα ακολουθήσουμε πάλι μέχρι τέλους αυτή την πορεία; Οι θεωρητικοί μας αυτό επιθυμούν αλλά κάτι τέτοιο ευτυχώς είναι αδύνατο. Η επανάσταση, το έχουμε πει, θα είναι κομμουνιστική, Ειδάλλως θα πνιγεί μέσα στο αίμα και θα πρέπει να ξαναρχίσει πάλι από την αρχή.

Οι υπηρεσίες που προσφέρονται στην κοινωνία, είτε αυτές είναι με τη μορφή της εργασίας στο χωράφι και το εργοστάσιο, είτε με τη μορφή πνευματικών υπηρεσιών δεν μπορούν να αξιολογηθούν με τη μορφή χρήματος. Δεν μπορεί να υπάρξει ακριβές

μέτρο της αξίας (αυτού το οποίο έχει λανθασμένα οριστεί ως ανταλλάξιμη αξία), ούτε και της αξίας χρήσης, χρησιμοποιώντας ως κριτήριο την παραγωγή. Εάν δύο άτομα εργάζονται για την κοινότητα 5 ώρες την ημέρα, χρόνο με το χρόνο, σε μία διαφορετική εργασία η οποία είναι εξ ίσου ευχάριστη σ' αυτούς, μπορούμε να πούμε ότι εξ ολοκλήρου η εργασία τους είναι ισοδύναμη. Αλλά δε μπορούμε να διαχωρίσουμε την εργασία τους και να θεωρήσουμε ότι το αποτέλεσμα μιας οποιασδήποτε εργάσιμης ημέρας, ώρας, ή λεπτού εργασίας του ενός αξίζει όσο και το αποτέλεσμα της εργασίας μιας ημέρας, μιας ώρας ή ενός λεπτού του άλλου.

Μπορούμε γενικά να πούμε ότι ο άνδρας που κατά τη διάρκεια της ζωής του αποστέρησε δέκα ώρες ελεύθερο χρόνο ημερησίως από τον εαυτό του έχει προσφέρει πολύ περισσότερα στην κοινωνία, απ' ότι αυτός που αποστέρησε πέντε ώρες ελευθέρου χρόνου από τον εαυτό του ημερησίως, ή απ' ότι αυτός που δεν στέρησε καθόλου ελεύθερο χρόνο απ τον εαυτό του. Δεν μπορούμε παρ όλα αυτά να πάρουμε αυτά που έκανε κατά τη διάρκεια δύο ωρών και να πούμε ότι η απόδοση του είναι διπλάσια απ' ότι αυτή κάποιου που εργάστηκε μόνο μία ώρα και να τον ανταμείψουμε σύμφωνα με αυτές τις αναλογίες. Κάτι τέτοιο θα σήμαινε το να παραβλεφθούν όλες οι πολυπλοκότητες που υπάρχουν στη βιομηχανία τη γεωργία και γενικά σε όλη τη ζωή της σημερινής κοινωνίας. Θα σήμαινε επίσης το να αγνοηθεί η έκταση στην οποία η εργασία ενός ατόμου είναι αποτέλεσμα της εργασίας της κοινωνίας ως συνόλου κατά το παρελθόν και το παρόν. Θα σήμαινε το να πιστεύουμε ότι ζούμε στην λίθινη εποχή ενώ ζούμε στην εποχή του χάλυβα.

Αν μπείτε σε ένα ανθρακωρυχείο θα δείτε έναν άνδρα ο οποίος χειρίζεται μία τεράστια μηχανή η οποία συνεχώς ανεβοκατεβάζει ένα κλωβό. Στο χέρι του κρατάει ένα μοχλό ο οποίος σταματάει και αντιστρέφει την πορεία της μηχανής. Κατεβάζοντας το μοχλό, ο κλωβός επιστρέφει εν ριπή οφθαλμού. Ανεβοκατεβάζει το μοχλό με ιλιγκιώδη γρηγοράδα. Γεμάτος προσοχή, ακολουθεί με τα μάτια του καρφωμένα στον τοίχο, έναν δείκτη που του δείχνει σε μικρή κλίμακα σε ποιο σημείο του φρέατος είναι ο κλωβός την κάθε στιγμή. Μόλις ο δείκτης φτάσει σε ένα ορισμένο επίπεδο, ξαφνικά σταματάει την πορεία του κλωβού, ούτε μία γιάρδα πιο ψηλά ή πιο χαμηλά από το σημείο που απαιτείται. Και μόλις οι ανθρακωρύχοι αδειάσουν τα βαγόνια και βάλουν άλλα άδεια στη θέση τους τότε αντιστρέφει το μοχλό και στέλνει πάλι τον κλωβό στον αέρα.

Κατά τη διάρκεια οκτώ ή δέκα συνεχόμενων ωρών πρέπει να είναι όσο πιο προσεκτικός γίνεται. Αν το μυαλό του χαλαρώσει για μια στιγμή, ο κλωβός αναπόφευκτα θα χτυπήσει στα γρανάζια θα σπάσουν οι τροχοί του θα κοπεί το σκοινί, θα καταπλακώσει κάποιους εργάτες και θα παρεμποδιστεί η εργασία στο ορυχείο. Αν καθυστερούσε τρία δευτερόλεπτα και μόνο σε κάθε άγγιγμα του μοχλού, στα σύγχρονα τελειοποιημένα ορυχεία μας, η εξαγωγή θα μειωνόταν από πενήντα σε είκοσι τόνους ημερησίως.

Είναι λοιπόν αυτός που έχει τη μεγαλύτερη χρησιμότητα μέσα στο ορυχείο; Ή μήπως το αγόρι που του δίνει το σινιάλο από κάτω για να ανεβάσει τον κλωβό; Είναι μήπως ο μεταλλωρύχος στο βάθος του φρέατος που ρισκάρει τη ζωή του κάθε στιγμή, και ο οποίος κάποια μέρα θα σκοτωθεί από έκρηξη αερίων; Ή μήπως είναι ο μηχανικός ο οποίος αν δεν προσδιόριζε σωστά το επίπεδο στο οποίο βρίσκεται θαμμένη η στρώση του άνθρακας θα έβαζε τους μεταλλωρύχους να σκάψουν πάνω σε βράχο εξαιτίας ενός μικρού λάθους στους υπολογισμούς του και μόνο; Ή μήπως τέλος είναι ο

ιδιοκτήτης του ορυχείου ο οποίος επένδυσε όλο αυτό το κεφάλαιο στο ορυχείο και ο οποίος ίσως αντίθετα με τις συμβουλές των ειδικών ισχυρίστηκε ότι σε εκείνο το σημείο θα βρισκόταν εξαιρετικής ποιότητας άνθρακας;

Όλοι οι μεταλλωρύχοι που έχουν απασχοληθεί στο ορυχείο αυτό συνεισφέρουν στην εξαγωγή του άνθρακα, κατ αναλογία της δύναμης, της ενέργειας της εξυπνάδας και της ικανότητάς τους. Και μπορούμε να πούμε ότι όλοι έχουν το δικαίωμα να ζήσουν, να ικανοποιήσουν τις ανάγκες όπως επίσης και τις επιθυμίες τους, όταν τα απαραίτητα για τη διαβίωσή έχουν εξασφαλισθεί για όλους. Με ποιο τρόπο όμως θα μπορούσαμε να εκτιμήσουμε την αξία της εργασίας τους;

Και ακόμα περισσότερο, αποτελεί ο άνθρακας που έχει εξαχθεί, ισοδύναμο της εργασίας τους; Δεν πρέπει να συνυπολογίσουμε επίσης την εργασία των ανδρών που κατασκεύασαν το σιδηρόδρομο ο οποίος οδηγεί στα ορυχεία όπως επίσης και τους δρόμους που εξαπλώνονται ακτινικά ξεκινώντας από τους σταθμούς του; Όπως επίσης και τη δουλειά όλων αυτών που όργωσαν και έσπειραν τη γη , που εξόρυξαν σίδηρο, έκοψαν ξυλεία από τα δάση, κατασκεύασαν τις μηχανές που καίνε άνθρακα και πάει λέγοντας;

Καμία διάκριση δε μπορεί να χαραχθεί ανάμεσα στη δουλειά του καθενός. Η μέτρηση της εργασίας μέσω του αποτελέσματός της μας οδηγεί στον παραλογισμό. Ο διαχωρισμός και η καταμέτρησή τους μέσω των ώρες εργασίας επίσης μας οδηγεί στον παραλογισμό. Ένα λοιπόν μας απομένει: Να θέσουμε τις ανάγκες πάνω από την εργασία, και πρώτα απ' όλα να αναγνωρίσουμε το δικαίωμα στη ζωή και μετέπειτα το δικαίωμα στις ανέσεις της ζωής, για όλους αυτούς που λαμβάνουν μέρος στην παραγωγή.

Αλλά ας πάρουμε οποιοδήποτε άλλο κλάδο ανθρωπίνων δραστηριοτήτων, ας πάρουμε τις εκδηλώσεις της ζωής σαν ολότητα. Ποιος από μας θα μπορούσε άραγε να διεκδικήσει την υψηλότερη αμοιβή για την εργασία του; Είναι μήπως ο γιατρός που ανακάλυψε την αρρώστια ή η νοσοκόμα που επέφερε τη θεραπεία μέσω της περίθαλψής της; Είναι μήπως ο εφευρέτης της πρώτης ατμομηχανής; Ή το αγόρι, το οποίο, μία μέρα εξουθενωμένο από το τράβηγμα του σκοινιού το οποίο πρώτα άνοιγε τη βαλβίδα για να αφεθεί ο ατμός να εισχωρήσει κάτω από τα πιστόνια, έδεσε το σκοινί στο μοχλό της μηχανής χωρίς να υποψιάζεται ότι είχε μόλις εφεύρει το πιο ουσιαστικό μηχανολογικό μέρος όλων των σύγχρονων μηχανών δηλαδή την αυτόματη βαλβίδα;

Είναι άραγε ο εφευρέτης της λοκομοτίβας, ή ο εργάτης από το Νιουκαστλ, ο οποίος πρότεινε να αντικατασταθούν οι πέτρες οι οποίες πρώτα τοποθετούντο κάτω από τις ράγες, με ξύλινα υποστηρίγματα, αφού οι πέτρες λόγω έλλειψης ελαστικότητας προκαλούσαν τον εκτροχιασμό των τραίνων; Είναι άραγε ο μηχανικός που βρίσκεται στη λοκομοτίβα; Αυτός μήπως που σηματοδοτεί τις στάσεις των τραίνων; Αυτός που μεταφέρει τα τραίνα από τη μια γραμμή στην άλλη;

Σε ποιόν οφείλουμε το διατλαντικό τηλεγράφημα; Στο μηχανικό που διαβεβαίωνε πεισματικά ότι το τηλεγράφημα θα διαβίβαζε μηνύματα ενώ οι ηλεκτρολόγοι δήλωναν ότι κάτι τέτοιο θα ήταν αδύνατο; Μήπως στον Μόρυ, τον επιστήμονα ο οποίος συμβούλεψε ότι τα χοντρά καλώδια θα έπρεπε να αντικατασταθούν με άλλα τα οποία θα ήταν λεπτά σαν καλαμάκια; Ή στους εθελοντές οι οποίοι ήρθαν από το

πουθενά και πέρασαν μέρες και νύχτες στη θάλασσα εξετάζοντας προσεκτικά το καλώδιο εκατοστό-εκατοστό βγάζοντας τα καρφιά που οι μέτοχοι των ατμοπλοϊκών εταιριών βλακωδώς κάρφωσαν στο μονωτικό κάλυμμα του καλωδίου καθιστώντας το έτσι άχρηστο;

Και σε μια ευρύτερη σφαίρα, αυτή της ζωής, με τις χαρές, τις λύπες και τα ατυχήματά της, δεν μπορεί ο καθένας από μας να φέρει στο μυαλό του κάποιον που του προσέφερε μια τόσο μεγάλη υπηρεσία ώστε να αγανακτήσουμε αν ακούγαμε κάποιον να προσπαθεί να εκτιμήσει το ισοδύναμο της σε χρήματα; Αυτή η υπηρεσία μπορεί να ήταν απλώς μια λέξη, μια λέξη που ειπώθηκε τη σωστή στιγμή, ή ακόμα θα μπορούσε να ήταν η αφοσίωση μηνών και χρόνων, και θα τολμήσουμε να εκτιμήσουμε αυτές τις ανυπολόγιστες υπηρεσίες με τη μορφή «εργατο-γραμματίων»;

«Η εργασία του καθενός μας!» Η ανθρώπινη κοινωνία όμως δε θα μπορούσε να υπάρξει για περισσότερο από δύο συναπτές γενιές αν ο καθένας μας δεν έδινε απείρως περισσότερα απ όσα του πληρώνονται υπό τη μορφή χρημάτων, επιταγών ή αστικών ανταμοιβών. Η φυλή αυτή θα εξαφανιστεί σύντομα αν οι μανάδες δεν θυσιάζουν τη ζωή τους για να προσέχουν τα παιδιά τους, αν οι άνδρες δε δίνουν όλο τους το χρόνο, χωρίς να ζητούν κάτι ισοδύναμο σε αντάλλαγμα, και αν δεν έδιναν σε αυτούς από τους οποίους δεν περιμένουν ανταμοιβή.

Εάν η κοινωνία της μεσαίας τάξης παρακμάζει, αν έχουμε μπει μέσα ε μια τυφλή αλέα απ’ όπου δε μπορούμε να αναδυθούμε στην επιφάνεια αν δεν επιτεθούμε στους θεσμούς του παρελθόντος με δαυλούς και με τσεκούρια, και αυτό συμβαίνει ακριβώς διότι έχουμε κάνει τόσους πολλούς υπολογισμούς. Συμβαίνει επειδή έχουμε αφεθεί και επηρεαστεί από το «δούναι μόνο για να λαβείν». Συμβαίνει επειδή προσπαθήσαμε να μετατρέψουμε την κοινωνία σε μία εμπορική εταιρία βασισμένη στη χρέωση και την αποπληρωμή.

Οι κολεκτιβιστές το γνωρίζουν αυτό. Κατανοούν αμυδρώς ότι η κοινωνία δε θα μπορούσε να επιβιώσει αν εκτελούσε την αρχή του «Ο καθένας ανάλογα με τα πρακτέα του». Θέτουν υπό αμφισβήτηση το ότι τα «απαραίτητα», και δε μιλάμε εδώ για τις ιδιότροπες επιθυμίες του καθενός μας, οι ανάγκες του ατόμου, ανταποκρίνονται πάντα στην «εργασία» του».

Έτσι ο Ντε Πεπε μας λέει: « Αυτή η αρχή, η οποία είναι καθαρά ατομικιστική , θα απαλυνόταν ωστόσο από κοινωνική παρέμβαση, για την εκπαίδευση των παιδιών και των νέων ανθρώπων (συμπεριλαμβανομένης της συντήρησης και της κατοικίας) και από την κοινωνική οργάνωση για τη βοήθεια των αδύναμων, των αρρώστων, για τις συντάξεις των ηλικιωμένων εργατών κ.λ.π.».

Κατανοούν ότι ένας άντρας στα 40 του, πατέρας τριών παιδιών, δεν έχει τις ίδιες ανάγκες με ένα νέο 20 χρονών. Γνωρίζουν ότι μία γυναίκα που βυζαίνει το βρέφος της, και μένει άγρυπνη δίπλα στην κούνια του, δεν μπορεί να δουλέψει όσο ένας άνδρας ο οποίος κοιμήθηκε ήρεμα. Φαίνεται ότι αντιλαμβάνονται το ότι άντρες και γυναίκες που έχουν εξαντληθεί από τη σκληρότητα της υπερβολικής εργασίας για την κοινωνία , μπορεί να μην είναι ικανοί να κάνουν τόση δουλεία όσο αυτοί που πέρασαν χαλαρά το χρόνο τους και τσέπωσαν τα «αγαθά» τους από προνομιούχο εργασία τους ως κρατικοί αξιωματούχοι.

Δείχνουν ζήλο στο να απαλύνουν την αρχή τους αυτή. Λένε : «Η κοινωνία δεν θα αποτύχει στο να μεγαλώσει τα παιδιά της και να βοηθήσει τους ηλικιωμένους και τους αρρώστους. Χωρίς αμφιβολία, οι ανάγκες θα είναι το μέτρο του κόστους με το οποίο η κοινωνία θα επιβαρύνει τον εαυτό της για να απαλύνει την αρχή των «πρακτέων»

Φιλανθρωπία, φιλανθρωπία, πάντοτε Χριστιανική φιλανθρωπία, οργανωμένη από το κράτος αυτή το φορά.

Πιστεύουν στη βελτίωση των ορφανοτροφείων, στη βελτίωση των συντάξεων των ηλικιωμένων και των αρρώστων, έτσι ώστε να απαλύνουν τη σκληρότητα της αρχής. Αλλά δεν μπορούν να βάλουν στο περιθώριο την ιδέα του «πληγώνουμε πρώτα και γιατρεύουμε ύστερα!»

Έτσι λοιπόν έχοντας απορρίψει τον Κομμουνισμό, έχοντας αντιμετωπίσει με ελαφρά τη καρδία τη φόρμουλα «Στον καθένα ανάλογα με τα πρακτέα του», αυτοί οι σπουδαίοι οικονομολόγοι ανακαλύπτουν ότι έχουν ξεχάσει κάτι, τις ανάγκες των πιο αποδοτικών, τις οποίες τώρα παραδέχονται. Μόνο που είναι ρόλος του κράτους να τις εκτιμήσει, ρόλος του κράτους να πιστοποιήσει αν οι ανάγκες είναι δυσανάλογες ως προς την εργασία.

Το κράτος θα διανέμει φιλανθρωπία σε μικρές δόσεις. Το πτωχοκομείο και ο νόμος περί φτώχειας στην Αγγλία δεν είναι παρά ένα βήμα προς αυτή την κατεύθυνση.

Δεν μπορεί να γίνει κάτι πέραν αυτού του βήματος, γιατί ακόμα και αυτή η μητριά κοινωνία εναντίον της οποίας έχουμε εξεγερθεί έχει επίσης αναγκαστεί να απαλύνει τις ατομικιστικές αρχές της. Η ίδια έχει αναγκαστεί να κάνει παραχωρήσεις προς μια κομμουνιστική κατεύθυνση και υπό την ίδια μορφή φιλανθρωπίας.

Η ίδια επίσης μοιράζει γεύματα πείνας για να αποτρέψει το πλιάτσικο από τα μαγαζιά της, χτίζει νοσοκομεία, τα οποία συχνά είναι φρικτά, αλλά και που μερικές φορές είναι εξαίσια, για να αποτραπεί η ερήμωση της χώρας από τις κολλητικές ασθένειες. Η ίδια επίσης αφότου έχει πληρώσει τις ώρες εργασίας και τίποτα παραπάνω, περιθάλπει τα παιδία εκείνων που η ίδια έχει φροντίσει ώστε να τους καταντήσει ένα ράκος. Λαμβάνει υπ’ όψη της τις ανάγκες και μοιράζει φιλανθρωπία σε μικρές δόσεις,

Η φτώχεια έχουμε πει, αποτελεί την κύρια αιτία της ύπαρξης πλούτου. Ήταν η φτώχεια που δημιούργησε τον πρώτο καπιταλιστή. Γιατί προτού συγκεντρωθεί «υπεραξία» για την οποία τόσα πολλά έχουμε ακούσει, έπρεπε να υπάρξουν πρώτα κάποιοι δυστυχισμένοι οι οποίοι να είναι επαρκώς άποροι και να αναγκαστούν έτσι να πουλήσουν την εργασία τους ώστε να μην πεθάνουν της πείνας. Ήταν η φτώχεια που δημιούργησε τους καπιταλιστές. Και αν ο αριθμός των φτωχών αυξήθηκε αλματωδώς κατά το μεσαίωνα, αυτό οφείλεται στις εισβολές και τους πολέμους που ακολούθησαν την ίδρυση κρατών και στην αύξηση του πλούτου που ήρθε ως αποτέλεσμα της εκμετάλλευσης της Ανατολής , η οποία εκμετάλλευση έσκισε σε κομμάτια τους δεσμούς που κάποτε διατηρούσαν ενωμένες τις αγροτικές και τις αστικές κοινότητες, και τους έμαθε να ανακηρύσσουν την αρχή της μισθοδοσίας, η οποία είναι τόσο αγαπητή στους εκμεταλλευτές, αντί για την αλληλεγγύη την οποία πρώτα εφάρμοζαν.

Και πρόκειται δηλαδή αυτή η αρχή να πηγάσει από μια επανάσταση στην οποία ο κόσμος τολμάει να την αποκαλεί με το όνομα Σοσιαλιστική Επανάσταση, ένα όνομα τόσο πολύτιμο για τους λιμοκτονούντες, τους καταπιεσμένους και αυτούς που υποφέρουν;

Δε θα μπορούσε ποτέ να είναι έτσι Γιατί τη μέρα την οποία οι παλιοί θεσμοί θα καταρρεύσουν υπό τον προλεταριακό πέλεκυ, τα στόματά μας θα το βροντοφωνάξουν: «Ψωμί στέγη και ξεκούραση για όλους». Και οι φωνές αυτές θα εισακουστούν. Οι άνθρωποι θα πουν: «Ας ξεκινήσουμε κατευνάζοντας τη δίψα μας για ζωή, ευτυχία ελευθερία, την οποία ποτέ δεν ικανοποιήσαμε μέχρι τώρα». Και όταν πλέον θα έχουμε γευτεί αυτή τη χαρά, θα στρωθούμε στη δουλειά για να κατεδαφίσουμε και τα τελευταία υπολείμματα κυριαρχίας της μεσαίας τάξης, όπως την ηθική της η οποία χαράσσεται με βάση τα λογιστικά βιβλία, τη φιλοσοφία της χρέωσης και της αποπληρωμής, και το κατεστημένο του «δικό σου» και «δικό μου». «Κατεδαφίζοντας θα οικοδομούμε» όπως είπε σχετικά ο Προυντόν. Και θα οικοδομούμε εις το όνομα του Κομμουνισμού και της Αναρχίας.

Κεφάλαιο 14: Παραγωγή & κατανάλωση

I

Βλέποντας την κοινωνία και την πολιτική της οργάνωση από μια διαφορετική οπτική γωνία από αυτήν των εξουσιαστικών σχολών -μια και ξεκινάμε από το ελεύθερο άτομο για να πάμε σε μια ελεύθερη κοινωνία, αντί να ξεκινάμε από το κράτος για να κατεβούμε στο άτομο- ακολουθούμε την ίδια μέθοδο στα οικονομικά θέματα. Μελετάμε τις ανάγκες των ατόμων και τα μέσα για την ικανοποίησή τους, προτού συζητήσουμε για την παραγωγή, τη συναλλαγή, τη φορολογία, την κυβέρνηση κτλ.

Εκ πρώτης όψεως, η διαφορά μπορεί να φαίνεται ασήμαντη αλλά στην πραγματικότητα ανατρέπει όλες τις έννοιες της επίσημης οικονομικής πολιτικής.

Ανοίξτε κάποιο έργο οποιουδήποτε οικονομολόγου. Αρχίζει με την ΠΑΡΑΓΩΓΗ, την ανάλυση των σημερινών μέσων παραγωγής πλούτου {δημιουργίας πλουτισμού}, τη διαίρεση της εργασίας, το εργοστάσιο [manufacture], τη λειτουργία της μηχανής, την συγκέντρωση του κεφαλαίου. Από τον Άνταμ Σμίθ [Adam Smith] στον Μαρξ, όλοι προχωρούν μ' αυτόν τον τρόπο. Μόνο στο δεύτερο ή τρίτο μέρος του έργου τους πραγματεύονται την ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ, δηλαδή την ικανοποίηση των αναγκών του ατόμου· επιπλέον περιορίζονται στο να εξηγούν πώς ο πλούτος μοιράζεται μεταξύ των διεκδικητών του.

Θα μπορούσε κάποιος να πει ότι είναι λογικό: προτού ικανοποιηθούν οι ανάγκες πρέπει να δημιουργήσουμε τα αναγκαία γι' αυτή την ικανοποίηση· πρέπει να *παραγάγεις* προτού *καταναλώσεις*. Αλλά, προτού παραγάγουμε κάτι, δεν πρέπει να νιώσουμε την *ανάγκη* γι αυτό; Δεν είναι η ανάγκη που οδήγησε τον άνθρωπο να κυνηγήσει, να θρέψει κοπάδια, να καλλιεργήσει τη γη, να φτιάξει εργαλεία, και αργότερα να εφεύρει μηχανές; Δεν είναι η μελέτη των αναγκών που θα 'πρεπε να καθοδηγεί την παραγωγή; Θα ήταν λοιπόν τουλάχιστον εξίσου λογικό να αρχίσουμε εξετάζοντας τις ανάγκες και κατόπιν να μελετήσουμε τα μέσα παραγωγής που χρειαζόμαστε για να τις ικανοποιήσουμε.

Και αυτό ακριβώς θα κάνουμε.

Καθώς όμως κοιτάζουμε από αυτήν την οπτική γωνία, η πολιτική οικονομία αλλάζει τελείως όψη. Παύει να είναι μια απλή περιγραφή γεγονότων και γίνεται επιστήμη, όμοια με τη φυσιολογία [au meme titre que la physiologie]: θα μπορούσαμε να την ορίσουμε έτσι,η μελέτη των αναγκών της ανθρωπότητας και των μέσων ικανοποίησής τους με τη λιγότερη δυνατή σπατάλη ανθρώπινης ενέργειας. Το αληθινό της όνομα θα ήταν *φυσιολογία της κοινωνίας*. Αποτελεί μια επιστήμη παράλληλη με την φυσιολογία των ζώων και των φυτών, που κατ' ανάλογο τρόπο, μελετά τις ανάγκες του ζώου ή του φυτού και τα πιο επωφελή μέσα για την ικανοποίησή τους. Στις κοινωνικές επιστήμες η οικονομία των ανθρώπινων κοινωνιών, κατέχει τη θέση που έχει η φυσιολογία των οργανισμών [etres organises] στις βιολογικές επιστήμες.

Εμείς λέμε: "Ιδού, ανθρώπινα όντα ενωμένα σε μια κοινωνία. Όλοι νιώθουν την ανάγκη να ζουν σε υγιεινές κατοικίες. Η πρωτόγονη καλύβα δεν τους ικανοποιεί πλέον. Ζητάνε ένα σταθερό [solid, solide] καταφύγιο, λίγο πολύ άνετο. -Πρέπει να ξέρουμε {Η ερώτηση είναι} αν, δεδομένης της παραγωγικής δυνατότητας του ανθρώπου, μπορεί να έχει καθένας το σπίτι του και τι τον εμποδίζει να το έχει" {πλάγια ερώτηση, δεν θέλει ερωτηματικό, εκτός αν βάλουμε άνω κάτω τελεία πριν από το αν, όπως στο αγγλικό. Το γαλλικό κείμενο έχει λάθος σ' αυτό το σημείο}

Και πολύ σύντομα πειθόμαστε ότι κάθε οικογένεια στην Ευρώπη θα μπορούσε κάλλιστα να έχει ένα άνετο σπίτι, σαν κι αυτά που χτίζουν στην Αγγλία, στο Βέλγιο ή στην πόλη Πούλμαν [Pullman City, cite Pulman], ή εν πάσει περιπτώσει τον αντίστοιχο αριθμό δωματίων. Ένας συγκεκριμένος αριθμός εργάσιμων ημερών θα αρκούσε για να χτιστεί ένα όμορφο ευάερο διαμέρισμα καλά σχεδιασμένο και φωτιζόμενο με φυσικό αέριο.

Αλλά εννέα δέκατα των Ευρωπαίων δεν έχουν ποτέ αποκτήσει μια υγιεινή κατοικία, επειδή πρέπει να δουλεύουν νύχτα μέρα για να ικανοποιήσουν τις ανάγκες των αφεντικών τους και δεν έχουν ποτέ τον αναγκαίο ελεύθερο χρόνο ή τα χρήματα, να χτίσουν ή να βάλουν να τους κτίσουν το σπίτι των ονείρων τους. Και όσο οι τωρινές συνθήκες δεν αλλάζουν, δεν θα έχουν σπίτι και θα μένουν σε καλύβες.

Όπως είδατε, προχωρούμε αντίθετα από τους οικονομολόγους οι οποίοι διαιωνίζουν {ή αναπαραγάγουν επ' άπειρον} τους υποτιθέμενους νόμους της παραγωγής και, υπολογίζοντας πόσα σπίτια (Σ.τ.μ. "πράγματι χτίζονται" ίσως είναι καλύτερα) *χτίζονται* ετησίως, εξηγούν με τη στατιστική ότι τα νεοκτισμένα σπίτια δεν θα είναι αρκετά για να ικανοποιήσουν όλη τη ζήτηση, τα εννέα δέκατα των Ευρωπαίων *πρέπει* να μένουν σε καλύβες.

Ας περάσουμε στη διατροφή. Έχοντας απαριθμήσει τα πλεονεκτήματα του καταμερισμού της εργασίας, οι οικονομολόγοι μας λένε ότι αυτός ο καταμερισμός απαιτεί να δουλεύουν κάποιοι ως αγρότες και κάποιοι στη βιομηχανία. Δεδομένου ότι οι αγρότες παράγουν τόσο, τα εργοστάσια τόσο, η συναλλαγή διαμείβεται με αυτό τον τρόπο, αναλύουν τις πωλήσεις, τα ωφέλη, το καθαρό κέρδος ή την υπεραξία, τους μισθούς, τους φόρους, την αποταμίευση και ούτω καθεξής.

Αλλά, αφού τους ακολουθήσαμε ως εδώ δεν είμαστε κατά πολύ σοφότεροι, και αν τους ρωτήσουμε: "Πώς γίνεται εκατομμύρια άνθρωποι να έχουν έλλειψη ψωμιού, όταν κάθε οικογένεια θα μπορούσε να παράγει αρκετό σιτάρι για να θρέψει δέκα, είκοσι η ακόμα κι εκατό ανθρώπους το χρόνο;" θα μας απαντήσουν με την ίδια ψαλμωδία: καταμερισμός της εργασίας, μισθοί, υπεραξία, κεφάλαιο κτλ., καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι η παραγωγή δεν επαρκεί για την ικανοποίηση όλων των αναγκών· ένα συμπέρασμα που, ακόμα κι αν είναι αλήθεια, δεν απαντά καθόλου στην ερώτηση: "Μπορεί ή δεν μπορεί ο άνθρωπος με την εργασία του να παράγει το ψωμί που χρειάζεται; Κι αν δεν μπορεί τι τον εμποδίζει;"

Ιδού, 350 εκατομμύρια Ευρωπαίοι. Χρειάζονται τόσο ψωμί, τόσο κρέας, κρασί, γάλα, τόσα αβγά {έχει απλοποιηθεί, σύμφωνα με το λεξικό Βοστατζόγλου} και τόσο βούτυρο. Χρειάζονται τόσα σπίτια και τόσο ρουχισμό. Αυτό είναι το ελάχιστο των αναγκών τους. Μπορούν να τα παράγουν όλ' αυτά; Και αν μπορούν, θα τους μείνει αρκετός χρόνος για τέχνη, επιστήμη και διασκέδαση, με μια λέξη, για όλα όσα δεν είναι απολύτως απαραίτητα; Αν η απάντηση είναι θετική, τι τους εμποδίζει να το κάνουν; Τι πρέπει να κάνουν ώστε να απομακρύνουν αυτό το εμπόδιο; Μήπως χρειάζεται χρόνος; Ας τον έχουν {ας τον λάβουν}. Αλλά, ας μη χάσουμε επαφή με τον πραγματικό στόχο της παραγωγής -την ικανοποίηση των αναγκών.

Αν οι πιο επείγουσες ανάγκες του ανθρώπου μένουν ανικανοποίητες, τι πρέπει να κάνει ώστε να αυξήσει την παραγωγικότητά του; Μήπως όμως υπάρχουν άλλες αιτίες; Μήπως η παραγωγή, μεταξύ άλλων, έχοντας χάσει την επαφή με τις *ανάγκες* του ανθρώπου, έχει παραστρατήσει προς μια τελείως λανθασμένη κατεύθυνση και η οργάνωσή της είναι ελαττωματική; Και καθώς μπορούμε να δούμε ότι αυτό συμβαίνει, ας αναζητήσουμε με πιο τρόπο πρέπει να αναδιοργανώσουμε την παραγωγή ώστε πραγματικά να αντεπεξέρχεται σ΄ όλες τις ανάγκες.

Αυτή είναι η μόνη οπτική γωνία που μας φαίνεται δίκαια: η μόνη που θα επιτρέπει στην πολιτική οικονομία να γίνει επιστήμη, η επιστήμη της κοινωνικής φυσιολογίας.

Είναι φανερό ότι όταν αυτή η επιστήμη εξετάσει την παραγωγή, όπως διεκπεραιώνεται σήμερα στα πολιτισμένα έθνη, τις ινδουιστικές κοινότητες ή τους πρωτόγονους, δεν θα παρουσιάσει τα γεγονότα με διαφορετικό τρόπο από τους σημερινούς οικονομολόγους· δηλαδή ως ένα απλό *περιγραφικό* κεφάλαιο, ανάλογο των περιγραφικών κεφαλαίων της ζωολογίας ή της βοτανικής. Αλλά παρατηρήστε [remarquons] ότι αν το κεφάλαιο αυτό είχε γραφεί από την οπτική γωνιά της οικονομίας των δυνάμεων που καταβάλλονται για την ικανοποίηση των αναγκών, Θα κέρδιζε σε ακρίβεια και επιστημονική αξία. Θα αποδείκνυε ξεκάθαρα την τρομακτική σπατάλη ανθρώπινης ενέργειας στο παρόν σύστημα, και θα δεχόταν μαζί με μας, ότι όσο αυτό το σύστημα αυτό συνεχίζει να υπάρχει, οι ανάγκες της ανθρωπότητας δεν θα ικανοποιηθούν ποτέ.

Βλέπετε, η οπτική γωνία θα άλλαζε εντελώς. Πίσω από τον αργαλειό που υφαίνει τόσα μέτρα ύφασμα, πίσω από τον διατρητή μετάλλου, και πίσω από το θησαυροφυλάκιο που στοιβάζονται τα μερίσματα, θα βλέπαμε τον άνθρωπο, τον τεχνίτη της παραγωγής, που τις περισσότερες φορές αποκλείεται από το συμπόσιο που έχει ετοιμάσει για τους άλλους. Θα καταλαβαίναμε επίσης ότι οι υποτιθέμενοι νόμοι της αξίας, της συναλλαγής {του εμπορίου}, κτλ, δεν είναι παρά μια έκφραση, συχνά πολύ λανθασμένη -καθώς το σημείο αφετηρίας της είναι λανθασμένο- των

γεγονότων όπως είναι σήμερα, αλλά θα ήταν δυνατόν να είναι και θα είναι διαφορετικά όταν η παραγωγή οργανωθεί με γνώμονα την ικανοποίηση των αναγκών της κοινωνίας.

II

Δεν υπάρχει ούτε μία αρχή της πολιτικής οικονομίας που να μην αλλάζει εντελώς όψη ιδωμένη από τη δική μας οπτική γωνία.

Ας ασχοληθούμε για παράδειγμα με την υπερπαραγωγή. Να μια λέξη που αντηχεί καθημερινά στ' αφτιά μας. Υπάρχει έστω και ένας οικονομολόγος, ακαδημαϊκός ή υποψήφιος, που να μην έχει υποστηρίξει θέσεις που αποδεικνύουν ότι οι οικονομικές κρίσεις είναι αποτέλεσμα της υπερπαραγωγής- ότι μια δεδομένη στιγμή παράγεται περισσότερο μπαμπάκι, περισσότερο ύφασμα, περισσότερα ρολόγια από ό,τι χρειάζεται! Δεν έχουν μήπως κατηγορηθεί οι κεφαλαιοκράτες για απληστία επειδή επιμένουν να παράγουν περισσότερο απ΄ όσο είναι δυνατόν να καταναλωθεί!

Αλλά, αν τα εξετάσουμε προσεκτικά, όλα αυτά τα επιχειρήματα αποδεικνύονται αβάσιμα. Πράγματι, προσπαθήστε να κατονομάσετε ένα αγαθό, το οποίο να έχει καθολική χρήση και να παράγεται σε ποσότητα μεγαλύτερη από όση χρειάζεται. Εξετάστε ένα ένα όλα τα εξαγώγιμα προϊόντα των χωρών που εξάγουν σε μεγάλη κλίμακα και θα δείτε ότι σχεδόν όλα αυτά τα προϊόντα παράγονται σε ποσότητες *ανεπαρκείς* για τους κατοίκους της ίδιας της χώρας που τα εξάγει.

Δεν είναι το πλεόνασμα του σιταριού που στέλνει στην Ευρώπη ο ρώσος χωρικός. Οι πλουσιότερες σοδιές σιταριού και σίκαλης της Ευρωπαϊκής Ρωσίας *μόλις* που επαρκούν για τον πληθυσμό. Και κατά κανόνα, ο χωρικός στερεί τον εαυτό του από τα αναγκαία, όταν πουλά το σιτάρι του ή τη σίκαλή του για να πληρώσει το νοίκι και τους φόρους.

Δεν είναι το πλεόνασμα του άνθρακα που στέλνει ο ¶γγλος στις τέσσερις γωνιές της γης, γιατί απομένουν μόνο 750 κιλά ανά κάτοικο ετησίως για εγχώρια οικιακή κατανάλωση και εκατομμύρια ¶γγλων δεν έχουν φωτιά το χειμώνα ή έχουν μόλις αρκετή για να βράσουν λίγα λαχανικά. Στην πραγματικότητα αν δεν πάρουμε υπόψη την κατασκευή αντικειμένων πολυτελείας {το bimbeloterie de luxe είναι η κατασκευή, τα αντικείμενα είναι τα bibelots}, δεν υπάρχει στην Αγγλία, τη χώρα με τις μεγαλύτερες εξαγωγές, παρά μόνο ένα προϊόν καθολικής χρήσης -το βαμβακερό ύφασμα- του οποίου η παραγωγή είναι αρκετά μεγάλη, ώστε *πιθανόν* να ξεπερνά τις ανάγκες τις κοινότητας. Και όταν βλέπουμε τα κουρέλια που φορεί για ρούχα το ένα τρίτο των κατοίκων του Ηνωμένου Βασιλείου, οδηγούμαστε στην απορία μήπως δεν θα μπορούσαν τα βαμβακερά υφάσματα που εξάγονται να ικανοποιήσουν μια στάλα τις *πραγματικές* ανάγκες του πληθυσμού.

Κατά κανόνα δεν είναι το πλεόνασμα που εξάγεται, αν και μπορεί αυτό να ίσχυε αρχικά. Ο μύθος του ξυπόλητου τσαγκάρη είναι πλέον εξίσου αληθινός για τα έθνη, όπως ήταν παλιά για τους τεχνίτες. Αυτό που εξάγουμε είναι το αναγκαίο, επειδή οι εργάτες δεν μπορούν με το μισθό τους να αγοράσουν αυτό που παρήγαγαν και να πληρώσουν επιπλέον το νοίκι και τον τόκο στον καπιταλιστή και τον τραπεζίτη.

Όχι μόνο λοιπόν η συνεχώς αυξανόμενη ανάγκη για άνεση μένει ανικανοποίητη, αλλά συχνά λείπουν ακόμα και τα απολύτως αναγκαία. Υπερπαραγωγή {πλεονασματική παραγωγή} επομένως δεν υπάρχει, τουλάχιστον όχι μ΄ αυτή την έννοια, και δεν είναι παρά μια λέξη εφευρημένη από τους θεωρητικούς της πολιτικής οικονομίας.

Όλοι οι οικονομολόγοι μας λένε πως υπάρχει ένας άριστα εδραιωμένος [bien etablie] οικονομικός "νόμος": "Ο άνθρωπος παράγει περισσότερο από ό,τι καταναλώνει". Αφού πάρει όσο χρειάζεται από το προϊόν της εργασίας του, του μένει πάντα περίσσευμα. Μια οικογένεια καλλιεργητών παράγει αρκετά για να θρέψει κάμποσες οικογένειες, και ούτω καθεξής.

Για μας, αυτή η φράση αν και συχνά επαναλαμβάνεται, δεν έχει νόημα [has no sense, est vide de sens] {στερείται νοήματος; αν και πολύ λόγιο}. Αν σήμαινε ότι κάθε γενιά αφήνει κάτι για τις επόμενες γενιές θα ήταν ακριβής. Πράγματι, ένας γεωργός φυτεύει ένα δέντρο που θα ζήσει ίσως τριάντα, σαράντα ή εκατό χρόνια, και τα εγγόνια του θα γεύονται τα φρούτα του. Ή αν καθαρίσει {αποψιλώσει} μερικά εκτάρια {στρέμματα} παρθένας γης, η κληρονομιά των επόμενων γενεών θα έχει αυξηθεί ανάλογα. Δρόμοι, γέφυρες, κανάλια, το σπίτι και η επίπλωσή του, είναι πλούτη που κληροδοτούνται στις επόμενες γενιές.

Αλλά δεν είναι αυτό που εννοείται. Μας λένε ότι ο καλλιεργητής παράγει περισσότερο από όσο χρειάζεται να καταναλώσει. Μάλλον θα έπρεπε να λένε ότι, αφού το κράτος του αφαίρεσε ένα μέρος του εισοδήματός του για τους φόρους, ο παπάς για τη δεκάτη, και ο ιδιοκτήτης για το ενοίκιο, έχει [πλέον] δημιουργηθεί μια καινούρια τάξη ανθρώπων, που πρωτύτερα κατανάλωναν ό,τι παρήγαγαν-εκτός από αυτά που έβαζαν στην άκρη για απρόβλεπτα ατυχήματα, ή για αναδάσωση ή για την κατασκευή δρόμων κτλ.- αλλά που σήμερα ζει πολύ φτωχικά, μεροδούλι-μεροφάι, μια και το περίσσευμα τους έχει αφαιρεθεί από το κράτος, τον γαιοκτήμονα, τον παπά και τον τοκογλύφο.

Εμείς προτιμάμε να λέμε - *Ο καλλιεργητής καταναλώνει λιγότερο από ό,τι παράγει*, επειδή τον αναγκάζουν να βάζει άχυρα στο στρώμα του και να πουλά τα πούπουλα, να ικανοποιείται με φτηνό κρασί και να πουλά το ακριβό, να τρώει την βρώμη και να πουλά το σιτάρι.

Ας παρατηρήσουμε επίσης ότι αν κάποιος έχει ως σημείο αφετηρίας τις *ανάγκες* του ατόμου, θα φτάσει αναγκαστικά στον κομμουνισμό, την οργάνωση που μας επιτρέπει να ικανοποιούμε όλες τις ανάγκες με τον πιο πλήρη και οικονομικό τρόπο. Ενώ όταν κάποιος ξεκινά από τη σημερινή μέθοδο παραγωγής, με στόχο το κέρδος και την υπεραξία, αναγκαστικά θα φτάσει στον καπιταλισμό, ή στην καλύτερη περίπτωση στον κολεκτιβισμό, που δεν είναι και οι δύο τίποτε άλλο από μορφές του θεσμού της μισθωτής εργασίας.

Πράγματι, όταν εξετάζει κανείς τις ανάγκες του ατόμου και της κοινωνίας και τα μέσα που έχει επιστρατεύσει ο άνθρωπος για την ικανοποίησή τους, κατά τη διάρκεια των διάφορων φάσεων της ανάπτυξής του, πείθεται για την αναγκαιότητα να συνδυαστούν οι προσπάθειες, και να εγκαταλειφθούν οι κίνδυνοι {τα ρίσκα} {Σ.τ.μ. ouch! this is so bad it physically hearts!} της σημερινής παραγωγής. Γίνεται αντιληπτό επίσης ότι η ιδιοποίηση από λίγους όλου του πλούτου που δεν καταναλώνεται, και η μεταφορά του από τη μια γενιά στην άλλη {Σ.τ.μ. μέσω του

θεσμού της κληρονομιάς - Borges: εδώ διαφωνώ, δεν λέει τίποτε για κληρονομιά, αλλά αν θεωρηθεί απαραίτητο, τότε πρέπει να γίνει: ... η κληροδότησή του... -N: ήταν επεξηγηματική σημείωση, δεν ενοούσα ότι κάτι τέτοιο υπάρχει στο κείμενο} δεν είναι προς το γενικό συμφέρον. Διαπιστώνει κανείςότι μ' αυτόν τον τρόπο οι ανάγκες των τριών τετάρτων της κοινωνίας κινδυνεύουν να μείνουν ανικανοποίητες, και ότι η σημερινή σπατάλη ανθρώπινης δύναμης {ίσως: ανθρώπινου δυναμικού -N: αυτό "μ' ακούγεται" καλύτερα} δεν είναι παρά η πιο ανώφελη και η πιο εγκληματική.

Συνειδητοποιεί κανείς τέλος, ότι η πιο επωφελής χρήση όλων των προϊόντων είναι αυτή που ικανοποιεί τις πιο πιεστικές ανάγκες, και ότι η αξία χρήσης τους δεν εξαρτάται από μια απλή ιδιοτροπία, όπως έχει συχνά υποστηριχτεί, αλλά από το πόσο ικανοποιούν πραγματικές ανάγκες.

Ο Κομμουνισμός, δηλαδή μια συνθετική άποψη {προσέγγιση} της κατανάλωσης, της παραγωγής και της [εμπορικής] συναλλαγής και μια οργάνωση που στηρίζει αυτή την συνθετική άποψη, είναι επομένως η λογική συνέπεια αυτής της κατανόησης των πραγμάτων, της μοναδικής, κατά τη γνώμη μας, που είναι πραγματικά επιστημονική.

Μια κοινωνία που θα ικανοποιεί τις ανάγκες όλων και θα ξέρει πως να οργανώνει την παραγωγή, θα πρέπει επίσης να εξαλείψει ορισμένες προκαταλήψεις σχετικά με την βιομηχανία και πρώτα απ' όλα την θεωρία που συχνά κηρύσσεται από τους οικονομολόγους -τη θεωρία του καταμερισμού της εργασίας- που πρόκειται να εξετάσουμε στο επόμενο κεφάλαιο.

Κεφάλαιο 15: Ο καταμερισμός της εργασίας

Η Πολιτική οικονομία πάντοτε αυτοπεριορίζεται στην καταγραφή γεγονότων που συμβαίνουν στην κοινωνία, και την αιτιολόγησή τους προς το συμφέρον της κυρίαρχης τάξης. Έτσι είναι υπέρ του καταμερισμού εργασίας που δημιουργείται από τη βιομηχανία. Έχοντας βρει ότι είναι κερδοφόρος για τους καπιταλιστές {κεφαλαιοκράτες} τον έχει αναγάγει σε αρχή {εγκαθιδρύσει ως κανόνα}.

Κοιτάξτε το σιδερά του χωριού, είπε ο Άνταμ ΣμιΘ[Adam Smith] [1], ο πατέρας της σύγχρονης Πολιτικής Οικονομίας. Αν δεν του έχει γίνει ποτέ συνήθεια να φτιάχνει καρφιά θα πετύχει μόνο με πολύ μόχθο να σφυρηλατήσει 200 ή 300 την ημέρα, και επιπλέον θα είναι κακοφτιαγμένα {κακής ποιότητας}. Αλλά αν αυτός ο ίδιος σιδεράς δεν έχει φτιάξει ποτέ τίποτα άλλο εκτός από καρφιά, θα παρέχει εύκολα κοντά στα 2300 {καρφιά} στη διάρκεια της μέρας. Και ο Σμιθ βιάζεται να καταλήξει: "Καταμερίσετε την εργασία, ειδικευτείτε, συνεχίστε να ειδικεύεστε {συνεχώς}· ώστε να {ας} έχουμε σιδεράδες που ξέρουν μόνο να φτιάχνουν κεφαλές ή μύτες καρφιών , και με αυτό τον τρόπο θα παράγουμε περισσότερα. Θα πλουτίσουμε {γίνουμε πλούσιοι}."

Εάν ένας σιδεράς καταδικασμένος ισόβια να φτιάχνει κεφαλές καρφιών θα χάσει κάθε ενδιαφέρον για τη δουλειά του· εάν θα είναι πλήρως στο έλεος του εργοδότή του με την περιορισμένη τέχνη που θα κατέχει· ότι θα είναι χωρίς δουλειά τέσσερις {από} στους δώδεκα μήνες· αν θα μειώνεται ο μισθός του εύκολα όταν θα μπορεί εύκολα να

αντικατασταθεί από έναν μαθητευόμενο, ο Smith δεν το σκέφτηκε όταν αναφώνησε: "Ζήτω ο καταμερισμός της εργασίας. Αυτός είναι το πραγματικό χρυσωρυχείο που θα δώσει πλούτο στο έθνος!" Και όλοι ζητωκραύγαζαν μαζί του.

Και όταν αργότερα, ένας Σιμόντι [Sismondi][2] ή ένας Ζ-Β Σαυ[J.B.Say] [3] άρχισαν να καταλαβαίνουν ότι ο καταμερισμός της εργασίας, αντί να φέρει πλούτο σε όλο το έθνος, έφερε πλούτο μόνο στους (ήδη) πλούσιους, και ότι ο εργάτης, που ισόβια είναι καταδικασμένος να φτιάχνει το ένα δέκατο όγδοο μιας καρφίτσας, εξελίσσεται σε ηλίθιο και βουλιάζει στην ανέχεια{φτώχεια} [misere] -- τι πρότειναν οι επίσημοι οικονομολόγοι; Τίποτα! Δεν αναλογίστηκαν ότι με το να εκτελεί ισόβια, την ίδια μηχανική εργασία, ο εργάτης θα χάσει την ευφυΐα του και το εφευρετικό του πνεύμα, και ότι, αντιθέτως, η ενασχόληση σε ποικίλα πόστα θα είχε ως αποτέλεσμα μια σημαντική {αξιοσημείωτη} επαύξηση της παραγωγικότητας του έθνους. Αλλά αυτό ακριβώς είναι το ζήτημα{θέμα}[issue, question] που τίθεται σήμερα ενώπιόν μας.

Αν, ωστόσο, μόνο οι οικονομολόγοι κήρυτταν το μόνιμο και συχνά κληρονομικό καταμερισμό της εργασίας, μπορεί να τους αφήναμε {επιτρέπαμε} να το κηρύσσουν κατά βούληση {όσο θέλουν}. Όμως οι ιδέες που διδάσκονται από διδάκτορες της επιστήμης φιλτράρονται μέσα στη σκέψη {το μυαλό, τη νόηση} των ανθρώπων και τη διαστρέφουν· και ακούγοντας επανειλημμένως για καταμερισμό εργασίας, κέρδη, τόκους, πίστωση κλπ, σα να ήταν προβλήματα από καιρό λυμένα, όλος ο κόσμος, (ακόμα και οι ίδιοι οι εργάτες), καταλήγει να επιχειρηματολογεί{να σκέφτεται} σαν οικονομολόγος και να λατρεύει τα ίδια φετίχ.

Έτσι βλέπουμε έναν αριθμό σοσιαλιστών, ακόμα και εκείνους που δε φοβήθηκαν να αναδείξουν τα λάθη της επιστήμης, να δικαιολογούν{σέβονται} τον καταμερισμό της εργασίας. Μιλήστε τους για την οργάνωση της δουλειάς στη διάρκεια της επανάστασης, και θα απαντήσουν ότι ο καταμερισμός εργασίας πρέπει να διατηρηθεί· ότι αν ακονίζατε πινέζες πριν την Επανάσταση θα πρέπει να συνεχίσετε να τις ακονίζετε και μετά. Θα δουλεύετε μόνο πέντε ώρες την ημέρα, είναι αλήθεια, αλλά θα πρέπει να ακονίζετε πινέζες για όλη σας τη ζωή, ενώ άλλοι θα φτιάχνουν ή θα σχεδιάζουν μηχανές που θα σας επιτρέψουν να ακονίσετε εκατοντάδες εκατομμύρια πινέζες στη διάρκεια της ζωής σας, και άλλοι πάλι θα ειδικεύονται στα υψηλότερες λειτουργίες της λογοτεχνικής, της επιστημονικής, της καλλιτεχνικής κοκ, εργασίας. Γεννηθήκατε ακονιστής καρφιτσών ενώ ο Pasteur γεννήθηκε εμβολιαστής κατά της λύσσας {Ν: Ο Παστέρ βεβαίως ανακάλυψε το εμβόλιο της λύσσας, [στα γαλικά rage] όπως σωστά αναφέρεται στο γαλλικό πρωτότυπο. Αυτό το anthrax δεν ξέρω από που ήρθε στο αγγλικό κείμενο, έχει κανείς καμιά ιδέα; Νομίζεται ότι χρειάζεται υποσημείωση για το πιός ήταν ο Παστέρ;}, και η Επανάσταση θα αφήσει και τον ένα και τον άλλο {και τους δύο} στα αντίστοιχα επαγγέλματα.

Λοιπόν είναι τη φρικτή αυτή αρχή {ο φριχτός κανόνας}, την τόσο επιβλαβή για την κοινωνία, τόσο αποκτηνωτική για το άτομο, πηγή τόσων κακών, την οποία προτείνουμε να συζητήσουμε στις διάφορες εκφάνσεις {ποικίλες εκδηλώσεις} της.

Ξέρουμε τις συνέπειες του καταμερισμού εργασίας πολύ καλά. Προφανώς είμαστε διαχωρισμένοι σε δύο τάξεις: από τη μία , παραγωγοί που καταναλώνουν πολύ λίγο και είναι απαλλαγμένοι από το να σκέφτονται καθώς κάνουν σωματική δουλειά {φυσική εργασία}, και που δουλεύουν άσχημα {Ν: χρειάζεται μια καλύτερη έκφραση εδώ} γιατί το μυαλό τους παραμένει αδρανές· και από την άλλη μεριά, οι

καταναλωτές, οι οποίοι παράγωντας λίγα ή σχεδόν τίποτα, έχουν το προνόμιο να σκέφτονται για τους άλλους, και οι οποίοι σκέφτονται άσχημα {N: εδώ μάλλον πρέπει να χρησιμοποιήσουμε την ίδια λέξη όπως και πριν με τους εργάτες} διότι τους είναι άγνωστος ένας ολόκληρος κόσμος, ο κόσμος αυτών που μοχθούν με τα χέρια τους. Οι εργάτες της γης δεν ξέρουν τίποτα για μηχανές, κι αυτοί που δουλεύουν με μηχανές αγνοούν τα πάντα περί γεωργίας. Το ιδανικό της σύγχρονης βιομηχανίας είναι ένα παιδί που να έχει τον έλεγχο μιας μηχανής την οποία δεν μπορεί και δεν πρέπει να κατανοήσει , και ένας προϊστάμενος που να του επιβάλλει πρόστιμο αν η προσοχή του χαλαρώσει για μια στιγμή. Το ιδανικό της βιομηχανικής γεωργίας είναι να καταργήσει το γεωργικό εργάτη και να βάλει έναν *πολυτεχνίτη*[bricoleur] να ελέγχει ένα ατμοκίνητο αλέτρι ή μια αλωνιστική μηχανή. Ο καταμερισμός της εργασίας σημαίνει να μπαίνουν στον άνθρωπο που θα τον χαρακτηρίζουν για όλη του τη ζωή ως συναρμοστή σχοινιών σε εργοστάσια, ως προϊστάμενο σε επιχειρήσεις, ως μεταφορέα τεράστιων καλαθιών με κάρβουνο σε ένα συγκεκριμένο μέρος του ορυχείου·{εδώ ίσως χρειάζεται λίγο στρώσιμο} αλλά κανείς τούς να μην έχει ιδέα ούτε για μηχανισμούς {το σύνολο των μηχανών} [machinery]{N: υπάρχει μονολεκτική μετάφραση αυτής της λέξης;}, ούτε για επιχειρήσεις, ούτε για ορυχεία. Και έτσι καταστρέφουν την όρεξη για δουλειά και την εφευρετικότητα, που στο ξεκίνημα {αρχή} της σύγχρονης βιομηχανίας, δημιούργησε τις μηχανές για τις οποίες αισθανόμαστε τόσο υπερήφανοι .

Αυτό που έκαναν με τα άτομα, ήθελαν επίσης να το κάνουν με τα έθνη. Η ανθρωπότητα ήταν να χωριστεί σε εθνικά εργαστήρια, που το καθένα θα είχε την ειδικότητα του. Η Ρωσία, διδαχθήκαμε, ήταν προορισμένη από τη φύση να παράγει καλαμπόκι· η Αγγλία να γνέθει μπαμπάκι· το Βέλγιο να φτιάχνει υφάσματα, ενώ η Ελβετία να εκπαιδεύει νοσοκόμες και κουβερνάντες. Και μέσα σε κάθε έθνος θα είχαμε επιπλέον ειδίκευση: η Λυών να υφαίνει μετάξι, η Αβέρνη{?} [Auvergne] να φτιάχνει δαντέλα και το Παρίσι φανταζί ενδύματα [article de fantaisie]. Μ' αυτόν τον τρόπο πίστευαν οι οικονομολόγοι ότι θα ανοίγονταν ένα τεράστιο πεδίο για παραγωγή και κατανάλωση· και ότι μια περίοδος απεριόριστου πλούτου για την ανθρωπότητα ήταν κοντά.

Αλλά αυτές οι μεγάλες ελπίδες εξαφανίστηκαν με τον ίδια ρυθμό που εξαπλώθηκε η τεχνική γνώση. Για όσο καιρό η Αγγλία ήταν η μόνη χώρα που ύφαινε βαμβάκι και που επεξεργαζόταν τα μέταλλα σε μεγάλη κλίμακα, όσο το Παρίσι ήταν η μόνη πόλη που έφτιαχνε καλλιτεχνικά αντικείμενα πολυτελείας, κτλ, όλα πήγαιναν καλά: κάποιος μπορούσε να κηρύσσει τον επονομαζόμενο καταμερισμό της εργασίας χωρίς να αντικρούεται [refuted].

Όμως, ιδού ένα νέο ρεύμα ώθησε τα πολιτισμένα έθνη να δοκιμάσουν από μόνα τους όλες τις βιομηχανίες, βρίσκοντας επωφελή την παραγωγή των προϊόντων που μέχρι τώρα εισήγαγαν από άλλες χώρες ή τις αποικίες τους, οι οποίες με τη σειρά τους στοχεύουν στην χειραφέτησή τους {ελευθέρωσή τους} από τη μητρόπολη. Επιστημονικές ανακαλύψεις παγκοσμιοποίησαν τις μεθόδους παραγωγής και πλέον είναι ανώφελο {άχρηστο} να πληρώνεις μια υπέρογκη τιμή στο εξωτερικό για κάτι που θα μπορούσε εύκολα να παραχθεί στον τόπο σου. Δεν δίνει λοιπόν αυτή η βιομηχανική επανάσταση ένα συντριπτικό κτύπημα {κατευθείαν} στη θεωρία του καταμερισμού της εργασίας, η οποία υποτίθεται ότι είχε εδραιωθεί τόσο στέρεα;

Κεφάλαιο 16: Η αποκέντρωση της βιομηχανίας

I

Μετά τους Ναπολεόντειους Πολέμους η Βρετανία είχε σχεδόν πετύχει στο να καταστρέψει τις κύριες βιομηχανίες, οι οποίες είχαν ξεπηδήξει/ αναπτυχθεί στην Γαλλία στο τέλος του προηγούμενου αιώνα. Επίσης έγινε «κυρία» των Θαλασσών και δεν είχε σημαντικούς αντιπάλους. Ανέλαβε την κατάσταση και ήξερε πώς να κάνει υπολογίσιμα τα προνόμια και τα πλεονεκτήματά της. Καθιέρωσε ένα βιομηχανικό μονοπώλιο και , επιβάλλοντας στους γείτονές της τις τιμές της για τα αγαθά που μόνο αυτή μπορούσε να κατασκευάσει, συσσώρευσε πλούτο επί πλούτου.

Αλλά καθώς η αστική επανάσταση του 18^ου αιώνα κατήργησε την δουλεία και δημιούργησε προλεταριάτο στη Γαλλία, η βιομηχανία, παρακωλυμένη για κάποιο διάστημα στην διαδρομή της, επανέκαμψε, και από το δεύτερο μισό του 19^ου αιώνα η Γαλλία σταμάτησε να είναι η υποτελής της Αγγλίας στα βιομηχανικά αγαθά. Σήμερα έχει εξελιχθεί σε ένα έθνος με εξαγωγικό εμπόριο. Πουλάει βιομηχανικά αγαθά αξίας πολύ μεγαλύτερης από εξήντα εκατομμύρια λίρες και τα δύο τρίτα από αυτά τα αγαθά είναι βιομηχανικά προϊόντα. Υπολογίζεται ότι πάνω από τρία εκατομμύρια Γάλλοι δουλεύουν για τις εξαγωγές ή ζουν από το εξωτερικό εμπόριο.

Άρα η Γαλλία δεν είναι πλέον η υποτελής χώρα της Αγγλίας. Με την σειρά της αγωνίστηκε να μονοπωλήσει συγκεκριμένους κλάδους της εξαγωγικής βιομηχανίας, όπως μετάξι και έτοιμα ρούχα, και αποκόμισε τεράστια κέρδη από εκεί. Αλλά είναι πλέον στην κατεύθυνση του να χάσει αυτό το μονοπώλιο για πάντα, όπως η Αγγλία βρίσκεται στην κατεύθυνση του να χάσει το μονοπώλιο των βαμβακερών αγαθών.

Πηγαίνοντας προς τα ανατολικά, η βιομηχανία έφτασε στην Γερμανία. Πριν από τριάντα χρόνια η Γερμανία ήταν υποτελής της Αγγλίας και της Γαλλίας για τα περισσότερα βιομηχανικά εμπορεύματα στους ανώτερους κλάδους της βιομηχανίας. Δεν είναι πια έτσι. Στην πορεία των σαράντα πέντε τελευταίων χρόνων, και ειδικά από τον Γάλλο-Γερμανικό πόλεμο και μετά, η Γερμανία έχει αναδιοργανώσει πλήρως την βιομηχανία της. Τα καινούργια εργοστάσια εφοδιάστηκαν με τα καλύτερα μηχανήματα. Οι τελευταίες δημιουργίες της βιομηχανικής τέχνης στα βαμβακερά αγαθά από το Μάντσεστερ ή στα μεταξωτά από την Λυών κτλ, πραγματοποιούνται τώρα στα σύγχρονα γερμανικά εργοστάσια. Χρειάστηκαν δύο ή τρεις γενιές εργατών, στην Λυών και το Μάντσεστερ, για να κατασκευάσουν τα σύγχρονα μηχανήματα. Αλλά οι Γερμανοί τα υιοθέτησαν στην τέλεια μορφή τους. Τεχνικές σχολές, προσαρμοσμένες στις ανάγκες της βιομηχανίας, προμηθεύουν τα εργοστάσια με ένα στρατό από ευφυείς εργάτες – πρακτικούς μηχανικούς που μπορούν να δουλεύουν με τα χέρια και το μυαλό. Η γερμανική βιομηχανία αρχίζει στο σημείο, που έφτασαν το Μάντσεστερ και η Λυών μόνο μετά από πενήντα χρόνια ψαξίματος στα τυφλά, της εξάσκησης και του πειράματος.

Συνεπάγεται το ότι, καθώς η Γερμανία κατασκευάζει το ίδιο καλά και μόνη της, μειώνει τις εισαγωγές της από την Γαλλία και την Αγγλία χρόνο με το χρόνο. Έγινε ο αντίπαλος στα βιομηχανικά αγαθά στην Ασία και την Αφρική, αλλά και στις αγορές

του ίδιου του Λονδίνου και του Παρισιού. Κοντόφθαλμοι άνθρωποι ίσως να φωνάξουν ενάντια στην συνθήκη της Φρανκφούρτης, μπορεί να εξηγούν τον γερμανικό ανταγωνισμό μόνο σε μικρές διαφορές στις σιδηροδρομικές ταρίφες. Μπορούν να πουν ότι η Γερμανία δουλεύει γι το τίποτα και να καθυστερούν στις μικρές πλευρές των ερωτημάτων και να αρνούνται μεγάλα ιστορικά γεγονότα. Αλλά είναι πλέον σίγουρο ότι οι κύριες βιομηχανίες, αρχικά στα χέρια της Αγγλίας και της Γαλλίας, προόδευσαν ανατολικά, και στην Γερμανία βρήκαν μια χώρα νέα, γεμάτη ενέργεια, κατέχουσα μια ευφυή μέση τάξη, και ανυπόμονη με την σειρά της να πλουτίσει από το εξωτερικό εμπόριο.

Όταν η Γερμανία ελευθερώθηκε από την καθυπόταξή της στην Γαλλία και την Αγγλία, έφτιαξε τον δικό της βαμβακερό ρουχισμό, κατασκεύασε τα δικά της μηχανήματα –για την ακρίβεια κατασκεύασε κάθε είδους εμπορεύματα- οι κύριες βιομηχανίες άρχισαν να ριζώνουν και στην Ρωσία, όπου η ανάπτυξη της βιομηχανίας είναι η εκπληκτικότερη καθώς ξεπήδηξε μόλις πρόσφατα.

Τον καιρό της κατάργησης της δουλείας το 1861, η Ρωσία μετά βίας είχε κάποια εργοστάσια. Όλα όσα αυτά χρειάζονταν –μηχανές, ράγες, ατμομηχανές, πλούσιες ύλες- έρχονταν από την δύση. Είκοσι χρόνια αργότερα κατείχε ήδη 85,000 εργοστάσια, και τα αγαθά από αυτά τα εργοστάσια είχαν τετραπλασιαστεί στην αξία.

Τα παλιά μηχανήματα αντικαταστάθηκαν ολοκληρωτικά, και τώρα όλο το ατσάλι που χρησιμοποιείται στην Ρωσία, τα τρία τέταρτα του σιδήρου, τα δύο τρίτα του άνθρακα, όλες οι ατμομηχανές, τα βαγόνια, οι ράγες και σχεδόν όλα τα ατμόπλοια, φτιάχνονται στην Ρωσία.

Η Ρωσία, προορισμένη –όπως έγραφαν οι οικονομολόγοι- να παραμείνει αγροτική περιοχή, αναπτύχθηκε γρήγορα σε μία βιομηχανική χώρα. Παραγγέλνει ελάχιστα από την Αγγλία και πολύ λίγα από την Γερμανία.

Οι οικονομολόγοι παρουσιάζουν τα τελωνεία/ τους δασμούς ως υπεύθυνα/ υπεύθυνους για αυτά τα γεγονότα (;) , παρ’όλα αυτά τα βαμβακερά που κατασκευάζονται στην Ρωσία πωλούνται στην ίδια τιμή με αυτά από το Λονδίνο. Με το κεφάλαιο να μην γνωρίζει τίποτα για την πατρίδα, Γερμανοί και Άγγλοι καπιταλιστές, συνοδευόμενοι από μηχανικούς και εργοδηγούς των εθνικοτήτων τους, εισήγαγαν στην Ρωσία και την Πολωνία βιομηχανίες, των οποίων η αρτιότητα των αγαθών συναγωνιζόταν με τα καλύτερα της Αγγλίας. Αν τα τελωνεία καταργούνταν αύριο, η βιομηχανία μόνο θα κέρδιζε από αυτό. Όχι πολύ μετά οι Βρετανοί βιομήχανοι έδωσαν άλλο ένα γερό χτύπημα στις εισαγωγές ρουχισμού και μάλλινων από την Δύση. Εγκατέστησαν στην νότια και την μέση Ρωσία κολοσσιαία εργοστάσια μαλλιού, εξοπλισμένα με τα τελειότερα μηχανήματα από το Μπράντφορντ, και ήδη τώρα η Ρωσία μετά βίας εισάγει περισσότερα από κάποια λίγα κομμάτια Αγγλικού ρουχισμού και Γαλλικά μάλλινα προϊόντα ως δείγματα.

Οι κύριες βιομηχανίες όχι μόνο κινήθηκαν ανατολικά, αλλά εξαπλώνονται και στις νότιες χερσονήσους. Η έκθεση του Τορίνο το 1884 έχει είδη δείξει την πρόοδο που έγινε στην Ιταλική βιομηχανική παραγωγή και, ας μην κάνουμε λάθος γι’αυτό, το αμοιβαίο μίσος ανάμεσα στις δύο αστικές τάξεις, της Γαλλικής και της Ιταλικής, δεν κατάγεται παρά από την βιομηχανική τους αντιπαλότητα. Η Ισπανία γίνεται επίσης μία βιομηχανικά χώρα, ενώ στην ανατολή, η Βοημία έχει ξαφνικά εξελιχθεί

σημαντικά, ως ένα νέο βιομηχανικό κέντρο, εφοδιασμένη με τέλεια μηχανήματα και εφαρμόζοντας τις καλύτερες επιστημονικές μεθόδους.

Μπορούμε ακόμα να αναφέρουμε την γρήγορη πρόοδο της Ουγγαρίας, στις κύριες βιομηχανίες, αλλά ας πάρουμε αντί για αυτό την Βραζιλία ως παράδειγμα. Οι οικονομολόγοι καταδίκασαν την Βραζιλία να καλλιεργεί βαμβάκι για πάντα, να το εξάγει σε ακατέργαστο, και να λαμβάνει βαμβακερό ρουχισμό από την Ευρώπη ως αντάλλαγμα. Στην πραγματικότητα, εδώ και σαράντα χρόνια η Βραζιλία είχε μόνο εννιά άθλια μικρά εργοστάσια βαμβακιού με 385 ατράκτους. Σήμερα υπάρχουν 108 βαμβακόμυλοι, που έχουν 715,000 ατράκτους και 26,050 αργαλειούς, που υφαίνουν 234 εκατομμύρια γιάρδες υφασμάτων στην αγορά ετησίως.

Ακόμα και το Μεξικό ετοιμάζεται να κατασκευάσει βαμβακερά ρούχα , αντί να τα εισάγει από την Ευρώπη. Όπως στις Ηνωμένες Πολιτείες έχουν σχεδόν απελευθερωθεί από την Ευρωπαϊκή κηδεμονία, και έχουν αναπτύξει θριαμβευτικά τις βιομηχανικές τους δυνάμεις (ΣτΜ: Δεν λες τίποτα Πέτρο!)

Αλλά ήταν η Ινδία που έδωσε την πιο τρανταχτή απόδειξη ενάντια στην εξειδίκευση των εθνικών βιομηχανιών.

Όλοι ξέρουμε αυτή την θεωρία: τα μεγάλα Ευρωπαϊκά έθνη χρειάζονται αποικίες, γιατί οι αποικίες στέλνουν ακατέργαστες ύλες –ίνες βαμβακιού, ακαθάριστο μαλλί, μπαχαρικά κτλ. στην μητέρα-πατρίδα. Και η μητρόπολις/ μητέρα-πατρίδα, με τον ισχυρισμό ότι θα τους στείλει βιομηχανικά αγαθά, ξεφορτώνεται τις καμένες ουσίες/ απόβλητά της , τα απομεινάρια σιδήρου από τις μηχανές τις και οτιδήποτε δεν της χρειάζεται πια. Τις κοστίζει λίγα, ή τίποτα, και, αν μη τι άλλο, τα αντικείμενα πωλούνται σε υπερβολικές τιμές.

Αυτή ήταν η θεωρία –αυτή ήταν και η πρακτική για πολύ καιρό. Στο Λονδίνο και το Μάντσεστερ περιουσίες φτιάχτηκαν ενώ η Ινδία καταστρεφόταν. Στο ινδικό Μουσείο στο Λονδίνο πρωτάκουστα πλούτη, συγκεντρωμένα στην Καλκούτα και την Βομβάη από Άγγλους εμπόρους, θα εκτεθούν.

Αλλά άλλοι Άγγλοι έμποροι και καπιταλιστές συνέλαβαν την πολύ απλή ιδέα ότι θα ήταν πολύ πιο σοφό να εκμεταλλευτούν τους αυτόχθονες της Ινδίας με το να φτιάχνουν βαμβακερά αγαθά στην ίδια την Ινδία, από το να εισάγουν ετησίως αγαθά αξίας από πεντακόσια ως εξακόσια εκατομμύρια φράνκα.

Αρχικά, μια σειρά πειραμάτων έληξαν με αποτυχία. Ινδοί υφαντές – καλλιτέχνες και ειδικοί στην δική τους τέχνη, δεν μπορούσαν να εξοικειωθούν στην ζωή του εργοστασίου, τα μηχανήματα που στάλθηκαν από το Λίβερπουλ δεν ήταν καλά, το κλίμα έπρεπε να ληφθεί υπ’όψη και οι έμποροι έπρεπε να προσαρμοστούν σε νέες συνθήκες, τώρα πλήρως εμφανείς, πριν η Βρετανική Ινδία μπορέσει να γίνει ο απειλητικός αντίπαλος της μητρόπολης/ μητέρας-πατρίδας που είναι σήμερα.

Τώρα έχει στην διάθεσή της 200 εργοστάσια, τα οποία απασχολούν περίπου 196,400 εργάτες, και περιέχουν 5,231,000 ατράκτους, 48,000 αργαλειούς και 38 μύλους γιούτας (ύφασμα) με 409,000 ατράκτους. Εξάγει ετησίως στην Κίνα, στις Γερμανικές Ινδίες και την Αφρική τα ίδια λευκά βαμβακερά ρούχα, που λέγεται ότι είναι ειδικότητα της Αγγλίας, αξίας σχεδόν οκτώ εκατομμυρίων λιρών. Και καθώς Άγγλοι

εργάτες είναι άνεργοι και σε μεγάλη ανάγκη, Ινδές γυναίκες υφαίνουν με μηχανήματα βαμβάκι για την Άπω ανατολή με αμοιβή έξι πεννών την ημέρα.

Εν συντομία, ευφυείς βιομήχανοι γνωρίζουν καλά ότι δεν είναι μακριά η μέρα που δεν θα ξέρουν τι να κάνουν με τα χέρια των εργοστασίων που αρχικά ύφαιναν βαμβακερό ρουχισμό που εξαγόταν από την Αγγλία. Στο μεταξύ, γίνεται όλο και περισσότερο φανερό ότι η Ινδία θα εισάγει ούτε έναν τόνο σίδερο από την Αγγλία. Οι αρχικές δυσκολίες στην χρήση του κάρβουνου και του σιδήρου έχουν ξεπεραστεί και εργοστάσια, ανταγωνιζόμενα εκείνα στην Αγγλία, έχουν χτιστεί στις ακτές του Ινδικού Ωκεανού.

Αποικίες που ανταγωνίζονται την μητέρα-πατρίδα στην παραγωγή βιομηχανικών αγαθών, αυτός είναι ο παράγοντας που θα ρυθμίσει την οικονομία στον εικοστό αιώνα.

Και γιατί δεν θα έπρεπε η Ινδία να κατασκευάζει βιομηχανικά προϊόντα; Ποιο θα ήταν το εμπόδιο; Το κεφάλαιο; Μα το κεφάλαιο πάει οπουδήποτε υπάρχουν άνθρωποι αρκετά φτωχοί για να τους εκμεταλλευτούν. Η Γνώση; Μα η γνώση δεν αναγνωρίζει εθνικά σύνορα. Η τεχνική ικανότητα του εργάτη; Μα είναι οι ινδοί εργάτες υποδεέστεροι από τα 97,000 αγόρια και κορίτσια, κάτω των 15 ετών, που δουλεύουν τώρα στα Αγγλικά εργοστάσια υφασμάτων;

II

Αφού ρίξαμε μια ματιά στις εθνικές βιομηχανίες θα ήταν πολύ ενδιαφέρων να στραφούμε στις ειδικές βιομηχανίες. Ας πάρουμε, για παράδειγμα, το μετάξι, ένα εξαιρετικά Γαλλικό προϊόν στο πρώτο μισό του 19^ου αιώνα.

Όλοι ξέρουμε ότι η Λυών έγινε το βιομηχανικό κέντρο του μεταξιού.

Αρχικά το ακατέργαστο μετάξι συλλεγόταν στην νότια Γαλλία, μέχρι που σιγά-σιγά το παράγγελναν από την Ιταλία, από την Ισπανία, από την Αυστρία, από τον Καύκασο και από την Ιαπωνία, για την κατασκευή των μεταξωτών προϊόντων. Στο 1875, από πέντε εκατομμύρια κιλά ακατέργαστου μεταξιού, υπήρχαν μόνο τετρακόσιες χιλιάδες κιλά Γαλλικού μεταξιού.

Αλλά αν η Λυών χρησιμοποιούσε εισαγόμενο μετάξι, γιατί να μην έκανε το ίδιο και η Ελβετία, η Γερμανία, η Ρωσία; Η ύφανση μεταξιού πράγματι αναπτύχθηκε στα χωριά γύρω από την Ζυρίχη. Το Bâle έγινε μεγάλο κέντρο του εμπορίου του μεταξιού. Η Καυκάσια διοίκηση μίσθωσε γυναίκες από την Μασσαλία και εργάτες από την Λυών για να διδάξουν στους Γεωργιανούς την τέλεια εκτροφή των μεταξοσκωλήκων και την τέχνη της μετατροπής του μεταξιού σε βιομηχανικά προϊόντα στους Καυκάσιους χωρικούς. Η Αυστρία ακολούθησε. Τότε η Γερμανία, με την βοήθεια Λυωνέζων εργατών, έχτισε μεγάλα εργοστάσια μεταξιού. Στις Ηνωμένες Πολιτείες έκαναν το ίδιο στο Πάτερσον.

Και σήμερα το εμπόριο μεταξιού δεν είναι πια Γαλλικό μονοπώλιο. Μεταξωτά φτιάχνονται στην Γερμανία, την Αυστρία, τις Ηνωμένες Πολιτείες και την Αγγλία. Τον χειμώνα, Καυκάσιοι χωρικοί υφαίνουν μεταξωτά μαντήλια με μισθό που θα σήμαινε πείνα στους υφαντές μεταξιού της Λυών. Η Ιταλία στέλνει μεταξωτά στην

Γαλλία, και η Λυών, που στα 1870-4 εξήγαγε προϊόντα μεταξιού αξίας 460 εκατομμυρίων φράνκων, τώρα εξάγει το μισό αυτής της ποσότητας. Στην πραγματικότητα, δεν είναι μακριά η ώρα που η Λυών θα στέλνει στο εξωτερικό μόνο στην ανώτερη τάξη και μερικούς νεωτερισμούς που θα χρησιμεύσουν ως μοντέλα στους Γερμανούς, στους Ρώσους και στους Ιάπωνες.

Και έτσι είναι σε όλες τις βιομηχανίες. Το Βέλγιο δεν έχει πια το μονοπώλιο των υφασμάτων. Υφάσματα φτιάχνονται στην Γερμανία, στην Ρωσία, στην Αυστρία και στις Ηνωμένες Πολιτείες. Η Ελβετία και η Γαλλική Γιουρα δεν έχουν πλέον το μονοπώλιο ρολογιών: ρολόγια φτιάχνονται παντού. Η Σκοτία δεν διυλίζει πια ζάχαρη για την Ρωσία: η Ρωσική ζάχαρα εισάγεται στην Αγγλία. Η Ιταλία, παρόλο που δεν έχει ούτε κάρβουνο ούτε σίδηρο, κατασκευάζει η ίδια τα τεθωρακισμένα της και τις μηχανές για τα ατμόπλοιά της. Η χημική βιομηχανία δεν είναι πια Αγγλικό μονοπώλιο: το σουλφουρικό οξύ και η σόδα φτιάχνονται ακόμα και στα Ουράλια. Ατμομηχανές, που φτιάχνονται στο Γουίντερθουρ, έχουν κατακτήσει παντού μια πλατιά φήμη και σήμερα η Ελβετία, που δεν έχει ούτε κάρβουνο ούτε σίδηρο –τίποτα εκτός από άριστες τεχνικές σχολές- φτιάχνει μηχανήματα καλύτερα και φθηνότερα από την Αγγλία. Έτσι τελειώνει η Θεωρία της Ανταλλαγής.

Έτσι, η τάση του εμπορίου, όπως και για όλα τα υπόλοιπα, είναι η αποκέντρωση.

Κάθε έθνος βρίσκει ωφέλιμο το να συνδυάσει την γεωργία με την μεγαλύτερη δυνατή ποικιλία εργοστασίων και μηχανουργιών. Η εξειδίκευση* , για την οποία οι οικονομολόγοι μιλούν τόσο έντονα, πλούτισε έναν αριθμό καπιταλιστών αλλά τώρα είναι πια άχρηστη. Αντίθετα, είναι ωφέλιμο για κάθε περιοχή, κάθε έθνος, να καλλιεργεί το δικό του σιτάρι, τα δικά του λαχανικά και να κατασκευάζει όλη την παραγωγή που καταναλώνει στην πατρίδα. Αυτή η ποικιλία είναι η σιγουρότερη εγγύηση της ολοκληρωμένης ανάπτυξης της παραγωγής με αμοιβαία συνεργασία, και τον σκοπό της προόδου, ενώ η εξειδίκευση είναι εμπόδιο στην πρόοδο.

Η γεωργία μπορεί μόνο ακμάσει από κοντά με τα εργοστάσια.. Και μόλις ένα εργοστάσιο εμφανιστεί , μια τεράστια ποικιλία από άλλα εργοστάσια *πρέπει* να ξεφυτρώσουν γύρω από αυτό, έτσι ώστε, αλληλοϋποστηρίζοντας και διεγείροντας/ υποκινώντας το ένα το άλλο με τις εφευρέσεις τους, να αυξήσουν την παραγωγικότητά τους.

III

Είναι πράγματι ανόητο να εξάγεις σιτάρι και να εισάγεις αλεύρι, να εξάγεις μαλλί και να εισάγεις ύφασμα, να εξάγεις σίδερο και να εισάγεις μηχανήματα. Όχι μόνο γιατί η μεταφορά είναι σπατάλη χρόνου και χρημάτων, αλλά γιατί, πάνω από όλα, μια χώρα με υποανάπτυκτη βιομηχανία αναπόφευκτα μένει πίσω από τους καιρούς και στην γεωργία. Επειδή μια χώρα χωρίς μεγάλα εργοστάσια να δώσουν στο ατσάλι την τελική του κατάσταση είναι επίσης πίσω και σε όλες τις άλλες βιομηχανίες. Και εν τέλει, επειδή οι βιομηχανικές και τεχνικές δυνατότητες ενός έθνους παραμένουν υποανάπτυκτες.

Στον κόσμο της παραγωγής όλα είναι συνδεδεμένα στις μέρες μας. Η καλλιέργεια του εδάφους δεν είναι πια δυνατή χωρίς μηχανήματα, χωρίς μεγάλα αρδευτικά έργα, χωρίς σιδηρόδρομους, χωρίς εργοστάσια λιπασμάτων. Και για να προσαρμόσεις αυτά

τα μηχανήματα, τους σιδηρόδρομους, τις μηχανές άρδευσης, κτλ, στις τοπικές καταστάσεις , ένα συγκεκριμένο πνεύμα εφευρετικότητας, μια συγκεκριμένη τεχνική ικανότητα, που μένουν κρυμμένα για όσο καιρό τα τσαπιά και τα υνιά είναι τα μόνα μέσα καλλιέργειας, πρέπει να αναπτυχθούν.

Αν τα χωράφια είναι να καλλιεργηθούν κατάλληλα , και αν είναι να αποδώσουν τις πλούσιες σοδειές που ο άνθρωπος έχει το δικαίωμα να περιμένει, είναι βασικό πολλά εργαστήρια και εργοστάσια να αναπτυχθούν μέσα στα όρια των χωραφιών.

Η ποικιλία επαγγελμάτων και ικανοτήτων που θα ξεπεταχτούν από εκεί και θα συνεργαστούν για ένα κοινό σκοπό: να οι γνήσιες δυνάμεις της προόδου.

Και τώρα ας φανταστούμε τους κατοίκους μιας πόλης ή μιας περιοχής –είτε τεράστιας είτε μικρής- να βαδίζουν για πρώτη φορά στο μονοπάτι της κοινωνικής επανάστασης.

Μερικές φορές μας λένε ότι "τίποτα δεν θα έχει αλλάξει": ότι «τα ορυχεία, τα εργοστάσια κτλ θα απαλλοτριωθούν και θα ανακηρυχθούν εθνική ή κοινοτική ιδιοκτησία, ότι κάθε άνθρωπος θα πάει πίσω στην συνηθισμένη δουλειά του και ότι η ότι η Επανάσταση θα έχει τότε ολοκληρωθεί.»

Αλλά αυτό είναι ένα όνειρο: η Κοινωνική Επανάσταση δεν μπορεί να λάβει χώρα τόσο απλά.

Έχουμε ήδη αναφέρει ότι αν η επανάσταση ξεσπάσει αύριο στο Παρίσι, την Λυών, ή οποιαδήποτε άλλη πόλη –αν οι εργάτες απλώσουν τα χέρια τους στα εργοστάσια, τα σπίτια και τις τράπεζες, η παρούσα παραγωγή θα έχει επαναστατοποιηθεί πλήρως από αυτό το γεγονός.

Το διεθνές εμπόριο θα σταματήσει, οπότε το ίδιο θα κάνει και η εισαγωγή ξένου σιταριού. Η διακίνηση των εμπορευμάτων και των προμηθειών θα παραλύσει. Και τότε η εξεγερμένη πόλη ή περιοχή θα αναγκαστεί να προμηθεύσει την ίδια και να αναδιοργανώσει την παραγωγή. Αν αποτύχει να το κάνει, αυτό συνεπάγεται θάνατο. Αν πετύχει θα επαναστατοποιήσει την οικονομική ζωή της χώρας.

Με την ποσότητα εισαγόμενων εμπορευμάτων να έχει μειωθεί, την παραγωγή να έχει αυξηθεί, με ένα εκατομμύριο Παριζιάνους που δουλεύουν για τις εξαγωγές να έχουν μείνει χωρίς δουλειά, ένα μεγάλο αριθμό εισαγόμενων πραγμάτων κάθε μέρα από μακρινές ή γειτονικές χώρες να μην φτάνουν στον προορισμό τους, με την βιομηχανία της αφθονίας/ πολυτελείας να έχει σταματήσει, τι θα τρώνε οι κάτοικοι έξι μήνες μετά την επανάσταση;

Πιστεύουμε ότι όταν οι αποθήκες θα είναι άδειες, οι μάζες θα προσπαθήσουν να κερδίσουν την τροφή τους από τον γη. Θα αναγκαστούν να καλλιεργήσουν σιτάρι, να συνδυάσουν την γεωργική παραγωγή με την βιομηχανική παραγωγή στο Παρίσι και τις γύρω περιοχές. Θα πρέπει να εγκαταλείψουν τις κοσμητικές δουλειές και να λάβουν υπόψη τους την πιο επείγουσα ανάγκη –το ψωμί.

Οι πολίτες θα αναγκαστούν να γίνουν γεωργοί. Όχι με τον ίδιο τρόπο με τους χωρικούς που λιώνουν οργώνοντας για ένα μισθό που μετά βίας θα τους εφοδιάσει με

επαρκές φαγητό για τη χρονιά, αλλά ακολουθώντας τις αρχές της εντατικής καλλιέργειας, της κηπουρικής&, εφαρμοσμένη σε μεγάλη κλίμακα με μέσα τα καλύτερα μηχανήματα που ο άνθρωπος έχει ή μπορεί να εφεύρει. Θα οργώσουν την γη –όχι όπως ---« la bête de somme du Cantal/ like the country beast of burden» (ΣτΜ: πραγματικά δεν μπόρεσα να μεταφράσω αυτό το σημείο, το παραθέτω στα Αγγλικά και τα Γαλλικά.)---, ένας Παριζιάνος χρυσοχόος θα διαφωνούσε με κάτι τέτοιο. Θα αναδιοργανώσουν την καλλιέργεια, όχι σε δέκα χρόνια, αλλά αμέσως, κατά την διάρκεια των αγώνων της επανάστασης, από τον φόβο της συντριβής από τον εχθρό.

Η γεωργία θα πρέπει να συνεχιστεί από έξυπνα όντα, επωφελούμενα από τις γνώσεις τους, που θα οργανώνονται σε εύθυμες ομάδες για ευχάριστη δουλειά, όπως οι άνθρωποι που, έναν αιώνα πριν, δούλεψαν στο "Champ de Mars" (αγρός του Μαρτίου) για την γιορτή της Ομοσπονδίας –μια απολαυστική εργασία, όταν δεν φτάνει στην υπερβολή, όταν οργανώνεται επιστημονικά, όταν ο άνθρωπος εφευρίσκει και βελτιώνει τα εργαλεία του και είναι συνειδητά ένα χρήσιμο μέλος της κοινότητας.

Φυσικά, δεν θα καλλιεργούν μόνο, θα παράγουν επίσης αυτά τα πράγματα το οποία αρχικά συνήθιζαν να παραγγέλνουν από ξένα μέρη. Κι ας μην ξεχνάμε ότι για τους κάτοικους μιας επαναστατημένης περιοχής, τα «ξένα μέρη» μπορεί να περιλαμβάνουν και περιοχές που δεν έχουν ακόμα ενσωματωθεί στο επαναστατικό κίνημα. Κατά την διάρκεια των επαναστάσεων του 1793 και του 1871, το Παρίσι αναγκάστηκε να νιώσει ότι το «εξωτερικό» σήμαινε ακόμα και την περιοχή της χώρας που ήταν πολύ κοντά στις πύλες του. Ο κερδοσκόπος του σιταριού στην Troyes πείνασε τους sans culottes του Παρισιού περισσότερο από ότι οι Γερμανικές στρατιές που έφεραν οι συνωμότες των Βερσαλλιών στο Γαλλικό έδαφος. Η επαναστατημένη πόλη θα αναγκαστεί να κάνει το ίδιο χωρίς «ξένους», και γιατί όχι; Η Γαλλία εφηύρε την ζάχαρη από τα ζαχαρότευτλα όταν το ζαχαροκάλαμο άρχισε να σπανίζει κατά την διάρκεια του ηπειρωτικού αποκλεισμού. Οι Παριζιάνοι ανακάλυψαν το νίτρο (ΣτΜ:νιτρικό άλας του καλίου) στα κελάρια τους όταν δεν το λάμβαναν πλέον από έξω. Θα είμαστε κατώτεροι των παππούδων μας, που με δυσκολία ψιθύρισαν τις πρώτες λέξεις της επιστήμης;

Μια επανάσταση είναι κάτι παραπάνω από την καταστροφή ενός πολιτικού συστήματος. Συνεπάγεται το ξύπνημα της ανθρώπινης ευφυΐας, την αύξηση του εφευρετικού πνεύματος κατά δέκα, εκατό φορές. Είναι η αυγή μιας νέας επιστήμης – της επιστήμης ανθρώπων όπως ο Λαπλάς, ο Λαμάρκ, ο Λαβουαζιέ. Είναι μια επανάσταση στο νου των ανθρώπων, περισσότερο από ότι στους θεσμούς τους.

Και οι οικονομολόγοι μας λένε να επιστρέψουμε στα εργαστήριά μας, σαν το να περνάς μια επανάσταση να ήταν σαν να πηγαίνεις σπίτι μετά από έναν περίπατο στο δάσος του Έπινγκ.

Κατ'αρχήν, και μόνο το γεγονός ότι θα έχουμε αγγίξει την αστική ιδιοκτησία, συνεπάγεται την αναγκαιότητα του να αναδιοργανώσουμε εντελώς την όλη οικονομική ζωή στα εργαστήρια, στα λιμάνια, και στα εργοστάσια.

Και η επανάσταση δεν θα αποτύχει στο να δράσει προς αυτή την κατεύθυνση. Αν το Παρίσι, κατά την διάρκεια της κοινωνική επανάστασης, ξεκοπεί από τον κόσμο για ένα ή δύο χρόνια από τους υποστηρικτές της αστικής κυριαρχίας, οι εκατομμύρια

σκεπτόμενοί της, όχι ακόμα απογοητευμένοι από την ζωή του εργοστασίου, –αυτή η πόλη των μικρών επαγγελμάτων/ συντεχνιών που διεγείρει το εφευρετικό πνεύμα-, θα δείξουν στον κόσμο τι μπορεί να κατορθώσει το μυαλό του ανθρώπου χωρίς να ζητήσει βοήθεια από τίποτα, εκτός από την κινητική δύναμη του ήλιου που δίνει φως, την ενέργεια του αέρα που φυσάει μακριά τις ακαθαρσίες, και την σιωπηλές ζωικές δυνάμεις που δουλεύουν μέσα στην γη που πάνω της περπατάμε. Θα δούμε τότε τι μπορεί μια ποικιλία επαγγελμάτων, αμοιβαία συνεργαζόμενων σε ένα σημείο της υδρογείου και ζωογονημένη από την κοινωνική επανάσταση, να κάνει για την τροφή, τον ρουχισμό, την στέγαση, και την προμήθεια με κάθε είδους πολυτέλειες σε εκατομμύρια ευφυών ανθρώπων.

Δεν χρειάζεται να γράψουμε κάτι το φανταστικό για να το αποδείξουμε.

Αυτό για το οποίο είμαστε σίγουροι, αυτό που έχει ήδη δοκιμαστεί πειραματικά και αναγνωριστεί ως πρακτικό, θα ήταν αρκετό για να φέρει αποτέλεσμα, αν η προσπάθεια γονιμοποιηθεί, ζωογονηθεί από την τολμηρή έμπνευση της Επανάστασης και την αυθόρμητη ορμή των μαζών.

Κεφάλαιο 17: Αγροκαλλιέργεια

I

Η Πολιτική Οικονομία συχνά έχει κατηγορηθεί πως εξάγει όλα τα συμπεράσματά της βασιζόμενη σε μιας σαφώς λανθασμένη αρχή, που ορίζει πως το μόνο κίνητρο ικανό να οδηγήσει τον άνθρωπο στην μεγιστοποίηση της παραγωγικής του δύναμης είναι το προσωπικό συμφέρον υπό την στενότερη δυνατή έννοια αυτού.

Αυτή η μομφή είναι απολύτως σωστή. Τόσο σωστή ώστε οι εποχές των μεγάλων βιομηχανικών ανακαλύψεων και της πραγματικής προόδου της βιομηχανίας να είναι ακριβώς εκείνες όπου η ευημερία όλων ήταν το ζητούμενο και όπου το προσωπικό κέρδος ήταν αυτό που περνούσε λιγότερο από το μυαλό των ανθρώπων. Οι μεγάλοι ερευνητές και οι μεγάλοι εφευρέτες στόχευαν, χωρίς αμφιβολία, στην απελευθέρωση της ανθρωπότητας. Και αν οι οποιοιδήποτε Βατ [Watt], Στέφενσον [Stephenson], Τζακάρντ?? [Jacquard] κ.λπ., μπορούσαν να μαντέψουν τι δυστυχία θα επέφεραν οι ξάγρυπνες νύχτες τους στους εργάτες, το πιθανότερο είναι να είχαν κάψει τα σχέδια τους και να είχαν καταστρέψει τις μακέτες τους.

Υπάρχει ακόμα μια αρχή από την οποία διαχέεται η Πολιτική Οικονομία η οποία είναι εξίσου εσφαλμένη. Πρόκειται για την ντε φάκτο παραδοχή, έμφυτη σε όλους τους οικονομολόγους, πως αν και συχνά παρατηρείται να υπάρχει υπερπαραγωγή σε μερικούς τομείς της βιομηχανίας, μια κοινωνία δεν θα κατέχει ποτέ επαρκή προϊόντα ώστε να εξασφαλίσει τις ανάγκες όλων των μελών της, και, ως εκ τούτου δεν θα έρθει ποτέ η μέρα που κανείς δεν θα εξαναγκάζεται να πουλήσει τον κάματό του με αντάλλαγμα ένα μισθό. Αυτή η ντε φάκτο παραδοχή βρίσκεται στη βάση όλων των θεωριών και των αποκαλούμενων "νόμων" που μας διδάσκουν οι οικονομολόγοι.

Κι όμως είναι σίγουρο πως τη μέρα που κάθε πολιτισμένη συλλογικότητα ατόμων αναρωτηθεί, ποιες είναι οι ανάγκες όλων μας, και πώς μπορούμε να καλύψουμε αυτές τις ανάγκες, θα ανακαλύψει πως τόσο στη βιομηχανία όσο και στην αγροκαλλιέργεια, κατέχει ήδη τα μέσα για να υπερκαλύψει όλες τις ανάγκες, υπό την προϋπόθεση ότι γνωρίζει τον τρόπο με τον οποίο θα χρησιμοποιήσει αυτά τα μέσα για

να ικανοποιήσει τις πραγματικές της ανάγκες.

Το ότι αυτό αληθεύει κανείς δεν μπορεί να το αμφισβητήσει. Πράγματι, αρκεί να μελετήσει κανείς τη διαδικασία που χρησιμοποιείται αυτή τη στιγμή, για την εξόρυξη γαιάνθρακα και μεταλλευμάτων, για την δημιουργία ατσαλιού και την χρήση του, για την παραγωγή όλων εκείνων που χρειάζονται για την ένδυση, κλπ, στις μεγάλες βιομηχανικές επιχειρήσεις, για να κατανοήσει πλήρως πως μπορούμε να ήδη να τετραπλασιάσουμε την παραγωγή μας και ταυτόχρονα να εξοικονομήσουμε κόπο.

Ας πάμε όμως και ένα βήμα παρακάτω. Διατρανώνουμε πως και οι αγροκαλλιέργειες είναι στην ίδια ακριβώς θέση. Ο εργάτης, όπως και ο βιομήχανος, κατέχει ήδη τα μέσα για να αυξήσει την παραγωγικότητα του, όχι μόνο τέσσερις αλλά δέκα φορές, και θα το κάνει πράξη όταν νιώσει την ανάγκη για κάτι τέτοιο, όταν μια σοσιαλιστική οργάνωση αντικαταστήσει την τωρινή καπιταλιστική.

Κάθε φορά που αναφέρεται κάτι για τη γεωργία, οι άνθρωποι φαντάζονται έναν χωρικό να σκύβει πάνω από το άροτρο, να σκορπίζει στο έδαφος άτακτα μερικούς σπόρους καλαμποκιού και να περιμένει με αγωνία τι θα αποκομίσει από μια καλή ή μια κακή σοδειά. Ή μια οικογένεια να εργάζεται από το πρωί μέχρι το βράδυ και το μόνο που αποκομίζει από αυτό να είναι ένα σκληρό κρεβάτι, ένα ξερό κομμάτι ψωμί και ένα κακής ποιότητας πιοτό. Με λίγα λόγια, φαντάζονται την εικόνα του "άγριου ζώου" της La Bruyère.

Και για αυτούς τους ανθρώπους, που βασανίζονται κατ' αυτόν τον τρόπο, η μέγιστη ανακούφιση που μπορεί να παρέχει η κοινωνία είναι μια μείωση της φορολογίας και του ενοικίου του. Όμως δεν τολμούν να φανταστούν έναν καλλιεργητή να στέκεται όρθιος, να απολαμβάνει ανέσεις και να παράγει με λίγες μόνο ώρες καθημερινής εργασίας αρκετό φαγητό ώστε να θρέψει όχι μόνο την οικογένεια του αλλά και τουλάχιστον εκατό επιπλέον ανθρώπους. Ακόμα και στα πιο τρελλά τους όνειρα για το μέλλον, οι Σοσιαλιστές δεν σκέφτονται τίποτα παραπάνω από τις εκτεταμένες Αμερικανικές καλλιέργειες, οι οποίες μάλιστα δεν αποτελούν τίποτα παραπάνω από τη νηπιακή εποχή της σύγχρονης αγροκαλλιέργειας.

Οι καινοτομίες που εκμεταλλεύεται ο καλλιεργητής σήμερα είναι πολύ πιο εκτεταμένες -- η αντίληψη του κινείται σε πολύ μεγαλύτερη κλίμακα. Απαιτείται ένα μόνο μέρος από ένα στρέμμα για να παράγει τα επαρκή για μια ολόκληρη οικογένεια λαχανικά. Για να θρέψει είκοσι πέντε μεγάλα ζώα δεν χρειάζεται παραπάνω απ' ό,τι χρειαζόταν μέχρι πρότινος για να θρέψει ένα. Ο στόχος του είναι να είναι σε θέση να φτιάξει το δικό του χώμα, να αγνοήσει τις εποχές και το κλίμα, να θερμάνει τόσο τον αέρα όσο και το έδαφος γύρω από το νεαρό φυτό. Να παράγει, με μία λέξη, σε ένα στρέμμα ό,τι παρήγαγε παλιότερα σε πενήντα και να το πετύχει αυτό χωρίς να κουραστεί παραπάνω -- μειώνοντας ουσιαστικά κατά πολύ τον μέχρι πρότινος απαιτούμενο μόχθο. Γνωρίζει πως είναι σε θέση να θρέψει τον κάθε ένα αφιερώνοντας στο χωράφι όσο χρόνο μπορεί ο καθένας να αφιερώσει με χαρά και ευχαρίστηση.

Αυτή είναι η *τωρινή* τάση στην αγροκαλλιέργεια.

Καθώς άνθρωποι των επιστημών, οδηγούμενοι από τον Liebig, τον εμπνευστή της χημικής θεωρίας της αγροκαλλιέργειας πολλές φορές παρασύρονταν σε σφάλματα από την αγάπη τους για απλές θεωρίες, αγράμματοι καλλιεργητές άνοιγαν καινούργιους δρόμους προς την ευημερία. Περιβολάρηδες από το Παρίσι, την Τρουά [Troyes], τη Ρουέν [Rouen], Σκωτσέζοι και Άγγλοι κηπουροί, Φλαμανδοί αγρότες, ακτήμονες του Τζέρσεϋ [Jersey] και του Γκέρνσεϋ [Guernsey] καθώς και αγρότες από τη Σικελία άνοιξαν νέους ορίζοντες τόσο ευρείς ώστε ο ανθρώπινος νους διστάζει να τους συλλάβει. Τη στιγμή που μέχρι προσφάτως μια οικογένεια χωρικών χρειαζόταν τουλάχιστον ένα χωράφι εβδομήντα - ογδόντα στρεμμάτων για να επιβιώσει -- και όλοι γνωρίζουμε με πόσο λίγα μπορούν να επιβιώσουν οι χωρικοί αυτοί -- δεν είναι δυνατόν πλέον να υπολογίσουμε την ελάχιστη δυνατή περιοχή πάνω στην οποία

μπορούν να καλλιεργηθούν όλα όσα είναι απαραίτητα για μια οικογένεια, συμπεριλαμβανομένων και αρκετών ειδών πολυτελείας, αν το έδαφος δουλευτεί με τις μεθόδους της εντατικής καλλιέργειας.

Δέκα χρόνια νωρίτερα είχε ήδη επιβεβαιωθεί πως ένας πληθυσμός τριάντα εκατομμυρίων ανθρώπων μπορούσε να ζήσει πολύ άνετα, χωρίς να εισάγει τίποτα απολύτως, βασιζόμενος σε αυτά που παρήγαγε η Μεγάλη Βρετανία. Τώρα όμως, τη στιγμή που παρατηρούμε την πρόοδο που έλαβε χώρα προσφάτως στην Γαλλία και στην Αγγλία, τη στιγμή που μπορούμε να ατενίσουμε τους νέους ορίζοντες που ανοίγονται μπροστά μας, μπορούμε με βεβαιότητα να πούμε πως αν η γη συνεχίσει να καλλιεργείται *όπως καλλιεργείται σε τόσα μέρη, ακόμα και με φτωχό υπέδαφος,* το ενδεχόμενο πενήντα ή εξήντα εκατομμύρια άνθρωποι να κατοικούν σε μια περιοχή σαν τη Μεγάλη Βρετανία δεν είναι παρά ένα ασθενικό ποσοστό σε σχέση με τις πραγματικές δυνατότητες που μας παρέχει αυτή η καλλιέργεια του εδάφους.

Σε κάθε περίπτωση (όπως πρόκειται να αποδείξουμε σε λίγο) μπορούμε να θεωρήσουμε σαν *απολύτως αποδεδειγμένο γεγονός* ότι αν αύριο το Παρίσι και τα δύο διαμερίσματα της Seine και της Seine-et-Oise οργανώνονταν σαν μια Αναρχική κομμούνα, στην οποία όλοι δούλευαν με τα χέρια τους, ακόμα και αν ολόκληρο το σύμπαν αρνούταν να τους παρέχει έστω και ένα δεμάτι από σιτάρι, έστω και ένα βοοειδές, έστω και ένα καλάθι με φρούτα, ακόμα και αν τους άφηναν μόνο την περιοχή των δύο τμημάτων, ακόμα και τότε θα ήταν σε θέση όχι μόνο να παράγουν το καλαμπόκι, το κρέας και τα λαχανικά που απαιτούνται για την διαβίωση τους, αλλά και είδη πολυτελείας σε επαρκείς για όλους ποσότητες.

Και, επιπροσθέτως, επιβεβαιώνουμε ότι το συνολικό κόστος σε μόχθο για όλα αυτά θα ήταν πολύ *μικρότερο* από αυτό που ξοδεύεται τώρα για να τραφούν αυτοί οι άνθρωποι με καλαμπόκι από την Auvergne και τη Ρωσία, με λαχανικά που παράγονται οπουδήποτε με τη χρήση της εντατικής καλλιέργειας και με φρούτα που φυτρώνουν στον Νότο.

Είναι προφανές πως σε καμία περίπτωση δεν επιθυμούμε να σταματήσει ολόκληρη η διαδικασία της συναλλαγής, ούτε και απαιτούμε κάθε περιοχή να μοχθεί για να παράγει με λίγο ή πολύ τεχνητούς τρόπους ό,τι φυτρώνει μόνο σε άλλα κλίματα. Επιθυμούμε όμως να στρέψουμε την προσοχή όλων στο γεγονός ότι η θεωρία της συναλλαγής, με τον τρόπο που την καταλαβαίνουμε σήμερα, υλοποιείται σε υπερβολικό βαθμό -- πως η συναλλαγή αυτή συχνά αποδεικνύεται αχρείαστη και ακόμα και επιβλαβής. Επιβεβαιώνουμε επιπλέον, πως οι άνθρωποι δεν είχαν ποτέ μια πλήρη αντίληψη όσον αφορά τον τεράστιο μόχθο των οινοκαλλιεργητών του Νότου, ούτε αυτόν των Ρώσων και των Ούγγρων καλλιεργητών καλαμποκιού, ένας μόχθος που θα μπορούσε να μειωθεί σημαντικά αν υιοθετούσαν την εντατική καλλιέργεια, αντί για το παρόν σύστημα εκτεταμένης αγροκαλλιέργειας.

II

Θα ήταν αδύνατο να αναφέρουμε εδώ το πλήθος των γεγονότων στα οποία βασίζουμε τους ισχυρισμούς μας. Είμαστε άρα υποχρεωμένοι να παραπέμψουμε τους αναγνώστες μας που θέλουν επί πλέον πληροφορίες σε ένα άλλο βιβλίο, το "Αγροί, Εργοστάσια και Εργαστήρια". Πριν απ' όλα, προσκαλούμε ένθερμα εκείνους που ενδιαφέρονται για αυτό το ζήτημα να διαβάσουν μερικές εξαιρετικές εργασίες που δημοσιεύτηκαν στη Γαλλία και αλλού, έναν κατάλογο των οποίων παραθέτουμε στο τέλος αυτού του βιβλίου [1]. Όσο για τους κατοίκους των μεγάλων πόλεων, που δεν έχουν - μέχρι σήμερα - πραγματικά ιδέα για το τι μπορεί να είναι η γεωργία, τους συμβουλεύουμε να ερευνήσουν τα κοντινά τους περιβόλια και να μελετήσουν την καλλιέργεια. Δεν χρειάζονται τίποτα άλλο από το να παρατηρούν και να ρωτούν τους περιβολάρηδες, και ένας νέος κόσμος θα ανοίξει μπροστά τους. Θα είναι έτσι σε θέση να δουν τι μπορεί να είναι η Ευρωπαϊκή γεωργία στον εικοστό αιώνα• και θα καταλάβουν με τι δύναμη θα οπλιστεί η κοινωνική επανάσταση όταν γνωρίζουμε το μυστικό της λήψης όλων όσων χρειαζόμαστε από το

έδαφος.

Λίγα γεγονότα θα αρκέσουν για να δείξουμε ότι οι ισχυρισμοί μας δεν είναι σε καμία περίπτωση υπερβολικοί. Θέλουμε μόνο να προηγηθούν αυτών μερικές γενικές παρατηρήσεις.

Γνωρίζουμε σε τι άθλια κατάσταση βρίσκεται η Ευρωπαϊκή γεωργία. Αν ο καλλιεργητής δεν λεηλατείται από το γαιοκτήμονα, ληστεύεται από το Κράτος. Αν το Κράτος τον φορολογεί συγκρατημένα, ο τοκογλύφος τον υποδουλώνει μέσω συναλλαγματικών, και σύντομα τον μετατρέπει σε απλό κολίγο μιας γης που στην πραγματικότητα ανήκει σε μια οικονομική επιχείρηση. Ο ιδιοκτήτης, το Κράτος, και ο τραπεζίτης λεηλατούν έτσι τον καλλιεργητή μέσω του ενοικίου, των φόρων, και του τόκου. Το ποσό ποικίλλει από χώρα σε χώρα, αλλά δεν πέφτει ποτέ κάτω από το τέταρτο, πολύ συχνά δε, το μισό της ακατέργαστης παραγωγής. Στη Γαλλία, αρκετά πρόσφατα, οι γεωργοί πλήρωσαν στο Κράτος το 44 τοις εκατό της μικτής παραγωγής.

Επιπλέον, το μερίδιο του ιδιοκτήτη και του Κράτους διαρκώς αυξάνεται. Μόλις ο καλλιεργητής αποκτήσει πιο πλούσιες σοδειές από τα θαύματα της εργασίας, των εφευρέσεων, ή πρωτοβουλιών, ο οφειλόμενος φόρος στο γαιοκτήμονα, το Κράτος, και τον τραπεζίτη θα αυξηθεί ανάλογα. Αν διπλασιάσει τον αριθμό των λίτρων που θερίζει ανά στρέμμα, το ενοίκιο θα διπλασιαστεί *επομένως* και οι φόροι, και το Κράτος θα φροντίσει να τα αυξήσει ακόμα περισσότερο εάν οι τιμές ανεβούν. Και ούτω καθ' εξής. Με δυο λόγια, παντού ο καλλιεργητής της γης δουλεύει δώδεκα με δέκα έξι ώρες την ημέρα• αυτοί οι τρεις γύπες του παίρνουν κάθε τι που θα μπορούσε να βάλει στην άκρη• τον ληστεύουν παντού από οτιδήποτε θα του επέτρεπε να βελτιώσει την καλλιέργειά του. Να γιατί η γεωργία προοδεύει τόσο αργά.

Ο καλλιεργητής μόνο περιστασιακά μπορεί να σημειώσει κάποια πρόοδο, σε ορισμένες εξαιρετικές περιοχές, κάτω από αρκετά εξαιρετικές περιστάσεις, που ακολουθούν μια φιλονικία μεταξύ των τριών βαμπίρ. Και ακόμη δεν έχουμε πει τίποτα για το φόρο που ο κάθε καλλιεργητής πληρώνει στον βιομήχανο. Κάθε μηχανή, κάθε φτυάρι, κάθε βαρέλι χημικού λιπάσματος, πωλείται σ' αυτόν τρεις ή τέσσερις φορές πάνω απ' το πραγματικό κόστος. Και να μη ξεχάσουμε το μεσάζοντα, που εισπράττει τη μερίδα του λέοντος των προϊόντων της γης. Να γιατί, κατά τη διάρκεια αυτού του αιώνα των εφευρέσεων και της προόδου, η γεωργία έχει βελτιωθεί μόνο περιστασιακά σε πολύ περιορισμένες περιοχές. Ευτυχώς έχουν υπάρξει πάντα μικρές οάσεις, που παραμελούνται για κάποιο χρόνο από τους γύπες• και εκεί μαθαίνουμε τι μπορεί να παράγει για την ανθρωπότητα η εντατική γεωργία. Ας αναφέρουμε μερικά παραδείγματα:

Στα Αμερικανικά λιβάδια (τα οποία, ωστόσο, παράγουν πενιχρές συγκομιδές σταριού, από 50 έως 120 λίτρα ανά στρέμμα, και ακόμη και αυτά συχνά καταστρέφονται από περιοδικές ξηρασίες), 500 άτομα, εργαζόμενα μόνο κατά τη διάρκεια οκτώ μηνών, παράγουν την ετήσια τροφή 50.000 ανθρώπων. Με όλες τις βελτιώσεις των τελευταίων χρόνων, η ετήσια εργασία ενός ανθρώπου (300 μέρες) παράγει την ετήσια τροφή 250 ατόμων, μεταφερόμενη ως αλεύρι στο Σικάγο. Εδώ το αποτέλεσμα επιτυγχάνεται με μεγάλη οικονομία στη χειρωνακτική εργασία: σε εκείνες τις απέραντες πεδιάδες, που το μάτι δεν περικλείει, το όργωμα, η συγκομιδή, το αλώνισμα, οργανώνονται με σχεδόν στρατιωτικό τρόπο. Κανένα άχρηστο μπρος πίσω, καθόλου χάσιμο χρόνου - όλα γίνονται με ακρίβεια παρέλασης.

Αυτή είναι η μεγάλης κλίμακας γεωργία - εκτεταμένη γεωργία, η οποία παίρνει το έδαφος από τη φύση χωρίς να επιδιώκει τη βελτίωσή του. Όταν η απόδοση της γης πάσχει, την εγκαταλείπουν• ψάχνουν αλλού για ένα παρθένο έδαφος, για να εξαντληθεί κι αυτό με τη σειρά του. Αλλά υπάρχει επίσης η εντατική γεωργία, η οποία ήδη "δουλεύεται", και θα συνεχίσει όλο και περισσότερο, από μηχανήματα. Ο στόχος της είναι να καλλιεργήσει καλά ένα περιορισμένο κομμάτι, να λιπάνει, να βελτιώσει, να

συγκεντρώσει την εργασία, και να πετύχει τη μεγαλύτερη δυνατή σοδειά. Αυτό το είδος καλλιέργειας διαδίδεται κάθε χρόνο, και ενώ οι καλλιεργητές στο νότο της Γαλλίας και στις εύφορες πεδιάδες της Δυτικής Αμερικής είναι ικανοποιημένοι με μια μέση σοδειά 90 με 120 λίτρων ανά στρέμμα με την εκτεταμένη καλλιέργεια, στη βόρεια Γαλλία θερίζουν συνήθως 300 ακόμη και 400, και μερικές φορές 500 λίτρα ανά στρέμμα. Η ετήσια κατανάλωση ενός ατόμου έτσι, λαμβάνεται από λιγότερο από ένα στρέμμα.

Και όσο πιο εντατική είναι η καλλιέργεια τόσο λιγότερη εργασία χρησιμοποιείται για να παραχθεί ένα λίτρο σταριού. Τα μηχανήματα αντικαθιστούν το άτομο στην προκαταρκτική εργασία και στις βελτιώσεις που απαιτούνται από τη γη - όπως η αποξήρανση, το καθάρισμα απ' τις πέτρες - που θα διπλασιάσουν τις σοδειές στο μέλλον, μια για πάντα. Κάποιες φορές και μόνο το να κρατάς το έδαφος ελεύθερο από ζιζάνια χωρίς λίπανση, επιτρέπει σε ένα μέτριο έδαφος να παράγει εξαιρετικές σοδειές από χρόνο σε χρόνο. Έχει εφαρμοστεί για είκοσι διαδοχικά χρόνια στο Ρόθαμστεντ [Rothamstead], κοντά στο Λονδίνο.

Ας μη γράψουμε ένα ιδανικό γεωργικό αποτέλεσμα, αλλά ας ικανοποιηθούμε με μια συγκομιδή 350 λίτρων ανά στρέμμα. Αυτό δεν χρειάζεται κανένα εξαιρετικό έδαφος, αλλά κυρίως μια ορθολογική καλλιέργεια• και ας δούμε τι σημαίνει αυτό:

Τα 3.600.000 άτομα που κατοικούν στα δύο διαμερίσματα του Seine και Seine-et-Oise καταναλώνουν κάθε χρόνο για τα τρόφιμά τους λίγο λιγότερο από 700 εκατομμύρια λίτρα δημητριακών, κυρίως σιτάρι• και στην υπόθεσή μας, για να πετύχουν αυτή τη σοδειά, θα έπρεπε να καλλιεργήσουν 2.000.000 στρέμματα από τα 6.100.000 που κατέχουν. Είναι φανερό ότι δεν θα τα καλλιεργούσαν με τη τσάπα. Αυτό θα χρειαζόταν πάρα πολύ χρόνο - 24 εργάσιμες ημέρες των 5 ωρών ανά στρέμμα. Θα ήταν προτιμότερο να βελτιώσουν το έδαφος μια και καλή - να αποξηράνουν ότι πρέπει να αποξηρανθεί, να ισοπεδώσουν ότι χρειάζεται ισοπέδωση, να καθαρίσουν το έδαφος από τις πέτρες, θα ήταν ακόμη απαραίτητο να ξοδευτούν 5 εκατομμύρια μέρες των 5 ωρών σε αυτήν την προπαρασκευαστική εργασία - ένας μέσος όρος 2,5 εργάσιμων ημερών για κάθε στρέμμα.

Κατόπιν θα όργωναν με τον ατμοσκαφέα, κάτι το οποίο θα έπαιρνε τα 2/5 μιας μέρας ανά στρέμμα, και θα έδιναν άλλα 2/5 μιας μέρας για να δουλέψουν το διπλό όργωμα. Οι σπόροι θα ταξινομούνταν από τον ατμό αντί της τύχης, και θα σπέρνονταν προσεκτικά στις σειρές αντί να ρίχνονται στους τέσσερις ανέμους. Τώρα όλη αυτή η δουλειά δεν θα έπαιρνε 2,5 ημέρες των 5 ωρών ανά στρέμμα αν η εργασία γινόταν υπό καλές συνθήκες. Αλλά αν 10 εκατομμύρια εργάσιμες ημέρες δίνονταν σε καλή καλλιέργεια κατά τη διάρκεια 3 ή 4 χρόνων, το αποτέλεσμα θα ήταν αργότερα σοδειές 350 με 450 λίτρων ανά στρέμμα δουλεύοντας μόνο τον μισό χρόνο.

Δεκαπέντε εκατομμύρια εργάσιμες μέρες θα έχουν ξοδευτεί έτσι για να δώσουν ψωμί σε έναν πληθυσμό 3.600.000 κατοίκων. Και η δουλειά θα ήταν τέτοια που ο καθένας να μπορεί να την κάνει χωρίς να έχει σιδερένιους μυς, ή χωρίς να έχει δουλέψει τη γη νωρίτερα. Η πρωτοβουλία και η γενική διανομή της δουλειάς θα ερχόταν από εκείνους που ξέρουν το έδαφος. Όσον αφορά την ίδια την εργασία, δεν υπάρχει κανένας κάτοικος πόλης και των δύο φύλων τόσο εξασθενημένος ώστε να είναι ανίκανος να ελέγχει τις μηχανές και να συμβάλει το μερίδιό του στην αγροτική εργασία μετά από μαθητεία λίγων ωρών.

Λοιπόν, όταν συνειδητοποιήσουμε ότι στο σημερινό χάος υπάρχουν, σε μια πόλη όπως το Παρίσι, χωρίς να υπολογίζουμε τους άνεργους της ανώτερης τάξης, περίπου 100.000 άτομα χωρίς δουλειά στις

διάφορες επιχειρήσεις τους, βλέπουμε ότι η δύναμη που χάνεται στην σημερινή οργάνωσή μας θα αρκούσε από μόνη της να δώσει, με μια ορθολογική καλλιέργεια, το απαραίτητο ψωμί στα τρία ή τέσσερα εκατομμύρια κατοίκους των δύο διαμερισμάτων.

Επαναλαμβάνουμε, αυτό δεν είναι κανένα υπερβολικό όνειρο, και δεν έχουμε μιλήσει για την αληθινά εντατική γεωργία. Δεν έχουμε στηριχθεί στο στάρι (που πέτυχε σε τρία χρόνια ο M. Hallett) του οποίου ένας κόκκος, ξαναφυτεμένος, παρήγαγε περισσότερους από 10.000 κόκκους, το οποίο θα έδινε το απαραίτητο στάρι για μια οικογένεια πέντε ατόμων σε μια περιοχή 100 τετραγωνικών μέτρων. Αντίθετα, έχουμε αναφέρει μόνο ό,τι έχει ήδη επιτευχθεί από πολυάριθμους αγρότες στη Γαλλία, την Αγγλία, το Βέλγιο, κ.λπ., και τι πρόκειται να γίνει αύριο με την εμπειρία και τη γνώση που αποκτήθηκε ήδη από την εφαρμογή της σε μεγάλη κλίμακα.

Αλλά χωρίς μια επανάσταση, ούτε αύριο, ούτε μετά από το αύριο δεν θα το δούμε να γίνεται, επειδή κάτι τέτοιο δεν βρίσκεται στα ενδιαφέροντα των γαιοκτημόνων και των κεφαλαιοκρατών• και επειδή οι αγρότες που θα έβλεπαν κέρδος από αυτό δεν έχουν ούτε τη γνώση, ούτε τα χρήματα, ούτε το χρόνο να εξασφαλίσουν ό,τι είναι απαραίτητο για να προχωρήσει.

Η παρούσα κοινωνία δεν έχει φτάσει ακόμα σε αυτό το στάδιο. Αλλά αφήστε τους Παριζιάνους να ανακηρύξουν μια Αναρχική Κομμούνα, και θα φτάσουν αναγκαστικά σε αυτό, επειδή δεν θα είναι τόσο ανόητοι ώστε να συνεχίσουν να παράγουν πολυτελή παιχνίδια (κάτι το οποίο η Βιέννη, η Βαρσοβία, και το Βερολίνο ήδη κάνουν) και να διατρέξουν τον κίνδυνο να μείνουν χωρίς ψωμί.

Επιπλέον, η αγροτική δουλειά, με τη βοήθεια των μηχανών, θα γινόταν σύντομα η ελκυστικότερη και η πιο ευχάριστη όλων των επαγγελμάτων.

"Είχαμε αρκετά κοσμήματα και αρκετά κουκλίσια ρούχα", θα λέγανε• "είναι η ώρα για τους εργαζομένους να ανακτήσουν τη δύναμή τους στη γεωργία, να πάνε προς αναζήτηση του σφρίγους, των επιδράσεων της φύσης, της χαράς της ζωής, τα οποία έχουν ξεχάσει στα σκοτεινά εργοστάσια των προαστίων."

Στον Μεσαίωνα ήταν περισσότερο τα Αλπικά βοσκοτόπια, παρά τα όπλα, τα οποία επέτρεψαν στους Ελβετούς να αποτινάξουν τους λόρδους και τους βασιλιάδες. Η σύγχρονη γεωργία θα επιτρέψει σε μια εξεγερμένη πόλη να ελευθερώσει τον εαυτό της από τις συνδυασμένες μπουρζουάδικες δυνάμεις.

III

Είδαμε πώς τα 3½ εκατομμύρια κάτοικοι των δύο διαμερισμάτων γύρω από το Παρίσι θα μπορούσαν να βρουν άφθονο ψωμί καλλιεργώντας μόνο το ένα τρίτο του εδάφους τους. Ας περάσουμε τώρα στην εκτροφή βοοειδών.

Οι Άγγλοι, που τρώνε πολύ κρέας, καταναλώνουν κατά μέσο όρο κάτι λιγότερο από 100 κιλά ανά ενήλικο άτομο κάθε χρόνο. Υποθέτοντας ότι όλο το κρέας που καταναλώθηκε ήταν βοδινό, αυτό μας κάνει κάτι λιγότερο από το ένα τρίτο ενός βοδιού. Ένα βόδι το χρόνο για 5 άτομα (συμπεριλαμβανομένων των παιδιών) είναι ήδη μια ικανοποιητική μερίδα. Για 3½ εκατομμύρια κατοίκους αυτό θα σήμαινε μια ετήσια κατανάλωση 700.000 βοοειδών.

Σήμερα, με το σύστημα της βόσκησης, χρειαζόμαστε τουλάχιστον 20 εκατομμύρια στρέμματα για να θρέψουμε 660.000 βοοειδή. Εντούτοις, με τις πεδιάδες που ποτίζονται μετρημένα από αναβλύζοντα νερά (όπως γίνεται τελευταία σε χιλιάδες στρέμματα στη νοτιοδυτική Γαλλία), 5 εκατομμύρια

στρέμματα ήδη αρκούν. Αλλά αν η εντατική καλλιέργεια εφαρμοστεί, και καλλιεργηθούν γογγύλια για ζωοτροφές, χρειαζόμαστε μόνο το ένα τέταρτο αυτής της περιοχής, δηλαδή περίπου 1,25 εκατομμύρια στρέμματα. Και αν καταφύγουμε στο καλαμπόκι και εφαρμόσουμε ensilage (συμπίεση της ζωοτροφής ενώ είναι ακόμη πράσινη) όπως οι Άραβες, παίρνουμε αυτή τη ζωοτροφή σε μια περιοχή 880.000 στρεμμάτων.

Στα περίχωρα του Μιλάνου, όπου το νερό των υπονόμων χρησιμοποιείται για να ποτίσει τους αγρούς, λαμβάνεται ζωοτροφή για 2 με 3 κερασφόρα βοοειδή ανά 4 στρέμματα σε μια περιοχή 90.000 στρεμμάτων• και σε ορισμένους ευνοημένους αγρούς έχουν θεριστεί μέχρι 1,5 τόνο σανού σε ένα στρέμμα, η ετήσια ζωοτροφή 9 γαλακτοφόρων αγελάδων. 30 στρέμματα ανά βοοειδή απαιτούνται στα πλαίσια του συστήματος βόσκησης, και μόνο 10 στρέμματα για 9 βόδια ή αγελάδες στα πλαίσια του νέου συστήματος. Αυτές είναι οι αντιτιθέμενες άκρες στη σύγχρονη γεωργία.

Στο Γκέρνσεϋ, σε ένα σύνολο 40.000 χρησιμοποιούμενων στρεμμάτων, σχεδόν τα μισά (19.000 στρέμματα) καλύπτονται από δημητριακά και λαχανόκηπους• μόνο 21.000 στρέμματα παραμένουν ως λιβάδια. Σε αυτά τα 21.000 στρέμματα, 1.480 άλογα, 7.260 βοοειδή, 900 πρόβατα και 4.200 γουρούνια τρέφονται, κάτι που σημαίνει περισσότερα από 3 βοοειδή ανά 10 στρέμματα, χωρίς να υπολογιστούν τα πρόβατα ή τα γουρούνια. Δεν χρειάζεται να προσθέσουμε ότι η γονιμότητα του εδάφους κατασκευάζεται από φύκια και χημικά λιπάσματα.

Επιστρέφοντας στα 3½ εκατομμύρια κατοίκους που ανήκουν στο Παρίσι και τα περίχωρά του, βλέπουμε ότι η απαραίτητη γη για την εκτροφή των βοοειδών κατεβαίνει από τα 20 εκατομμύρια στρέμματα στα 880.000. Λοιπόν, ας μη σταματήσουμε στα μικρότερα νούμερα, ας πάρουμε εκείνα της συνηθισμένης εντατικής καλλιέργειας• ας προσθέσουμε γενναιόδωρα την απαραίτητη γη για τα μικρότερα βοοειδή που πρέπει να αντικαταστήσουν μερικά από τα κερασφόρα κτήνη και ας αφήσουμε 1.600.000 στρέμματα για την εκτροφή των βοοειδών – 2.000.000 εάν προτιμάτε, στα 4.100.000 στρέμματα που περισσεύουν αφότου έχει εξασφαλιστεί το ψωμί για τους ανθρώπους.

Ας είμαστε γενναιόδωροι και ας δώσουμε 5 εκατομμύρια εργάσιμες μέρες για να φέρουμε τη γη σε μια παραγωγική κατάσταση.

Αφού επομένως έχουμε απασχοληθεί σε μια πορεία ενός έτους 20 εκατομμυρίων εργάσιμων ημερών, οι μισές εκ των οποίων είναι για μόνιμες βελτιώσεις, θα έχουμε εξασφαλίσει το ψωμί και το κρέας μας, χωρίς να συμπεριλάβουμε όλο το πρόσθετο κρέας που μπορεί να έχουμε στη μορφή των πτηνών, των γουρουνιών, των κουνελιών, κ.λπ.• χωρίς να λάβουμε υπόψη ότι ένας πληθυσμός εφοδιασμένος με έξοχα λαχανικά και φρούτα καταναλώνει λιγότερο κρέας από τους Άγγλους, οι οποίοι συμπληρώνουν τις φτωχές τους προμήθειες λαχανικών με ζωικά τρόφιμα. Τώρα, πόσο από τις 20 εκατομμύρια εργάσιμες μέρες 5 ωρών αναλογούν ανά κάτοικο; Στην πραγματικότητα πολύ λίγο. Ένας πληθυσμός 3½ εκατομμυρίων πρέπει να έχει τουλάχιστον 1.200.000 ενήλικους άνδρες, και άλλες τόσες γυναίκες ικανές για δουλειά. Έτσι, λοιπόν, για να παρέχεται ψωμί και κρέας σε όλους, θα χρειαζόταν μόνο 17 μισές ημέρες εργασίας τον χρόνο ανά άτομο. Προσθέστε 3 εκατομμύρια εργάσιμες μέρες, ή διπλασιάστε αυτό το νούμερο αν θέλετε, ώστε να πάρουμε γάλα. Αυτό μας κάνει *25 εργάσιμες μέρες 5 ωρών στο σύνολο - τίποτα περισσότερο από μια μικρή ευχάριστη άσκηση στην εξοχή - για να πάρουμε τα τρία κύρια προϊόντα, το ψωμί, το κρέας και το γάλα*. Τα τρία προϊόντα τα οποία, μετά την κατοικία, προκαλούν καθημερινό άγχος στα εννέα δέκατα της ανθρωπότητας.

Και όμως – δεν θα κουραστούμε να το επαναλαμβάνουμε - αυτά δεν είναι υπερβολικά όνειρα. Έχουμε πει μόνο τι έχει αποκομιστεί από την εμπειρία σε μεγάλη κλίμακα. Η γεωργία θα μπορούσε να αναδιοργανωθεί *κατ' αυτό τον τρόπο αύριο* αν οι νόμοι της ιδιοκτησίας και η γενική άγνοια δεν

βρίσκονταν σε αντίθεση.

Την ημέρα που το Παρίσι θα καταλάβει ότι το να ξέρεις τι τρως και πώς αυτό παράγεται είναι ένα ζήτημα δημόσιου συμφέροντος• την ημέρα που ο καθένας θα έχει καταλάβει ότι αυτά τα ζητήματα είναι απείρως σημαντικότερα από όλες τις σημερινές κοινοβουλευτικές διαμάχες - εκείνη την ημέρα η Επανάσταση θα είναι ένα τετελεσμένο γεγονός. Το Παρίσι θα πάρει στην κατοχή του τα δύο διαμερίσματα και θα τα καλλιεργήσει. Και κατόπιν ο Παριζιάνος εργάτης, αφού έχει δουλέψει το ένα τρίτο της ζωής του για να *αγοράσει* άσχημη και ανεπαρκή τροφή, θα την παράγει ο ίδιος, κάτω από τα τείχη του, μέσα στην περίφραξη των οχυρών του (αν αυτά υπάρχουν ακόμη), σε λίγες ώρες υγιεινής και ελκυστικής εργασίας.

Και τώρα περνάμε στα φρούτα και τα λαχανικά. Ας πάμε έξω από το Παρίσι και ας επισκεφτούμε την εγκατάσταση ενός περιβολάρη που πραγματοποιείται θαυμάσια (αγνοημένος από τους γνωστούς οικονομολόγους) λίγα μίλια από τις ακαδημίες.

Ας υποθέσουμε ότι επισκεπτόμαστε τον M. Ponce, συγγραφέα ενός έργου για την λαχανοκομία, ο οποίος δεν κρατάει κανένα μυστικό για αυτά που του αποφέρει η γη και που τα έχει δημοσιεύσει όλα.

Ο M. Ponce, και ειδικά οι εργάτες του, δουλεύουν σαν σκλάβοι. Χρησιμοποιεί οχτώ άτομα για να καλλιεργήσουν ένα αγροτεμάχιο 11 στρεμμάτων. Δουλεύουν 12, ακόμη και 15 ώρες ημερησίως, δηλαδή, τρεις φορές περισσότερο απ' όσο χρειάζεται. Εικοσιτέσσερις από αυτούς δεν θα ήταν πολλοί. Κάτι στο οποίο ο M. Ponce πιθανότατα θα απαντήσει ότι δεδομένου πως καταβάλλει το φοβερό ποσό των 2.500 φράγκων ετήσιο νοίκι για τα 11 στρέμματα του εδάφους του και 2.500 φράγκα για το λίπασμα που αγοράζεται στα σακιά, είναι υποχρεωμένος να εκμεταλλευτεί. Αναμφίβολα θα απαντήσει, "Εκμεταλλευόμενος ο ίδιος, εκμεταλλεύομαι κι εγώ με τη σειρά μου". Η εγκατάστασή του, επίσης, του έχει κοστίσει 30.000 φράγκα, εκ των οποίων βέβαια περισσότερα από τα μισά πήγαν σαν φόρος στους οκνηρούς βαρώνους της βιομηχανίας. Στην πραγματικότητα, αυτή η οργάνωση αναπαριστά το πολύ πολύ 3.000 εργάσιμες ημέρες, πιθανώς και πολύ λιγότερο.

Αλλά ας εξετάσουμε τις σοδιές του: σχεδόν 10 τόνοι καρότα, σχεδόν 10 τόνοι κρεμμύδια, ραδίκια, και μικρά λαχανικά, 6.000 κεφάλια λάχανο, 3.000 κεφάλια κουνουπίδι, 5.000 καλάθια ντομάτες, 5.000 ντουζίνες διαλεχτών φρούτων, 154.000 σαλάτες• εν ολίγοις, ένα σύνολο 123 τόνων λαχανικών και φρούτων σε 11 στρέμματα - 110 μέτρα μήκος επί 100 μέτρα πλάτος, που μας κάνει περισσότερο από *11 τόνους λαχανικά ανά στρέμμα*.

Αλλά ένα άτομο δεν τρώει περισσότερο από 300 κιλά λαχανικών και φρούτων το χρόνο, και 10 στρέμματα ενός περιβολιού παράγουν αρκετά λαχανικά και φρούτα για να προμηθεύσουν πλουσιοπάροχα το τραπέζι 350 ενηλίκων κατά τη διάρκεια του έτους. Συνεπώς 24 άτομα απασχολούμενα έναν ολόκληρο χρόνο στην καλλιέργεια 11 στρεμμάτων εδάφους, και δουλεύοντας μόνο 5 ώρες την ημέρα, θα παρήγαγαν επαρκή λαχανικά και φρούτα για 350 ενηλίκους, το οποίο ισοδυναμεί με τουλάχιστον 500 άτομα.

Για να το πούμε αλλιώς: στην καλλιέργεια που χρησιμοποιεί ο M. Ponce - και τα αποτελέσματά του έχουν ήδη ξεπεραστεί - 350 ενήλικες πρέπει να δίνουν ο καθένας κάτι περισσότερο από 100 ώρες τον χρόνο (103) για να παράγουν τα λαχανικά και τα φρούτα που είναι απαραίτητα για 500 ανθρώπους.

Ας σημειώσουμε ότι αυτή η παραγωγή δεν είναι η εξαίρεση. Πραγματοποιείται, κάτω από τους τοίχους του Παρισιού, σε μια περιοχή 9.000 στρεμμάτων, από 5.000 περιβολάρηδες. Μόνο που αυτοί οι περιβολάρηδες σήμερα, υποβιβάζονται σε μια κατάσταση καταπονημένου ζώου, προκειμένου να

πληρώσουν *ένα μέσο νοίκι 200 φράγκων ανά στρέμμα*.

Αλλά αυτά τα γεγονότα, τα οποία μπορούν να ελεγχθούν από τον καθένα, δεν αποδεικνύουν ότι 70.000 στρέμματα (από τα 2.100.000 που μας παραμένουν) θα αρκούσαν για να δώσουν όλα τα απαραίτητα λαχανικά, καθώς επίσης και μια γενναιόδωρη ποσότητα φρούτων στα 3½ εκατομμύρια κατοίκους των δύο διαμερισμάτων μας;

Όσον αφορά την ποσότητα της απαραίτητης εργασίας για την παραγωγή αυτών των φρούτων και λαχανικών, θα ανερχόταν σε 50 εκατομμύρια εργάσιμες μέρες 5 ωρών (50 ημέρες για κάθε αρσενικό ενήλικο), αν μετρήσουμε με τα στάνταρτ εργασίας των περιβολάρηδων. Αλλά θα μπορούσαμε να μειώσουμε αυτό το ποσό αν προσφεύγαμε στη διαδικασία που είναι της μόδας στο Τζέρσεϋ και στο Γκέρνσεϋ. Πρέπει επίσης να θυμηθούμε ότι οι περιβολάρηδες του Παρισιού αναγκάζονται να εργάζονται τόσο σκληρά επειδή κατά βάση παράγουν πρώιμα φρούτα εκτός εποχής, οι υψηλές τιμές των οποίων πρέπει να πληρώσουν τα μυθώδη νοίκια, και ότι αυτό το καλλιεργητικό σύστημα συνεπάγεται περισσότερη δουλειά απ' όση είναι πραγματικά απαραίτητη. Ότι οι περιβολάρηδες του Παρισιού, μην έχοντας τα μέσα να κάνουν μια μεγάλη δαπάνη στους κήπους τους, είναι υποχρεωμένοι να πληρώσουν βαριά για γυαλί, ξύλο, σίδερο, κάρβουνο, να αποκομίσουν την τεχνητή θερμότητα από το λίπασμα, ενώ θα μπορούσε να υπάρχει με πολύ μικρότερο κόστος σε θερμοκήπια.

IV

Οι περιβολάρηδες, λέμε εμείς, αναγκάζονται να γίνουν μηχανές και να αποποιηθούν όλες τις απολαύσεις της ζωής, για να πετύχουν τις αξιοθαύμαστες σοδειές τους. Αυτοί οι σκαφτιάδες του σκληρού εδάφους, όμως, έχουν προσφέρει μια τεράστια υπηρεσία στην ανθρωπότητα: μας δίδαξαν πως το έδαφος μπορεί να "φτιαχτεί".

Το "φτιάχνουν" με στρώματα κοπριάς που έχουν προηγουμένως προσφέρει την αναγκαία θερμότητα στα νεαρά φυτά και στα πρώιμα φρούτα. Και το παράγουν σε τέτοιες ποσότητες που κάθε χρόνο αναγκάζονται να πουλούν ένα μέρος του• διαφορετικά το επίπεδο των κήπων τους θα ανέβαινε 2 με 3 εκατοστά ετησίως. Το κάνουν τόσο καλά που (όπως μας διδάσκει ο Μπαράλ [Barral] στο λήμμα "λαχανοκόμοι", στο "Λεξικό της Αγροκαλλιέργειας") οι λαχανοκόμοι βάζουν όρο στα πρόσφατα συμβόλαιά τους να πάρουν το έδαφός τους μαζί τους όταν θα φύγουν από το χωράφι που καλλιεργούν. Το παχύ χώμα που μεταφέρεται με άμαξες, μαζί με έπιπλα και κορνίζες, να η απάντηση που οι πρακτικοί καλλιεργητές δίνουν στις περισπούδαστες μελέτες κάποιου Ρικάρντο [Ricardo], ο οποίος παρουσιάζει το ενοίκιο ως μέσον εξίσωσης των φυσικών πλεονεκτημάτων του εδάφους. "Το έδαφος αξίζει όσο αξίζει ο άνθρωπος", αυτό είναι το σύνθημα των κηπουρών.

Κι όμως, οι περιβολάρηδες του Παρισιού και της Ρουέν καταβάλουν τριπλάσιο κόπο από τους συνάδελφους τους στο Γκέρνσεϋ ή στην Αγγλία για να έχουν τα ίδια αποτελέσματα. Εφαρμόζοντας βιομηχανικές μεθόδους στην καλλιέργεια οι τελευταίοι φτιάχνουν και το κλίμα τους κι όχι μόνο το έδαφός τους. Στην πράξη η καλλιέργεια των περιβολάρηδων βασίζεται στις εξής δύο αρχές:

1. Φυτέψτε μέσα σε θερμοκήπιο, αναθρέψετε τα νεαρά φυτά σε πλούσιο έδαφος και εντός περιορισμένου χώρου ώστε να μπορείτε να τα περιποιείστε και να τα ξεχορταριάζετε εύκολα, ώστε να αναπτύξουν τις ρίζες τους. Κάντε, με δυο λόγια, ό,τι κάνετε και με τα ζώα: δώστε τους στοργή κατά την παιδική τους ηλικία. Και,
2. για να ωριμάσει η σοδιά πιο νωρίς, να θερμαίνετε τον αέρα και το έδαφος,καλύπτοντας τα φυτά με τζάμι (θερμοκήπιο) ή με ύφασμα και φροντίζοντας να υπάρχει στο έδαφος μια υψηλή

θερμοκρασία από τη ζύμωση της κοπριάς.

Ξεχορτάριασμα και θερμοκρασία υψηλότερη από την θερμοκρασία του αέρα, ιδού η ουσία της λαχανοκομικής καλλιέργειας, αφού το έδαφος έχει "φτιαχτεί" τεχνητά.

Επίσης όπως έχουμε δει, η πρώτη απ' αυτές τις συνθήκες ικανοποιείται πάντα στην πράξη και απλά χρειάζεται κάποιες λεπτομέρειες για να τελειοποιηθεί. Για την πραγματοποίηση της δεύτερης γίνεται να θερμάνουμε τον αέρα και το έδαφος με ζεστό νερό που θα κυκλοφορεί μέσα σε σιδερένιους σωλήνες, είτε κάτω από το έδαφος είτε στο εσωτερικό του θερμοκηπίου.

Αυτό συμβαίνει ήδη. Οι περιβολάρηδες του Παρισιού ζητούν από θερμοσίφωνες τη θερμότητα που χθες ζητούσαν από την κοπριά. Και οι Άγγλοι κηπουροί χτίζουν θερμοκήπια. Στο παρελθόν, το θερμοκήπιο αποτελούσε πολυτέλεια για τους πλούσιους. Το χρησιμοποιούσαν για να καλλιεργούν εξωτικά ή καλλωπιστικά φυτά. Σήμερα όμως η χρήση του εξαπλώνεται. Ολόκληρα στρέμματα έχουν καλυφθεί με γυαλί στα λιβάδια του Τζέρσεϋ και του Γκέρνσεϋ, χωρίς να λαμβάνουμε υπ' όψιν τα αμέτρητα μικρά θερμοκήπια που υπάρχουν σε κάθε φάρμα και κάθε κήπο. Στα περίχωρα του Λονδίνου ολόκληρα χωράφια έχουν αρχίσει να καλύπτονται με γυαλί, και αμέτρητα άλλα κτίζονται κάθε χρόνο στα προάστια.

Και φτιάχνονται με κάθε δυνατή ποιότητα, απ' αυτά που έχουν γρανιτένιους τοίχους μέχρι τις απλές καλύβες φτιαγμένες με καδρόνια και γυάλινα πλαίσια, και που, ακόμα και τώρα με όλο το φόρο που πληρώνουμε στους καπιταλιστές και στους μεσάζοντες, το κόστος τους δεν ξεπερνά τα 4 με 5 φράγκα το τετραγωνικό μέτρο. Μπορεί να θερμαίνονται ή να μην θερμαίνονται καθόλου• οι καλύβες αρκούν αν κάποιος δεν προσβλέπει σε πρώιμη σοδειά, και βέβαια δεν καλλιεργεί σταφύλια ή τροπικά λουλούδια, αλλά πατάτες, καρότα, φασόλια, τομάτες κ.λπ.

Έτσι ο γεωργός απεξαρτητοποιείται από τις κλιματολογικές συνθήκες. Ταυτόχρονα αποφεύγει τη σκληρή δουλειά που απαιτούν τα στρώματα κοπριάς και εξοικονομεί χρήματα μιας και χρειάζεται λιγότερη κοπριά. Επίσης εξοικονομεί και σε ανθρώπινο δυναμικό: επτά με οκτώ άνθρωποι ανά 10 στρέμματα στο θερμοκήπιο, έχουν τα ίδια αποτελέσματα με τον M. Ponce. Στο Τζέρσεϋ επτά άτομα δουλεύοντας λιγότερο από εξήντα ώρες τη βδομάδα παράγουν σε πολύ μικρές εκτάσεις, σοδειά που στο παρελθόν απαιτούσε πολλά στρέμματα γης.

Θα μπορούσαμε να δώσουμε εντυπωσιακές λεπτομέρειες σ' αυτό το θέμα. Περιοριζόμαστε σ' ένα και μόνο παράδειγμα. Στο Τζέρσεϋ, 34 εργάτες κι ένας κηπουρός, καλλιεργούν λίγο παραπάνω από 40 στρέμματα σε θερμοκήπιο (ή 70 άτομα που δεν αφιερώνουν παραπάνω από 5 ώρες την ημέρα) έχουν τα ακόλουθα αποτελέσματα: 25.000 κιλά σταφίδες μαζεμένες την πρώτη του Μάη, 80.000 κιλά τομάτες, 30.000 κιλά πατάτες τον Απρίλη, 6.000 κιλά αρακά και 2.000 κιλά φασόλια μαζεμένα τον Μάη--σύνολο 143.000 κιλά φρούτα και λαχανικά, χωρίς να υπολογίζουμε μια δεύτερη πολλή ισχυρή σοδειά, κάμποσα θερμοκήπια, ή ένα τεράστιο θερμοκήπιο καλλωπιστικών ή κάθε λογής μικρότερες καλλιέργειες σε απλή γη, μέσα στα θερμοκήπια.

Εκατόν σαράντα τρεις τόνοι φρούτων και λαχανικών! Αρκετά για να θρέψουν πάνω από 1.500 άτομα, για όλο το χρόνο. Και δεν απαιτεί παρά 21.000 μέρες δουλειάς--που είναι *210 ώρες ετησίως* αν μοιραστούν μόνο σε χίλιους ενήλικες.

Προσθέστε την εξόρυξη 1.000 τόνων κάρβουνο (τόσο κάρβουνο χρειάζεται να καεί για να θερμανθούν 40 στρέμματα σε τέτοια θερμοκήπια), η μέση παραγωγή στην Αγγλία είναι 3 τόνοι την ημέρα (των δέκα ωρών) ανά εργάτη κι αυτό σημαίνει μια επιπλέον δουλειά έξι μ' επτά ώρες το χρόνο για 500 ενήλικες.

Συνολικά, αν οι μισοί από τους ενήλικους κατοίκους μιας πόλης, αφιέρωναν 50 μισές μέρες το χρόνο για να καλλιεργήσουν τα καλύτερα φρούτα και λαχανικά πολυτελείας, *εκτός εποχής*, θα είχε η πόλη ατελείωτη προμήθεια για να τρώει όλο το χρόνο. Και θα έχουμε υπό τους ίδιους όρους διπλάσια σοδειά αν καλλιεργηθούν κανονικά λαχανικά, τα οποία, όπως έχουμε δει, σε επιχειρήσεις όπως του M. Ponce, απαιτούν 50 ημέρες δουλειάς.

Είδαμε ήδη πως υπάρχει μια τάση για το θερμοκήπιο να είναι μια απλή καλύβα καλυμμένη με γυαλί που χρησιμοποιείται σαν λαχανόκηπος. Μ' αυτήν τη χρήση, το απλούστερο δυνατό θερμοκήπιο, χωρίς θέρμανση, ήδη δίνει αξιοθαύμαστη σοδειά--για παράδειγμα 4500 λίτρα πατάτες ανά στρέμμα, σαν πρώτη σοδειά τον Απρίλη, και μια δεύτερη και μια τρίτη σοδειά θα ακολουθήσει το καλοκαίρι λόγω της εξαιρετικά υψηλής, σχεδόν τροπικής, θερμοκρασίας που επικρατεί μέσα στο θερμοκήπιο.

Σήμερα, για να παράγει κανείς την ίδια σοδειά, 4500 λίτρα πατάτες πρέπει να οργώνει κάθε χρόνο 20 στρέμματα, να την σπείρει, να την καλλιεργήσει να την ξεχορταριάσει κοκ. Ενώ με το θερμοκήπιο ακόμα κι αν πρέπει ν' αφιερώσουμε, στην αρχή, μισή ημέρα δουλειάς ανά τετραγωνικό μέτρο για να χτίσουμε το θερμοκήπιο, θα γλιτώσουμε αργότερα τουλάχιστον την μισή, πιθανόν και τρία τέταρτα από την ετήσια εργασία που θα απαιτούνταν προηγουμένως.

Ιδού λοιπόν *τα γεγονότα*. Ιδού τα αποτελέσματα που συναγάγαμε και επαληθεύσαμε, αποτελέσματα που οποιοσδήποτε μπορεί να ελέγξει και να επαληθεύσει αρκεί να επισκεφθεί τις εν λόγω καλλιέργειες. Και δεν αρκούν αυτά τα γεγονότα για να μας δώσουν μια ιδέα για το τι μπορεί ο άνθρωπος να αποκομίσει από τη γη αρκεί να την μεταχειριστεί έξυπνα;

V

Όλα όσα έχουμε εξετάσει παραπάνω, έχουν ήδη επιτυχώς δοκιμαστεί στην πράξη. Η εντατική καλλιέργεια των λιβαδιών, αρδευόμενα χωράφια, το θερμοκήπιο, η λαχανοκομική καλλιέργεια και τέλος τα καλυμμένα με γυαλί περιβόλια είναι πραγματικότητα. Επίσης όπως προείδε ο Léonce de Lavergne πριν τριάντα--τόσα χρόνια, η τάση της μοντέρνας γεωργίας είναι να περιορίζει όσο το δυνατόν τον καλλιεργούμενο χώρο, να φτιάχνει το έδαφος και τις κλιματολογικές συνθήκες, να συγκεντρώνει την εργασία και να συνδυάζει όλες τις αναγκαίες συνθήκες για την επιβίωση των φυτών.

Αυτές οι τάσεις γεννήθηκαν κυρίως από την επιθυμία να παράγουν όσο το δυνατόν περισσότερα καλλωπιστικά φυτά στο θερμοκήπιο. Αλλά αφού ανακαλύφθηκαν οι μέθοδοι της εντατικής καλλιέργειας, γενικεύθηκαν και επεκτάθηκαν και στην καλλιέργεια των κοινών οπωροκηπευτικών επιτρέποντας έτσι την παραγωγή μεγαλύτερης σοδειάς με *λιγότερο* κόπο και μεγαλύτερη ασφάλεια.

Στην πραγματικότητα, αφού μελετήσαμε τα πιο απλά θερμοκήπια--καλύβες στο Γκέρνσεϋ, λέμε με βεβαιότητα, παίρνοντάς τα πάντα υπ' όψιν μας, ότι *πολύ λιγότερη* δουλειά χρειάζεται για να παράγουμε πατάτες στο θερμοκήπιο τον Απρίλη, παρά αν τις καλλιεργήσουμε στον ανοιχτό αέρα όπου θα χρειαζόμασταν τέσσερις φορές μεγαλύτερη έκταση με την συνεπαγόμενη αύξηση της δουλειάς που χρειάζεται για σκάψιμο, άρδευση, ξεχορτάριασμα κτλ. Ομοίως και με τη χρήση των μηχανών. Εξοικονομούμε δουλειά αν χρησιμοποιήσουμε το κατάλληλο εργαλείο, ακόμα κι αν χρειάζεται να καταβάλουμε κάποιο αρχικό ποσό για την αγορά του εργαλείου.

Μια πλήρης καταγραφή σχετικά με την καλλιέργεια κοινών λαχανικών στο θερμοκήπιο δεν έχει ολοκληρωθεί ακόμα. Είναι σχετικά νέα μέθοδος καλλιέργειας και χρησιμοποιείται σε περιορισμένες εκτάσεις. Έχουμε όμως την καταγραφή από 50 χρόνια καλλιέργειας σταφυλιών, ένα προϊόν πολυτελείας,

και οι αριθμοί είναι αδιαμφισβήτητοι.

Στο βορρά της Αγγλίας στα σύνορα με την Σκωτία, όπου το κάρβουνο κοστίζει μόνο 4 φράγκα ο τόνος έχουν ξεκινήσει εδώ και καιρό την καλλιέργεια σταφυλιών στα θερμοκήπια. Πριν τριάντα χρόνια, αυτά τα σταφύλια, ώριμα ήδη το Γενάρη, πωλούνται από τον παραγωγό 50 φράγκα το κιλό και μεταπουλούνταν για το τραπέζι του Ναπολέοντα του 3ου, 100 φράγκα το κιλό. Σήμερα οι ίδιοι παραγωγοί τα πουλάνε μόλις 6 φράγκα το κιλό. Έτσι μας λέει ο ίδιος σ' ένα περιοδικό κηπουρικής. Αυτή η πτώση της τιμής οφείλεται στους τόνους σταφυλιών που κατακλύζουν το Παρίσι και το Λονδίνο το Γενάρη. Λόγω του φτηνού κάρβουνου και της έξυπνης καλλιέργειας τα σταφύλια ταξιδεύουν από το βορρά στο νότο, αντίθετα από τα κοινά φρούτα. Το Μάη, τα αγγλικά σταφύλια και τα σταφύλια του Τζέρσεϋ πουλιούνται 4 φράγκα το κιλό από τους περιβολάρηδες, και ακόμα κι αυτή η πολύ χαμηλή τιμή διατηρείται, όπως κι αυτή των 100 φράγκων πριν τριάντα χρόνια, λόγω της χαλαρής παραγωγής. Τον Οκτώβρη τα σταφύλια που καλλιεργούνται σε τεράστιες ποσότητες στα περίχωρα του Λονδίνου, πάντοτε σε θερμοκήπια αλλά με λίγη τεχνητή θέρμανση, πουλιούνται στην ίδια τιμή με τα σταφύλια που καλλιεργούνται στην ανοιχτή ύπαιθρο, στους αμπελώνες της Ελβετίας ή του Ρήνου, δηλαδή για κάνα δυο δεκάρες. Και πάλι κοστίζουν δύο τρίτα παραπάνω απ' όσο θα 'πρεπε, λόγω της υψηλής τιμής του εδάφους, και του κόστους της εγκατάστασης και θέρμανσης για το οποίο ο καλλιεργητής πληρώνει ένα τεράστιο ποσό στον βιομήχανο και στον μεσάζοντα. Έχοντας υπ' όψιν μας όλα αυτά, μπορούμε να πούμε ότι δεν κοστίζει σχεδόν τίποτα να έχουμε σταφύλια στο γεωγραφικό πλάτος και στο υγρό κλίμα του φθινοπωρινού Λονδίνου. Σ' ένα προάστιο για παράδειγμα, σε μια αξιοθρήνητη καλύβα καλυμμένη με γυαλί, στηριγμένη στη μεζονέτα μας, 3 μέτρα μήκος επί 2 μέτρα πλάτος, μας έδωσε, μέσα στον Οκτώβρη, πάνω από 25 κιλά νοστιμότατα σταφύλια, επί εννέα συνεχή χρόνια. Αυτή τη σοδειά την πήραμε από ένα κλήμα ηλικίας έξι χρονών.[2] Και το κατάλυμα ήταν τόσο άθλιο που η βροχή έμπαινε μέσα! Τη νύχτα η θερμοκρασία ήταν ίδια με την θερμοκρασία του περιβάλλοντος. Ήταν φανερό ότι δεν θερμαινόταν, κάτι τέτοιο θα ήταν όσο ανώφελο θα ήταν να θερμαίνεις το δρόμο! Όσο για την περιποίηση: το κλαδεύαμε μισή ώρα το χρόνο, και ρίχναμε στη βάση του κορμού του, που ήταν φυτεμένος σε κοκκινόχωμα έξω από την καλύβα, ένα καρότσι κοπριά. Αν υπολογίσουμε από την άλλη, την φροντίδα που χρειάζονται τα σταφύλια στα όρια του Ρήνου ή στην λίμνη Λέμαν [Leman], τα αναχώματα που κατασκευάζονται στις πλαγιές των λόφων, τη μεταφορά της κοπριάς και εδάφους σε 60 με 90 μέτρα υψόμετρο, συμπεραίνουμε ότι συνολικά η δουλειά και τα έξοδα που χρειάζονται για την καλλιέργεια των σταφυλιών είναι μεγαλύτερη στην Ελβετία και στις όχθες του Ρήνου παρά στα θερμοκήπια στα προάστια του Λονδίνου.

Αυτό μπορεί να φαίνεται παράδοξο, επειδή γενικά ο κόσμος πιστεύει ότι τα κλήματα φυτρώνουν από μόνα τους στη νότια Ευρώπη, και ότι η δουλειά των αμπελουργών δεν στοιχίζει τίποτα. Αλλά οι κηπουροί και οι φυτοκόμοι όχι μόνο δεν αντιφάσκουν με μας, αλλά μας επιβεβαιώνουν. "Η πιο προσοδοφόρα καλλιέργεια είναι η αμπελουργία", έγραψε ένας πρακτικός κηπουρός, ο επιμελητής του "Περιοδικού *Φυτοκομίας* της Αγγλίας". Και βέβαια η τιμές μιλάνε από μόνες τους, όπως ξέρουμε.

Μεταφράζοντας τα παραπάνω σε κομμουνιστική γλώσσα, μπορούμε να υποστηρίξουμε πως όποιος/α αφιερώσει *20 ώρες ετησίως* από τον ελεύθερο χρόνο του/της για να φροντίσει δύο ή τρία κλήματα καλυμμένα με γυαλί--δουλειά ως επί το πλείστον ευχάριστη--σε οποιοδήποτε ευρωπαϊκό κλίμα, θα μαζέψει όσα σταφύλια μπορούν να φάνε οι φίλοι του/της και η οικογένειά του/της. Κι αυτό ισχύει όχι μόνο για τα αμπέλια αλλά και για όλα τα καρποφόρα δέντρα.

Αν μία κομμούνα εφαρμόσει εντατική καλλιέργεια σε μεγάλη κλίμακα, θα έχει όσα λαχανικά και φρούτα θέλουν, ντόπια ή εξωτικά, χωρίς να χρειάζεται να αφιερώνουν παραπάνω από περίπου 10 ώρες το χρόνο ανά κάτοικο.

Στην πραγματικότητα, είναι πολύ εύκολο να επιβεβαιωθούν τα παραπάνω με ένα πείραμα. Υποθέσατε ότι 400 στρέμματα καλυμμένα με ελαφρύ έδαφος (όπως αυτό που υπάρχει στο Γουόρθινγκ [Worthing]) μετατρέπονται σε περιβόλια, καθένα με το δικό του θερμοκήπιο για να παράγουν φυτώρια και νεαρά φυτά, και η οργάνωση της όλης επιχείρησης εναποτίθεται στα έμπειρα χέρια των Γάλλων περιβολάρηδων, και των κηπουρών θερμοκηπίου του Γκέρνσεϋ ή του Γουόρθινγκ.

Βασιζόμενοι στο μέσο όρο του Τζέρσεϋ, που απαιτεί την εργασία τριών ατόμων ανά 4 στρέμματα θερμοκηπίου--που συνολικά κάνει λιγότερο από 8 600 ώρες δουλειάς το χρόνο--αυτά τα 400 στρέμματα θα χρειαζόταν γύρω στις 1 300 000 ώρες το χρόνο. Πενήντα ικανοί περιβολάρηδες θα αφιέρωναν 5 ώρες την ημέρα σ' αυτή τη δουλειά, και η υπόλοιπη θα μπορούσε να γίνει από ερασιτέχνες, οι οποίοι πολύ σύντομα θα μάθαιναν πως να χρησιμοποιούν το φτυάρι ή πώς να περιποιούνται τα φυτά. Αλλά όπως έχουμε ήδη δει, αυτή η δουλειά θα παρήγαγε όλα τα αναγκαία φρούτα και λαχανικά για τουλάχιστον σαράντα με πενήντα χιλιάδες ανθρώπους. Ας υποθέσουμε ότι ανάμεσα σ' αυτούς τους τελευταίους υπάρχουν 13.500 ενήλικες πρόθυμοι να δουλέψουν στα περιβόλια• τότε καθένας θα χρειαζόταν να αφιερώσει 100 ώρες δουλειάς το χρόνο, κατανεμημένη σε όλο το μήκος του χρόνου. Αυτές οι ώρες δουλειάς θα γινόταν ώρες αναψυχής ανάμεσα σε φίλους και παιδιά σε πανέμορφους κήπους, πιο όμορφους πιθανόν από τους θρυλικούς κήπους της Σεμίραμις.

Αυτός είναι ο απολογισμός της δουλειάς που χρειάζεται για να μπορούμε να τρώμε μέχρι κορεσμού φρούτα που στερούμαστε σήμερα, και να έχουμε εν αφθονία τα λαχανικά που η νοικοκυρά πρέπει να διαχειρίζεται προσεκτικά σήμερα ώστε να μπορούν οι καπιταλιστές και οι γαιοκτήμονες να πλουτίζουν. [3]

Αχ! Αν μόνο η ανθρωπότητα είχε συνείδηση του τι *μπορεί* να πετύχει, κι αν μόνο αυτή η συνείδηση της έδινε τη δύναμη της *θέλησης*!

Μόνο αν ήξερε ότι η *δειλία του πνεύματος* είναι η ξέρα στην οποία έχουν ναυαγήσει όλες οι επαναστάσεις μέχρι σήμερα!

VI

Μπορούμε να διακρίνουμε εύκολα τους νέους ορίζοντες που ανοίγονται στην ερχόμενη κοινωνική επανάσταση.

Κάθε φορά που μιλάμε για την επανάσταση ο (σοβαρός) εργάτης που έχει δει παιδιά να στερούνται τροφή, σουφρώνει τα φρύδια του και ρωτάει επίμονα: --"Και τι γίνεται με το ψωμί; Θα υπάρχει αρκετό για να τρώει ο καθένας ανάλογα με την όρεξή του; Και τι θα γίνει αν οι χωρικοί, αδαή εργαλεία της αντίδρασης, λιμοκτονήσουν τις πόλεις όπως οι μαύρες ορδές [bandes noires] έκαναν στην Γαλλία του 1793--τι θα κάνουμε;"

Αφήστε τους να προσπαθήσουν! Οι πόλεις θα τα καταφέρουν και χωρίς την ύπαιθρο.

Με τι λοιπόν θα απασχοληθούν οι εκατοντάδες χιλιάδες των εργατών που σήμερα ασφυκτιούν μέσα σε εργοστάσια και εργαστήρια, μόλις επανακτήσουν την ελευθερία τους; Θα συνεχίσουν να κλείνονται σε εργοστάσια και μετά την επανάσταση; Θα συνεχίσουν να φτιάχνουν αντικείμενα πολυτελείας για εξαγωγή, όταν θα βλέπουν τα αποθέματα του σιταριού τους να εξαντλούνται, το κρέας να σπανίζει και τα λαχανικά να εξαφανίζονται χωρίς να αναπληρώνονται;

Προφανώς όχι! Θα παρατήσουν την πόλη και θα πάνε στα χωράφια! Με τη βοήθεια των μηχανών που

επιτρέπουν στους πιο αδύναμους από εμάς να δώσουν ένα χεράκι, θα επιφέρουν την επανάσταση στην σκλαβωμένη καλλιέργεια όπως την έφεραν στους θεσμούς και στις ιδέες.

Εδώ, εκατοντάδες στρέμματα θα καλυφθούν με γυαλί και άντρες και γυναίκες με ντελικάτα δάχτυλα, θα φροντίζουν τα νεαρά φυτά. Εκεί, εκατοντάδες άλλα στρέμματα θα οργωθούν με ατμοκίνητα αλέτρια, και θα βελτιωθούν με κοπριά ή θα εμπλουτιστούν με τεχνητό έδαφος από την κονιοποίηση βράχων. Πλήθη από χαρούμενους εποχιακούς εργάτες θα καλύψουν αυτά τα στρέμματα με σπαρτά καθοδηγούμενοι εν μέρει, στη δουλειά και στα πειράματα, από αυτούς που ξέρουν καλλιέργεια, αλλά κυρίως, από το πνεύμα, μεγαλειώδες και πρακτικό, ενός λαού που αφυπνίστηκε μετά από βαθύ ύπνο και καθοδηγείται απ' αυτό το φωτεινό φάρο--την ευτυχία όλων.

Και μέσα σε δύο με τρεις μήνες, η πρώιμη σοδειά θα ανακουφίσει τις πιο πιεστικές ανάγκες, και θα προσφέρει τροφή σ' ένα λαό που, μετά τόσους αιώνες αναμονής, θα μπορέσει επιτέλους να ικανοποιήσει την πείνα του σύμφωνα με την όρεξή του.

Εν τω μεταξύ, η λαϊκή ιδιοφυΐα, η ιδιοφυΐα ενός λαού που έχει ξεσηκωθεί και γνωρίζει τις ανάγκες του, θα ασχοληθεί με πειράματα για καινούργιους τρόπους καλλιέργειας, που ήδη είναι ορατές στον ορίζοντα, και που χρειάζονται μόνο το βάφτισμα της εμπειρίας για να γενικευτούν. Θα πειραματιστούν με το φως--τον άγνωστο παράγοντα που κάνει το κριθάρι να ωριμάζει σε σαράντα πέντε ημέρες στο γεωγραφικό πλάτος του Γιακούτσκ [Yakutsk]• το φως, τεχνητό ή συγκεντρωμένο, θα ανταγωνίζεται τη θερμότητα για την επιτάχυνση της ανάπτυξης των φυτών. Ένας μελλοντικός Μουσώ [Mouchot] θα εφεύρει μια μηχανή που θα κατευθύνει τις ηλιακές ακτίνες και θα τις κάνει να παράγουν έργο, ώστε να μην χρειάζεται πλέον να ψάχνουμε στα βάθη της γης την ηλιακή θερμότητα που είναι αποθηκευμένη στο κάρβουνο. Θα πειραματιστούν με την άρδευση του εδάφους με μικροοργανισμούς--μια ορθολογική ιδέα που γεννήθηκε πρόσφατα, που θα επιτρέψει τον εφοδιασμό του εδάφους με μικρά ζωντανά κύτταρα που είναι απαραίτητα στα φυτά, για να τροφοδοτούν τα φυτά που ακόμα δεν έχουν αναπτύξει ρίζες, για να διασπούν και να καθιστούν απορροφήσιμα τα δομικά συστατικά του εδάφους.

Θα πειραματιστούν ... αλλά καλύτερα να σταματήσουμε εδώ προτού εισχωρήσουμε στο χώρο του μυθιστορήματος. Ας παραμείνουμε στην πραγματικότητα των επίκτητων γεγονότων. Με τις διαδικασίες καλλιέργειας ήδη εν χρήση, και ήδη νικηφόρες εναντίον του βιομηχανικού ανταγωνισμού, θα δώσουμε στον εαυτό μας άνεση και πολυτέλεια σε αντάλλαγμα ευχάριστης εργασίας. Το εγγύς μέλλον θα δείξει τι είναι πρακτικό για τις μελλοντικές κατακτήσεις, που οι πρόσφατες επιστημονικές ανακαλύψεις μας έχουν δώσει μια φευγαλέα ματιά.

Ας περιοριστούμε στην διάνοιξη του νέου δρόμου που θα συγκροτείται από την μελέτη των αναγκών και των μέσων ικανοποίησής τους.

Το μόνο πράγμα που μπορεί να λείπει από την επανάσταση είναι το θάρρος της πρωτοβουλίας.

Με τα μυαλά μας ήδη στενεμένα από το σχολείο, σκλαβωμένα από την παιδική μας ηλικία, την ενηλικίωσή μας και μέχρι τον τάφο μας, δεν τολμούμε καλά καλά ούτε να σκεφτούμε. Όταν εξετάζουμε μια νέα ιδέα, προτού εκφράσουμε μια άποψη, συμβουλευόμαστε μουχλιασμένους τόμους εκατό χρονών για να μάθουμε τι έχουν πει επί του θέματος οι αρχαίοι σοφοί. Αν δεν λείψουν κατά την επανάσταση, η τολμηρότητα της σκέψης και η πρωτοβουλία, δεν θα λείψει το φαγητό.

Απ' όλες τις μεγαλειώδεις ημέρες της Γαλλικής Επανάστασης, η πιο όμορφη, η πιο μεγαλειώδης που θα μείνει πάντα χαραγμένη στην μνήμη μας, ήταν εκείνη η μέρα που οι αντιπρόσωποι που ΄χαν έρθει στο

Παρίσι απ' όλη τη Γαλλία, δούλεψαν με την αξίνα, για να προετοιμάσουν την γιορτή.

Εκείνη την ημέρα όλη η Γαλλία ενώθηκε: ζωογονημένη από το νέο πνεύμα, είχε ένα όραμα του μέλλοντος όπου όλοι μαζί θα δουλεύουν τη γη από κοινού.

Επίσης είναι ακριβώς μέσω αυτής της από κοινού καλλιέργειας που η χειραφετημένη κοινωνία θα ξαναβρεί την ενότητά της και θα αντιμετωπίσει τα μίση και τις καταπιέσεις που την είχαν χωρίσει.

Έχοντας για τα καλά κατανοήσει την αλληλεγγύη, αυτήν την τεράστια δύναμη που αυξάνει την ενέργεια και την δημιουργικότητα του ανθρώπου στο εκατονταπλάσιο, η νέα κοινωνία θα προχωρήσει στην κατάκτηση του μέλλοντος με όλη τη ζωντάνια και την ζωηρότητα της νεότητας.

Σταματώντας την παραγωγή για άγνωστους αγοραστές, και ψάχνοντας μέσα στην ίδια για ανάγκες και ορέξεις προς ικανοποίηση, η κοινωνία θα εγγυάται κατά πολύ την επιβίωση και την άνεση κάθε μέλους της, και ταυτόχρονα την ηθική ικανοποίηση που δίνει η δουλειά που έχει ελεύθερα επιλεγεί και ελεύθερα περατωθεί, και η ικανοποίηση μιας ζωής που δεν βαραίνει τους άλλους. Εμπνευσμένοι από μια νέα τόλμη, τροφοδοτούμενη από το αίσθημα αλληλεγγύης, θα προχωρήσουμε όλοι μαζί στην κατάκτηση των υψηλών απολαύσεων της γνώσης και της καλλιτεχνικής δημιουργίας.

Μια κοινωνία εμπνευσμένη μ' αυτόν τον τρόπο δεν θα φοβάται ούτε τις εσωτερικές διαστάσεις ούτε τους εξωτερικούς εχθρούς. Στις συμμαχίες του παρελθόντος θα αντιπαραθέσει την αγάπη της για μια νέα τάξη, την πρωτοβουλία του καθενός ξεχωριστά και όλων μαζί, και την ηράκλεια δύναμη που θα 'ρθει από την αφύπνιση της ιδιοφυΐας της.

Μπροστά σε μια τέτοια ακατανίκητη δύναμη, οι "συνωμοτούντες βασιλείς" δεν θα μπορούν να κάνουν τίποτα. Δεν θα τους απομείνει τίποτα άλλο από το να ζευτούν στο άρμα της ανθρωπότητας, που κυλάει προς τους ορίζοντες που άνοιξε η Κοινωνική Επανάσταση.

Σημειώσεις:

[2] Η ποικιλία του κλήματος αντιπροσωπεύει την υπομονετική έρευνα κηπουρών, για τρεις γενεές. Είναι μια ποικιλία από το Αμβούργο που έχει προσαρμοστεί αξιοθαύμαστα στους ψυχρούς χειμώνες. Χρειάζεται παγωμένο έδαφος το χειμώνα για να ωριμάσει.

[3] Αθροίζοντας τις στατιστικές για την γεωργία, που δείχνουν ότι οι κάτοικοι των διαμερισμάτων του Seine και Seine-et-Oise, μπορούν άνετα να ζήσουν στην περιοχή τους αφιερώνοντας πολύ λίγο χρόνο ετησίως για την παραγωγή της τροφής τους, έχουμε:

ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΑ ΤΟΥ SEINE ΚΑΙ SEINE-ET-OISE	
Κάτοικοι το 1889	3,900,000
Έκταση σε στρέμματα	6,029,200
Κάτοικοι ανά στρέμμα (μέσος όρος)	0.65
Έκταση προς καλλιέργεια σε στρέμματα	
Δημητριακά	1,976,000
Φυσικά και τεχνητά λιβάδια	1,976,000
Φρούτα και λαχανικά	69,200 με 100,000
Αφήνοντας για κατοικίες δρόμους, δάση, πάρκα κλπ	1,976,000
Ετήσια εργασία απαιτούμενη για την καλλιέργεια των παραπάνω εκτάσεων σε πεντάωρες ημέρες	
Δημητριακά (καλλιέργεια και συγκομιδή)	15,000,000
Λιβάδια, γάλα, βοσκή	10,000,000
Θερμοκηπιακή καλλιέργεια	33,000,000
Επιπλέον (έξτρα)	12,000,000
Σύνολο	70,000,000

Τέλος